

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

**KOBİ'LERDE KÜMELENME, GİRİŞİMCİLİK VE İSTİHDAM:
BAYRAMPAŞA TRİKOTAJ SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA**

Doktora Tezi

H. Bayram İRHAN

İstanbul, 2016

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

**KOBİ'LERDE KÜMELENME, GİRİŞİMCİLİK VE İSTİHDAM:
BAYRAMPAŞA TRİKOTAJ SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
H. Bayram İRHAN
191214012005002**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zeki PARLAK**

İstanbul, 2016

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

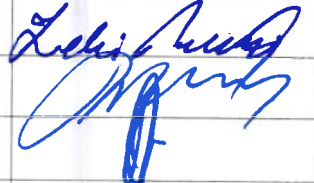
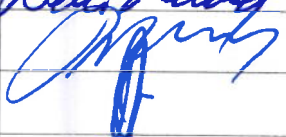
TEZ ONAY BELGESİ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ Anabilim Dalı ÇALIŞMA EKONOMİSİ Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi HACI BAYRAM İRHAN'ın KOBİ'LERDE KÜMELENME, GİRİŞİMCİLİK VE İSTİHDAM : BAYRAMPAŞA TRİKOTAJ SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01.07.2015 tarih ve 2015-24/11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 17.06.2016

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ZEKİ PARLAK	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. FUAT BAYRAM	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. SEDAT MURAT	
4.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. A.TOLGA ÖCAL	
5.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. İSKENDER GÜMÜŞ	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: H.Bayram İrhan
Anabilim Dalı	: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı	: Çalışma Ekonomisi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Zeki PARLAK
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora-Eylül, 2015
Anahtar Kelimeler	: Kümelenme, Girişim-Girişimcilik, İstihdam

ÖZET

Kümelenme, belirli bir sektöre ait girişimlerin ilişkili olduğu kuruluşlar ve tüm yerel-küresel etmenlerle birlikte belirli bir alanda yoğunlaşmasıdır. Küme piyasasında yer alan KOBİ'ler; sinerji, güven, yenilikçilik ve işbirliği ortamı içerisinde rekabet gücü elde etmekte ve varlıklarını sürdürebilme imkanı bulmaktadırlar. Kümelenmelerde, üretim süreçlerinin adeta her bir bölümünü kendilerine uzmanlık alanı seçerek yeni KOBİ'lerin oluşturulduğu, bundan başka yine küme içinde faaliyet gösteren KOBİ'lerde çalışan işgücünün zamanla uzmanlaşarak girişimci sıfatı kazandığı, bu suretle de istihdamda genişleme sağlandığı görülmektedir. Aynı zamanda, küme KOBİ'lerinin yeni girişimcilerin katılması sonucunda, faaliyet ünitelerini azaltmak suretiyle üretim maliyetlerinin düşürülmesine ve verimlilik artışına yol açtıkları da bir gerçektir. Küme piyasasının önemi, girişimcilere ve KOBİ'lere elverişli ortamlar sunarak, ekonomik faaliyetlerin verimli gelişmesi, bunun yanı sıra girişimciliğe ve işgücüne yüksek katılım ile istihdam artışı sağlamasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada, öncelikli olarak küme KOBİ'lerinin yerel avantajlarla küresel piyasalarda rekabet gücü kazanarak girişimciliğe ve istihdama katkıda bulundukları ele alınmıştır.

Kümelenme ile ilgili çalışmalarda son dönemde artışlar görülmekle birlikte, çalışma ekonomisi ve çalışma sosyolojisi alanında bu konu ile ilgili çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çalışma sosyolojisi açısından baktığımızda İstanbul Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinin sosyal temelli bir kümelenme örneği olduğu görülmektedir. Çoğunlukla Balkan kökenli Bayrampaşa'nın bu eski sakinlerini buradaki triko kümelenmesinin öncüleri saymak mümkündür. Bayrampaşa triko kümelenmesi girişimciliği geliştirme özelliği ile KOBİ'lerin sayısını çoğaltarak istihdamı artırmaktadır. Bayrampaşa triko kümelenmesi, ülkemiz geneli içinde yerel ve sosyal

kümelenmenin karakteristik özelliklerini bünyesinde toplayan örnek bir yapıdır. Bu çalışmada; genelde iktisadi bir kavram olan ‘kümelenme’ ele alınırken, özelde de Bayrampaşa triko kümelenmesini incelemek amaçlanmaktadır. Ayrıca, tezin uygulama bölümünde Bayrampaşa triko kümelenmesinde KOBİ’lerle yapılan mülakat ve anket sonuçları literatürdeki kuramsal çalışmalar ışığında değerlendirilmektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : H.Bayram İrhan
Field : Labour Economics and Industrial Relations
Programme : Labour Economics
Supervisor : Professor Dr. Zeki PARLAK
Degree Awarded and Date : Doctorate – September, 2015
Keywords : Clustering, Enterprise-Entrepreneurship,
Employment

ABSTRACT

Clustering is concentration of enterprises from a specific industry in a region and an area with related institutions and local-global factors. Clustering, competition has become increasingly important for enterprises, entrepreneurship and employment in global-local (glocal) processes. Working together in the cluster market provides enterprises with a competitive environment based on synergy, trust, and cooperation. Clustering leads to the specialization of sectoral workforce. Cluster market is one that affects labor economics and industrial relations by including the specialized workforce in the entrepreneurial class. Clustering, at the same time, is associated with elements such as entrepreneurship, employment, competition, information economies, and enterprises. Clustering now finds it self a place in the related policies of countries. Clustering has been a subject involved in a wide range of disciplines such as labor economics and industrial relations, economics and business administration. Clusters encourage entrepreneurs both from within and outside to start new enterprises. The proliferation of enterprises clusters boosts entrepreneurship and employment. Clustering is proposed as a solution to economic crises in the global-local process. Clustering is becoming increasingly important for the SMEs of national economies. Clustering is also the key to local development. Therefore, local/global concentrations about clustering are dealt with in academic studies. New entrepreneurs bringing along new technologies provides continuous market competition. In this context, an exemplary analysis of the

cluster of the knitwear sector in İstanbul Bayrampaşa has been studied in our doctoral thesis in terms of a number of its qualities, such as its business features, cooperation and competition, entrepreneurship, and employment features. The results of the mutual surveys carried out with the companies have been evaluated in the light of the theoretical studies in the literature.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, endüstrilerin yerel konumda avantajlı yoğunlaşmalarını ifade eden kümelenmelerin, girişimcilik ve istihdama olan etkisi ele alınmaktadır. Tez, aynı zamanda çalışma ekonomisi alanında ülkemizde bu konuda yapılan ilk çalışmalardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Bu çalışmada kümelenme vasıtasıyla KOBİ'lerin girişimciliğe ve istihdama olumlu etkisi, Bayrampaşa triko kümelenmesi örneğinde incelenerek literatüre katkı yapılmaktadır. Bayrampaşa triko kümelenmesinin KOBİ'lere rekabet gücü kazandırma, emeği vasıflandırma, uzmanlaşma, yenileşme ve yeni teknolojilere uyum sağlama, gibi bir çok açılardan incelenmesi de mümkündür. Ayrıca, triko sektöründeki teknolojik gelişmeler ve yerel-küresel rekabet gücü ile ilgili çalışmalara da ihtiyaç vardır.

Doktora tezinin başlangıcından bitimine kadar her aşamada değerli fikirleriyle beni aydınlatan ve yol gösteren tez danışmanım sayın Prof. Dr.Zeki Parlak'a, Prof.Dr. Mustafa Aykaç, Prof.Dr.Sedat Murat, Doç.Dr.Fuat Bayram, Yrd.Dç.Dr. A.Tolga Öcal, Yrd.Dç.Dr. İskender Gümüş'e yorumları ve görüşlerini benimle paylaştıkları için çok teşekkür ediyorum.

İktisat biliminin ortaya koyduğu teorik malumatın, ekonomi pratiğinde görev alan yetkili mercilerce dikkate alınarak uygulamaya konulması, böylelikle ülke menfaatine sonuçlara ulaşılması mümkündür. Bu türden bilimsel araştırmaların devam etmesi temenni edilmektedir.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜMELENME LİTERATÜRÜ ve BÖLGESEL ENDÜSTRİ

I. KÜMELENME KAVRAMI ve KAPSAMI.....	8
A. KÜMELENME YAKLAŞIMLARI	13
1.Coğrafi Temelli Yaklaşım.....	13
2. Üretim Temelli Yaklaşım	16
3. Ağ Temelli Yaklaşım	20
4. Rekabet Temelli Yaklaşım.....	23
B. KÜMELERİN ÖNEMİ-ÖZELLİKLERİ, TİPLERİ, OLUŞUMU- GELİŞİMİ VE DEĞERLER ZİNCİRİ.....	27
1.Kümelenmenin Önemi ve Özellikleri	27
2. Kümelenme Tipleri	29
3. Kümelenmenin Oluşumu ve Gelişimi.....	32
4. Kümelenmede Değerler Zinciri	37

II. BÖLGESEL ENDÜSTRİ ve KÜMELENME	43
A. KÜMELENMEDE BÖLGESEL ENDÜSTRİLERİN ÖNEMİ ve GELİŞİMİ.....	43
1. Bölgesel Endüstriler ve Esnek Uzmanlaşma	48
2. Küresel Üretim Ağları(The Global Production Networks) ve Kümelenme	50
B. ENDÜSTRİYEL YOĞUNLAŞMA: KÜMELENME ÖRNEKLERİ.....	54
1. Japonya’da Endüstriyel Yoğunlaşma.....	55
2. Avrupa’da Kümelenme: İsveç ve Norveç’te Endüstriyel Yoğunlaşma	64

İKİNCİ BÖLÜM

KÜMELENMENİN GİRİŞİMCİLİK ve İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ

I. KÜMELENME ve GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ	71
A. GİRİŞİMCİLİK LİTERATÜRÜ ve KÜMELENME.....	71
1.Girişimcilik Türleri ve Aktiviteleri	76
2. Kümelenme, Girişimcilik ve Ekonomik Kalkınma	86
B. BİLGİ EKONOMİSİNİN YÜKSELİŞİ ve GİRİŞİMCİLİK.....	97
1. Yenilikçilik(İnovasyon), Bilgi Ekonomileri ve Girişimciler	99
2. Bilgi Ekonomisi, Küme ve Yan Sanayi(Spin-Off) Girişimciliği.....	106
II. KÜMELENME ve İSTİHDAM.....	109
A. KÜMELENME ve EMEK PİYASALARI.....	110
1. Emek Arzı, Emek Talebi ve Ücret.....	114
2. Kümenin İstihdam ve Gelir Dağılımı Etkisi	120
3. Kümelenmelerde İş Yaratma, İşgücünün Vasfı ve Verimlilik.....	125

B. KÜMELENMELERDE İSTİHDAMIN DİNAMİKLERİ	139
1.Kümelenme, Yerel İşgücü ve Emek Mobilitesi	140
2. Kümelenme ve İstihdam: Üçüncü İtalya Örneği	144
a. İtalya'daki Endüstrilerin Kümelenmesinde İşgücü ve KOBİ'lerin Önemi	149
b. İtalyan Endüstriyel Kümelerinde Esnek Uzmanlaşma ve İstihdam.....	151

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KÜMELENME: BAYRAMPAŞA TRIKO KÜMELENMESİNİN GİRİŞİMCİLİK VE İSTİHDAM AÇISINDAN ANALİZİ

I. BAYRAMPAŞA’DA KÜMELENME ARAŞTIRMASI.....	165
A. Araştırmanın Kapsamı, Amacı ve Yöntemi	165
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	165
2. Amaç ve Yöntem	167
II. ARAŞTIRMA ANKETİNİN UYGULANMASI ve DEĞERLENDİRİLMESİ ..	168
A. Bayrampaşa Triko Kümelenmesinde Girişimcilerin Özellikleri	169
B. Bayrampaşa Triko Kümelenmesinde Girişimcilerin Rekabet ve İşbirliği Bakımından Değerlendirilmesi	180
C. Bayrampaşa Triko Kümelenmesinin Girişimcilik Üzerindeki Etkisi	195
D. Bayrampaşa Triko Kümelenmesinin İstihdam Üzerindeki Etkisi	197
E. Bayrampaşa Triko Kümelenmesinde İş Organizasyonu, İşgücünün Vasfı ve İstihdamın Özellikleri	219
SONUÇ ve ÖNERİLER	229
KAYNAKÇA.....	240
EK	260
ÖZGEÇMİŞ	271

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1.1: Kümelenme Tipolojisi	30
Tablo 1.2: KMÜY ve BMÜY YEE Değerleri	60
Tablo 1.3: Endüstriyel Grupların YEE Değerleri	60
Tablo 1.4: KMÜY ve BMÜY Endüstri Grupların YEE Değerleri	61
Tablo 1.5: Norveç Tarım-Gıda Kümelenmesi Ar-Ge Tedariki	69
Tablo 2.1: Girişimci Türleri	77
Tablo 2.2: Gelişmiş Ülkeler Girişimcilik Aktivite Endeksi(%).....	82
Tablo 2.3: BRIC Girişimcilik Aktivite Endeksi(%)	83
Tablo 2.4: Türkiye Girişimcilik Aktivite Endeksi(%)	83
Tablo 2.5: Girişimcilik Sektörel Dağılımı(%)	84
Tablo 2.6: Bazı Ülkelerin Girişimcilik Altyapı Karşılaştırması	85
Tablo 2.7 : Santa Clara Dönemsel ve Toplam İstihdam	146
Tablo 2.8 : Bologna Üniversitesi'nin İtalya'da Et Endüstrisiyle İlgili Yapmış Olduğu Bir Çalışma	152
Tablo 2.9: İtalya Endüstri Bölgeleri.....	154
Tablo 3.1: Küme Politika Aşamaları	158
Tablo 3.2: Kümelenmenin Diğer Politika Kesişimi.....	159
Tablo 3.3: Ulusal Küme için Yol Haritaları.....	160
Tablo 3.4: Bölgesel Rekabette Öne Çıkan Sektörler	161
Tablo 3.5: Mersin Tarım-Gıda İş Kümesi.....	163
Tablo 3.6: Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Faaliyet Alanı Dağılımı(%).....	169
Tablo 3.7: Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Üretim Biçimi Dağılımı(%)	170
Tablo 3.8: Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Teknik Destek Dağılımı(%)	171
Tablo 3.9: Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Yıllık Ciro Dağılımı(%)	172
Tablo 3.10: Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Statü Dağılımı(%)	173
Tablo 3.11: Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Yaş Dağılımı(%)	174
Tablo 3.12: Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Cinsiyet Dağılımı(%)	175
Tablo 3.13: Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Eğitim Durumu.....	176
Tablo 3.14: Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Mülkiyet Durumu Dağılımı(%)	178
Tablo 3.15: Bayrampaşa Triko İşletmeleri Hukuki Yapı Dağılımı(%).....	178

Tablo 3.16: Bayrampaşa Triko İşletmeleri Faaliyet Süreleri Dağılımı(%).....	179
Tablo 3.17: Bayrampaşa Triko İşletmeleri Sektörel Üyelik Dağılımı(%).....	181
Tablo 3.18: Bayrampaşa Triko İşletmeleri Aldığı Destek Dağılımı(%).....	182
Tablo 3.19: Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Finansal Destek Dağılımı(%).....	182
Tablo 3.20: Bayrampaşa Triko İşletmeleri Makine Parkı Dağılımı(%)	183
Tablo 3.21: Bayrampaşa Triko İşletmeleri Hammadde Tedariki Dağılımı(%)	184
Tablo 3.22: Bayrampaşa Triko İşletmeleri Rekabet Kaynağı Dağılımı(%)	185
Tablo 3.23: Bayrampaşa Triko İşletmeleri İşbirliği Açısından Dağılımı(%)	187
Tablo 3.24: Bayrampaşa Triko İşletmeleri Son Beş Yılı Dağılımı(%).....	188
Tablo 3.25: Bayrampaşa Triko Kümesinin Sağladığı Avantajlar(%).....	189
Tablo 3.26: Bayrampaşa Küme Öncesi ve Sonrası Faaliyet Dağılımı.....	190
Tablo 3.27: Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Teknik Destek Alımı(%)	191
Tablo 3.28: Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Kümelenme Değerlendirmesi(%)....	195
Tablo 3.29: Bayrampaşa Triko Kümesi İstihdamın Cinsiyet Dağılımı(%)	197
Tablo 3.30: Bayrampaşa Triko Kümesi İstihdamın Eğitim Dağılımı(%).....	199
Tablo 3.31: Bayrampaşa Triko Kümesi İstihdamın Ücret Düzeyi Dağılımı(%)	201
Tablo 3.32: Bayrampaşa Triko Kümesi Eğitime Göre Emek Talebi(%).....	203
Tablo 3.33: Bayrampaşa Triko İstihdamın Cinsiyet ve Yaş Grubu Dağılımı(%).....	204
Tablo 3.34: Bayrampaşa Triko Kümesi İşgücü Sirkülasyonu	206
Tablo 3.35: Bayrampaşa Triko Çalışanların Sosyal Güvence Analizi	207
Tablo 3.36: Bayrampaşa Triko Girişimcilerine Göre Kümenin İstihdam Etkisi(%)...	208
Tablo 3.37: Bayrampaşa Triko Kümesinde Yıllar İtibariyle İstihdamın Dağılımı	209
Tablo 3.38: Bayrampaşa Triko Kümesinde Ürün Kalite Düzeyi (%).....	219
Tablo 3.39: Bayrampaşa Triko Kümesinde Hizmet İçi Eğitim(%)	220
Tablo 3.40: Bayrampaşa Triko Kümesinde İstihdamın Ünite Dağılımı(%)	220
Tablo 3.41: Bayrampaşa Triko Kümesinde İstihdamın Statü Dağılımı(%).....	221
Tablo 3.42: Bayrampaşa Triko Kümesinde İstihdamın Vasıf Dağılımı(%)	222
Tablo 3.43: Bayrampaşa Triko Kümesinde İstihdamın Sürekli Aynı İş Yapması(%) 223	
Tablo 3.44: Bayrampaşa Triko Kümesinde İstihdamın Birden Çok İş Yapması(%) ..	224

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1.1: İtalyan Deri Modası Odağı.....	36
Şekil 1.2: İsveç Kümelenme Programlarının Kurumsal Yapılanmaları.....	67
Şekil 1.3: Norveç Denizcilik Kümesi.....	70
Şekil 2.1: Girişimcilik Süreçlerinin Ulusal Ekonomik Yapıyı Etkilemesi Modeli ...	76
Şekil 2.2: Denge Ücret Düzeyi.....	114
Şekil 3.1: Bayrampaşa Triko Sektörü Kümelenmesi	166
Şekil 3.2: Bayrampaşa Triko Sektörü Kümelenmesi Elmas Modeli Analizi	193
Şekil 3.3.a: Bayrampaşa Triko Kümelenmesi Sadece Satış Yapan İşletmelerin Gelir-İstihdam Grafiği	214
Şekil 3.3.b: Bayrampaşa Triko Kümelenmesi Sadece Fason İş Yapan İşletmelerin Gelir-İstihdam Grafiği	215

KISALTMALAR

<i>A.e</i>	Aynı Eser
<i>A.g.e.</i>	Adı Geçen Eser
<i>A.g.m.</i>	Adı Geçen Makale
<i>ADSL</i>	Asymetric Digital Subscriber Line (Asimetrik Sayısal Abone Hattı)
<i>A.k.</i>	Aynı Kaynak
<i>Ar-Ge</i>	Araştırma Geliştirme
<i>BMÜY</i>	Başkasının Markası Adına Üretim Yapanlar
<i>BROP</i>	Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı
<i>CAD</i>	Computer Aided Design (Bilgisayar Destekli Tasarım)
<i>CAM</i>	Computer Aided Manufacturing (Bilgisayar Destekli Tasarım)
<i>CAT</i>	Competitive Advantage of Turkey (Türkiye'nin Rekabet Avantajı)
<i>CIP</i>	Competitive and Inovation Programme (Rekabet ve Yenilikçilik Programı)
<i>ECPG</i>	European Cluster Policy Group (Avrupa Kümelenme Politikası Grubu)
<i>EIP</i>	Entrepreneurship and Innovation Programme (Girişimcilik ve Yenilik Programı)
<i>ERDF</i>	Eroupe Regional Development Fund (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu)
<i>EU</i>	Europe Union (Avrupa Birliği)
<i>GEM</i>	Global Entrepreneurship Monitor (Küresel Girişimciliğin Gözlenmesi)
<i>GIS</i>	Geography Information System (Coğrafi Bilgi Sistemi)
<i>GPT</i>	General Purpose Technologies (Genel ya da Çok Amaçlı Teknolojiler)
<i>I/O</i>	Input–Output (Girdi–Çıktı)
<i>ICT</i>	Information Communication Technologies(Bilgi İletişim Teknolojiler)
<i>ILO</i>	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
<i>İSO</i>	İstanbul Sanayi Odası
<i>İTKİB</i>	İstanbul Tekstil Konfeksiyon İhracatçıları Birliği
<i>İTO</i>	İstanbul Ticaret Odası
<i>İŞGEM</i>	İş Geliştirme Merkezleri
<i>JIT</i>	Just in Time (Tam Zamanında Üretim)
<i>KMÜY</i>	Kendi Markası Adına Üretim Yapanlar

<i>KSS</i>	Küçük Sanayii Siteleri
<i>KOBİ</i>	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
<i>OECD</i>	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
<i>OSB</i>	Organize Sanayi Bölgeleri
<i>SEWA</i>	Self Employed Women's Association(Kendi Hesabına Çalışan Kadınlar Birliği)
<i>SMEs</i>	Small and Medium Enterprise (KOBİ)
<i>TGB</i>	Teknoloji Geliştirme Bölgeleri
<i>TRİSAD</i>	Trikocular Sanayi Derneği
<i>UNCTAD</i>	United Nations Conference Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
<i>UNDP</i>	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
<i>UNIDO</i>	United Nations Industrial Development Organization (Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Organizasyonu)
<i>URAK</i>	Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu

GİRİŞ

Kümelenme, görece olarak yeni olsa da ekonomik-bölgesel kalkınma ve rekabet vs. gibi alanlarda yoğun olarak tartışılan bir kavramdır. Bu kavram ilk kez Porter tarafından 1990'larda kullanılmıştır. Porter'e göre; kümelenme, aynı endüstriye ait işletmelerin ilgili kuruluşlarla birlikte belirli bir coğrafi alanda yoğunlaşmasıdır. Bu konuda birçok farklı kümelenme tanımları bulunsa da hemen hemen tüm kümelenme tanımları Porter'in tanımıyla örtüşmektedir. Bu tanımlar, sektörel yerel konumlanmalarda üretim faktörlerinin kendine özgü avantajlı yoğunlaşmalarına vurgu yapmaktadır. Ayrıca, kümelenmeler coğrafi olarak aynı bölgede konumlanmış ve birbiriyle sıkı işbirliği ve rekabet ilişkileri bulunan KOBİ'lerin örgütlendiği bir endüstriyel ağ olarak da görülmektedir. KOBİ'lerin oluşturduğu bu üretim ağları işletmelere fevkalde önemli bir rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Kümelenme ağında oluşan işbölümü temelinde üretimden-satışa kadar her biri farklı fonksiyonlar ifa eden ve küresel değer zinciriyle bütünleşen kümelenmeler, katma değeri yüksek ürünler üretebildiği gibi ihracatın ve yerel üretimin artmasına, bilgiye ve teknolojiye erişimin kolaylaşmasına, maliyetlerin düşmesine, kalitenin iyileşmesi yerel endüstrilerinin gelişmesine sebep olmaktadır.

Kümelenmelerin ortaya çıkışı, Marshall'ın endüstrilerin yerel konumlanmasını; iklim, toprak, hammadde, coğrafi koşullar ve beşeri sermaye ile ilişkilendirmesine dayanmaktadır. Ayrıca, Marshall'ın endüstrilerin yerel yoğunlaşmasını ve uluslararası ticareti birlikte ele alması kümelenmenin küresel-yerel karakterine uygun gelmektedir. Bununla birlikte, Smith ve Ricardo, belirli endüstrilere ait üretim faktörlerinin avantajlı yoğunlaşmalarını ve uzmanlaşmayı uluslararası ticaretin nedeni olarak gösterirken kümelenmelerin ortaya çıkmasıyla ilgili ilk işaretleri vermiştir. Öte yandan, Kümelenmenin doğal gelişime bağlı olarak ortaya çıkması; bölgesel yoğunlaşma, üretim organizasyonu, pazara yakınlık, piyasa ve sosyal temelli şartlardan kaynaklanmaktadır.

Kümelenmeler, Marshall'ın üzerinde durduğu coğrafi temelli ve üretim temelli, Smith ve Ricardo'nun bu ikisini içeren rekabet temelli yaklaşımın yanısıra günümüzde Porter'in diğer üç yaklaşımı da içeren ağ temelli yaklaşımlarıyla sınırlamak mümkündür. Coğrafi temelli yaklaşım, işgücü, hammadde, ürün talebi, girişimcilik etmenlerinin aynı ürün için coğrafi yakınlık içinde olmasını ifade etmektedir. Bu coğrafi yakınlığın bilgi akışını kolaylaştırarak, yenilikçiliği teşvik etmesi, yeni iş başlangıçlarına ve yeni işe almalara neden olması girişimcilerin ve istihdamın artmasına neden olmaktadır. Üretim temelli yaklaşım, üretim aşamalarında verimlilik için yenilikçi metodlar geliştirilmesine dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, her bir üretim aşaması kendinden sonra gelen üretim sürecini (üretim mekanizmasının bir dışlisi olarak) harekete geçirmektedir. Bu durum yeni KOBİ'lerin ortaya çıkarırken girişimci ve istihdam artışına sebep olmaktadır. Ağ temelli yaklaşıma göre, KOBİ'lerin bulundukları yerelin özellikleri, işgücü, müşteriler, tedarikçiler, rakipler, finans kuruluşları, kamu kurumları kümenin değerler zincirini oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, aynı endüstriye ait girişimlerin ve diğer küme bileşenlerinin oluşturduğu yerel ve bölgesel ağları ön plana çıkarmaktadır. Rekabet temelli yaklaşım ise, rakiplerin sahip olmadığı yerel faktörlerden kaynaklanan, uzmanlaşma, motivasyon, maliyet minimizasyonunu ve verimliliği ön plana çıkarmaktadır. Aynı zamanda, kümelenme ve rekabet üstünlüğü, sosyal temelli sektörel yoğunlaşma, mutlak/karşılaştırmalı üstünlük ve ağ teorilerine dayanmaktadır.

Diğer yandan, ilişki yönüne, aktörlerine, ölçeğe, gelişim yönüne ve yapılarına göre küme tipleri bulunmaktadır. Genellikle, ölçeğe göre kümelenme tipleri arasında yer alan ulusal (makro), dal ve endüstri (mezo), firma (mikro) düzeyinde çalışmalar ağırlıktadır. Ayrıca, 1990'lı yıllardan bu yana sektörel KOBİ'lerin yerel-küresel etkinliğini artırmak için farklı tipte küme yaklaşımları kullanılmaktadır.

Kümelenmelerin, sektörel yakınlık, yenilikçilik, güven, mobilite, verimlilik, yerel-küresel rekabetçilik ile girişimci ve istihdam artışı sağlamak gibi özellikleri bulunmaktadır. Öte yandan, kümelenmeler katma değeri yüksek ürün üretme, emeği vasıflandırma ve ücretlere pozitif yönde etki özelliklerini içermektedir. Ayrıca, küme

girişimlerinin bir özelliği de sürekliliği, çoğalması ve çalışanlarını girişimci sınıfına dahil edebilmesiyle yerel ve ulusal kalkınmaya olumlu etkilerinin olmasıdır.

Kümelenmenin önemi, endüstriyel kalkınma, girişimcilik, rekabet, istihdam ve çalışma ilişkileri açısından küresel-yerel sürecin yükselişi ve Fordizmin çöküşü ile ilişkilidir. 1973 petrol krizi sonrası ulusal ekonomiler önemini kaybederken yerel ve bölgesel ekonomiler ön plana çıkmış, büyük ölçekli üretim yerini KOBİ'lere bırakmıştır. Böylece, dikey bütünleşmeye dayalı kitle üretiminden üretim fonksiyonlarının ayrıştırıldığı esnek üretime ve bağımsız girişimlerden, yerel ağ temeline dayalı birbiriyle ilişkili girişimlerin yer aldığı kümelenmelere geçiş yapılmıştır. Marshallyan teoriye göre; mevcut sektörlerdeki yenilikçi girişimcilerin yer aldığı kümelenmeler ile daha rekabetçi bir piyasa elde edilmektedir.¹ Bu durum kitle üretim sisteminde büyüyen işsizliği kümenin artan yenilikçi girişimcileriyle kısmen giderme etkisi göstereceğini öne sürmektedir. Bu araştırma kümelenmenin istihdam ve girişimciliğe etkisinin olup olmadığı sorusuna cevap aramaktadır.

Kümelenme teorisyenleri kitle üretim sistemindeki fabrikaların yerini, üretim aşamalarını ayrı ayrı temsil eden sektörel KOBİ'lerin yoğunlaştığı kümelenmelerin aldığını ifade etmektedirler. Bu teorisyenler yirmibirinci yüzyılda KOBİ'lerin oluşturduğu katma değeri yüksek ürünlerin üretildiği kümelenmelerin; üretimin, istihdamın, girişimciliğin en önemli kaynağı haline geldiğini iddia etmektedir. Ayrıca, kümelenmelerde, üretim sürecinin girişimcilik ve istihdam üzerine etkisi; Kümelenme yaklaşımının temelinde yatan sektörel rekabetçilik gücünün artırılması, verimlilik ve yenilikçiliğe bağlanmaktadır. Bu araştırmanın sorusu olan 'kümelenmenin istihdam ve girişimciliğe etkisi' Bayrampaşa triko kümelenmesi örnek analiziyle incelenecektir.

Bununla birlikte kümelenmelerin günümüzde, geçmişe oranla daha fazla önem kazanmasının bir başka sebebi de, çevre koruma bilincinin gelişmiş olmasıyla kalkınmaya katkısıdır. Endüstriyel atıklarının çevreye verdikleri zararı en aza indirecek arıtma tesislerinin kurulması ya da sanayi atıklarının geri kazanım yoluyla

¹ Andrese Rodriguez-Clare, "Clusters and Comparative Advantage: Implications for Industrial Policy", **Journal on Development Economics**, Vol.82, 2007, ss. 43-57.

değerlendirilmesi gibi hususlar küme ortamında işbirliği içinde daha düşük maliyetlerle gerçekleşmektedir. Kümelenmeler ülkeler için bu açıdan da vazgeçilmezdir.

Dünya geneline bakıldığında değişik yaklaşımlarda farklı kümelenme tipleri görülmektedir. Örneğin; Japonya’da üretime ve satışa yönelik kümelenmeler bulunmaktadır. Üretime yönelik kümeler içinde KOBİ’ler kendi markasına ve başka marka adına üretim yapanlar olarak ayrılmaktadır. Bu kümelenmeler tekstil ve hazır giyim, elektrik ve makine, bilgisayar ve hizmet gibi 23 endüstri 47 bölge itibarıyla gruplandırılmıştır. Ayrıca, bu kümelenmelerde yakınlık bilginin transferinde önemli bir rol oynamaktadır. Japonya’da küme alanlarında istihdam yoğunlaşmaları artan girişimcilikle birlikte görülmektedir. Diğer yandan, Üçüncü İtalya’da yerel sosyal yapıyla özdeşleşen ve emeğin başat faktör olduğu olduğu kümelenmeler daha çok görülmektedir. İtalyan kümelerinde oluşturulan organizasyonel yapılar, işkolu ile ilgili KOBİ’lerin yakın işbirlikleriyle endüstrileri güçlendirerek girişimciliğe, istihdama, rekabete pozitif yönlü etki yapmaktadır.

Dünya ülkelerinin ekonomik faaliyetlerinde –kümelenme-ler bir yol haritası olarak gösterilmektedir.² Nitekim Avrupa Küme Memorandumu; bilim-endüstri bağlantıları ve yenilikçi küme ağlarının oluşturulmasını amaçlamıştır.³ Bu yöndeki çabalar, küme girişimlerine uluslararasılaşma ve yenilikçi olma özelliği kazandırmaktır. Çünkü, kümelenmenin yenilikçi ve rekabetçi girişimsel özellikleri yeni iş imkanları oluşturması işsizliğe çare olmaktadır. Nitekim, İsveç’te bölgesel kalkınmışlık farkının giderilmesi ve işsizliğin azaltılması için coğrafi temelli kümelenmelere önem verildiği görülmektedir. Ayrıca, İsveç gibi bir İskandinav ülkesi olan Norveç’te de denizcilik kümelenmesinin coğrafyadan kaynaklanan üretim avantajlarını içerdiği aynı zamanda sosyal üretim temelli özelliği olan bir küme olması dikkat çekmektedir. Bu kümelenmenin de Norveç ekonomisine girişimcilik ve istihdam açısından katkısının yüksek olması dünya pazarında önemli bir yer tutmasından da anlaşılmaktadır.

² Vedat Kunt, ”**KOBİ’lerin Rekabetçi Avantaj Sağlamalarında Kümelenme Stratejisinin Rolü ve Bir Uygulama**”, DEÜ, Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), 2010 İzmir, s.137.

³ Avrupa Konseyi, **Avrupa Konseyi İçin Başbakanlık Kararları**, <http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cmsData/docs/Press Data/en/ec/99410 pdf> (Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2013).

Daha çok rekabet konularında çalışmaların yapıldığı Türkiye’de ekonomik kalkınma, üretim, girişimcilik ve istihdam açısından önem arz eden kümelenme konusunda az bir literatür mevcuttur. Literatür daha çok Bulu, Kunt, Timurçin, Öcal ve Uçar’ın çalışmalarında olduğu gibi kümelenmelerin rekabet üzerine etkisine yönelik iktisadi analizlerden oluşmaktadır. Nitekim Öz tekstil sektörünü incelerken, Bulu, Erarslan, Bakan ise turizm, A. Özarslan havacılık, Kunt gıda, Özcan mobilya, Kalkınma Bakanlığı tarım, DPT sağlık sektörüyle ilgili kümelenmeler üzerine çalışmışlardır. Ayrıca, DTM, Kalkınma ve Ekonomi Bakanlığının performans ve ihracat artışının kümelenmelerin yenilikçi yapısıyla ilişkilendirilmiş çalışmaları bulunmaktadır. Bununla birlikte dünyada küme konusunu 1990’lardan itibaren gündemleyen Porter, Türkiye’deki ekibiyle birlikte “Türkiye’nin Rekabet Avantajı” platformu ile “Ulusal Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK)”nu oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Avrupa Birliği’nin finanse ettiği “Türkiye’de Kümelenme Politikalarının Geliştirilmesi” projesi Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yapılmıştır.⁴ Ayrıca, Konya otomotiv, Mersin gıda-tarım, Adıyaman tekstil, Maraş biber kümelenmeleri konuya örnek teşkil etmektedir.

Ülkemizde kümelenmelerin girişimcilik ve istihdam üzerine etkisine yönelik olarak yapılmış akademik çalışmaların son derece yetersiz olması nedeniyle, bu araştırma çalışma ekonomisi alanında ilk doktora tezi olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye’de tekstil ve triko gibi alt sektörlerin üretime, gelire, girişimciliğe, istihdama katkıları ve katma değerinin yüksek olması nedeniyle, Bayrampaşa triko kümelenmesi bu teze konu edilmiştir. Bayrampaşa triko kümelenmesinin teze konu edilmesinin bir diğer nedeni de kendiliğinden oluşan sosyal üretim temelli bir kümelenme olmasından kaynaklanmaktadır. Bayrampaşa’daki bu kümelenme başlangıçta Balkanlardan gelen göçmen vatandaşların hem sosyal hem çalışma mekanlarının triko sektörüyle birlikte yerel konumlanmasıyla gerçekleşmiştir.

Çalışmanın amacı, KOBİ’lerin kümelenmesinin 21.yy’da yeni üretim sisteminin, istihdamın, girişimciliğin ve katma değer dinamosu haline geldiği iddiasını Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde incelemektir. Türkiye’nin toplam tekstil

⁴ DTM, **Türkiye’de Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi**, Ankara, 2009,s.2.

ihracatının %20'sini oluşturan triko sektörüyle ilgili bu araştırma, KOBİ'lerin kümelenme yapıları içerisinde yukarıda belirtilen hususlara nasıl bir etkiye bulunduğu anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu durum, Türkiye'de kaynakların ve kalkınmanın yönlendirilmesinde yol gösterici olacaktır. Bu çalışmada kartopu örneklem yöntemiyle deneklere yarı yapılandırılmış mülakat ve anket uygulanmasıyla veriler toplanarak analiz edilecektir.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde, kümelenme literatürü, yerel endüstrileşme, küresel-yerel süreç, değerler zinciri, üretim ağları ve kümelenme örnekleri ele alınacaktır. Bununla ilgili olarak bölgesel ekonomilerin yükselişi, bölgesel temelli üretim, coğrafi endüstriyel uzmanlaşma ve yoğunlaşma kümelenme konusuyla ilişkilendirilmektedir. Çünkü, günümüzdeki kümelenme anlayışına geçişin özünde bu ilişkiler bulunmaktadır. Nitekim, tezin bu bölümünde Alfred Marshall'ın bölgesel endüstrilerin yoğunlaşması çalışmaları kümelenme için bir başlangıç kabul edilecektir. Ancak, Marshall'dan önce D.Ricardo ve A.Smith'in Karşılaştırmalı ve Mutlak Üstünlük teorileri belirli endüstrilerin belirli coğrafyalarda yoğunlaşmasına neden olduğu için küme teorisinin kavramsal kapsamına alınacaktır. Çünkü, bu teorilerde üretim avantajına sahip ürünlerdeki yoğunlaşmaların endüstrilerin kendi kümelerini oluşturmaya yol açtığı görülmektedir. Bu teoriler ve günümüzdeki çalışmalarla bağlantılı olarak kümelerle ilgili coğrafi, üretim, ağ ve rekabet temeline dayalı yaklaşımlar sunulacaktır. Ayrıca, kümelenmenin kapsamı ve tipolojisi ile kümenin değerler zinciri ve ağlarına birinci bölümde yer verilecektir. Bununla birlikte, ulusların küresel-yerel rekabet avantajı sağladığı girişimci ve istihdam yoğunlaşmasına da yol açmış bazı küme örneklerine yer verilecektir. Bu çerçevedeki çalışmalar birinci bölümü oluşturacaktır.

Tezin ikinci bölümünde, kümelenmede yenilikçilik, bilgi ekonomisi, iş yaratmalar ile emeğin (uzmanlaşması, vasfı, verimliliği, esnekliği ve mobilitesi) girişimciliğe ve istihdama etkisi ele alınacaktır. Kümelenmede KOBİ'lerin yakınlığı ve işbirliği yapıları; sürdürülebilirlik, sinerji, maliyet minimizasyonu, rekabet gücü ve piyasa güveni ile girişimciliğin ve istihdam ilişkisinin sürekliliğini sağlamaktadır.

Ayrıca, KOBİ'lerin küme ortamındaki güven ve sinerjisi; sermaye, işgücü ve girişimcileri kendine çekerek yeni istihdam alanları oluşturmakta ve çalışma şartlarının optimum seviyelere gelmesine katkı sağlamaktadır. Kümelenmedeki rekabet gücünün; ucuz emekten değil, emeğin vasıflı olması ve verimli çalışmasıyla kaliteli ürün üretmesinden kaynaklandığı bu bölümde belirtilecektir. Bununla birlikte, bazı küme piyasalarının esnek işgücünün kullanımına müsait olduğu ve üçüncü İtalya örneğinde olduğu gibi yerel işgücünün önemi ikinci bölüme konu edilecektir. Ayrıca, emek mobilitesi ve esneklik ile yerel bilgi ve işgücünün yapısının, istihdamın dinamikleri olarak küme alanlarında yer aldığı bu bölümde sunulacaktır. Aynı zamanda kümelenmelerde, talep çeşitliliğine cevap verilmesi, teknoloji ve bilginin girişimcileri teşvik etmesi ile endüstriye ait vasıflı işgücünün piyasaya girmesi yol tezin ikinci bölümünde anlatılacaktır. Küme alanlarında bilgi ekonomilerinin yeni iş alanları oluşturması; içsel bilgi birikimi ve deneyime sahip girişimciler sayesinde, yeni istihdam alanlarının açılmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede tezin ikinci bölümü oluşturulacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde Türkiye'de kümelenme örnekleri ve politikalarına yer verilerek, uygulama çalışması olarak Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesi ele alınacaktır. Bayrampaşa triko sektöründe kümelenmenin girişimcilik ve istihdam üzerindeki etkileri anket çalışması yardımıyla değerlendirilecektir. Aynı zamanda, üçüncü bölümde Porter'in elmas modeli Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesine uyarlanacaktır. Ayrıca, Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesindeki değerler zincirinin üretim halkalarında yer alan fason iş yapan işletmelerdeki gelir artışının istihdama nasıl bir etkide bulunduğu incelenecektir. Aynı zamanda, Bayrampaşa triko sektörü kümesindeki değerler zincirinin diğer halkalarından bazılarını oluşturan sadece satış yapan işletmelerdeki gelir artışının istihdama etkisi, fason iş yapan işletmelerle karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜMELENME LİTERATÜRÜ VE BÖLGESEL ENDÜSTRİ

I. KÜMELENME KAVRAMI VE KAPSAMI

Kümelenme kavramı ilk kez Michael Porter tarafından ‘Ulusların Rekabet Avantajı’ isimli eserinde kullanılmıştır. Porter’e göre kümelenme; aynı iş kolunda faaliyet gösteren, aralarında ilişkiler olan ama aynı zamanda rekabette bulunan çok sayıdaki işletmenin, onlara mal ve hizmet satan tedarikçilerin, ilgili kurumların (üniversiteler, meslek kuruluşları, işkoluyla ilgili standartları belirleyen ve kontrol eden kurumlar, vb.) aynı coğrafi bölgede yoğunlaşmalarıdır.⁵ Öte yandan, diğer bir tanımda kümelenme, birbirine katma değer ekleyen üretim zinciri ile bağlı, bir ürün ya da hizmetin üretilmesi konusunda doğrudan veya dolaylı olarak etkin olan ya da olma potansiyeli olan birbiriyle ilişkili ve karşılıklı bağımlı aktörlerin (üreticiler, tedarikçiler, müşteriler, bilgi üreten kurumlar, araştırma merkezleri, danışmalık şirketleri, sivil toplum-kamu-yerel yönetim kurum ve kuruluşları, medya, finansal kurumlar) ortak bir coğrafyada yoğunlaşmaları şeklinde açıklanmaktadır.⁶ Bununla birlikte, Avrupa Birliği’nin kümelenme tanımı ise; “İşbirliği ve rekabet içerisinde üretim yapan, coğrafi olarak bir veya birkaç yörede (küresel boyutta uzantıları da bulunan) yoğunlaşmış, belli bir ekonomik faaliyet alanında uzmanlaşmış, ortak teknoloji ve yeteneklerle bağıntılı olan şirketler ve ilgili kurumlar” şeklindedir.⁷

Kitle üretim sistemlerinden üretim sistemlerine geçişle birlikte kümelenmeler, bölgesel kalkınma teorilerinin önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Geçmişte endüstriyel bölgeler bağlamında ele alınan firma yoğunlaşmaları, günümüzde bilgi, yenilikçilik, rekabet gücü, girişimcilik ve istihdamın en önemli kaynağı olarak görülen

⁵ Michael Porter, “Cluster and The New Economics of Competition” **Harvard Business Review**, November-December, USA, 1998, ss.77-90.

⁶ Melih Bulu ve İ.Hakkı Eraslan, “**Kümelenme Yaklaşımı**”-Çağdaş Yönetim Yaklaşımları, İsmail Bakan(Ed.),Beta Basım Yayım A.Ş.,İstanbul , 2004, s.541.

⁷ AB Yayını, **Development of Clustering Policy For Turkey**, Brussel, 2008,s.8

kümelenmelere dönüşmüştür.⁸ Kümelenmelerde sektörel yoğunlaşmanın temelinde; bölgesel endüstriyi oluşturan girişimlerin kendi aralarındaki işbirliğini geliştirmek ve aynı zamanda girişimler ile bölgedeki üniversiteler, bilgi/beceri geliştirici diğer kurumlar, Ar-Ge kurumları, inkübatörler(uyum sağlayıcılar) ve teknoloji-bilim parkları arasındaki uyumu en üst düzeye çıkarma hedefi bulunmaktadır. Bu hedefler doğrultusunda, bölgenin; sermaye finansmanı olanakları, fiziksel ulaşımı, bilgi ve iletişim altyapısı önem teşkil etmektedir.

Alfred Marshall, coğrafi-bölgesel ve özel yoğunlaşma üzerine yapmış olduğu çalışmada endüstrinin yerel konumlanmasını; doğal iklim koşulları, toprak, hammadde ve coğrafi koşullara bağlamıştır. Marshall, endüstrilerin yerel konumlanması/ bölgesel gruplaşmalarında rasyonel olarak talep ve malları bir arada değerlendirmiştir. Marshall, aynı zamanda bölgesel kümelenmelere dikkat çekerek, içerisinde çok büyük enerjiye sahip olan, sosyo-ekonomik değer taşıyan doğal kümelenmelerin önemine vurgu yapmaktadır. Marshall, uluslararasılaşmanın ve yerel konumlanmanın eş zamanlı olarak bir arada bulunabileceğini ve her yeniliğin yerel endüstrileri değiştirebileceğini ifade etmektedir.⁹ Marshall'ın uluslararasılaşma ve yerel konumlanmayı birlikte ele alışı küresel–yerel üretim süreci olan kümelenme teorisine uygun gelmektedir.

Adam Smith serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını –Mutlak Üstünlük Teorisi– ile açıklamaktadır. Buna göre; “bir ülke karşı ülkeye göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bunları ihraç etmelidir. Ülkenin kendisinin pahalıya ürettiği malları da ithal etmelidir.”¹⁰ Smith'in “Mutlak Üstünlükler Teorisi” emek–değer teorisine göre düzenlenmiş olup emek verimliliğine dayanmaktadır.¹¹ Belirli mallarda uzmanlaşmalar, belirli ülke ya da bölgelerde avantajlı malların üretiminde coğrafi yoğunlaşmalara neden olmaktadır.

⁸ Tolga Öcal ve Hicran Uçar, “Kümelenmelerde Yapısal Değişim ve Rekabet Gücü”, Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı:60/1, 2011,s.285.

⁹ Ann Markusen, **Project on Regional and Industrial Economics**, Minneapolis: University of Minnesota, 2007, s.276.

¹⁰ Kevin Lawler ve Hamid Seddighi, **International Economics: Theories, Themes and Debates**, New York: Prentice–Hall, 2001, s.17-33.

¹¹ Lawler ve Seddighi, **a.g.e.**, ss.25-30.

Belirli endüstrilerin, belirli coğrafyalarda yoğunlaşmasına neden olan bu teorisin günümüzdeki karşılığı kümelenmedir.

Kümelenmenin teorik olarak işaretleri Marshall'dan da önce Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisinde görülmektedir. Ancak, uluslararası ticaret Smith'in örneğindeki gibi malların üretiminde mutlak olarak üstünlük olmazsa da olmaktadır. Bunu David Ricardo –Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi-yle açıklamaktadır. Smith'in Teorisinde; İşbölümleri yapılarak büyüme gerçekleştirilmekte, işbölümünün sınırları ise piyasanın kapsamıyla ilişkilendirilmektedir. Ricardo, mutlak üstünlük olmazsa da, ülkelerin birbirleriyle ticaret yapabileceklerini ifade etmiştir. Ricardo'ya göre; Uluslararası ticaretin temelini “karşılaştırmalı üstünlükler” oluşturmaktadır. Eğer, bir ülke bazı malların üretimini diğer mallara göre daha düşük maliyetle gerçekleştiriyorsa, izafi olarak pahalıya ürettiğini ithal, ucuza ürettiğini ihraç etmelidir. Buna uygun davranıldığında ekonomik refah maksimuma çıkmış olur.¹² Smith'in ve Ricardo'nun teorileri endüstrilerin bölgesel yoğunlaşmasını tavsiye etmektedir. Bu bölgesel endüstriyel yoğunlaşmalar uluslararası bağlantılarıyla birlikte kümelenmelerin işaretleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küme sınırları bazen ilin dışına taşmakta, birden fazla şehire yayılabilmekte, hatta ulusal sınırların ötesine geçebilmektedir. Bölgesel kalkınma aracı olan kümelenme örnekleri, rekabetin ve ekonomik etkinliğin küreselleşmeyi aştığı günümüzde rekabet avantajının küreselleşmenin aksine bölgeselleştirilebildiğini kanıtlamıştır. Dolayısıyla, rekabet teorisinde; pazarlara daha hızlı ulaşımın ve hızlı iletişimin rekabet avantajı yaratmada işletmelerin yerelliğinin önemini azaltacağı görüşü kümelenme yaklaşımı ile ortadan kalkmıştır. Diğer bir ifade ile küresel pazar içinde yer alan işletmelerin kurulan ağlar vasıtasıyla uzak mesafelerden ulaşılabilen her şeyi elde edebileceği ve yerelliğin bir rekabet avantajı olarak geçerliliğini kaybettiği görüşü küreselleşme(Globalization) sürecini bağlamaktadır. Ancak, kümelenme yerelin önemini tekrardan ortaya koyarak küresel-yerel(Glocalization) sürecinin varlığını güçlendirmektedir. Bununla birlikte

¹² David Ricardo, **On The Principles of Political Economy and Taxation**, First Edition, London: John Murray Publ. 1817, ss.1-30.

kümelenme, girişimciliğe ve istihdamın sayısı ile şartlarına etki ederek çalışma ve sosyal yaşam kalitesini geliştirmektedir.¹³

Yirminci yüzyılın başından itibaren üretim sistemlerinde yaşanan değişimler sonucunda büyük ölçekli işletmeler yerini KOBİ'lere bırakmıştır. Günümüzde KOBİ'ler ülke ekonomilerinin geniş bir kısmını teşkil ederken, girişimcilik ve istihdamın ekseriyetini içermektedir. Son yıllarda KOBİ'ler için önplana çıkan kümelenme yaklaşımının çalışma yaşamındaki uygulamaları gittikçe çoğalmaktadır. Buna göre; coğrafi odaklı kümelenme, rekabetçilik ortamında, gelişmiş ekonomilerdeki çalışma yaşamının standartlarını devam ettirmeye ve küresel yarışta geri kalmamaya yardım etmektedir. Başarılı kümelenmelerin işletme sistemleri, devletleri-sınıfları-yönetimleri içermektedir. Kümelenmedeki işbirliği ve beraber çalışma şekilleri neo-liberal çizgiden farklı yollarla başarılı ekonomik faaliyetler yapılabileceğini ortaya koymuştur.¹⁴

Kümelenme literatüründe dönüm noktası Porter kabul edilmektedir. Günümüzde kümelenme hakkında bilimsel dergilerin hemen hemen her sayısında makaleler yayınlanmaktadır.¹⁵ Özellikle son yıllarda, kümelenme ile ilgili çalışmalarda oldukça büyük bir artış görülmektedir. Kümelenme yaklaşımı, pek çok farklı disiplinlere ait akademisyen tarafından ilgi görmektedir ve literatür her geçen gün daha da zenginleşmektedir. Bununla birlikte, kümelenmelerle ilgili kültürel ve kurumsal gelişmeler yaşanmaktadır. Bölgelerin hammadde, insan sermayesi ve diğer etmenlerini firmalararası işbirliğiyle kullanan kümelenmeler ulusal ekonomiye rekabet gücü kazandırmaktadır. Bu rekabet gücü ile ihracat şanslarını arttıran küme firmaları sürdürülebilir üretimle birlikte istihdam ve girişim/girişimci artışına neden olmaktadır. Ayrıca, kümelenme insan ve sermaye kaynaklarının üretim sürecinde etkin kullanımıyla verimlilik artışına neden olmaktadır. Kümelenmenin verimlilik artışı; gelir artışına ve

¹³ IDEA, **Cluster Based Economic Development: A Key to Regional Competitiveness Economic Development Administration**, Information Design Associates-IDEA, Dallas, USA, 2000, s78.

¹⁴ Robert C. Kloosterman ve Ron A. Boschma, "Further Learning From Clusters", R.A. Boschma and R.C. Kloosterman (eds.), **Learning from Clusters: A Critical Assesment from An Economic-Geographical Perspective**, Springer Printed in Netherlands, 2005, ss.391-405.

¹⁵ Peter Maskell, P. ve L. Kebir, 'What Ojialifies As A Cluster Theory?', **Clusters and Regional Development**, Edited by Bjorn Asheim, Philip Cooke ve Ron Martin, Routledge Taylor&Francis Group, USA, 2006, s. 30.

kalkınmaya neden olurken, işyerlerinin birikim yeteneğini koruyan, geliştiren, sürdürülebilir ve uzun dönemli geleceği güven altına alan nitelikler sağlamaktadır. Kümelenme, işyerleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin fırsatlarını en iyi değerlendiren, tehlikelerini de en düşük maliyetle savuşturan akılcı bir temel üzerine kurulursa faydasını arttırmaktadır.¹⁶Bununla birlikte, KOBİ'lerin küresel ekonomide varlıklarını sürdürebilmeleri kümelenmeyle mümkün olmaktadır. Kümelenmenin diğer bir faydası, sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirerek küresel ekonomiye katılımı arttırmak ve geliştirmektir.

Küme aktörlerinin dışarıya yatay bilgi ağıyla, faydalı iletişim araçlarıyla, fuar vs. etkinliklerle katılmalarıyla, arz ve taleplerini birlikte tedarik ve karşılamalarıyla maliyetlerini azalttığı görülmektedir. Bu sayede, girişimler sadece muhasebe kârını değil aynı zamanda iktisadi kârı da yükseltmektedir. Çünkü, aynı üretim faktörleriyle başka bir işin fırsat maliyeti daha yüksek olacağından iktisadi anlamda kârlı olmaktadır. Ayrıca, yapılan transferlerle, oluşan pazar bilinciyle(pazar imajı ve pazarı tanıtmak) kendi ilişkilerinde yakınlaşan küme pazarı, tek pazar konseptini elde etmektedir. Tek pazar konseptine yönelik yapılan transferlerin pozisyonlarının doğru olması gerekmektedir. Aynı zamanda, tek pazar konsepti talep yönlü algılanırsa üretim ve istihdam sürekli olmaktadır. Ayrıca, talebin yapısına göre transferler ayarlanırsa küme pazarı istikrarlı olmakta ve gelişmektedir.

Küreselleşme ortamında girişimler için rekabet gücü elde etmek zorunlu bir ön koşuldur. Kümelenme dışında kalan girişimlerin küresel alanda rekabet gücü zayıflamaktadır.¹⁷Aynı zamanda, kümelenme ile rekabet gücü kazanan girişimler ihracat artışıyla girişimciliğe ve istihdama katkıda bulunmaktadır. Kümelenmeler, mikro ekonomik anlamda firmalara sürdürülebilir üretim sağlarken makro ekonomik olarak pozitif bir etki yaratmaktadır. Kümelenmelerdeki girişimlerin etkin üretim bağlantıları, yeni iş yaratma ve yeni firma başlangıçlarına neden olduğundan kümelenme istihdama

¹⁶ Rüştü Bozkurt, “Kümelenmenin Sırrı”, **Ekonomik Forum**, İstanbul, Nisan 2007, s.74

¹⁷ Roberto Rabelotti ve Carlo Pietrobelli, **Upgrading in Clusters and Value Chains in Latin America: The Role of Policies**, Washington; Inter American Development Bank, 2004, ss.20-21.

katkıda bulunmaktadır.¹⁸Çünkü, küme içindeki işbölümü ve uzmanlaşma yeni iş bölümlerine yol açarak üretim genişlemesiyle birlikte yeni istihdam alanları açmaktadır.

Kümedeki yükseltme faaliyeti, süreç yükseltmesi ile başlayarak daha sonra ürün, fonksiyonel ve sonunda değerler zincirinin yükseltilmesine kadar ilerlemiştir. Örneğin; Doğu Asya firmaları, küresel düzeyde faaliyet gösteren firmaların tedarikçileri düşük katma değerli malların montajlanmasından, bu malların imalatına geçmiştir. İlk önce tüccar firmalar bu tedarikçi firmalara kendi markalarıyla üretim yaptırmıştır. Daha sonra taşeron–tedarikçi konumundaki firmalar kendi tasarımlarını geliştirerek kendi markalarıyla üretime başlamışlardır. Bu geçiş süreci, bölünmüş üretim faaliyetlerinin zamanla daha yüksek bir içeriği elde ettiğini göstermektedir.¹⁹ Kümelenme ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda, farklı tanımlamalar yapılmaktadır.²⁰Bu kümelenme tanımlarında yer alan ortak özellikler şunlardır: Ağ(Network), Tedarik/değer zinciri, İşbirliği içinde rekabet, Sektörel/ bölgesel/coğrafi yoğunlaşmadır.²¹

A.Kümelenme Yaklaşımları

1.Coğrafi Temelli Yaklaşım

Kümelenmeyle ilgili coğrafi temelli yaklaşımda kümelenme; aynı ürün veya hizmeti üreten coğrafi yakınlığa sahip firma grubu olarak ifade edilmektedir. Buna paralel bakış açısıyla kümelenme; coğrafi sınırlar içinde özellikle girişimlerle (birlikte) bağlantılı kurumların bulunduğu yerel-küresel ağ olarak ele alınmaktadır.²²Ayrıca, benzer faaliyetler yürüten girişimlerin belli bir coğrafi yakınlıkla sinerji yaratan

¹⁸ Antonella Zucchella, “**The Internationalisation of SMEs: Alternative Hypotheses and Empirical Survey**”, (der.) James H. Taggart, **Multinationals in a New Era: International Strategy and Management**, Gordons Ville, VA: Pallgrave Macmillan Press, 2001, s.49.

¹⁹ Rabelotti ve Pietrobello, **a.g.e.**,ss.6-7.

²⁰ Kümelenme tanımlamaları için Bakınız: ÇAĞLAR, E., **Türkiye’de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri, Bölgesel Kalkınmada Yeni Açılımlar**, TEPAV, 13 Eylül 2006, ss.305-315, s. 308; ayrıca Bakınız: MALMBERG, A. ve D. POWER, **True Clusters A Severe Case of Conceptual Headache’, Clusters and Regional Development**, Edited by Bjorn Ashem vd. Routledge Taylor&Francis Group, USA, 2006, s. 55; **European Commission, Regional Clusters in Europe, Observatory of European SMEs**, No. 3, 2002, s. 14.

²¹ Philip Cooke vd., “The Rise of The Cluster Concept in Regional Analysis and Policy: A Critical Assessment”, **Clusters and Regional Development**, Edited by Bjorn Asheim, Philip Cooke ve Ron Martin, Routledge Taylor&Francis Group, USA, 2006, s. 2.

²² Porter, **a.g.m.**, ss.78-85.

yoğunlaşmalarının küme kapsamındaki coğrafi temelli yaklaşımlar arasında yer aldığı görülmektedir.²³ Coğrafi temelli yaklaşımın kapsamında; aynı ürünü üreten girişimlerin grubu, girişimlerin ağları ve girişimlerin yoğunlaşmaları coğrafi alan ve coğrafi yakınlıkla ilişkilendirilmiştir. Kümelenmenin yapı taşlarını oluşturan ve sektörü ifade eden yerel girişimlerin küme oluşumuna gitmesinde coğrafi alandaki; işgücü, hammadde, ürün talebi, girişimcilik gibi faktörler etken olmaktadır. Kümelenmede girişimlerin birbirine yerel olarak coğrafi yakınlık içinde bulunması karşılıklı bilgi akışını kolaylaştırarak, yenilikçiliği teşvik etmektedir. Küme girişimlerinin Coğrafi yakınlığının bilgi akışı ve yenilikçiliğe neden olması, yeni girişimcilerle yeni iş başlangıçlarına ve işe almalara yol açmaktadır. Kümelenmenin bu yönlü etkisi, girişimcilerin ve istihdam edilenlerin sayısını arttırmaktadır.²⁴

Marshall, coğrafi-bölgesel kümelenmeleri doğal-iklim koşulları, toprak, hammadde ve coğrafi koşullarla ilişkilendirerek bölgesel endüstriyel gruplaşmalarda rasyonelliği ön plana çıkarmaktadır. Marshall, bu rasyonellikte talep ve malları bir arada değerlendirmiştir. Marshall, endüstrilerin coğrafi olarak konumlanmasının nedenlerini; üretim girdileri, enformasyon, spillovers(uzmanlaşmak, yoğunlaşmak), bölgesel talepler ve bunların ilişkileri olarak göstermektedir. Marshall, aynı zamanda bölgesel kümelenmelere dikkat çekerek, içerisinde çok büyük enerjiye sahip olan, sosyo-ekonomik değer taşıyan doğal kümelenmelerin önemine vurgu yapmaktadır. Marshall'a göre bölgesel kümelerin büyümesinde, insanların karakterleri, sosyal ve politik etkenler rol oynamaktadır.²⁵

²³ Donald Crouch ve Carolyn Crouch, **UMD Computer Science NATSRL Education and Outreach Program Final Report**, Published by Minnesota Department of Transportation Office of Research Services, St.Paul-Minnesota, 2004, ss.35-38.; Peter Swann ve Martha Prevezer, "A Comparison of the Dynamics of Industrial Clustering in Computing and Biotechnology", **Research Policy**, Vol.:25, Issue:7, Published by Elsevier, 1996, ss.1139-1159. ; Stuart Rosenfeld, "Bringing Business Clusters into Mainstream of Economic Development", **European Planning Studies**, Vol.:5, Issue:1, Routledge Publ., New York, 1997.

²⁴ Adrian T.H.Kuah, "Cluster Theory and Practice: Advantages for The Small Business Locating in Vibrant Cluster", **Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship**, Vol.4, Issue:3, 2002, ss.206-228.

²⁵ Ann Markusen, 'Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts', **Economic Geography**, Minneapolis: University of Minnesota Press, Vol.72 No:3, 1996, ss.293-313

Marshall, Coğrafi odaklı endüstriyel yoğunlaşmaları incelemiş ve bu yoğunlaşmaların bölgedeki firmalar açısından (özellikle işgücü temini konusunda) avantaj yarattığını belirtmiştir.²⁶ Marshall'ın üzerinde durduğu coğrafi endüstriyel yoğunlaşmalar ve endüstriyel bölgeler kavramı; KOBİ'lerin neden kümелendiğini anlamak için ekonomik faktörlerin coğrafi olarak yakına yerleşmesinden kaynaklanan dışsal ekonomilerin faydaları üzerine odaklanmıştır.²⁷ Bununla birlikte, Ronald Coase'un kümenin coğrafi alanına dışsal etmenlerin etkisi üzerine çalışmaları da kümelenme teorisine katkıda bulunmuştur. Kümelenme literatürü Marshall ve Coase izinden giderek ana akım ve ana akım dışındaki paradigmalarda kabul görmüş ve iktisat bilimi ve ilişkili disiplinlerde araştırma konularına dahil edilmiştir.

Dünya genelinde küreselleşme-yerelleşme bağlantı noktası ile ilgilenen bölgeler/ülkelerde ortaya çıkan coğrafi temelli kümelenme stratejilerinin benzerlikleri ve farklılıkları bulunmaktadır. Endüstrilerin ve şirketlerin küreselleşme eğilimi doğrultusunda (ulus-altı)bölgelerin öneminin ve ayırt edici özelliklerinin azalması izlenimi ortaya çıkarken, tam tersi yönde kimi endüstrilerin ve ekonomik faaliyetlerin yerelleşmesi eğilimi de eş zamanlı olarak ortaya çıkmaktadır. Yerel ekonominin ve toplumun özgün doğasına uygun hale getirilmiş farklı programlar için bir temel oluşturmak yerine bölgesel kümelenmelerde farklı coğrafyalardaki aynı endüstrilerde aynı politikaların takip edildiği görülmektedir. Ancak, her coğrafyanın kendine uygun kümelenme gelişim programlarının yerel ekonomiye ve sosyal gerçekliğe uygun olması gerekmektedir.²⁸

Örneğin, Çin endüstrilerinin, coğrafi odaklı yoğunlaşmasıyla ilgili önemli sektörel çeşitlilikler bulunmuştur. En az korunan endüstriler artan bir şekilde

²⁶ Alfred Marshall, **Principles of Economics**, Mcmillan, London, 1890'dan aktaran: Bjorn ASHEİM, Philip Cooke ve Ron Martin, **The Rise of The Cluster Concept in Regional Analysis and Policy A Critical Assessment, Clusters and Regional Development**, Routledge Taylor&Francis Group, USA, 2006, s. 5.

²⁷ Fiorenza Belussi, "in Search of A Useful Theory of Spatial Clustering: Agglomeration Versus Active Clustering" içinde **Clusters and Regional Development**, (Editörler: Bjorn Asheim, Philip Cooke ve Ron Martin), Routledge Taylor&Francis Group, USA, 2006, ss.69-89.

²⁸ Micheal J. Enright, "The Globalization of Competition and The Localization of Competitive Advantage: Policies Toward Regional Clustering", **Paper Presented at The Workshop on The Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development**, University of Strathclyde Glasgow, Scotland, May 15-16, 1998.

yoğunlaşmıştır. En fazla küreselleşen endüstriler ise coğrafi olarak kıyı bölgelerinde kümelenmiştir. Analizler; korumacılığın endüstriyel uzmanlaşmaya engel olduğunu, küreselleşmenin ve içsel ölçek ekonomilerinin coğrafi yoğunlaşmaya katkısı olduğunu göstermektedir. Üreticiler, endüstrilerin karşılaştırmalı avantajlarına göre yerleşmeyi tercih ederken, dışsal ölçek ekonomileri coğrafi odaklı endüstriyel yoğunlaşmayı beslemektedir.²⁹ Ayrıca, yerel endüstriyel unsurların avantajlarından ve dışsal etkilerden dolayı kümelenmelerin tanımlanması genellikle coğrafi odaklı yapılmaktadır.³⁰ Bununla birlikte, bölgesel kümelenmelerin; özel bölgesel kalkınma politikalarını şekillendiren coğrafi odaklı sektörel faktörlere dayandığı kanıtlanmıştır.³¹

2. Üretim Temelli Yaklaşım

Üretim aşamalarındaki yenilikçiliğin temelinde, verimlilik artışı için yeni metodları bulmak ve uygulamak yer almaktadır. Bununla beraber iş bölümü, aynı mekânda üretimin inovasyonu için uygun şartlar sağlamaktadır. Bu uygun şartlar arasında; küme içinde beraber hareket etmek, farklılıkları koruyarak birlik yapmak bulunmaktadır. Kümelenmenin üretim yapısında bu birlikteliklerle gelişen sıkı bağlantıların yoğunlaşması görülmektedir. Ayrıca, Kümelenmenin üretim sürecinin ilişkilerinde iş faaliyetinin ayrımları yapılmaktadır. Bu ayrımlar arasında üretim sürecindeki ürünün mamul hale gelmesindeki üretim aşamaları yer almaktadır. Her bir aşama kendinden sonra geleni; üretim sürecinin bir diğlisi olarak, harekete geçirmektedir. Ürün tamamlanana kadar, ürünü şekillendirici bir önceki üretim etmeni kendinden sonraki etmenle iş faaliyeti için ilişki kurmaktadır. Üretimle ilgili diğer ilişkiler ürün tamamlanana kadar sürmektedir.³² Bu durum aynı zamanda -kümelenme-yapısını açıklamaktadır. Patrick Dümmler'e göre;³³“Kümelenme yapısındaki üretim

²⁹ Canfei He, Yehua Dennis Wei ve Xiuzen Xie, “Globalization, Institutional Change and Industrial Location: Economic Transition and Industrial Concentration in China”, **Regional Studies**, Vol.42, Issue 7, August 2008, ss.923-945.

³⁰ Thomas Brenner, "Identification of Local Industrial Clusters in Germany", **Regional Studies**, Vol. 40, 9, December 2006, ss. 991-1004.

³¹ Anke Matuschewski, "Policy Debates Regional Cluster of The Information Economy in Germany", **Regional Studies**, Vol. 40, 3, May 2006, ss. 409-422.

³² Karl Marx, **Capital A Critique of Political Economy**, Volume: III Six Priating Progress Publ., Moscow, 1977, ss.414-415.

³³ Dümmler, **a.g.e.**,s.74.

sürecinde sırası gelen üretim unsurlarının katkılarıyla ürün tamamlanmaktadır.” Dümmler’in ürünün tamamlanmasındaki üretim sürecini bir şarkıyı çalan müzik enstrümanına benzetmesiyle, Marx’ın üretim süreci açıklamaları kümelenmenin yapısıyla örtüşmektedir. Ayrıca, Michael Porter’in kartopu ve elmas modelinde kümelenme, firmalararası ilişkilerle ve merkezi yoğunlaşmalarla açıklanmaktadır. Kartopu ve elmas modelinde üretim sürecine sonradan katılımlar da kümelenmenin ağında gösterilmektedir. Kümelenmenin üretim bakımından teorik altyapısı ilk olarak Marx’ın üretim ilişkileri ağındaki açıklamalarında bulunmaktadır. Günümüzde, Porter, üretim yönüyle kümelenmeyi karpotu modeliyle şekillendirirken kümelenmeyi, bütün yönleriyle elmas modeliyle çerçevelemektedir.³⁴

Marx’a göre; endüstriyel gelişme ile teknolojik düzenlemeler var olan yapının çeşitli araçlarla dönüşümünü(evrimini) sağlamaktadır. Bu dönüşümde bağlantılar ve kuramsal prensipler, üretim organizasyonunu yaymaktadır. Teknolojik gelişmeler yeniden üretim organizasyonları sağlamaktadır. Yeni oluşumların esas dayanağını yeniden organize olan yapılar meydana getirmektedir. Bundan dolayı, günümüz kümelenmesinin üretim yapısı Marx’ın açıkladığı üretim ilişkilerinin evrimidir.³⁵ Sosyal işbölümü, organizasyonel üretim yapıları içinde birbirinden bağımsız, fakat birbirleriyle uyumlu üretim faaliyetlerini ifade etmektedir. Sosyal işbölümü kümelenmeyi, kümelenmede kendi içinde küme küme üretim bağlantılarının süreçlerini, aktörlerini içermektedir. Ayrıca, küme firmalarının sahip olduğu teknik bilgiler de üretim sürecini hem kolaylaştırmakta hem etkin kılmaktadır.

Max Weber’e göre bölgesel olarak bir ürün üzerinde çalışma koşulları yerel girdi/çıkıtlara ve pazara bağlıdır. Yani, bölgesel bir ürün temel olarak o bölgenin girdileri ve pazarıyla ilişkilendirilmektedir. Max Weber’in düşük maliyet üzerinde durması bazı bölgeler ve bazı büyük satıcıların dikkatini çekmiştir.³⁶ Hecsher-Ohlin; Bir

³⁴ Michael Porter, “ The Competitive Advantage of Nations”, **Harvard Business Reviews**, March-April 1990, ss.78-91.

³⁵ Stephen Marglin, “What do bosses do? The Origins and Functions of Hierarchy in Capitalist Production” **The Review of Radical Political Economy**, Part I, Vol. : 6, No:2, Routledge Publ., New York, 1974, ss.80-100.

³⁶ August Lösch, **The Economics of Location**, CT: Yale University Press, New Haven, 1954, ss.28-30.

ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, o üretim faktörünün yoğun olarak kullanabileceği mallarda yoğunlaşması gerektiğini belirtmiştir. Bu yoğunlaşmayla daha ucuza ürettiği üründe karşılaştırmalı üstünlük elde ederek uzmanlaşmaktadır.³⁷ Bunun sonucunda hangi ülke hangi faktörlerde zenginse, zengin olduğu faktörlere göre bölgesel olarak yoğunlaşmaktadır. Bu yoğunlaşmalarda kümelenme yapısının işaretleri olarak algılanmaktadır. Çünkü, zengin üretim faktörlerine dayalı yoğunlaşma, bazı endüstrilerinin bazı bölgelerde kümelenmesine neden olmaktadır. Paul Samuelson'a göre;³⁸“Dış ticaret başladıktan sonra emek-yoğun ülkede emeğin marjinal veriminin yükselmesiyle emek yerine sermaye ikame edilmektedir. Çünkü, emeğin fiyatı yükselmektedir.” Buna göre sermaye yoğun ya da emek-yoğun malların üretiminde bölgesel olarak farklı endüstriyel yoğunlaşmalar meydana gelmektedir. Dolayısıyla bazı bölgelerde emek-yoğun, bazı bölgelerde sermaye-yoğun endüstrilerin konsantrasyonu kümelenmeleri ortaya çıkarmaktadır.

İşbölümünün rasyonel bir şekilde detaylandırılmasında ortaya çıkan farklılıklar rasyonel sosyal bölünmeyi getirmektedir. Kümelenmede temel olan hâkim mantık da budur. Çünkü üretim sürecinin paylaştırılması vardır. Bunun anlamı: KOBİ'leri yaşatmaktır; KOBİ'ler de çalışanları arttırarak istihdama katkıda bulunmaktadır. Krizlerin temelinde; işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği ve insanlara yaşamak için gerekli ihtiyaçlarını verememek, yapmış olduğu işlerin haklarını ve sosyal haklarını verememek bulunmaktadır. Kümelenme, istihdama yönelik, paylaşmaya yönelik yapıyla pozitif katkı sağlamaktadır. Bu durum, sabit çerçevelerden dinamik yapılara geçmektir. Endüstriyel bir küme gelişimi açısından, kendi üretim süreciyle ilgili olan yeni firmaların katılımına izin vermektedir. Kümenin endüstriyel gelişiminde üretim sürecinin bölünmesi yeni bağımsız üretim ünitelerini ortaya çıkarmaktadır. Küme piyasasında üretim faaliyetlerinin tamamı firmalararası bağlantılarla gerçekleşmekte ve üretim kümelerinin gelişim sürecinde detaylı işbölümleri ve sosyal işbölümleri oluşmaktadır.

³⁷ Dominick Salvatore, **International Economics**, 9th Ed. John Wiley, Routledge Publ., New York, 2007, s.121.

³⁸ Salvatore, **a.g.e.**, s.122.

Kümelenmenin üretim temelli yaklaşımında; işbirliği içinde rekabet unsuru önplana çıkarılmaktadır. Ayrıca, üretim odaklı birbiriyle bağlantılı değerler zincirini oluşturan girişimler topluluğunun birbirleriyle ilişkileri dikkate alınmaktadır.³⁹ Üretim temelli küme yaklaşımı, kümeleri sanayi sitelerinden iki önemli özellikte ayırmaktadır. Birincisi, küme içinde yerel düzeyde gerçekleşen üretim, KOBİ'lerin uluslararası piyasalara yönelimini ve rekabet gücüne erişmesini sağlamaktadır. İkincisi ise, kümedeki girişimlerin üretim aşamasından itibaren yenilikçilik ve yaratıcılık kapasitesini içermesi; kümenin üretim aracılığıyla sürdürülebilir rekabetinin yerel ve küresel boyuttaki etkisini ortaya koymaktadır. Kümelenmedeki üretimin ana niteliklerinde; belirli sektörlerde uzmanlaşma, işletmeler arası dayanışma, kaliteye dayalı bir rekabet ortamı ve ortak verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Ayrıca, kümelenmenin üretim sistemi(ürün, hizmet, girdi ve teknoloji) dahilinde yatay ve dikey olarak birbiriyle ilişki halinde olan girişimlerden oluşmaktadır. Kümelenme, sektörel aidiyet içinde birbirine bağımlı girişimlerin üretim ağları tarafından karakterize edilmektedir. Ayrıca, kırsal üretim kümeleri; çiftlikler, kooperatifler, girişimciler, çalışanlar tarafından temsil edilmektedir.⁴⁰

Birçok ekonomik ve sosyal değişimlerin yapılanması üretim kümelerinin etkisiyle gerçekleşmiştir.⁴¹ Üretim kümeleri, değişen kapitalist dünyanın üretim sürecini temelde birbirine yakın olan unsurlarla etkilemiştir. Üretim kümelerinin olduğu alanlar endüstrilerin oligopolistik yapısını güçlendirirken daha geniş ölçekli piyasalara girmek güçleşmiştir.⁴² İş ilişkilerinin ve iş piyasalarının giderek kurumsallaşmasıyla kolektif işlemler yayılmıştır. İşlevsel olarak beyaz yakalı çalışanlar ve mavi yakalı çalışanlar

³⁹ Theo Roelandt ve Pim Den Hertog, **Cluster Analysis and Clusters Based Policy Making in OECD Countries: An Introduction to The Thema, Boosting Innovation The Cluster Approach**, OECD: Paris, 1999.; Edward Feser ve E.E.Malizie, "Understanding Local Economic Development", **Kiematre for Urban Policy Research Working Paper**, New Branswick, 1999.; James Simmie ve James Sennet, "Innovative Clusters: Global or Local Linkages" **Economic Development Quarterly**, February(1), 2011, ss.5-25.

⁴⁰ Barbara Szymoniuk, **Rural Clusters in The Lublin Region (Eastern Poland)-Good Solitions for a Young Democracy**, Technical University of Lublin Poland, 2002.

⁴¹ Michael Storper ve Richard Walker, **The Capitalist Imperative, Territory Technology**, New York: Basil Blackwell, 1989, ss. 10-11.

⁴² Allen J. Scott, **Industrialization and Regional Development**, Los Angeles: University of California Press, 2005, s.3.

ayırımıyla üretim sürecinde vasıflı uzman işgücü ortaya çıkmıştır.⁴³ Üretim kümelerinde uzman/profesyonel işgücüyle, daha yüksek toplam talep karşılanarak; çalışanların sosyal güvenliği ve ekonomik dengenin seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.⁴⁴

İşbölümlerinin kümelenmeyle daha iyi organize edilmeleri, iş faaliyetlerinin zorluklarını kolaylaştırmaktadır. Bağımsız ünitelerin sürekli yenilik yapmaları diğer ünitelerle sıkı bağlantıları ürünün maliyetini düşürmekte ve değerini artırmaktadır. Kümelenme, firmalararası ve firma içi ilişkilerde işbölümleriyle üst düzeyde değerler zinciri oluşturmaktadır. Kümelenmenin değerler zincirindeki detaylı bölünmeden amaç; üretim sürecinin kavranması ve üretime ait elementlerin yerinde kullanılmasıdır.

OECD tarafından yapılan kümelenmeyle ilgili yapılan bir çalışmada, bilgi temelli ekonomileri anlayabilmek için teknik değişimi ve inovasyonu anlamak gerektiği vurgulanmıştır. Bu çalışmada inovasyon sistemi yaklaşımı, ulus devletler yerine üretim ağlarına ve değer zincirine odaklanan bir yaklaşım olarak sunulmuştur. Ulusal endüstriler arası bağlantılar hakkındaki elde edilebilir bilgileri kullanarak ulus-altı bölgelerdeki potansiyel üretim kümelenmeleri oluşturulmaktadır. Özellikle, ABD'deki 23 üretim kümelenmesi türetilerek üretim sektörünü açıklamaya yönelik analizler genişletilmektedir. Bu analizler aracılığıyla, üretim zinciri içindeki endüstriye ait uzmanlaşmalar ve boşluklar belirlenmektedir.⁴⁵ Ayrıca, üretim temelli kümelenmeler, emeğin uzmanlaşması ile daha etkin bir konuma gelmektedir.⁴⁶

3. Ağ Temelli Yaklaşım

Geleneksel küresel modeller girişimlerin yerel boyutunu açıklamada yetersiz kalmasıyla ağ teorisi Johanson ve Mattsson tarafından ortaya atılmıştır. Ağ teorisine

⁴³ Jonathan Zeitlin, **Industrial Relations and History**, Wisconsin-Madison, USA: University Research of Wisconsin, 2001, s.20.

⁴⁴ John Maynard Keynes, **The General Theory of Employment, Interest and Money**, London: Macmillan Publ. 1936, ss.1-100.

⁴⁵ Edward Feser ve Edward M. Bergman, "National Industry Cluster Templates: A Framework for Applied Regional Cluster Analysis", **Regional Studies**, Vol.34(1), 2000, ss. 1-19.

⁴⁶ Zuhui Huang, Xiaobo Zhang ve Yunwei Zhu, "The Role of Clustering in Rural Industrialization: A Case Study of The Footwear Industry in Wenzhou", **China Economic Review**, Volume 19, Issue 3, September 2008, ss. 409-120.

göre, girişimlerin içinde bulundukları coğrafyanın yerel özellikleri ve diğer faktörleriyle (işgücü, müşteriler, tedarikçiler, rakipler, finans kuruluşları, kamu kurumları, vd.) olan ilişkileri kümenin değerler zincirini oluşturmaktadır.⁴⁷ Bu değerler zincirine yararlandıkları kaynaklar olarak, hammaddeler, ürünler, bilgi, fonlar, teknoloji vb. etmenlerin dahil edilmesiyle kümelenme ağı gerçekleşmektedir. Küme ağındaki unsurların küme dışı ilişkileri, küme KOBİ'lerinin uluslararasılaşmasında rol oynamaktadır. Bu nedenle, küme analizinde ağ teorisi önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁸

Kümelenmelerin ağ temelli yaklaşımlarında, aynı endüstriye ait girişimlerin ve diğer ilgili tüm kümelenme bileşenlerinin yerel ve bölgesel ağları önplana çıkarılmaktadır.⁴⁹ Aynı endüstriye ait girişimlerde aynı işi yapanlar uzmanlaşmaktadır. Bu uzmanlaşma, aynı işi yapanlar arasında işbirliği, birlikte çalışma, sıkı-yakın ilişkilerle bir ağ oluşturmaktadır. Aynı zamanda, yerel kaynaklar, bilgi, yerelden küresele açılım, dışsallığın içselleştirilmesi, maliyet, kapasite, yenilikçilik, katma değer ve istihdam yaratma küme ağının özellikleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, hemen hemen bütün küme ağları; bir ana sektör ya da alt sektörü oluşturan unsurların ortaklaşa değerler zincirini içermektedir. Kümelenme analizinde ağ teorisi merkezi bir rol üstlenmektedir. İşletmelerin, kurumların kümeye ait olup-olmadığını ve kümenin boyutunu ağ oluşumu belirlemektedir. Küme ağının boyutlarının belirlenmesinde; faktör (girdi) koşulları, firma stratejisi, rekabet gücü ve talep koşulları önemli rol oynamaktadır.⁵⁰ Geleneksel uluslararası ekonomi teorileri, küme girişimlerinin küresel-yerel düzeydeki oluşan ağının boyutunun belirlenmesinde etkili olmaktadır. Kümelenme ağında; işletmeler, üniversiteler, Ar-Ge kurumları, kamu kurumları ve diğer destek kuruluşları tek bir amaç altında toplanmaktadır.

⁴⁷ Jan Johanson ve L. G. Mattsson, **International in Industrial Systems-a Network Approach**. In N. Hood & J.E. Vahlne (eds.) *Strategies in Global Competition*, Crom Helm, New York, 1998.

⁴⁸ Stephan Gerschewski, "Born Global Firms: An Integrated Analysis of The Determinants and Measurement of International Performance", Dissertation, University of Victoria, Wellington, N.Z., 2011.

⁴⁹ Micheal Enright, **Regional Clusters: What we Know and What we Should Know**, The Competitiveness Institute, Ottawa, 2004.; Charlotte Van den Berg vd., **Cluster Infections Diseases**, Department of Research, Amsterdam Health Service Netherlands, 2002.

⁵⁰ Hector Osvaldo Rocha, **Entrepreneurship and Development: The Role Clusters**, Netherland: Kluwer Academic Publishers, 2004, s.371.

Kümelenme ağı, firmaların çabuk pazara girmeleri, bilgiye çabuk ulaşmaları, finans elde etmeleri, Ar-Ge, üretim ve pazarlama ortaklığı yapmaları, riski dağıtmaları, ihracatlarını artırmaları ve bölge ekonomisini yukarıya çekmeleri için birbirleri ve diğer kuruluşlar ile sistematik olarak ilişkilerini sağlamaktır. Aynı zamanda, istihdam artışı, girişimciliğin teşviki, KOBİ'lerin yaygınlaştırılması, yerel-ulusal kalkınma, bilgi ekonomisinin kullanımı, yenilikçi olmak kurumsal küme ağının amaçları arasında yer almaktadır. Kümelenme, küreselleşmenin etkisiyle hızla yayılmakta ve yerel unsurları rekabet avantajına dönüştürerek, oluşturduğu ağ ile ülkelerin dikkatini çekmektedir.

Manuel Castells, yeni teknolojilerin hızlı yayılımıyla, ağ kurma iradesinin ve etkileşiminin yoğun olduğu bir süreçte; esnekliğin temel olduğu ve yatırım-üretim planlamasının bilgisayar ağlarıyla ortaya çıkmasını üretim zincirlerinin oluşmasıyla açıklamaktadır. Bunlar, günümüzde kümelenme ağları ve modelleri olarak ifade edilmektedir.⁵¹ Yenilikçi kümelenme perspektifinde endüstriyel/sektörel kümelenmeler; birbirine güçlü bağlarla bağlı firmaların, bilgi üreten kurumların ve müşterilerin değer ekleyen tedarik zinciri şeklinde birbirlerine bağlandıkları ağ olarak tanımlanmaktadır.⁵² Yüksek teknolojilerde, bölgesel ekonomilerde ve biçimsel olarak dikey bütünleşmiş alanlardaki küresel küme ağ yapılarının oluşumu piyasanın diğer firmalarıyla iletişim ve işbirliği içinde olunmasını gerektirmektedir.⁵³

Kümelenme ağının oluşturma sürecinde firmalar arasındaki ağın yapısındaki dikey entegrasyon yatırım yapmadan sağlanmakta ve bu durum firma açısından rekabet avantajı yaratmaktadır.⁵⁴ Örneğin, bir mobilya kümelenmesinden bahsedilirse, ağın içine almamız gerekenler: mobilya üreticileri, kereste üreticileri, kırsalda yer alan ormancılık faaliyetleri, makine üreticileri, tasarımcılar, yazılımcılar ve lojistikle ilgili kurum ve kuruluşlar, yerli ve yabancı toptancılar/perakendecilerden oluşmaktadır.

⁵¹ Manuell Castells, **Ağ Toplumunun Yükselişi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yay., 2005, ss.90-92.

⁵² Theo J. Roelandt ve Pim de Hertog, "Cluster Analysis and Cluster-Based Policy Making in OECD Countries: An Introduction to The Theme", **Boosting Innovation: The Cluster Approach**, 1999, OECD, ss.10-26.

⁵³ Walter Powell, "Neither Market Nor Hierarchy: Network Forms of Organizations", **Research in Organizational Behavior**, Vol.12, 1990, ss. 295-336.

⁵⁴ Andrea Larson, "Network Dyads in Entrepreneurial Settings: A Study of The Governance of Exchange Relationships", **Administrative Science Quarterly**, 37, 1992, ss. 76-104.

Örneğin; bir mobilya kümelenmesine, eğer marangoz veya tasarımcı yetiştiriyorsa bölgedeki meslek yüksekokulu, üniversitenin ilgili araştırma birimleri, firmalararası diyalogu sağlayan sanayi odaları, bankalar ve sektör dernekleri küme ağına dahil edilmektedir. Kümelenme ağında oluşturulan diyalog ile firmalararası işbirliği kolaylaştırılmakta ve daha rasyonel birlikteliklerle üretim süreci uzmanlaşmaktadır. Ayrıca, Kümelenme ağında yatay düzenlemelerle faaliyetler derecelendirilmekte ve uzmanlaşmaya göre piyasada yer almaktadır.⁵⁵

4. Rekabet Temelli Yaklaşım

A. Smith gibi D. Ricardo'nun uluslararası ticaret teorisi, bazı endüstrilerin bazı ülkelerde coğrafi yoğunlaşmasının-kümelenmesinin dış ticaret açısından ülkeler için avantajlı olacağını belirtmektedir. Günümüzde uluslararası ticarete rekabet avantajı sağlaması için -kümelenme- bir yol olarak gösterilmektedir. Porter, kümelenmeleri ve yeni ekonomide rekabeti incelemiştir. Porter'e göre paradoksal olarak küresel bir ekonomide devam eden rekabetçi avantajlar artan şekilde uzaktaki rakiplerin ulaşamayacağı yerel faktörlerden(örneğin; bilgi, ilişkiler ve motivasyona bağlı olarak) oluşmaktadır.⁵⁶ Ayrıca, Porter, bölgesel ekonomik performans hakkındaki temel unsurları incelemiştir. Porter, ABD ekonomisinde kümelenmelerin rolünü ve bölgesel ekonomilerin bileşimini değerlendirmiştir. Porter'ın kümelenme örnek olay çalışması (*case study*) yöntemi küme analizlerinde geniş ölçekte kullanılmaktadır.⁵⁷ Yapılan araştırmalar, gelişmekte olan ülkelerde kümelenme konusunda yeterli materyal olduğunu, gelişmekte olan ülkelerdeki kümelenme üzerine araştırmaların gelişmiş ülkelerdeki endüstriyel bölgelerin rekabetçiliğinden ilham aldığını, sanayi bölgelerinin kamu-özel sektör girişimlerinin ve yerel-bölgesel yönetimlerinin tecrübelerinin katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Ancak, materyallerin yeterli olması, küçük kümelerin büyümesine politik destek sağlamamaktadır. Ayrıca, işbirliği ve uzmanlaşma; kamu kurumları ve

⁵⁵ Ron A. Boschma ve A. J. Ter Wal, "Knowledge Networks and Innovative Performance in an Industrial District: The Case of a Footwear District in The South of Italy", **Industry and Innovation**, Vol. 14, No, 2, May 2007, ss. 177-199.

⁵⁶ Micheal Porter, "The Competitive..." ss.78-82.

⁵⁷ Micheal Porter, "The Economic Performance of Regions", **Regional Studies**, Vol: 37, No: 6&7, August - October 2003, ss. 549-578.

politikalar aracılığıyla daha etkili olmakta ve küme işletmelerinde maliyetleri düşürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde KOBİ'lere yönelik kamu desteğinin tedarik odaklı olması ve yeterince talep odaklı olmaması, büyük işletmelere müdahalenin müşteri odaklı, kolektif ve kümülatif olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁸

Porter'e göre, ulusal düzeyde rekabet edebilirlik; yaşam standardının iyileştirilmesi ve sürdürülebilir bir üretkenlik büyümesi olarak tanımlanmaktadır. Bir ulusun rekabet edebilirliğine; mikro-makro çevre ve iş stratejisi ile operasyonlarının kalitesi tarafından yön verilmektedir.⁵⁹ Eğer, kümelenme ile rekabet edebilirliği endüstri noktasında yoğunlaştırsak, bu yoğunlaşma; firmaların işbirliği, tedarikçiler, müşteriler, devlet kurumları ve devlet dışı kurumlardan meydana gelmektedir. Ayrıca, kümelenmenin oluşumunu içerecek bilgilerin bu yoğunlaşmada olması gerekmektedir. Dünya ekonomisinde yerel konumlu firmaların teknolojik güce sahip olabilmeleri önemli hale gelmiştir. Firmaların teknolojik güçlerinin sürdürülebilir olması ise inovasyon sistemlerine sahip olmalarıyla ilgilidir. Ayrıca, birden çok mekanda yer alan işletmelerin inovasyon sistemleriyle beraber yerel konumlanması etkinliği arttırmakta ve yerel gelişmelere katkıda bulunmaktadır.⁶⁰

Kümelenmede; üretim organizasyonu, cari işlem maliyeti, yerel konumlanmış rekabetin yapısı, pazarlama, şirketlerin kümelenme maliyetleri, çok uluslu firmaların rolü, yerel ve küresel iş ağları arasındaki etkileşim dikkate alınmaktadır. Porter, stratejik olarak, lokasyonun oynamış olduğu rolün rekabet avantajı açısından ihmal edildiğini iddia etmektedir. Bununla birlikte, küreselleşme ve bilgi yoğunlaşması rekabet gücü bakımından yerel konumlanmanın rolünde önemli değişiklikler yapmıştır. Kümelenmenin rekabet gücü ile ilişkisini kurması bakımından M. Porter'ın katkıları kayda değer özelliktedir.⁶¹

⁵⁸ John Humphrey ve Hubert Schmitz, "Principles for Promoting Clusters&Networks of SMEs" **UNIDO, Paper Commissioned by The Small and Medium Enterprises Branch, Institute of Development Studies**, University of Sussex, U.K, 2009, s.40.

⁵⁹ Porter, "The Economic Performance...", ss.570-578.

⁶⁰ Gary Gereffi ve T. Sturgeon, "Globalization, Employment and Economic Development": MIT Press **Industrial Performance Centre Working Paper Series**, 2004, s. 82.

⁶¹ Porter, "The Competitive...", ss. 50-70.

Örgütsel şekil olarak rekabet avantajına yönelik bir kümelenme, sanayi ile yerel konumlanma arasındaki bağlantıyı kurmaktadır. Buna ilişkin bir çalışma yapan C. Steinle ve H. Schiele kümelenmenin; bölünebilir üretim sürecine ve taşınabilir ürüne sahip sanayilerin konumlanmasına daha uygun olduğunu ileri sürmektedirler.⁶² Yerel konumlu ekonomilerde, daha iyi teknolojiye, beşeri sermayeye, staj programlarına, tedarikçilere, distribütörlere, destek sanayilere sahip olan şirketler rekabet avantajına sahiptirler. Bu yüzden güçlü donatımlı şirketlerin kümelenme güduları yüksektir. Ancak, yüksek eşantıyonlu büyük kuruluşların kümelenmeye yönelik performansları düşüktür. Beal ve Gimeno'nun çalışmalarında inovasyon ve bilginin bir sisteme bağlanmasının zor olabileceğini ancak, kümelenme ile bunun mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir. Buna göre, kümelenme dışındaki bir şirket, buluş yapabilir ama piyasaya girme zamanlamasını yapamayabilir. Bu bakımdan, teknolojik veya bir buluşun açılımıyla rekabet gücü elde etmek için kümelenmede yer almak daha uygundur.⁶³ İşbirliği içinde olmayan bir rakiplik, kümelenmenin ve bölgesel ekonominin gelişimini durdurma riskini taşımakta ve rakiplerini güçsüzleştirme faaliyetlerine neden olmaktadır. İşbirliği olmayan yüksek oranda bütünleşme bir kümelenmedeki birçok kaynağın etkili kullanımını sınırlamakta ve yetersiz ekonomik büyümeye neden olmaktadır. İşbirliği içinde olmayan rekabet; kümelenmenin özelliği değildir, küme olgusunu ortadan kaldırmaktadır.⁶⁴

Bölgesel küme pazarlarında sistematik iletişim konsepti tesis edilerek; pazar içinde ayrımlar yapılmakta ve aktörlerarası sağlıklı iletişim sağlanmaktadır. Kümelenme pazarında, küme aktörlerinin hepsi birbiriyle kenetlenerek, sürekli, faydalı, itibarlı, etkin bir bilgi akışı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, kümelenme, kendine özgü oluşumuyla küreselleşme arenasında rekabet avantajı sağlamaktadır. Yerel organizasyonların işbirliğiyle oluşan küresel-yerel rekabet avantajı kümelenmenin "Glokalizasyon" olgusunu içerdiğini ortaya koymaktadır. KOBİ'lerin etkinliğini sağlamak için

⁶² Claus Steinle ve Holger Schiele, **Geschäftsmodelle Für Wertschöpfungs Netzwerke**, Weisbaden, 2003, ss.21-39.

⁶³ Brant D. Beal ve Javier Gimeno, **Information Technology SMEs in a Regional Economy**, New Brunswick, 2005, ss. 17-41.

⁶⁴ Vitalija Kardokarte, "Tendencies of Business Cluster Development", **Economics&Management**, 2008, ss. 623-629.

oluşturulan (sektörel) tek pazar konseptindeki işbirlikleri kümelenmeyi geliştirmektedir. Aynı zamanda, kümelenmede yapılacak düzenlemeler ve bilgi ağıyla beraber oluşan değerler zinciri KOBİ'lerin etkin çalışmasını sağlamaktadır. Bölgesel kümelenme, KOBİ'lerin pazar stratejilerine ve finansal kaynaklarına katkı yapılmasına olanak tanımaktadır. İşbirliğinin oluşturduğu potansiyel, ayrılığın ilave masraflarının düşmesi ve zamandan tasarruf sağlanmasıyla kümelenmelerde küresel rekabet avantajı elde edilmektedir.

Northeast Ohio bölgesinde metal işleri, plastik ürünler, kimyasallar, motor makineleri endüstrileri işbirlikçi rekabetçi özellikler taşıyan kümelenmeler olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Bio-medikal ve kontrol endüstrileri dünya çapında rekabetçi avantaja sahip olabilecek gelişmekte olan kümelenmeler olarak tanımlanmaktadır.⁶⁵ Ayrıca, Avrupa bölgesinde ormancılık sektörünü inceleyen bir analizde Avrupa Birliği'nin gelecekteki genişlemesinin etkileri dikkate alınmakta ve rekabetçiliği artırmak için kümelenme yaklaşımının kullanılabileceğini ifade edilmektedir. Bununla ilgili olarak, Finlandiya kümelenme çalışmalarında, sistematik iletişim konsepti tesis edilerek; pazar içindeki ayrımlar yapılmakta ve kümenin aktörleri arasında sağlıklı iletişim sağlanmaktadır. Kümelenme modelinde, küme aktörlerinin birbiriyle kenetlenmesi, sürekli, faydalı, itibarlı, etkin bir piyasa oluşturmaktadır.⁶⁶

AB ülkelerinde, 1990'lı yıllardan itibaren özellikle KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artırılmasında etkin bir araç olarak kullanılabilecek farklı kümelenme yaklaşımları uygulanmaktadır. Kümelenme yaklaşımının temelinde sektörel rekabetçilik gücünün artırılması yatmaktadır. Uluslararası literatür göz önüne alındığında ise rekabetçiliğin iki temel unsuru olduğu müşahade edilmektedir; verimlilik ve inovasyon. Kümelenme yöntemi uluslararası rekabetçiliği elde etmek için yenilikçi girişimci girişimlere önem vermektedir. Ayrıca, kümelenme ve rekabetçi üstünlük ilişkisi Marshallyan dışsallıklara dayanmaktadır. Buna göre; gelişmiş sektörlerdeki

⁶⁵ Jack Kleinhenz, "An Introduction to The Northeast Ohio Clusters Project", **Economic Development Quarterly**, Vol. 14, No.1, February 2000, ss.63-64.

⁶⁶ Esa Viitoma, "Cluster Analysis and The Forest Sector-Where Are We Now?", **International Institute for Applied Systems Analysis, Interim Report**, IR-10-O16, 30 March 2001.

kümelenmeleri teşvik etmek için rekabeti bozan fiyatlar yerine, ülkeler mevcut sektörlerdeki kümelenmeleri teşvik etmeye odaklanırsa daha rekabetçi bir piyasa elde edilmektedir.⁶⁷

Dünya Bankası desteği ile yerel kalkınmada kümelenmenin rekabet analizi üzerine yapılan bir çalışmada, kentsel bölgelerin rekabetçiliğini değerlendirmek için kullanılan teknikler ve yaklaşımlar incelenmiştir. Buna göre, kentsel rekabetçiliğin temelini oluşturan faktörler olarak özellikle insan kaynaklarının ve kurumsal/kültürel çevrenin önemine vurgu yapılmıştır. Sonuç olarak, üretken şehir, yerleşik kişilerin büyük bir kısmına yaşam kalitesi sunarak başarılı olmaktadır, ekonomik açıdan başarısız şehirlerin yoksulluğu azaltma ve engelleme konusunda etkisiz olduğu kanıtlanmıştır.⁶⁸ Ayrıca, diğer bir araştırmada Rusya'nın orman endüstrisi kümelenmesi incelenerek, Sovyet ekonomisinde kümelenmeye denk gelen olgunun endüstriyel kompleksler olduğu ortaya konmuştur. Bu endüstriyel kompleksler, rakiplik olmadan bağlantılar ve yığınlaşma etkileri ile dışsal ekonomiler yaratmaktadır. Piyasa ekonomisine geçiş Rusya'da rekabetçi bir orman ürünleri endüstri kümelenmesi geliştirmek için uygun bir çevre yaratmamıştır. İhracatta yuvarlak odun ve biçilmiş kereste hakimdir. Yerel kağıt üretimiyle ilgili kullanılan temel teknoloji batılı şirketlerle işbirliği içerisinde sağlanmakta ve rekabetçi bir kümelenme hedeflenmektedir.⁶⁹

B. Kümelerin Önemi ve Özellikleri, Tipleri, Oluşumu-Gelişimi ve Değerler Zinciri

1. Kümelenmenin Önemi ve Özellikleri

Kümelenmenin önemi; bölgesel kalkınma, rekabetgücü, girişimcilik ve istihdam arasında kurulan bağlar ile alıcı-satıcı ilişkisi, ortak pazarlama, eğitim ya da araştırma girişimleri, dernekleşme ve lobicilik ile işletmelerin yanı sıra yerelin iç ve dış

⁶⁷ Andrese Rodriguez-Clare, "Clusters and Comparative Advantage: Implications for Industrial Policy", **Journal on Development Economics**, Vol.82, 2007, ss. 43-57.

⁶⁸ Douglas Webster ve Larissa Muller, "Urban Competitiveness Assessment in Developing Country Urban Regions: The Road Forward", **Paper prepared for Urban Group, INFUD The World Bank**, Washington D.C., July 17, 2000.

⁶⁹ Jarmo Eronen, "Cluster Analysis and Russian Forest Industry Complex", Helsinki ETLA The Research Institute of The Finnish Economy, **Keskusteluaiheita, Discussion Papers**, ISSN 0781-6847, No.682.1999.⁶⁹

avantajlarını içermektedir.⁷⁰ Bir küme içinde yer alan girişimler, aralarındaki etkileşimle ortak etkinlikler yaratarak, katma değeri sektör ortalamasına göre daha yüksek ürünleri pazara sunabilmektedirler. Kümelenmelerin önemi, karar alıcılar ve girişimciler tarafından ilgili endüstrinin verimliliğini ve istihdam potansiyelini arttırmaları, yenilikçiliği teşvik etmeleri ve KOBİ'leri güçlendirmelerinden ileri gelmektedir. Ayrıca, kümelenmelerde KOBİ'lerin kendilerini geliştirmeleri; yerel, bölgesel ve ulusal kalkınmanın unsurları olan girişimciliğe ve istihdama katkı yapmaktadır. Kümelenmeler önemini, kümenin temel yapı taşlarını oluşturan ve sektörü ifade eden KOBİ'lerin yapmış oldukları işbirlikleri sayesinde artırmaktadır. İşbirliği yaparak rekabetgücü elde eden küme KOBİ'leri çalışma yaşamına olumlu katkılar yaparak girişimciliğe ve istihdama pozitif bir etkide bulunmaktadır. Küme KOBİ'lerinin teknolojik altyapı-bilgi sahibi olması vegerekli yenilikleri yapması, ticaret ve yatırım ilişkilerini geliştirmesi ile "yükselen" sektörleri yaratması endüstriyel ilişkiler bakımından önem taşımaktadır.

Kümelenmede üç temel özellik ön plana çıkmaktadır. İlki, küme üretim sistemi dâhilinde yatay ve dikey olarak ilişki halinde olan firmalardan oluşmaktadır. İkincisi, küme aynı coğrafyada (yerelde) kurulmuş olan firmalardan oluşmaktadır. Firmaların birbirine yerel düzeyde yakın olmaları karşılıklı bilgi akışını kolaylaştırarak, yeniliği teşvik etmektedir. Üçüncüsü, firmaların kümenin sağladığı yenilikçilik, güven ortamı, verimlilik v.b.olarak belirtilmektedir.⁷¹ Kümelenmeler, aktörlerarası coğrafi yakınlık, sosyal yakınlık, girdi-çıktı bağlantılarında sıkı işbirliği, etkinliklerin ve ilişkilerin basit olması, ekonominin skalasına dıştan etkisinin pozitif olması gibi ortak özellikler taşımaktadır.⁷² Ayrıca, kümelenme, uluslararası rekabetçiliği elde etmek, rekabetçi ve girişimci olan sektörlerde istihdam artışı sağlamak gibi özellikleri içermektedir. Kümeleri sanayi sitelerinden ayıran iki özellikten bahsetmek mümkündür. Birincisi yerel düzeyde gerçekleşen üretimin uluslararası piyasalara yönelimi ve rekabet gücüne erişmesi, ikincisi ise yenilikçilik ve yaratıcılık kapasitesidir. Bu bölgelerde üretimin ana nitelikleri; belirli sektörlerde uzmanlaşma, işletmeler arası dayanışma, kaliteye dayalı

⁷⁰ Enright, **Regional...**, ss.1-25.

⁷¹ Kuah, **a.g.e**, 206-228.

⁷² Patrick Dümmler, "Wissenbasierte Cluster in der Schweiz: Realität oder Fiktion–Das Beispiel der Medizinal Technik Branche". **Dissertation**, ETH Zürich. Nr. 16082, 2005, s.74.

rekabet ortamı ve ortak verimlilik artışıdır. Öte yandan üretim örgütlenmesi, ortak öğrenme ve dayanışma ile inovasyonu desteklemekte ve bu durum işletmelere olduğu kadar, o bölgenin gelişmesine imkân sağlamaktadır.⁷³

Kümelenmenin coğrafi yoğunluğu; rekabet için parça, makine ve hizmet gibi özel girdilerin tedarikçilerini ve özel altyapı hizmeti sunan bağlantılı sanayileri ve diğer ilgili birimleri kapsayan bir özelliktir. Kümeler, müşterilere ve tamamlayıcı ürünleri üretenlere, teknoloji veya genel girdiler ile ilgili sanayilerdeki işletmelere doğru büyüme özelliğine sahiptir. Ayrıca, kümelerin üniversiteler, standart koyucu kurumlar, mesleki eğitim işletmeleri, araştırma kurumları, sendikalar, öğretim, eğitim, bilgi, araştırma ve teknik destek sağlayan özel/devlet kurumları ile diğer kurum ve kuruluşlarla bağlantı kurabileceği ucu açık bir özelliğinin olması dikkat çekmektedir. Yerel girişimlerde işgücü, hammadde, ürün talebi gibi faktörler kümenin özelliklerinde etken olmaktadır. Kümeler, bazen yerel işgücünün özelliklerinden ortaya çıkmakta ve bölgenin ekonomik kalkınmasında rol oynamaktadır.⁷⁴ Kümelenmenin özelliğinde, aynı sektöre ait ya da sektörle ilişkili işgücünün ve girişim/girişimcilerin yoğunlaşarak birbiriyle sıkı bağlar kurması bulunmaktadır. Küme girişimlerinin diğer bir özelliği; sürekliliği ve artan sayısı ile işgücünün vasıf düzeyine etki etmesidir. Ayrıca, Küme KOBİ'leri sürekliliği, işbirlikçiliği, çoğalması, istihdam etkisi ve yenilikçi girişimsel yapısıyla endüstriyel ilişkilere yön verme özelliğini taşımaktadır. Kümelenme alanlarının, yeni teknolojileri getiren girişimci-KOBİ'lerle emeğin vasfına ve yerel kalkınmaya etki etme özelliği çalışma yaşamında dikkate alınmaktadır.

2. Kümelenme Tipleri

Markusen'e göre beş tip kümelenme; Marshall Tipi Endüstri Bölgeleri, İtalyan Tipi Kümelenme, Göbek ve Ok Modeli Kümelenme, Uydu Sanayi Kümeleri ve Devlet

⁷³ Deniz Timurçin, "Türkiye'de KOBİ'lerin Rekabet Gücü ve Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Kümelenmenin Etkisi", İ.Ü. Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s.314.

⁷⁴ Humphrey ve Schmitz, **a.g.e.**, s.39.

Ağırlıklı Kümelenmelerdir.⁷⁵ Kümelerin kırsal/kentsel ve çeşitli coğrafik endüstriyel yoğunlaşması, değişik özelliklerin etkisiyle farklı tipte olmasını gerektirmektedir.⁷⁶

Tablo 1.1 Kümelenme Tipolojisi

Küme Tipleri		İlgi Odağı
İlişki yönüne göre ⁷⁷	Dikey Kümelenmeler	İşletme gruplarında ve değer zincirinde, alıcıların ve aracılardan birbiriyle sürekli, yoğun ve sağlam ilişkileri vardır.
	Yatay Kümelenmeler	Tek bir sektörün işletmelerinin birbirine bağlanmasıyla oluşan işletme gruplarıdır. Yakın sektörlerin ürünlerin tamamlamayı ya da ikame ilişkileri nedeniyle ağ dışsallıkları oluşturmaları.
	Kompleks Kümelenmeler	İşletme grupları aynı zamanda hem yatay hem dikey olarak birbiriyle bağlantılı ilişkilerinden oluşmaktadır.
	Kapsayıcı Kümelenmeler	Kompleks kümelenmelerin, sanayi ve hizmetleri, hem özel altyapıyı hem de önemli toplumsal aktörleri ve kamuyu kapsadığı ilişkilerden oluşan kümelenmedir.
Aktörlerine göre ⁷⁸	Yerel Merkezli	Kümelenme bir bölgedeki bir veya birkaç firmanın etrafında bir veya birden fazla endüstri şeklinde gelişmiştir.
	Doğrudan Yabancı Yatırım Merkezli	Uluslararası firmaların fabrikalarının yoğunlaştığı bölgelerdir. Bu bölgelerde yüksek teknolojiye veya düşük işgücü maliyetlerine dayalı üretim gerçekleştirilir.
	Devlet Merkezli	Devlet merkezli bölgelerde oluşan kümelenmelerdir. Örneğin, başkent, askeri üsler veya araştırma merkezleri ya da kamu şirketleri etrafında oluşan kümelenmeler.
Ölçeğe göre ⁷⁹	Ulusal Düzey (makro)	Ekonomik yapının içindeki endüstri gruplarıdır. Ulusal kümelenmelerde ürün ve süreçler için inovasyon ve geliştirme ihtiyacı odaktır.
	Dal ve Endüstri Düzeyi (meso)	Benzeri son ürün veya ürünler için oluşan endüstri içi ve endüstriler arası tedarik zinciridir. Birbiriyle girdi-çıktı ilişkisi olan mikro kümelenmelerin bir araya gelmesinden oluşur. Endüstrilerin SWOT ve kıyaslama analizi yapılır, inovasyon ihtiyacının keşfedilmesi.
	Firma Düzeyi (mikro)	Bir ya da birkaç firma etrafında uzmanlaşan tedarikçiler ve bunların oluşturdukları networkten oluşur. Stratejik iş geliştirilmesi, tedarik zinciri analizi ve yönetimi, ortak yenilik projelerinin geliştirilmesi odaktır.
Gelişim Yönüne Göre ⁸⁰	İşleyen Kümelenmeler	Kritik kitleye ulaşmış sayıda işletmeler, yerel bilgi, uzmanlık, personel ve kaynakları kendi avantajlarına uygun kullanarak kümelenme dışındaki işletmelerle rekabet ederler.
	Gizli Kümelenmeler	İşletme sayısı kritik kitleye ulaşmıştır fakat işletmelerin arasında coğrafi yakınlıktan faydalanmayı sağlayan ilişki ağı ve bilgi akışı yoktur.
	Potansiyel	Başarılı kümelenme oluşturmak için gereken niteliklerin bazılarını

⁷⁵ Ann Markusen, **a.g.e.**, ss. 298-299.

⁷⁶ Rocha, **a.g.e.**, s.373.

⁷⁷ Birol Mercan v.d., “Küresel ve Bölgesel Avantajı Sağlayıcısı Olarak Sanayi Odaklarının (Clusters) Oluşumu ve Gelişimi”, **3. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir, 25-26 Kasım, 2004, ss.167-176.

⁷⁸ Markusen, **a.g.m.**, s.298.

⁷⁹ Melih Bulu ve İsmail Hakkı Eraslan, “Kümelenme Yaklaşımı”, **Çağdaş Yönetim Yaklaşımları İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar**, Editör: İsmail Sağlam, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., Mayıs 2004, İstanbul, s.162.

⁸⁰ Micheal Enright, “The Globalization of ...”, ss.20-21.

	Kümelenmeler	sahiptirler fakat yeterli değildirler.
	Zorlama Kümelenmeler	Bu kümelenmeler hükümetin desteğine sahiptir fakat organik gelişme için gerekli olan kritik kitle ve olumlu koşullara sahip değildir. Örneğin, hükümet programlarında yazılı olan elektronik ve biyoteknoloji kümelerinin büyük kısmı bu tanıma girmektedir.
Yapılarına göre ⁸¹	Göbek ve Ok Modeli Kümelenmeler	Kümelenmede bir veya birkaç büyük firma baskın konumdadır. Merkezde yer alan firma/firmaların çevresinde tedarikçiler ve diğer kurumlar yer alır. Kümelenme yapısı, tekerleğin göbeğine ve oklarına benzer. Merkez firmaların bölge dışındaki tedarikçilerle ve rakiplerle büyük ve önemli bağları vardır. Ölçek ekonomileri göreceli olarak yüksektir. Yatırım kararları yerel olarak alınır fakat küresel olarak yayılır. Baskın firmalar ve tedarikçiler arasında uzun dönemli kontrat ve anlaşmalar vardır. Taklit edilemez yerel kültürel kimlik ve bağlar vardır. altyapının sağlanmasında kamuya yüksek seviyede bağlılık vardır.
	Uydu Sanayi Kümelenmeleri	Merkezi başka yerde olan büyük işletmelerin şubelerinin kümelenmede baskınlığı vardır. önemli yatırım kararları dışsal olarak alınır. Rakip firmalar arasında düşük işbirliği vardır. Taklit edilemez yerel kültürel kimlik ve bağların gelişimi düşüktür. Risk paylaşımı ve piyasada istikrarı sağlamaya yönelik ticaret birlikleri yoktur. Yerel yönetimlerin teşvik, altyapı, vergi kolaylıklarında güçlü rolü vardır.

Tablo 1.1’den görüldüğü gibi kümelenme tipolojisinde şimdiye kadar yapılan çalışmalarda; ilişki yönüne göre, aktörlere göre, ölçeğe göre, gelişme yönüne göre, yapılarına göre olmak üzere beş ana bölüm altında ilgi odaklarına göre sınıflandırmalar yapılmıştır. İlişki yönüne göre; dikey kümelenmeler, yatay kümelenmeler, kompleks kümelenmeler, kapsayıcı kümelenmeler olmak üzere dört farklı tip olarak belirtilmiştir. Aktörlere göre kümelenmeler; yerel merkezli, doğrudan yabancı yatırım merkezli, devlet merkezli kümelenmeler olarak belirlenmiştir. Ölçeğe göre; ulusal düzey(makro), endüstri düzeyi(mezo), firma düzeyi(mikro) esas alınarak oluşan kümelenmelerdir. Gelişme yönüne göre; işleyen kümelenmeler, gizli kümelenmeler, potansiyel kümelenmeler, zorlama kümelenmeler olarak kümenin kendi gelişimine bağlı olarak tanımlanmaktadır. Yapısına göre; göbek ve ok modeli kümelenmeler, uydu sanayi kümelenmelerinin durumuna göre tiplendirilmektedir.

Markusen’in yaptığı tiplemeyi esas alırsak kümelenmeler; bir veya birkaç ana şirket etrafında toplanmış uzmanlaşmış tedarikçileri kapsayarak kendi odağında, stratejik işgelişimi, zincir analizi ve zincir yönetimi, işbirlikçi inovasyonu ve projelerin

⁸¹ Markusen, “Sticky Places...”, ss.298-299.

gelişimini barındırmaktadır. İkinci düzey, mezo düzeydeki kümelenmelerdir. Bunlar, nihai ürünlerde benzer üretim zincirinin değişik aşamalarında sanayi içi ve arası bağlantıları kapsayarak, kendi odağında sanayilerin değerlendirme analizlerini içermektedir. Nihayet, üçüncü düzey kümelenme ise makro veya ulusal düzeydeki kümelenmelerdir. Bunların ekonomik yapısındaki bağlantılar kümeyle ilgili sanayi gruplarını kapsamaktadır. Ayrıca, ulusal/ bölgesel kümelerin uzmanlaşılan alanlarında ürünlerin inovasyonuna önem verilmektedir. Aynı zamanda mega kümeler KOBİ'ler için "yükseltme" sağlamaktadırlar.⁸²

Kümelenmeler ölçek, genişlik ve gelişme durumlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Kümelenmelerin bir kısmı başlangıçta KOBİ'lerden (örneğin, İtalya – ayakkabı ve Kuzey Carolina–mobilya) oluşmaktadır. Diğer bazı kümelenmeler ise küçük ve büyük firmaların ikisini de (örneğin, Hollywood veya Alman–Kimya) kapsamaktadır. Ayrıca, kümelenmelerin bir kısmı üniversiteler ile önemli bağlantılara sahip değilken bazı kümelenmeler ise araştırmada yoğunlaşan üniversiteler üzerine merkezleştirilmiştir. Aynı zamanda, kümelenmelerin doğasındaki bu farklılıklar yoğunlaşan endüstrilerin yapısındaki özellikleri yansıtmaktadır.⁸³

3. Kümelenmenin Oluşumu ve Gelişimi.

Kümelerin yaşam döngüsü; embriyonik aşama, büyüme aşaması, olgunluk aşaması ve düşüş aşamasından oluşmaktadır. Az gelişmiş bölgelerde küme oluşumunda engelleri aşmak ve gelişim için bölgesel faaliyetler desteklenmektedir.⁸⁴ Dünya çapında küreselleşme-yerelleşme bağlantı noktası ile ilgilenen bölgeler ve ülkelerde ortaya çıkan kümelenme temelli stratejilerde benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Endüstrilerin ve şirketlerin küreselleşme eğilimi doğrultusunda (ulusaltı) bölgelerin öneminin ve ayırt edici özelliklerinin azalması izlenimi ortaya çıktığında, tam tersi yönde kimi endüstrilerin ve ekonomik faaliyetlerin yerelleşmesi eğilimi de eş zamanlı olarak ortaya

⁸² Pim Den Hertog, **Cluster Analysis and Cluster Based Policy Making in OECD Countries: An Introduction to The Theme, Boosting Innovation: The Cluster Approach**, OECD, Paris, 1999, s.74.

⁸³ Porter, "Cluster and the New Economics ...", s.78.

⁸⁴ Stuart A. Rosenfeld, **Creating Smart Systems A Guide To Cluster Strategies in Less Favoured Regions, European Union-Regional Innovation Strategies**, April 2002, ss. 1-35.

çıkıştır. Yerel ekonominin ve toplumun özgün doğasına uygun hale getirilmiş farklı programlar için bir temel oluşturmak yerine bölgesel kümelenmenin odağı farklı yerlerdeki aynı endüstrilerde aynı politikaların takip edilmesi doğru sonuçlar ortaya koymamaktadır. Çünkü, Kümelenme gelişim programlarının yerel ekonomiye ve sosyal gerçekliğe uygun olması gerekmektedir. Bunun için yerel kümelenmelerin tüm boyutları göz önüne alınarak dikkatli bir şekilde oluşumu gerçekleştirilmektedir.⁸⁵ Ayrıca, kümelenmenin oluşumundaki amaç, bir kümelenme yoluyla sürdürülebilir ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlamaktır. Büyüme ve kalkınma için kümelenmenin yaşam döngüsünün ve bir kümelenmenin performansını etkileyen dinamiklerin iyi bir şekilde anlaşılması gerekmektedir.⁸⁶

Kümenin ortaya çıkması ve oluşum evresi; geleneksel yapıya ve doğal gelişime bağlı olduğu gibi, herhangi bir işletmenin izlemiş olduğu yolu diğer işletmelerin takip etmesiyle de gerçekleştirilmektedir. Kümelenmenin doğal gelişime bağlı olarak ortaya çıkması; bölgesel yoğunlaşma, üretim organizasyonu, pazara yakınlık veya piyasa şartlarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Denizli'de yapılan pamuklu tekstil üretiminde müşterilerin istekleri doğrultusunda üretimin yapıldığı alanda ilgili-ilişkili kurum ve kuruluşların bir araya gelmesi doğal küme iplik, kumaş, düğme, etiket, işgücü, okul, laboratuvar, Ar-Ge, fabrika ve daha birçok yi oluşturmuştur. Hollywood'un film endüstrisi ve (Çin yakınlarında nemli iklimi içeren) Batı Japonya'nın ipek endüstrisi, taş işçiliği endüstrisi Carrara'nın (İtalya) erkenden gelişiminde önemli rol oynamıştır. Basel boya sanayi suyun elde edildiği Rhinde şehir yerleşiminden, Boston ve San Francisco körfezi civarında biyoteknoloji endüstrisi ve elektronik kuruluşları yoğunlaşmalarında yerel şartların konumundan yararlanmaktadır. Kümenin oluşumu ve gelişimi, yerel konsensüs avantajlarının, uzmanlaşmış tedarikçilerin, hizmet işletmelerinin ve uzman işgücünün bulunmasını gerektirir. Aktif avantajlar ise uzmanlaşmış tedarikçilerden dış kaynak temini ve taşeronluk hizmetleri almak, bu bağlantıları en üst düzeye çıkarmak, işletmeler arası yakın işbirliğinin yararları ile yoğun bilgi akışının önemini anlamak ve

⁸⁵ Micheal Enright, "The Globalization of...", ss.3-13.

⁸⁶ Kamarulzaman Ab. Aziz ve Mariati Norhashim, "Cluster-Based Policy Making: Assessing Performance and Sustaining Competitiveness", **Review of Policy Research**, Volume 25, Number 4, 2008, ss. 349-373.

üniversite gibi özel destekleme kurumlarının katkılarını karşılıklı etkileşimle öğrenmek suretiyle, temel yetkinliklerin güçlendirilmesini kapsamaktadır.⁸⁷

Nitekim, ileri teknoloji kümelerinden olan Silikon Vadisi'nde üniversite ile sanayinin birlikteliği kümelenme nedenlerinin başında gelmektedir. Bölgedeki uzman kişilerin birikimden faydalanarak Stanford civarında ileri teknoloji merkezi tasarlanmış yerel endüstri arasında işbirliğini geliştiren bağlar kurulmuştur. 1975'de, Silikon Vadisi'nde ileri teknoloji işletmeleri 100 binin üzerinde işçi istihdam etmiştir. Vadi ulusun elektronik icat ve üretim merkezi olarak lider konuma gelmiştir. 1996'da, Silikon Vadisi'nde 100 kadar yeni Stanford işletmesi 65 milyar dolardan fazla gelir sağlayarak ülke çapında birçok üniversite kampüsüne kamp kurmuştur. Özellikle, Kaliforniya Üniversitesi'nin Silikon Vadisine coğrafi yakınlığı, farklı işletmelerin kampüse çekilmesinde önemli bir etken olmuştur. Ayrıca, coğrafi konumun avantajı üniversiteyi, teknoloji ve işgücündeki gelişmelere yakınlaştırmıştır.⁸⁸

Bir kümenin gelişim süreci bölgede yer alan hammadde, tedarikçi ve ilgili sanayilerin varlığı ile ortaya çıkabilmektedir. Gelişme ve büyüme safhası, kümenin gelişimini açıklamaktadır. Küme oluşumundan itibaren özellikle yerel kurumların rekabeti güçlendirici desteklerinin olması kümelerin büyümesinde önemli bir etkidir. Karşılıklı bir etkileşim olarak küme büyüdükçe devletin, resmi kurumların ve destek veren diğer kurum ve kuruluşların da etkisi büyümektedir. Büyüyen bir küme pazarı birçok fırsatı da beraberinde getirmektedir. Fırsatların yükseldiği, risklerin azaldığı kümelenmeler, kendi içerisine yenilikçi girişimcileri ve vasıflı işgücünü çekmektedir. Özellikle bölgeden ya da bölge dışından girişimciler endüstriyel büyümeyi fark ederek küme oluşumunun içine dâhil olmaktadır. Bu süreç içerisinde uzmanlaşmış tedarikçiler ortaya çıkmakta, yerel kurumlar, özel eğitim kurumları, araştırma ve geliştirme kuruluşları ile bilgi birikimi sağlanmaktadır. Uzmanlaşmış tedarikçiler bazen vasıflı

⁸⁷ Jörg Meyer-Stamer, "Clustering and The Creation of an Innovation –Oriented Environment for Industrial Competitiveness: Beware of Overly Optimistic Expectations" **Institute for Development Duisburg University**, Germany, February, 2002.

⁸⁸ David Huffman ve John M.Quigley,"The Role of the University in Attracting High Tech Entrepreneurship: Silicon Valley" **The Annals of Regional Science**, Springer-Vol.36(3)2002, ss.403-419.

uzman işgücünün girişimciliğe teşvik edilmesi sonucu oluşmaktadır. Uzmanlaştıracak, vasıflandırarak işgücünü girişimci sınıfına dahil etme özelliği; emeğin ve endüstriyel ilişkilerin yönünü küme alanlarına doğru çevirmektedir. Aynı zamanda coğrafi alandaki endüstriyel altyapıların gelişmesiyle kümenin gelişimi ve önemi artmaktadır. Kümelenme, ilgili sanayileri içine almak suretiyle genişlemektedir. Kümelenmenin bu gelişim süreci birçok faktöre bağlı olmakla birlikte kümenin tam olarak gelişip gerçek rekabet üstünlüğü elde etmesi için uzun vadeli ekonomik ve sosyal planlamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

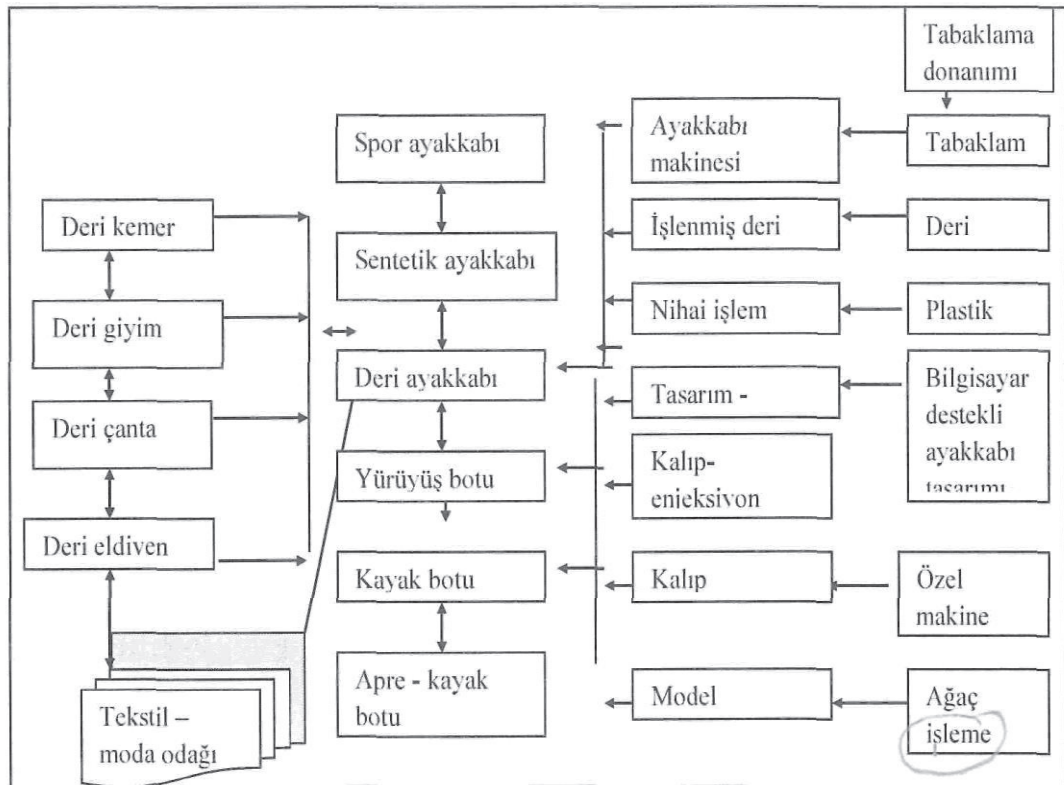
Gelişmekte olan ülkelerde kümelenmiş işletmelerin kurumsal gelişim dinamikleri analiz edilmiştir. Buna göre, Ar-Ge ve ilgili politikalarla, her kümenin durumuna uygun gelişimi için desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, kümeler kendine uygun şartları içeren coğrafi alanlarda kendiliğinden oluşmaktadır. Ancak, kümelenme olguları tesadüfi dağılmamakta ve en yakınındaki grupları içine alma eğilimiyle gelişme göstermektedir. Ayrıca, Van Dijk, sektörel kümelenmenin sanayileşmenin başlangıcından itibaren gözlemlenen bir süreç olduğunu ve kümeleme olgusunun tarih boyunca farklı gelişimler gösterdiğini belirtmiştir. Dijk'e göre, Lancashire'daki pamuk fabrikaları ile Detroit'teki otomotiv üretiminden, Ahmadabad ve Mumbai'de yer alan tekstil fabrikaları ile Kolkata ve Arcot'da yer alan dericilik farklı küme gelişimlerine örnek teşkil etmektedir.⁸⁹

Kümelenmenin olgunlaşması rasyonel gelişmelerle ve nicel metodlarla hedefe uygun olarak pekiştirilmektedir. Sektörün kendini ifade eden değerlerin oluşturduğu zincirin bir halkası olan KOBİ'lerin ve diğer ilgili kurumların kümeye yeni değerler katması kümenin olgunlaşmasını sağlamaktadır. Kümelenme, bu değerler zincirinin geliştirilmesiyle olgunlaşmaktadır. Kümeleri temsil eden değerler zincirinin bir halkası olan yenilikçi girişimcileri ve uzman işgücü kümenin olgunlaşmasına katkı yapmaktadır.⁹⁰ Örneğin, yenilikçi girişimcilerin yer aldığı Hollanda inşaat kümesi;

⁸⁹ Meine Pieter Van Dijk ve Arni Sverrisson, "Enterprise Clusters in Developing Countries: Mechanisms of Transition and Stagnation", **Entrepreneurship & Regional Development**, 15 July-September (2003), ss.183-206.

⁹⁰ Rabelotti ve Pietrobelli, **a.g.e.**, ss.10-12.

geleneksel beceriler, endüstriyel teknolojiler ve işlerin yapılış biçimi üzerine formel olmayan bir kültürün bileşiminden oluşmaktadır. Hollanda inşaat kümelenmesi geleneksel, informal ağların ve ilişkilerin olduğu ve bilgi yönetimi uygulamalarının daha fazla gelişmeye ihtiyaç duyduğu proje temelli bir kümelenme olarak gelişimini sürdürmektedir.⁹¹ Konuyla ilgili diğer bir örnek, İtalya Deri ve Ayakkabı Kümesi ise dünyada ayakkabı parçaları, makine, kalıp, tasarım hizmetleri ve tabaklanmış derinin özel tedarikçileri olarak Ferragamo ve Gucci gibi tanınmış ayakkabı şirketlerini içinde barındıran bir küme olup aşağıda şematik olarak gösterilmektedir.



Şekil 1.1. İtalyan Deri Modası Odağı

Kaynak: Deniz Timurçin, "Türkiye'de KOBİ'lerin Rekabet Gücü ve Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Kümelenmenin Etkisi", İ.Ü. Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s.314.

⁹¹ Pim den Hertog ve Erik Brouwer, "Innovation in The Dutch Construction Cluster", **Innovative Clusters: National Innovation Systems**, OECD, 2001, ss. 203-229.

Gelişmiş kümelenmeler daha derin ve daha fazla uzmanlaşmış tedarikçi tabanına ve endüstriyle ilgili daha yaygın destekleyici kurumlara sahiptir. Kümelenme içinde yeni firmalar ve endüstrilerin oluşması, kurulmuş endüstrilerin küçülmesi veya azalması ve yerel kurumların gelişmesi veya değişmesi nedeniyle kümelenmenin sınırları sürekli olarak değişmektedir. Teknolojilerin ve piyasaların gelişmesini endüstrileri meydana getirmekte, yeni bağlantıları tasarlamakta ve hizmet verilen piyasaları değiştirmektedir.

4. Kümelenmede Değerler Zinciri

Endüstriyel yapıyla ilgili “değer zincirlerini”nin oluşması ve bu zincirin halkalarının artmasıyla kümenin gelişimi sağlanmaktadır. Kümenin tamamlanması ise kendisiyle ilgili diğer unsurlara bağlı olarak ucu açık bir ağ sisteminden oluşmaktadır. Değer zinciri metodolojisi girişimlere birçok yarar sağlamaktadır. Küme yaklaşımı rekabetçiliği arttırarak işbirliği sağlayan değerler zinciriyle işletmelere sinerji kazandırmaktadır. Değer zinciri yaklaşımı, geniş bir pazar sistemi yaklaşımı ile girdi tedarikçilerinden nihai pazar alıcılarına kadar ürünlerin ve hizmetlerin gelişimini öngörmektedir. Değer zinciri, küme işletmelerinin gelişim sürecine odaklanmaktadır. Küme yaklaşımı bir sanayi değer zincirini öngörürken karşılıklı olarak birbirine bağlı girişimlerin etkileşim içinde olduğu coğrafi yoğunluklara odaklanmaktadır. Özellikle, değerler zinciri kümenin farklı bölümlerinde girişimler arasında oluşan sinerjiyle somutlaşmaktadır. Coğrafi odağın bir sonucu olarak küme yaklaşımı tüm sektörlerdeki değer zincirine ağırlık vermekten çok belli bölgelerdeki ana ve destekleyici girişimlere ağırlık vermektedir. Küme üyeleri arasındaki işbirliği paydaş işletmelerin araştırma ve büyüme süreçlerini içermektedir. Örneğin, İtalya’nın ayakkabı endüstrisinde, küme paydaşları kalite standartlarının karşılanması için deri tedarik şirketleri ile müştereken toplanmaktadır. İrlanda’daki teknoloji işletmeleri devletin ileri teknoloji politikalarına altyapı desteği dahil olmak üzere katkı sağlamak için resmi küme girişimleriyle güç birliği yapmaktadır. Coğrafi odağın yanında bir küme genellikle, fiili değer zincirinden

bir halka geride ancak yine de değer zincirine önemli girdiler sağlayan paydaşlar içermesi yönünden sıradan bir değer zincirinden ayrılmaktadır.⁹²

Kümelenme ağındaki; Girişimler, hükümetler, yöneticiler, girişimciler, işletme çalışanları, araştırmacılar, bankalar, üniversiteler ve diğer ilgili/işikili kurumlar küme ağının bir parçası olarak değerler zincirinde yer almaktadır. Hükümetler, iktisat politikalarında uluslararası rekabet avantajı elde etmeye yönelik olarak; aynı endüstriye ait girişimlerin kümelenmelerine önem vermektedir. Bu çerçevede ulusal hükümetler kümelenme politikaları geliştirmektedirler. Ayrıca, kümelenme yaklaşımıyla ilgili yapılan çalışmalar ulusal iktisat politikalarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Kümelenmenin içinde yer alan yöneticiler; firmaların birbirleriyle olan bağlantılarını en üst düzeyde sağlamaya çalışmaktadırlar. Eğer firmalar arasındaki bağlantılar ne kadar çok üst düzeyde olursa daha fazla rekabet avantajı elde edilebilecektir. Kümelenmenin en önemli unsurlarından biri olan girişimciler; küme alanlarında girişimde bulunmayı tercih etmektedirler. Çünkü, küme içindeki girişimler, belirsizlik ve riskin en aza indirilmesiyle küme dışındaki girişimlere göre daha fazla rekabet avantajına sahiptir. Bundan dolayı girişimcilerin kümelenmede yer alan değerler zincirinin içine girmeyi tercih ettikleri görölmektedir. Aynı zamanda girişimcilerin değerler zincirinin dışında kalması, gerek üretim bağlantılarının zayıflamasına, gerekse birlikte talep karşılama gücünden yoksun kalınmasına neden olmaktadır.⁹³ Faaliyet gösterilen coğrafyadaki değerler zincirinde işgücünün yapısında kümelenmeye etki eden faktörlerden biridir. Endüstriyel yatkınlık işgücünün uzmanlaşmasının nedenidir. Bundan dolayı kümelenme alanları uzmanlaşan işgücünü girişimci sınıfına dâhil etmektedir. Kümenin etkisi ve etkinliğiyle KOBİ'ler yaygınlaşmakta ve küresel-yerel rekabet gücü elde etmektedirler.

Kümelenmelerin değerler zinciri, kümedeki tüm öğelerin faydasının arttırılması yönünde oluşmaktadır. Kümelenme yoluyla verimliliğin arttırılması ve rekabet gücü oluşturulması için pratiğe taşınması kolay yaklaşımlar seçilmektedir. Bir kümelenmenin oluşturulması ve sürdürölmesi sürecinde paydaşlarına sağlayacağı destek, besleyici

⁹² USAID, "Value Chains and The Cluster Approach", **United States Agency-International Report**, USA, 2008, ss.1-3.

⁹³ Porter, "The Competitive...", ss.77-90.

kaynakların başında gelmektedir. Bu paydaşlar önce o kümelenme alanındaki işyerleri ve o işyerlerinde çalışan işgücünden oluşmaktadır. Ayrıca, kümedeki işyerlerinin bulunduğu yereldeki işgücünün vasıf ve eğilimleri göz önüne alınmaktadır. Kümelenmenin değerler zinciri, merkezi ve yerel yönetim birimlerinin desteğiyle uluslararası rekabet koşullarına uygun olarak ürün maliyetlerini düşürmeye yönelik bir üretim yapısı üzerinde, geliştirilmektedir. Ayrıca, kümelenmeler, sektörle ilgili kaynaklardan tam olarak yararlanabilmektedir.⁹⁴

Tedarik zinciri ağıları alanında, stok kontrolünü desteklemek için karşılaştırmalı bir kümelenme metodolojisi geliştirilmektedir. Ayrıca, tedarik zincirinin performansı üzerinde önemli etkisi olan tüm ürün özellikleri hesaba katılmaktadır.⁹⁵ Örneğin, İsviçre inşaat kümelenmesinde, inşaat işinde ve ilgili faaliyetlerde, dinamikliğe ve yenilikçiliğe odaklanan bir değerler zinciri yaklaşımı kullanılmaktadır. İnşaat kümelenmesi, durgunluktan ve fiyat rekabetinden kaynaklanan ağır bir yükün altındaki yerleşik işletmelerden oluşmaktadır. Ayrıca, işletmelerin davranışları ve pazar ayrışması geleneksel olmasına rağmen değişken talep kriterlerine karşı yetersiz kalmamaktadır.⁹⁶

Bir küme yaklaşımında değer zincirinin güçlendirilmesinde güven ve sosyal sermaye oluşturulması gerekmektedir. Kümede gerçekleştirilmek istenen hedefler, paydaşlar ve değer zincirinin bölümleri tarafından ele alınmaktadır. Kümeye dahil yada ilişkili kurumlar değer zincirinde güven oluşturmak için aracı rolü üstlenmektedir. Küme faaliyetlerinin birleşik etkisi, kümenin sadece birkaç oyuncuya değil tüm endüstriye yardım edebileceği algısını yaratmaktır. Kümedeki başarılı müdahaleler ve işbirlikçi girişimler, artan satış ve gelir gibi net bir hedef doğrultusunda olduğunda, birlikte çalışmanın ve güven yaratmanın değerini arttırmaktadır. Değerler zincirinin kısıtları etkin bir şekilde ele alındığında kümelerin kendi içindeki amaca ulaşmak için

⁹⁴ Dümmler, a.g.e.,ss.75-80

⁹⁵ Mukundan Srinivasan ve Y. B. Moon, "A Comprehensive Clustering Algorithm for Strategic Analysis of Supply Chain Networks", **Computers&Industrial Engineering**, Vol. 36, Issue 3, July 1999, ss.615-633.

⁹⁶ Patrick Vock, "An Anatomy of The Swiss Construction Cluster", **Innovative Clusters: Drivers of National Innovation Systems**, OECD, 2001, ss. 229-247.

bir araç olarak kullanılmaktadır. Küme paydaşları arasında güven oluşturmak, değerler zincirinin güçlendirilmesinde zorunlu bir hal almaktadır.

Geleceği öngören yönetim ve işbirliği doğrultusunda lider girişimlerin belirlenmesi kümelenmede önem teşkil etmektedir. Kümenin lider girişimlerinin öncülüğünde değerler zincirinin geliştirilmesi, rekabetçiliğin sürdürülebilir olmasına ve güven oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Değer zinciri yaklaşımıyla satışların artırılmasıyla istihdam yaratılmasının, fakirliğin azaltılmasında önemli bir rol oynayacağı ileri sürülmektedir. Bu görüş doğrultusunda değer zinciri içerisindeki paydaşlar, özellikle küçük ve büyük üreticiler arasında dönüşen ilişkiler ile nihai pazarlara odaklanmayı teşvik etmektedir. Dünyada başarılı küçük ve büyük şirketlerin deneyiminin yanı sıra kalkınma programları, üreticilerin geçmişte ne ürettiklerine değil müşterilerin ve tüketicilerin taleplerine odaklanmalarına yöneliktir.⁹⁷ Özellikle, kümelenmelerle ilgili nicel saptamalar mikro düzeyde olmuştur. Bu çalışmalarda daha çok kullanılan model, Porter'in "değerler zinciri" sistemidir. Nitekim, kümelenme analizleri çeşitli koşullarda bu modelde buluşmaktadır.

Michael Porter, yerel rekabetçi üstünlüğün kaynakları ve ulusal avantajın belirleyici dört unsurunu "Elmas Modeli"nde göstermiştir. Porter, bu model ile firmaların rekabet avantajlarını geliştirmelerinde etkili olan dört faktörü vurgulayarak biçimlendirmiştir. Elmas modelindeki her nokta ve elmas modelinin bütünü ulusal nispi avantajlara götürecek dört bileşkeni etkilemektedir. Bu dört bileşken; Kaynaklara ve becerilere erişim, kaynakların ve becerilerin hangi fırsatları değerlendireceği kararı, birimlerin hedefleri ve kuruluşlar üzerinde yenilik ve yatırım baskısı yapmaktır.⁹⁸

Elmas modelinde, bir bileşenin etkisi diğerlerine de bağlanmaktadır. Örneğin; girdi dezavantajları yeterli rekabet olmadıkça firmaları yenilikçi olmaya itmeyecektir. Elmas modeli, aynı zamanda kendi kendini güçlendirme üzerine kurulmuştur. Örneğin; bu modelde rekabet seviyesi, yüksek özelleşmiş girdilerin oluşumuna neden olmaktadır. Elmas modelinde yer alan kurumlardan kamusal olanların üzerine bazı görevler

⁹⁷ USAID, a.g.y., ss.3-10.

⁹⁸ Porter,"The Competitive...", ss.77-90.

düşmektedir. Bu görevlerin başlıcaları; Geliştirilmiş standartlar ile işletmelerin performanslarını yükseltmek için cesaretlendirmek, talep görecekt ürünleri önceden tespit ederek modellemek, özelleştirilmiş girdi üretimine odaklamak, bölgesel rekabeti engelleyecek direkt birliktelikleri(tekelleşme) sınırlandırmaktır.

Bu görevlerin yerine getirilmesiyle kamusal kuruluşlar kümelenmenin yapısına olumlu katkılarda bulunmaktadır. Porter, orijinal tezini bir bütün olarak tüm ulus için uygularken, ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının bölgesel düzeyde gerçekleştiğini fark etmiştir. Böylece, Porter'in konuyla ilgili teorileri daha çok bölgelere uygulanmaya başlanmıştır. Porter'in ülkelerin, bölgelerin ve sektörlerin rekabet avantajlarını değerlendirmek için geliştirdiği "Elmas Modeli Metodolojisi", Türkiye içinde Melih Bulu tarafından ODTÜ Teknokent bilişim kümelenmesi örnek analizinde kullanılmıştır. Bu örnek analizin amacı, ODTÜ Teknokent bilişim kümelenmesinin rekabet gücünü arttırabilmesine olanak sağlayacak alanların saptanması olmuştur. Nitekim, girdi koşulları açısından yapılan bu araştırmada büyük avantajların elde edildiği saptanmıştır. Aynı zamanda; firmaların yeri, insan sermayesi, sermaye kaynakları, fiziksel altyapı, bilgi altyapısı ve Ar-Ge gibi etmenlerin bilişim teknolojilerine erişimde avantajlar sağladığı görülmüştür. Bundan dolayı, talep koşulları önemli ölçüde artmış ve kamu sektörü, ODTÜ Teknokent bilişim kümelenmesinin %30'luk bir payla müşterisi olmuştur. Bununla birlikte, eğitimli işgücü, bilişim teknolojilerine ulaşım ve Ar-Ge ile elmas modeli kullanılarak başarılı sonuçlar alınmıştır.⁹⁹

Elmas modelinde firma stratejisi ve rekabet yapısı için şartların bulunması talep koşulları, girdi koşulları, ilgili ve destekleyici kurumların kümelenmeye uygun olması çok önemlidir. Kümelenen coğrafi alanda ilgili sektöre yönelik doğal kaynakların varlığı, insan kaynaklarının varlığı, fiziksel altyapının bulunması, yönetsel altyapının olması, bilim ve teknoloji altyapısının var olması, üretim faktörlerinin kalitesi, üretim faktörlerindeki uzmanlaşmanın varlığı oldukça önemlidir. Ayrıca, yetenekli ve yerel tabanlı tedarikçilerin varlığı, rekabetçilikle ilişkili endüstrilerin varlığı, yerel ve kamusal kurum ve kuruluşların küme alanında yer alması kümeyi

⁹⁹ Melih Bulu ve İsmail Hakkı Eraslan, **Elmas Modeli ile Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi**, İstanbul: URAK, 2006, ss.17-29.

tümleyen unsurlardandır. Bununla birlikte, sofistike ve titiz yerel müşterilerin dikkate alınması başka yerlerdeki müşteri ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması, küresel olarak hizmet edebilen uzmanlaşmış bölümlerdeki talepler kümelenme için tasarlanan elmas modelinde yer almaktadır. Küme piyasası elmas modelini oluşturacak diğer unsurların yer almasıyla kendini tamamlayacak ve geliştirecektir Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesi hammadde tedarikçilerini, çeşitli yurtiçi ve yurtdışı talebi, satıcıları, üreticileri, kendine uygun işgücünü içermesi bakımından elmas modelini kullanmamıza uygundur. Bu yüzden çalışmanın ampirik bölümünde Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesi için elmas modeli kullanılacaktır.

Etkin bir kümelenmede “uzmanlık bağlantıları” dikkate alınmaktadır. Kümelenme, “öncü sektörleri” belirlememişse, “kilit üretim alanlarını” saptamamışsa, üretim alanlarında faktör koşullarını, talep koşullarını, karşılıklı bağımlılık ilişkilerini ve rakip stratejilerini gözetmemişse gerçek anlamda bir kümelenme oluşmamaktadır.¹⁰⁰ Eğer bir kümelenmenin hangi potansiyelleri öngördüğü, bu potansiyellerin kendi olanak ve kısıtları bağlamında ne kadarının “erişebilir” olduğu saptanmamışsa işlevsiz bir kümelenme ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, kümelenme, bir yol haritasına sahip değilse, ortak bir değerler zinciri yoksa orada kümelenmeden çok “yığılma” meydana gelmektedir. Ayrıca, değerler zinciri oluşturulurken, tarım, imalat ve hizmet odaklı kümelenmelerin bütünlüğü gerekmektedir. Bir kümelenme değer oluşturma bütünü aşamaları ile karşılıklı bağımlılık ilişkilerini dikkate alan değer zincirine sahip olması gerekmektedir. Bununla birlikte kümelenmenin, değerler zincirini oluştururken, kendi içinde bir amaç, ekonominin genel anlamında bir araç olması gerekmektedir.¹⁰¹

Değerler zincirinin halkalarında yer alan üniversiteler, hem Ar-Ge yoluyla hem de kendi çalışanlarının yaratıcı fikirleriyle yenilikçi kümeler oluşmasına katkı yapmaktadır. Yenilikçi kümelerin oluşturulması, yeni iş başlangıçlarıyla birlikte girişimciliğe ve istihdama pozitif yönde katkıda bulunmaktadır. Üniversitelerin yaptıkları katkılardan dolayı daha kıymetli/gelişken değer zincirlerinin oluşumu

¹⁰⁰ Pietrobelli, **a.g.e.**, ss.11-13.

¹⁰¹ Rocha, **a.g.e.**, s.376.

sağlanmaktadır.¹⁰² Aynı zamanda, üniversitelerin değerler zincirinde yer alması, kalkınmaya katkıda bulunmakta ve endüstriyel kümelenmelerin kıymeti/ gelişimi artmaktadır.¹⁰³ Bununla birlikte çalışma ve sosyal yaşamın kalitesinin yükselmesi girişimcilik ve istihdamın pozitif yönde etkilenmesine neden olmaktadır.¹⁰⁴ Diğer yandan, her kümenin değerler zincirinde üretim bağlantıları ve bilgi farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar değişik endüstrilerin/sektörlerin kendine özgü nitelikler taşıyan yerel konumlanmalarından kaynaklanmaktadır¹⁰⁵

II. BÖLGESEL ENDÜSTRİ ve KÜMELENME

Küreselleşmeye yol açan endüstrileşme sürecinin şekillenmesiyle, endüstrilerin kurulu bulunduğu bölgedeki çevreleriyle ilişkileri gündeme gelmiştir. Bölgelerin merkezindeki sanayi yerleşkelerinin seçiminde bölgenin sahip olduğu çevresel özellikler de dikkate alınmaya başlanmıştır. Merkezi bölgenin seçiminde; çevrenin maliyet düşürücü etkisi, çevresinin üretim faktörlerinin kullanımına elverişliliği, bölgesel hammaddelerin üretim, nakliye ve ticarete elverişli olmasının dikkate alındığı görülmektedir.¹⁰⁶ Bölgesel endüstrilerin sahip olduğu yerel üstünlükler küresel rekabete etki etmektedir. Bölgesel endüstrilerin dışa açılmasıyla ortaya çıkan ve yerel-küresel bağlantıyı sağlayan kümelenmeler, çalışma yaşamı ve endüstriyel ilişkilerde belirleyici bir rol oynamaktadır.

A. Kümelenmelerde Bölgesel Endüstrilerin Önemi ve Gelişimi

Bölgelerin endüstrileşme sürecinde teknolojinin ve inovasyonun, küresel üretim ağlarında ve emek süreçlerinde önemi giderek artmaktadır. Bilindiği gibi Adam

¹⁰² Wim Meeusen ve Micheal Dumont, "The Network of Subsidized and Spontaneous Co-Operation Between Belgian and Foreign Firms, Research Institutes and Universities: A Graph-Theoretical Approach", **CESIT Discussion Paper**, No 97/08, November 1998.

¹⁰³ Dong- Wone Sohn ve Martin Kennedy, "Universities, Clusters and Innovation Systems: The Case of Seoul, Korea", **World Development**, Vol. 35, No. 6, 2007, ss. 991-1004.

¹⁰⁴ Gary Anderson, "Industry Clustering For Economic Development", **Economic Development Review**, 07423713, Vol. 12, Issue 2, Spring 1994.

¹⁰⁵ Khalid Nadvi ve Gerhard. Halder, "Local Clusters in Global Value Chains: Exploring Dynamic Linkages Between Germany and Pakistan", **Entrepreneurship&Regionanl Development**, 17 September-2005, ss. 339-363.

¹⁰⁶ Scott, **a.g.e.**, s.21.

Smith, üretim birimlerinin birbiriyle bağlanması konusunda bölgesel iş bölümüne vurgu yapmaktadır. Bölgesel endüstrilerin çeşitlenmesi; Ekonominin ölçeğinde, geri dönüşümde, Ar-Ge ve uzmanlaşmada, emek süreçlerinde ayrımlarda, yeni girişimcilerin ve girişimlerin piyasaya girmesinde etkili olmaktadır. Bu doğrultuda bölgesel endüstrilerin gelişmesi, kümelenmeyi ortaya çıkarmaktadır.¹⁰⁷

Büyük endüstri merkezlerin bazı bölgelerinde, kitle üretimi yapan öncü işletmeler üretimlerini ileri ve geri bağlantılarla gerçekleştirmektedir. 20. yüzyılın ortalarında başlıca kitle üretimi yapan endüstri bölgeleri, orta-batı A.B.D., Kanada'da Ontario, Fransa'nın kuzey bölgeleri, Belçika ve Hollanda'dan Avrupa'nın Rhine-Ruhr bölgesinde, Kuzey-batı İtalya ve Güney İsveç'te yer almaktadır. İlk olarak, el zanaatları temelli tekstil, hazır giyim, kuyumculuk, seramik, metal işleri ve makine yapımları başlıca bölgesel tipte sanayi sektörüne ait kümelenmeler ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ekonomilerde, endüstrilerin gelişimine uygun metropolitan bölgelerin şehir içi alanlarına (New York, Paris, Los Angeles, Londra v.d.) yüksek düzeyde göç olmuştur. Diğer yandan, endüstriyel merkezler olarak İtalya'da Toskana, GüneyAlmanya ve İskandinavya'nın bazı bölgeleri sayılmaktadır. İkinci olarak, ileri teknoloji endüstrileri önceden endüstrisiz olan bölgelere (İngiltere'de; Cambridge, OrtaFransa, A.B.D.'de: Silikon Vadisi, Chatswork–Canogo Park, Dallas–Fort Worth v.d.) doğru tesis edilmiştir. Üçüncü olarak, finansal hizmet yoğunlaşması Tokyo, New York, Londra, La Défense (Paris'te) gibi şehirlerin geniş alanlarında olmuştur.¹⁰⁸

Endüstrileşme sürecindeki görülen değişimler, bölgesel içerikli merkez-çevre ilişkisini gündeme getirmiştir. Merkez sanayi yerleşkelerinin seçiminde, bölgenin barındırdığı çevresel koşullar kadar endüstri için seçilen merkezi bölgenin, üretim maliyetlerini düşürme özelliği önem arz etmektedir. Ayrıca, yerel konumlanmanın çevresinin endüstri için elverişli olması, gelişen teknoloji ile araçlarının kullanımına uygun olması, üretimin gerektirdiği hammaddelere yakın olması da dikkate

¹⁰⁷ Charles Sabel, "Flexible Specialization and The Re-emergence of Regional Economics" **In Reversing Industrial Decline**, Oxford: Berg Publishers, 1989, ss. 20-30.

¹⁰⁸ Scott, **a.g.e.**, ss.3-11.

alınmaktadır.¹⁰⁹ Kısaca kümelenmeler, hammadde ile birlikte diğer üretim faktörlerinin coğrafi yakınlık içinde bir arada bulunmasıyla oluşmaktadır.

Kitlesel üretimin gözden düşmesiyle eski sanayi bölgelerde işsizlik sorunu şiddetlenirken endüstrinin yeni modelleri için teknolojik, organizasyonel ve çalışma ilişkileri açısından yeni bölgesel endüstriler oluşturma çabaları hızlanmıştır.¹¹⁰ Sanayi bölgelerinde üretimdeki merkeziyetçilikten vazgeçilerek, üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve kriz dönemlerinde de üretim ve istihdamın sürdürülebilmesi amaçlanmıştır.

Kümelerin adem-i merkeziyetçi yapısı, yeni istihdam olanakları sağlamaktadır. Endüstriyel bölgelerdeki kümelerin daimi istihdam sağlamaya yönelik çabaları firmalararası işbirliğini ortaya çıkarmaktadır.¹¹¹ Bununla birlikte kümelenmeler, bölgesel endüstrilerin işbirliği içinde gelişmesini sağlamakta ve yeni girişimcilerle birlikte iş olanaklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Kümelenmelerle birlikte 21. Yüzyılın endüstriyel coğrafyası küresel, bölgesel ve kentsel bir görünüm arz etmeye başlamıştır.¹¹² Ayrıca, kümelenme, endüstrilere, bölgelere ve uluslara yeni bir yol haritası olarak sunulmaktadır. Dünya ekonomisindeki küresel-yerel düzeyde gelişmeler ulus-devletlerin ekonomik faaliyetler üzerindeki egemenliğini zayıflatmıştır. Bunun yanı sıra, esnek üretim organizasyonlarıyla birlikte bölgesel endüstrilere ait üretim alanları gelişerek bölgelerin kendine özgü endüstriyel yoğunlaşmaları ortaya çıkmıştır. Bu tür üretim alanlarıyla özellikle endüstri ile bölge ilişkilendirilerek bölgesel düzeyde kümelenmeler ortaya çıkmaktadır.¹¹³

¹⁰⁹ Michael Storper ve Allen J. Scott; "The Geographical Foundations and Social Regulation of Flexible Production Complexes" **In The Power of Geography** ed.: John Wolch ve Michael Dear, London: Allen ve Unwin Publisher., 1988, s.80-120.

¹¹⁰ Robert Salais, **In Interwar Unemployment in International Perspective**, Paris: OECD, 1990, s.40-72.

¹¹¹ Storper ve Scott, **a.g.e.**

¹¹² Paul Hirst ve Jonathan Zeitlin, **Flexible Specialisation and The Re-emergence of Regional Economies**, New York: Routledge Publ. 1990, s. 7.

¹¹³ Elmar Altvater ve K. Hübner, "The End of The U.S. American Empire? Monetary and Real Aspects of The United States Hegemonial Crisis." **In Political Regulation in The Great Crisis**, Ed. Werner Vath. Berlin: Sigma Verlag, 1989, s.20-40.

Kümelenmelerde; bölgesel(coğrafi içerikli) endüstrilerin gelişimi, kullanılan teknolojiler, birbiriyle ilişkili piyasalar, kurumlar, politikalar ve modernleşme dikkate alınmaktadır.¹¹⁴ Bölgesel endüstrilerin gelişmesiyle, esnek uzmanlaşmanın, hiyerarşik yapının, işbirliklerinin yaygınlaştığı ve küçük firmaların yoğun iletişimlerinin önem kazandığı görülmektedir.¹¹⁵ Bu yoğunlaşma doğrudan iletişimlerin varolduğu sosyal ağların oluşumuna neden olmaktadır. Örneğin, Merkez İtalya'nın "sanayi öncesi tarımsal alanları" ve firmalar daha geniş alanların içerisinde yerel sosyal yapıyla özdeşleşmiştir. Bu özdeşleşme, dayanıklı ve önemli işlerin görüldüğü ağ diye adlandırılan organizasyonel yapıların ortaya çıkmasıyla olmuştur.¹¹⁶ Söz konusu organizasyonel yapı; aynı işkolu ile ilgili ünitelerin yakın ilişkilere girmesine, işbirliği yapabilmelerine ve daha etkin firmaların oluşumu sonucu endüstrilerin güçlenmelerine neden olmaktadır.

M.Porter, gelecekte tüm dünyada bölgesel endüstri kümelenmelerinin yaygınlaşacağını ve önemlerinin artacağını belirtmektedir. E. Anderson ve M. Teubal, bölgesel endüstri kümelenmelerinin oluşum şekilleri ve etkinliği ile ilgili (etkin kümelenme) yüksek teknolojinin etkisine vurgu yapmıştır.¹¹⁷ Diğer yandan, E.Bergman ve P.D. Hertog kümelenmelerin teknolojiyi içeren inovasyonel yapısını önplana çıkarmaktadır.¹¹⁸ Minguzzi ve Passaro ise, bölgesel endüstrilerin kümelenmesinin; girişimciliği ve istihdamı artırdığını ve işletmelerin çevre ile ilişkilerini-işbirliğini de geliştirdiğini belirtmektedir.¹¹⁹

¹¹⁴ Bob Jessop, "Regulation Theories in Retrospect.", **Economy and Society**, London: Routledge Publisher, Vol. 19, 2000, s.153.

¹¹⁵ Charles Sabel, **The Division of Labour in Industry**, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s.61

¹¹⁶ Michael Piore ve Charles Sabel; **Italian Small Business Development**, New York, Cornell University Press, 1983, s.73.

¹¹⁷ Esben Anderson ve Morris Teubal, 'High Tech Cluster Creation and Cluster Configuration A Systems and Policy Perspective' (çevrimiçi) <http://www.ifise.unipv.it/publications/morris2.pdf>, 02 Ağustos.2009.

¹¹⁸ Edward Bergman ve Pim Den Hertog, **OECD Proceedings Enterprise Industry and Services**, Paris, OECD, 2004, ss.418-420.

¹¹⁹ Malcolm Fraser ve Stephen Kelly, **Learning in Local Systems**, Padmashree, New Zeland, 2007.

Küme işletmelerinin işbirliği yapması, piyasada yer alan unsurların kümeden sağladıkları faydayı maksimize etmektedir. Küme ağında yer alan tedarikçilerin, müşterilerin ve rakiplerin bir arada olması kümedeki girişimleri güçlü kılmaktadır. Kümenin oluştuğu bölgesel endüstriyel ağın dışında kalan girişimler, kümenin içindeki girişimlere daha göre zayıftır. Kümelenmenin endüstriyel ağı oluşturulurken üretimi çevredeki bölgelere yayması işbirliği yapma eğilimini ortaya çıkarmaktadır.¹²⁰ Kümelenme ile bölgesel endüstrilerin rekabet gücünün sağlanması işletmeler açısından önem taşımaktadır.

Ayrıca, rekabet, sermaye birikimi ve tekel kavramları klasik iktisatçılar tarafından ekonomik zenginliğin bir fonksiyonu olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte, sermaye birikiminin en önemli unsurları işbölümü ve teknolojidir.¹²¹ İşbölümü ve teknolojiye neden olan bölgesel endüstriyel gelişim kümelenme sürecinde girişimciliğe ve istihdama katkıda bulunmakta, yerel avantajları küresel avantajlara çevirerek ekonomik değeri yükseltmektedir.

İstihdamın ve girişimciliğin geliştirilmesi doğrultusunda, rekabet gücü kazanmak için benzer veya aynı endüstriyel firmaların bir araya geldiği düzenli bölgelerin oluşumuna dikkat çekilmektedir. Örneğin; Los Angeles'te hazır giyim, Baden-Württemberg'de makine takım endüstrisi ve Toyota City bunlardan birkaç tanesidir.¹²² Küme tedarikçileri nihai ürüne yönelik görevlerini yaparken işgücünü eğitmektedir.¹²³ Bölgesel işgücüyle ilgili politikalarda yer alan esnek üretim modelleri, küme KOBİ'lerinin sürekliliğini sağlamaktadır.¹²⁴ Kümelenmelerde yerel düzenlemeler ve sosyal uzlaşma sağlanarak birlikte çalışmaya önem verilmektedir. Kümelenmelerdeki birlikte çalışma formu küresel piyasalarla entegre olunmasını kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda, yerli ve yabancı sermaye birlikte çalışmanın mümkün olduğu küme

¹²⁰ Storper ve Scott: "The Geographical,..." ss.1-30.

¹²¹ Özlem Öz, **Sources of Competitive Advantage of Turkish Construction Companies in International Markets**, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2001, s.53.

¹²² Lipitiez, a.g.e., s.56.

¹²³ Edward Lorenz, **The Search for Flexibility: Subcontracting Network in French and British Engineering**, London: Macmillan, 1989, ss.10-20.

¹²⁴ Edward Lorenz, **Making and Breaking Cooperative Relations**, Oxford: Basil Blackwell, 1988, s.40.

piyasalarını tercih etmektedir. Çünkü, artan rekabet koşullarında, yerel ve küresel düzeyler birbirlerini etkilemektedir.¹²⁵ Bu çerçevede bölgesel endüstrilere uygun kümelenme modeli geliştirilmektedir.

1. Bölgesel Endüstriler ve Esnek Uzmanlaşma

Marshall'ın belirttiği endüstri bölgelerinde¹²⁶ yerel işletmeler ve yerel işgücü çoğunluktadır ve ölçek ekonomileri göreceli olarak düşüktür. Alıcılar ile tedarikçiler sıkı işbirliği içindedir. Ana yatırım kararları yerel olarak alınmaktadır. Yerel alıcılar ile tedarikçiler arasında uzun vadeli sözleşmeler ve yükümlülükler vardır. Bölge dışından şirketlerle düşük seviyede işbirliği ve-veya bağlantıların varlığı mevcuttur. Bölge içi işgücü piyasası, yüksek oranda esnektir. İşçiler şirketlerden ziyade bölgeye bağlıdır. İşçilerin iş göçü yüksek düzeyde, dış göç düşük düzeydedir. Finans, teknik uzmanlık, işgücü bölge içinde kullanıma müsaittir.¹²⁷

1970'li yıllara kadar işgücü tam gün çalışma ile istihdam edilirken, fordizmden post-fordizme geçiş sürecinde esnek süreli çalışmalara da yer verildiği görülmektedir. Post-fordizm bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte esnek uzmanlaşma ile kitle üretiminde esnekliği ve vasfı yeni özellikler olarak sunmaktadır. Dolayısıyla fordist döneme ait katı iş-üretim ve çalışma ilişkileri, bilgi iletişim teknolojilerini kullanan bölgesel yoğunlaşmalarla yerini daha çok post-fordist ilkelere dayalı esnek iş ilişkilerine bırakmaktadır. Bu esnek çalışma ilişkileri, işletmeler ve çalışma düzenleri üzerinde etkili olarak istihdam artışında fayda sağlamaktadır.¹²⁸ Ayrıca, Storper'e göre; Dünya üretimine bakıldığında uluslararası ticareti yapılan malların oranı düzenli bir biçimde artmaktadır. İleri sanayi ulusları tarafından ihraç edilen belirli ürünlerdeki artan uzmanlaşma yoğunlaşmalara neden olmaktadır. Ayrıca, esnek uzmanlaşmayı içeren yerel endüstriyel yoğunlaşmalarda çeşitli işbirlikleri dikkat çekmektedir. Bu yerel

¹²⁵ Storper ve Scott, **a.g.e.**, s.15.

¹²⁶ Elisa Barbour ve Ann Markusen, "Regional Occupational and Industrial Structure", **International Regional Science Review**, Vol. 30, No: 1:1-19 Minneapolis: University of Minnesota Press, 2007, s.261.

¹²⁷ Öz, **a.g.e.**, s.53

¹²⁸ Zeki Parlak, "Yeniden Yapılanma ve Post-Fordist Paradigmalar", Bilgi Dergisi, M.Ü. İ.İ.B.F. Yayını, İstanbul, 1999, ss.83-102; Zeki Parlak ve Süleyman Özdemir, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/download/1023011996,2012,ss.2-52>. (Çevrimiçi:19.01.2015).

işbirliklerinin en etkin yolu kümelenme olarak görülmektedir. Kümelenmelerde, esnek üretim organizasyonlarıyla üretim sürecindeki zaman kaybının ve kalitesi düşük üretimin önüne geçilmektedir.¹²⁹

Piore ve Sabel tarihte iki endüstriyel bölünme olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, kitle üretim teknolojilerinin yükselişini temsil ederken, ikincisi esnek uzmanlaşmayı ifade etmektedir.¹³⁰ Esnek uzmanlaşmanın merkezinde kümelerin girişimleri yer almaktadır. Küme girişimlerindeki uzmanlaşma, işletmeler arası işbirliği ile nitelik değiştirmektedir. Üretim araçlarının, işgücünün, üretim şeklinin ve örgüt yapısının yeniden biçimlendiği esnek uzmanlaşma sürecinde, emeğin makine bağımlılığının ortadan kalktığı ileri sürülmektedir. Kümelerde, imalat endüstrisinin yeniden yapılanmasıyla endüstriye ait uzmanlaşan vasıflı işgücü yer almaktadır. Sabel, aynı zamanda, esnek uzmanlaşmaya dayalı üretim sisteminin ekonomik canlılığın sürekliliğini sağlamak adına kitle üretim sisteminden daha başarılı olduğunu ifade etmektedir.¹³¹ Kümelenme, kitlesel bir üretim süreci değil, aksine daha çok işletmenin üretim sürecine dahil edildiği iş süreçlerini kapsamaktadır. Kümelenme, vasıflı işgücünü içeren yapıyla çalışma koşullarını yumuşatmaktadır.

Teknolojik inovasyon, bilgi ve iletişim teknolojileri, mikro elektronikler, biyo-teknolojiler gibi birbirini desteklemekte ve kendisinin ürettiği koşullarla sürekli veri alış-verişini sağlamaktadır.¹³² Bilgi ve iletişim teknolojileri, bilgiyi en önemli emek ve üretim aracı konumuna yükseltmiştir. Bilgisayarların üretime uygulanması sonrasında, kısa sürede ürün modelini değiştirmek ve esneklik içerisinde piyasanın değişen taleplerini karşılamak mümkün olmaktadır. Ayrıca, teknolojik inovasyon, değişik talep türlerini karşılamakta ve piyasada farklılıklar yaratmaktadır. Örneğin; Bilgisayarlar, üretim paradigmasına “bilgisayarlarla entegre imalat”, “bilgisayar destekli endüstri”, “bilgisayar destekli tasarım” gibi yeni kavramlar kazandırmıştır. Küme girişimleri

¹²⁹ Michael Storper, “The Limits to Globalization: Technology Districts and International Trade” **Economic Geography**, Oxford University Press Vol. 68 No: 1 2003, ss.60 - 93.

¹³⁰ Amin, **a.g.e.**, ss.14-15.

¹³¹ Charles Sabel, “Flexible Specialisation and Regional Economies”, **Post-Fordism, Edited By Ash Amin, Studies in Urban and Social Change, Published by Blackwell with The International Journal of Urban and Regional Research**, Oxford UK, 1994,s.104.

¹³² Belek, **a.g.e.**, ss.38-39.

işbirlikleri ve esnek uzmanlaşmaları sayesinde teknolojik yenilikleri takip ederek çeşitlenen talebe vasıflı işgücünün kaliteli üretimleriyle cevap vermektedir.

2. Küresel Üretim Ağları(The Global Production Networks) ve Kümelenme

Küresel üretim ağı analizinde, yüksek teknolojik üretim ile ilgili incelemeler ağırlıktadır. Küresel üretim ağının odağında; üretim yapısı, teknolojik gelişme ve bilginin transferi bulunmaktadır. Küresel üretim ağında coğrafi merkezli birleşmeler ‘bölgesel işbölümü’ bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bölgesel işbölümünde bilginin mobilitesi önem taşımaktadır.

Ayrıca, teknolojinin kullanımı ve ticari değerler bakımından kümelenmelerin coğrafi boyutu dikkate alınmaktadır. Kümelenmeler, ticari ve üretim olanaklı olarak uygun yerel konumlanmalarda küresel-yerel bağlantıları olan belirli ağları öngörmektedir. Bir kümelenmenin endüstriyel ağı; bulunduğu bölgede bir ürünün tüm aşamaları ile iç ve dış ticari bağlantılarının ağ(şebeke)’larından oluşmaktadır. Bu üretim aşamalarında; hammadde ve bununla ilgili tedarikçiler, ürünü satan firma, fason atölyeler, aracı firmalar, müşteriler ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte küresel bağlantılar bulunmaktadır.¹³³

Kümelenmenin temeli teorik olarak Alfred Marshall’ın bölgesel yoğunlaşma teorisine dayandırılrsa da, Smith’in -Mutlak Üstünlükler- teorisi, bazı endüstrilerin, ulusal veya bölgesel düzeyde yoğunlaşabileceğini göstermektedir. Endüstrilerin coğrafi yoğunlaşmaları ve küresel bağlantılarıyla ilgili olarak, kümelenme teorilerinin temelleri arasında mutlak üstünlük teorisine yer vermek uygun olacaktır.

Mutlak üstünlük teorisinde, diğer ülkelerdeki ürünlerin üretimi yerel üretimi etkileyeceğinden dolayı küresel bir etkiden söz etmek mümkündür. Kümelenme ile rekabet avantajı sağlayan girişimlerin, bölgesel ve ulusal düzeyde aynı/benzer endüstrilerin üretimi için (emek–hammadde–girişimci–sermaye–teknoloji unsurlarıyla birlikte) yerel konumlanmasıyla; üretim maliyetleri düşmekte ve uzmanlaşma

¹³³ William Fowes, **in Networks of Enterprises and Local Development**, Paris: Organization for Economic Cooperation and Development, 1996, ss.20-30.

sağlanmaktadır. Smith, durgun bir teknolojiye belli bir malın üretiminde uzmanlaşmanın ekonomik büyümeyi sağladığını ifade etmektedir. Bu uzmanlaşmanın neden olduğu büyüme, belli bir malın üretiminde yoğunlaşan ülkelerin bu malı düşük maliyetle üretmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, bazı ürünlerin üretiminin belli bölgelerde yoğunlaşmasını sağladığından kümelenmelere yol açmaktadır. Ayrıca, bölgesel endüstrilerin dış ticarete yönelik yoğunlaşmaları küresel üretim ağlarının oluşumuna neden olmaktadır

Küresel üretim networku analizinde, yüksek teknolojik üretim ile ilgili incelemeler ağırlıktadır. Küresel üretim networkunun odağındaki sorunların en önemlileri; üretim yapısı, teknolojik gelişme ve bilginin transferidir. Küresel üretim networkunda coğrafi merkezli birleşmeler ‘bölgesel işbölümü’ bakış açısıyla ele alınmıştır. Bölgesel işbölümünde bilginin mobilitesi önem taşımaktadır. Ayrıca, teknolojinin kullanımı ve ticari değerler bakımından coğrafi boyut dikkate alınmaktadır. Kümelenmeler, ticari ve üretim olanaklı olarak uygun coğrafi bölgelerde belirli networkların oluşmasını öngörmektedir. Bir kümelenmenin endüstriyel ağı; bulunduğu bölgede bir ürünün üretimin tüm aşamaları ile iç ve dış ticari bağlantılarının ağ(şebeke)’larından oluşmaktadır. Bu üretim aşamalarında; hammadde ve bununla ilgili tedarikçiler, ürünü satan firma, fason atölyeler, aracı firmalar, müşteriler ve diğerleriyle ilgili kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır.

Yerel konumlanmalardaki küresel-yerel üretim ağında; bilginin transferi, yüksek teknolojik üretim ve ticari değerler bakımından coğrafi boyutun önemi büyüktür. Kümelenmeler, üretim aşamalarında ve ticari bağlantılarda yerelden küresele açılımı olan endüstriyel bir ağ öngörmektedir. Bu ağın üretim aşamalarında, hammadde ve bununla ilgili tedarikçiler, varsa fason atölyeleri, satıcı firma, varsa aracı firmalar ile müşteriler vb. ilgili kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır.

Küresel-yerel üretim ağı anlayışı; gelişen ekonomilerdeki firmaların teknolojik kapasitelerinin ve faaliyetlerarası endüstriyel ağın geliştirilmesine yönelik bir çok avantajlar öngörmektedir. Küresel-yerel üretim ağının oluşturulmasının temelinde firmalararası işbirliği önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, küresel-yerel üretim ağının oluşumunda yeni teknolojilerin inşa edilmesi ve kullanılması, endüstriyel ağın

cazibesini arttırmaktadır. Küresel-yerel üretim ağındaki coğrafi bağlantılar, belirli yerel konumlarda uzmanlaşmış bölünmelere neden olmaktadır. Uzmanlaşmış birimlerin bulunması ise belirli yerel konumlanmaları avantajlı duruma getirmektedir. Küresel-yerel üretim ağında yer alan ürün zincirindeki bütün faktörler, üretimde maliyet avantajları elde etmek ve kalite düzeyin yükseltilmesine yöneliktir.¹³⁴

Küresel üretim ağının, güçlü ve dayanıklı bağlantılarla yoğunlaşması için – bilgi- önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle, gelişmiş ekonomilerdeki endüstrilerin yerel yoğunlaşmalarında bilginin ve istihdamın mobilitesinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Küresel üretim ağının yüksek düzeylerde gerçekleşmesi ise değerler zincirinin bölümlenmesiyle yakından ilgilidir. Bununla birlikte, küresel üretim sürecinde, üretim aşamalarının birbirine karıştırılmadan yerine getirilebilmesi çok önemlidir.¹³⁵ OECD ve AB tarafından yapılan araştırmalarda yurtiçi girdi-çıktı analizlerinde tedarikçiler ve bunları kullanan endüstriler ayrı ayrı tanımlanmıştır. Küresel üretim ağının yer aldığı çok yönlü mekânlar kendi içinde tedarikçiler ve kullanıcıların bulunduğu yerler olarak ayrılmıştır.

Ulusların veya bölgelerin özellikleri küme sınırlarının belirlenmesinde önem taşıırken bilgi, en fazla küresel kümelerde dikkate alınmıştır. Ekonomik faaliyetlerde bulunan firmalar, inovasyon sistemlerini kullanarak uluslararası düzeye gelmektedir. Bununla beraber uluslararası sistemlerin yoğun bir güç ve etkinlik kazanması sonucunda, ulusüstü inovasyon sistemlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla ilgili olarak, Kanada, A.B.D. ve Japonya’da çeşitli örnekler vardır. Kümelenmede yenilikçiliğe ve farklı-çoklu üretim unsurlarına sahip yerel konumlu endüstriler, küresel-yerel üretim ve ticari ağın oluşumunda etkili olmaktadır. Bazı araştırmacılar, kümelenerek üretim yapmanın ekonomik anlamda doğru olacağını kabul etmektedir. Kümelenmeyle birlikte yerel konumlanmalarda işbölümlerinin geliştirilmesi uzmanlaşma düzeyinin de yükselmesine neden olmaktadır. Uzmanlaşma düzeylerinin yükselmesi, yerel konumlu endüstrilerin küresel üretim yapmak eğiliminde

¹³⁴ Brian Wixted, **Cluster Networks and Global Value**, Berlin: Springer-Verlag, 2009, s. 73.

¹³⁵ Daniel Ernst, **Global Production Networks in East Asia’s Electronics Industry and Upgrading Perspectives in Malaysia**, Honolulu, 2002, s. 33.

olmalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle, yerel uzmanlaşmaların görüldüğü bölgelerde küresel üretim yapmak eğiliminin yüksek olduğu gözlenmektedir.¹³⁶ Küresel değerler zincirinde teknolojik bağlantılar ve endüstriyel kümelerin oluşturulması ekonomik fırsatları arttırmaktadır. Değerler zincirinin oluşturduğu küme endüstriyel ağı, uzmanlaşma ve diğer bağlantılarla belirli halkaların oluşmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, devlet kurumları, üniversiteler, ilgili dernek ve odalarla küme girişimleri kendi ağını tamamlamaktadır. Değerler zincirinde ağların tamamlanmasıyla küme üretim sisteminin küresel pazarlara açılması sağlanmaktadır.¹³⁷

Uluslararası ticaretin çeşitli yollarla genişlemesi en uzak pazarları dahi yakınlaştırmıştır. Yakınlaşmanın avantaj ortaya çıkarması, yerel üretim süreci içinde işbirliği ve rekabet gücünü artıracak görüşünü desteklemektedir. Bazı araştırmalarda, küresel üretim ağına yer alan değerler zincirinin bağlantılarıyla ilgili olarak girdi-çıkı analizleri şu belirtilen çerçevede yapılmıştır; Değerler zincirine eklenen elementler bütünüyle dikkate alınmıştır, bölgelerarası bağlantılar haritalandırılmıştır, bölgelerin temel kaynakları endüstrilerarası ana sektörel bazda asimptotik(sonuşmaz) olarak yakınlaştırılmıştır. Kümenin ucu açık yerelden küresele ağ oluşturma özelliği, işgücü ve girişimciler için kümeyi daha cazip hale getirmektedir. Küresel küme pazarında, talebin ortak karşılanması, yerinde transferler, bölgesel birleşmeleri sağlayan küme pazarını daha da güçlü kılmaktadır.¹³⁸ Küme pazarının güçlenmesi yeni girişimcilerin kümeyi tercih etmesine neden olmaktadır.

Bölgesel veya küresel ağ çalışmaları kimlik ve güven üzerine odaklanmaktadır. Girişim/girişimciler başkalarına ne kadar çok güvenirlerse grup-ağ kimliğini o kadar güçlenmekte, girişim/girişimciler kendilerini ne kadar grup olarak algıarlarsa, o kadar

¹³⁶ Brian Wixted, **Innovation System Frontiers**, Berlin: Verlag Heidelberg, 2009, ss. 50-60.

¹³⁷ David Hummels, **Vertical Specialization and Regional Development in The New Europasusseks European Institute Working Paper**, No:45/02, IDP, [çevrimiçi]<http://www.one.europe.ac.uk> (Erişim Tarihi: 25.01.2009).

¹³⁸ Jan Dregner, **İmagewirkungen von Eventmarketing**, 2.Auflage, Weisbaden: Deutscher Universitäts Verlag, 2006, s. 20.

çok diğerlerine güvenmektedir.¹³⁹ Kümedeki coğrafi yakınlaşma, bazı dezavantajların yok etmekte, işlem maliyetlerini düşürmekte ve grup güvenini tesis etmektedir.

Değerler zincirinin bölümlenmesiyle ürünün üretiminde bilgi akışı ve teknolojik içerik küresel üretim ağının bütününde ortaya çıkmaktadır. Küresel-yerel üretim ağı, ürün oluşum sürecine katkıda bulunan tedarikçilerle ilgili çizgileri organize bir biçimde göstermektedir. Bu organize, girişimlere yaşam şansı verdiği gibi küresel-yerel üretim zinciriyle ayakta kalabilme ve rekabet gücü kazandırmaktadır. Yeni kurumsal teori, örgütlerin neden kümелendiğine ilişkin ayırt edici açıklamalar sunmaktadır. Bu açıklamalarda; örgütlerin kümelenirken belirli bir kurumsal çerçevenin kurallarına ve şartlarına uygun çerçevede aynı yönde hareket etmeleri, düzenleyici ve normatif baskılara karşı cevap vererek küresel-yerel alanda başarılı olmalarını sağlamaktadır.¹⁴⁰ Özellikle, marka ürünlerin coğrafi yerleşkedeki rekabetçi etkileri ve örgütlerarası ilişkilerle ilgili çalışmalarda, alıcı-tedarikçi üzerinde yoğunlaşmakta ve küme ağının küresel-yerel yerel boyutu önemsenmektedir.

Diğer yandan, küresel toyotizm, küresel fordizme göre ürün sürecini yerel olarak konumlandırmaktadır. Örneğin; Japon araba üreticileri tarafından kullanılan tam zamanlı arz sistemleri, teslimat gecikmelerini önlemek amacıyla yakınlarla yerleşmeyi teşvik etmektedir.¹⁴¹ Kümelenmede ise, üretim süreci küresel bağlantılarıyla yerelleştirilirken; alıcılar, tedarikçiler ve üretim etmenleri için coğrafi yakınlık dikkate alınmaktadır. Ancak, ürün talebi ve satışında hem yerel hem küresel bağlantılar sağlanmaktadır.

B. Endüstriyel Yoğunlaşma: Kümelenme Örnekleri

Yerel konumlu endüstrilerin yoğunlaşmaları kümelenmelerin oluşumuna yol açmakta ve kümedeki firmaların birbirine bağlılığı da daha iyi endüstriyel sektörleri ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda, endüstrilerin imalat süreçlerinde bir araya

¹³⁹ Porter, *The Competitive.....*, s.99.

¹⁴⁰ Hanneman, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁴¹ Kuniko Fujita ve R. Child Hill, *Japanese Cities in The World Economy*, Michigan State University Press, 2005, ss. 41-47.

gelmeleri ve teknik bilgilerini bir arada düzenlemeleri kompleks ve dinamik yapılara sahip kümelenmeleri ortaya çıkarmaktadır. Kümelenmelerde, firmaların uyumlu bir şekilde yoğunlaşarak yayılmaları; girişimcilerin bir araya getirdiği diğer üretim faktörleriyle gerçekleştirilen üretim süreci, ürün tamamlanıncaya kadar firmalararası ilişkilerle aşama aşama gerçekleştirilmektedir. Endüstriyel firmaların yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan küme ağında; üretim faktörlerinin sınırsız akıcılığı, işlerin daha yenilikçi, hızlı, kaliteli ve rekabetçi olmasını sağlayarak emek piyasasını tetiklemektedir.

1. Japonya’da Endüstriyel Yoğunlaşma

Japon kümelenmelerinde imalat edüstrisinin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Endüstrilerin imalat yapan girişimleri geniş istihdam olanakları sunmaktadır.¹⁴² Japon kümelenmelerinde yer alan girişimlerin birbiriyle alakaları-bağlantıları vardır. Kümenin coğrafi alanında girişimler arası bağlantılar endüstriyel yoğunlaşmaları oluşturmaktadır. Bu yoğunlaşmalar sayesinde kümenin ağırları meydana gelmektedir. Ayrıca, belirli bir coğrafi alandaki KOBİ’lerin birbirleriyle bağlantıları ve bilginin transferi kümeyi şekillendirmektedir. Japonya’da yerel endüstrilerin olduğu alanlardaki hareketlilik, bazı endüstrilerin belirli bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu yoğunlaşma alanında merkezi etki yaratan firmalar adem-i merkeziyetçi bir yapıya çanak tutmaktadır. Adem-i merkeziyetçi yapının oluşumunda bir takım bölgesel kayıplar ya da kazançlar meydana gelmektedir. Japonya’daki bölgelerarası sorunların çözümü, yerel endüstriler ve bölgesel ekonomilerin sahip oldukları argümanlar, karşılaştırmalı endüstriyel avantajlar ve bölgesel gelişmelerle ilişkilendirildiğinden dolayı kümelenmeye önem verildiği görülmektedir. Japonya ve diğer ülkelerdeki endüstriyel yoğunlaşmanın sınırları, girişimlerin yoğunlaşmasında ilişkide olduğu yerel-küresel etmenler ile girişimcilerin tercihi ve işgücüyle belirlenmektedir.¹⁴³

Japonya Uluslararası Ticaret ve Endüstri Bakanlığı, firmaların endüstriyel sınıflandırmasını yapmıştır. Bu sınıflandırma çalışanların miktarı, üretim faktörlerinin

¹⁴² Fumihiko Kakizaki, **Knowledge Transfer in Agglomerations A Regional Approach to Japanese Manufacturing Clusters**, Waseda University, 2008, s.290.

¹⁴³ Kinji Gonda, “Dynamics of Clustering and Emerging Knowledge in Terms of Regional Innovation,” **5. RESTPOR Conference**, Proocedings, September, Waseda University, 2000, ss.60-70.

değeri ve toplam üretim değerine göre belirlenmiştir. Japon endüstriyel standardında 23 endüstriyel sınıflama yapılmıştır. Bu sınıflama 1980-94 yılları arası için 47 bölge itibariyle belirlenmiştir. Yerel endüstriyel süreçte tedarikçiler de dikkate alınmıştır. Belirli alanlardaki tanımlanan endüstriyel yoğunlaşmaların göstergeleri ele alınmıştır. Bu göstergeler sayesinde periyodik incelemelerle endüstri politikaları belirlenmektedir. Japonya’da yüksek nüfuslu yerlerde yüksek dereceli yoğunlaşmalar tespit edilmiştir. Aynı zamanda, Gini katsayısıyla eşitsizlikler ortaya konup, ortalama değerlerle karşılaştırılmaktadır. Endüstrilerin coğrafi dağılımında farklı ölçümler kullanılarak ortalama değer düzenlenmektedir. Japon endüstrilerinin yoğunlaşmasında firmaların bir araya gelişleriyle coğrafi yayılmanın detayları dikkate alınmaktadır. Japonya’da yerel endüstrilerin yayılmalarındaki farklılıkları ortaya çıkarmak için her bir endüstrinin parametreleri dikkate alınmaktadır. Bu parametreler; firmaların miktarı ve çalışanların miktarıdır. Bölgeler üzerindeki endüstriyel yayılmalarda isometrik olarak dağılımları bulmak için belirtilen parametreler kullanılmaktadır. Aynı zamanda isometrik olarak dağılımların belirlenmesinde yerel endüstri endeksine gereksinim vardır. Yerel endüstri endeksi ;¹⁴⁴ Örneğin, (r) endüstrisi ve (i) bölgesi için yerel endüstri endeksi = $(1/2) \sum / (A_{ri}/A_r) - (A_{ni}/A_n)$ formüldeki $A_{ri} = (i)$ bölgesindeki (r) endüstrisine ait firmaların miktarını, çalışanların miktarını göstermektedir. $A_r = (r)$ endüstrisinin ülkedeki toplam firmalarının miktarını, çalışanların miktarını göstermektedir. $A_{ni} = (i)$ bölgesinin bütün endüstrilerinin toplam firmalarının miktarı, çalışanların miktarını göstermektedir. $A_n =$ Bölgenin bütün firmalarının miktarı, çalışanlarının miktarını göstermektedir. Yukarıda belirtilen değerlerin sınıflandırılması (0)’dan (1)’edir. Yani 0 ile 1 arasındadır. Yerel endüstriyel endeks (ILL)’nin değeri en aşağı (0.0)’dan komple yoğunlaşmanın (1.0) değeri arasındadır. Yukarıda belirtilen endeks Japonya’da 15 yıllık zamanda 23 imalat endüstrisi için kullanılmıştır. Ayrıca, yerel endüstri endeksi değerlerinin dışarıdan katılımlarla yükseldiği gözlenmiştir. Buna göre Japonya’da makine, elektrik-elektronik endüstrisinin yerel endüstri endeksleri düşerken, giyim ve nakliye makinelerinin endeks değerinin yükseldiği görülmüştür. Bunun yanı sıra bazı endüstrilerin yerel olarak

¹⁴⁴ Masahiro Fujita, **The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trades**, Cambridge, MIT Press, 1999, ss.10-30.

yoğunlaşmaları kendi büyüme süreçleriyle gerçekleşmiştir. Nitekim, Japonya’da yerel endüstri endeksi kullanılarak şu sonuçlara ulaşılmıştır¹⁴⁵;

- Yerel endüstrilerin yoğunlaşma ve yayılmaları endüstrilerin mobilitesiyle ilgilidir.
- Endüstriyel yoğunlaşmalarda yalnız büyümeler değil ayrıca daralma süreçlerinin de olabileceği dikkate alınmalıdır.
- Yerel endüstri endeksleri vasıtasıyla, endüstrilerin coğrafi alandaki yayılma mobilitelerinin miktarı saptanabilmektedir.
- Yerel endüstrilerin yoğunlaşmalarındaki büyüme ve daralma kullandıkları teknik bilgi ve teknolojiye bağlıdır.

Japon uzmanlarına göre yerel yoğunlaşmanın odağında bölgelerin dışsal ekonomilerinin yakınlığı ve etkinliği vardır. Yerel endüstrilerin teorik iskeletleri bölgesel ekonomilerin gelişmesi temeline dayanmaktadır. Yerel yoğunlaşmalarda coğrafi bölgelerin tedarik yeteneklerinin olup-olmadığı dikkate alınmaktadır. Bölgelerin avantajlarının orantılı olarak temsil edilmesi için minimum maliyet ve maksimum talep koşullarına bakılmaktadır. Krugman, yerel endüstrilerin temelini coğrafya ve ticaret kavramlarıyla tanımlamaktadır. Coğrafi alanın içerdiği uygun koşullar ilgili endüstriyel yoğunlaşmaları kendine çekmektedir. Yerel endüstrilerin birbiriyle ilişkilerinin odağında imalat ve üretim bilgilerine ilişkin inovasyonun olduğu kabul edilmektedir. Buna göre üretim ve bölgesel yaşam ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, endüstrilerin karakteristikleri yayılma süreçlerinde büyümeyi teşvik etmektedir. Bu süreçlerde üretimin gelişmesi; yaşam safhası, inovasyon safhası, büyüme safhası, standardize olma safhalarıyla gerçekleşmektedir.¹⁴⁶ Endüstrilerin bölgesel gelişmeleri için düşük maliyetli bölgeler üretimlerin açılımlarını sağlamaktadır. Yukarıda belirttiğimiz nedenler girişimcileri direkt olarak ilgilendirmektedir. Bundan dolayı kümelenme alanları girişimcilerin cazibe merkezleri olmaktadır.

¹⁴⁵ Kiji Gonda , “Analyzing The Spatial Avocation for Industrial Resources”, **International Workshop on Cross Regional Science and Technology Colaboration in Asia**, NISTEP, Kobe, Japon, March 1998, ss.10-50.

¹⁴⁶ R.D. Norton ve J. Rees, “The Product Cycle and The Spatial Decentralization of American Manufacturing”, **Regional Studies** **141**, 1979, s.13.

Japonya’da kümelenmelerle ilgili çalışmalarda kümelenmelerin fiziksel olmayan sınırsız yapısı ortaya konmuştur. Japonya’da tekstil ve motorlu araçlar endüstrisinde teknolojik yöntemlerle imalat yapılmaktadır. Genellikle, rekabette üstün olmanın anahtarının teknoloji olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı teknik bilgi her zaman önplandadır. Çünkü teknolojinin anahtarı da bilgidir. Çok çeşitli bilgilerle zorlukların tespit edilip üstesinden gelinmesi mümkün olmaktadır. Teknolojik gelişme ile birlikte imalat konsepti için vasıf düzeyi yüksek işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Yeni bilgilerin ortaya çıkması çeşitli araştırmalar ve mühendisliklerin yardımı ile olmaktadır. Endüstriye aityeni bilgiler meslekdaşlar ve diğer ilgili unsurlar tarafından müzakere edilmektedir. Bu müzakereler bir etkileşim ortamı oluşturduğundan hem ait olunan endüstri kolu hem de diğer kesimler etkilenmektedir. Kümelenmedeki tüm kesimlerin yeni bilgileri paylaşımı sayesinde tedarikçiler, müşteriler ve rakiplerle bağlantılar kurulmaktadır.¹⁴⁷

Japonya’da rekabet avantajı, endüstrilerin belirli bölgelerde yoğunlaşmasıyla izah edilmekte ve kümelenmelerde genellikle teknoloji-yoğun endüstrilerin/firmaların üretim yaptıkları görülmektedir. Bazı endüstrilerin bazı uluslarda yoğunlaştığına rastlanması bize ulusal kümelenmeleri hatırlatmaktadır. Japonya’da bazı endüstriler (elektronik, otomotiv sektörleri gibi) ulusal düzeyde kümelenmektedir. Bu endüstriler arasında patentli olanlar, diğer uluslardaki faaliyetlerini doğru transferler vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Bu firmalar kendi patent özelliklerini korurken daha az ulusal bağlılığı gerektiren yüksek teknolojilerle üretim yapmaktadırlar. Aynı zamanda, Japon firmaları uluslararası transferleri bilgisayar ağları vasıtasıyla yapmaktadır. Ayrıca, bazı endüstriyel firmalar başka ülkelerde daha verimli üretimde bulunmaktadır. Bazı ülkelerdeki uygun bölgelerde yaptıkları üretim firmalara maliyet avantajı sağlamaktadır. Firmaların üretim yaparken elde ettikleri maliyet avantajı, ulusal ve uluslararası rekabet avantajına neden olmaktadır. Firmalar rekabet avantajı sağlamak için uygun bölgelere göç etmektedir. Bu göçlerle birlikte oluşan yoğunlaşmalarda bilgi transferi önem kazanmaktadır. Bu özellik endüstrilerin uyumlu yoğunlaşmalarında etkili olmaktadır.

¹⁴⁷ Gonda ve Kakizaki, **a.g.e.**, s.72.

Japon kümelerinde bilgi transferi, endüstrilerin başka coğrafi bölgelerde yoğunlaşmalarında etkili olmaktadır. Her bölgeye uygun küme politikaları sayesinde kuvvetli endüstriyel kümelenmeler düzenlenmektedir. Böylece, Japon kümelenmeleri sürdürülebilir üretim yapan cazibe merkezleri olmaktadır. Japonya’da KOBİ’ler, Ar-Ge faaliyetlerine önem vermektedir. Bunun yanı sıra KOBİ’ler teknolojik gelişmeleri birebir takip etmektedir. Japon KOBİ’leri Ar-Ge, teknolojik faaliyetler ile inovatif yapılı endüstriyel yerel yoğunlaşmalara gitmektedir. Ayrıca, Japon KOBİ’leri bölge bölge oluşturulan inovasyon sistemlerinin en önemli aktörleridir. Japonya’da imalat endüstrisine ait 5000 firma üzerinden yapılan bir anketin sonuçları aşağıda belirtilmektedir¹⁴⁸;

- Katılım oranı %24 (1230) olarak gerçekleşmiştir. Anketin yapıldığı imalat endüstrisinde dört sektör dikkate alınmıştır. Bu sektörler; Geleneksel ve modern tekstil-hazırgiyim, yüksek teknolojili elektronik ve makine, bilgisayar programları ve hizmeti ile dinlenme-eğlence sektörüdür.

- Kendi markasını oluşturmuş ve bu markasını kullanan firmalar üretim aşamalarını bir değerler zinciri olarak sınıflandırmaktadır. Marka sahibi firmalar kendi markasını taşıyan malların üretiminde markasız firmaları üretim farklı aşamalarında kullanmaktadır. Örnek olarak; fason iş yapan atölyeler ve diğer markalı firmalara çalışan KOBİ’ler gösterilmektedir. Japon firmaları, Kendi Markası ile Üretim Yapanlar (KMÜY) ile Başkasının Markası ile Üretim Yapanlar (BMÜY) olarak sınıflandırılması, diğer kurum ve organizasyonlarla olan dış bağlantılarına bakılarak yapılmaktadır. Dışsal bağlantıların kaynağında ise teknik bilgi ve teknoloji kullanımı bulunmaktadır. Örneğin; triko üreten bir firma, triko örme makinasını makineyi satan firmadan satın alarak teknolojiyi kullanmaktadır. Aynı zamanda KOBİ’ler makineyi kullanacak uzmanları ve teknik bilgiyi ilgili kurumlardan temin etmektedir. Üretimin son aşamasını gerçekleştiren kendi için üretim yapan/yaptıran KMÜY ile başkasına fason çalışan veya uzman teknik bilgi sağlayıp üretime ayrı ayrı katkıda bulunan BMÜY’ler ayrı olarak sınıflandırılmaktadır. Japonya’da KMÜY’lerin oranı %44 civarındadır.

¹⁴⁸ Gonda, “Dynamics of Clustering...”, ss.1-30.

Diğer coğrafi bölgelere göre kentsel bölgelerde bilgisayar programları ve hizmet endüstrilerindeki KMÜY'lerinin oranı nisbeten daha düşüktür. Bu endüstrilerin dışındaki KMÜY'lerin oranı, diğer endüstriyel coğrafi bölgelerin tersine kentsel alanlarda daha yüksektir. Genel olarak kentsel alanlardaki KMÜY'lerin oranı ise birbirine yakındır. Bununla birlikte, bilgisayar programları ve hizmet endüstrileri kentsel alanların yoğun talebini karşılamak için kendilerine kentsel alanlarda üretim yerleri bulma eğilimindedir. Tekstil ve hazır giyim endüstrileri ise daha çok imalat sürecinde avantajlı olan çevreleri tercih etmektedirler. Makine ve elektrik endüstrilerinde bölgesel ya da kentsel olarak yoğunlaşmalarda bir tercih söz konusu değildir. Tablo 1.2'de KMÜY ve BMÜY için yerel endüstriyel endeksi (YEE) gösterilmektedir;

Tablo 1.2: KMÜY ve BMÜY için YEE Değerleri

	KMÜY	BMÜY
YEE Değerleri	0.341	0.275

Tablo1.2'de görüldüğü gibi KMÜY'nin YEE değerleri BMÜY'nin YEE değerinden daha büyüktür. Bunun anlamı kendi markasına üretim yapan firmaların bölgesel yoğunlaşma oranları, kendi markasına üretim yapmayan firmalardan daha fazladır. Kyuui vd.'nin endüstriyel gruplarıyla ilgili yapmış oldukları çalışmaların sonuçları aşağıdaki Tablolarda sırayla gösterilmektedir¹⁴⁹;

Tablo 1.3: Endüstriyel Grupların Yerel Endüstriyel Endeks Değerleri

	Tekstil ve Hazır Giyim	Elektrik ve Makine	Bilgisayar ve Hizmet	Diğer
YEE Değerleri	0.648	0.556	0.520	0.419

¹⁴⁹ Masato Kyuui , “Study on Spatial Mobility of Manufacturing Industries and Stuctural Change of Regional Industries in Japan”, **NİSPET Report**, No:60, March 2008, s.54.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi en fazla endüstriyel yoğunlaşma 3 endüstri arasındadır. 1. Sırada tekstil ve hazır giyim yer alırken, elektrik ve makine 2. en çok yoğunlaşan endüstridir. 3. sıradaki bilgisayar ve hizmet alanı az bir farkla üçüncü en çok yoğunlaşan endüstridir.

Tablo 1.4: KMÜY ve BMÜY İçinde Endüstriyel Gruplar Olarak YEE Değerleri

	Tekstil ve Hazır Giyim	Elektrik ve Makine	Bilgisayar ve Hizmet	Diğer
KMÜY	0.711	0.699	0.546	0.510
BMÜY	0.706	0.626	0.616	0.472

Yukarıdaki tablo 1.4'te sektörel olarak toplam KMÜY ve BMÜY'lerin endüstriyel dağılımlarına göre yerel yoğunlaşma oranları gösterilmektedir. Tabloya 1.4. göre tekstil ve hazır giyim ile elektrik ve makine endüstrilerinin KMÜY yoğunlaşma oranları BMÜY'lerden daha yüksek iken bilgisayar ve hizmet endüstrisinde BMÜY'lerin yoğunlaşma oranları KMÜY'lerden daha fazla olduğu görülmektedir.

Japonya'da endüstrilerin kendi aralarında farklılıkları bulunmaktadır. Gittikçe gelişen endüstriyel kümelenmelerin bu farklılıkları iki şekilde katagorize edilmektedir. Bunlar; üretime yönelik kümelenmeler ve satış odaklı kümelenmelerdir. Bu kümelenmelerin şekillenmesinde bilgi akışının yönü, kümelenilen bölgenin geleceği, bölgede hakim faktörlerin ayrımı ve bunların endüstriye uyumu çok önemlidir. Bununla birlikte dışsal ekonomiler kümelenmelerin şekillenmesine etki etmektedir. Küme firmaları gerekli olan kaynakların bir kısmını dışarıdan sağlamaktadır. KMÜY ve BMÜY'lerin dışsal ilişkilerinin kaynağına bakıldığında teknik bilgiler ve teknolojiler yer almaktadır.

Genellikle, ara malları imal eden BMÜY'ler yerleşkelerini geniş kırsal alanlarda oluşturmayı tercih ederken bilgisayar ve hizmet endüstrilerinde nihai mal üreticilerinin de daha çok kırsal alanlarda bulunduğu görülmektedir. Bilgisayar ve hizmet endüstrilerinde ara malı üreticileri olan BMÜY'lerin ise daha çok kentsel alanlarda bulunması genel duruma göre bir farklılık arz etmektedir. Bununla birlikte

mesleki bilgi ve teknik bilgiler kaynak olarak daha çok diğer firmalardan elde edilmektedir. Bu durum değerler zincirinin halkalarını çoğaltmaktadır. Müşteriler, tedarikçiler, firma ortakları vd. arasındaki ilişkiler değerler zincirini dışarıya doğru uzatmaktadır. Dışarıya doğru uzayan bu değerler zincirinde bazı ulusal ve bölgesel düzeydeki organizasyonlar da dikkate alınmaktadır. Dışsal kaynak bağlantılarını ifade eden dışarıdan kaynak sağlama iki şekilde sınıflanmaktadır. Bunlar; ticari faaliyetlerin ve bilginin altyapısı ile yapılan araştırmalar için sağlanan kaynaklardır.

Nihai mallara yönelik üretim yapılan endüstrilerde araştırma ve bilginin altyapısı için sağlanan kaynaklara olan bağımlılık sınırlı kalmaktadır. Japon kümelenmelerinin kendi temel karakteristikleri çeşitli endüstrilerin üretim aşamalarını elverişli hale getirmektedir. Aynı zamanda, değerler zincirinin güçlü olması için müşteriler ve tedarikçiler arası bağlantılar desteklenmektedir. Bununla birlikte nihai malların üretimini yapan KMÜY'ler teknolojilerini geliştirmek için gerekli olan bilgi altyapısına yönelik araştırmalarını yapmaktadırlar. Japon ekonomi politikaları içinde kümelenmelerdeki işletmelerin teknolojik bağlantılarıyla ilgili konulara yer verilmektedir. Küme girişimleri, teknolojilerini geliştirmek için araştırmalarını gittikçe artırmakta ve rekabet güçlerini arttırmak için firmalar arası iş bağlantılarında teknolojik gelişimleri takip etmektedir. Bununla birlikte istihdamın niceliği ve niteliği gelişmelere uygun olarak yönlendirilmektedir.

Öte yandan iş ortakları, müşteriler, tedarikçiler ve rakiplerin yanı sıra ara malları üretimi yapan firmaların teknolojik gelişimleri firmalar arası ilişkiler olarak değerler zincirinde yer almaktadır. Bunun dışında girişimlerin sermaye ihtiyacına uygun olarak finansal kurumlarla olan etkileşimleri de dikkate alınmıştır. Küme modellerinin oluşumunda firmaların ve organizasyonların aralarındaki bağlantılar kümelenme endeksini tanımlamaktadır. Kümelenme endeksi; iş ortakları, iş altyapıları ve araştırma-bilgi-gelişme altyapılarından oluşmaktadır. Bunların arasında iş ortakları arasındaki ilişkilerin yüksek düzeyde olduğu gözlenmiştir. Farklı markalarda diğer endüstrilerle birlikte üretim ve araştırma-bilgi altyapılarıyla ilgili alanlarda daha düşük yoğunluk bulunmaktadır.

Tekstil ve hazır giyim grubunun üretim altyapılarında teknolojik gelişmelerle ilgili firmalar arası bağlantıların yoğunluğunun yüksek düzeyde olması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte tekstil ve hazır giyim sektöründe teknolojik gelişimleri içermeyen bağlantıların oranı oldukça düşük düzeydedir. Ayrıca, araştırma-bilgi altyapılarıyla ilgili konuların önemi diğerlerine göre daha azdır. Elektrik ve makine grubunda birlikte iş yapanlar endüstriyel altyapıyı dikkate almaktadır. Özellikle istihdam boyutu ön plana çıkarılmakta ve işgücünün endüstriyel vasıfta olmasına önem verilmektedir. Özellikle bu alanda teknolojik gelişimin dikkate alındığı firmalarla birlikte (işgücüne bu gelişmelere uygun eğitimlerin verilmesi ile) ileri teknoloji kullanabilen istihdamın yer aldığı endüstrilerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte kendi üretimini yapan firmaların araştırma-bilgi alanlarında nisbeten ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bilgisayar ve hizmet endüstrilerinde iş ortaklıkları ve araştırma-bilgi altyapılarıyla ilgili olumlu işaretler bulunmaktadır.

Japon kümelenmelerinde firmalar arası işbirliğine dayalı endüstriyel yapı, istihdamın vasfının yükselmesine etki etmektedir. İstihdamın teknolojik gelişmelere uygun hale getirilmesi inovasyon eğilimiyle ilişkilendirilmektedir. Diğer yandan endüstriyel gruplar arasında işbirlikleri ve araştırma-bilgi altyapıları bakımından farklılıklar vardır. Kümelenme endeksi, yerel endüstriyel yoğunlaşmalarda KMÜY ve BMÜY'lerin teknolojik gelişim için işbirliği ve altyapılarının oluşumunda dışsal rekabet avantajların oluşturduğu pozitif değerleri de içermektedir. Ayrıca, kümelenme endeksleri firma işbirliklerinde gerçekleşen bilgi transferlerini de dikkate almaktadır. Kümelerin nisbi avantajı, üretim bağlantılarını, firmalar arası teknoloji transferini, bilgi transferini kolaylaştırmakta ve işgücünün vasfını yükseltmektedir.

Japon hükümeti 1970'lerden beri endüstriyel yoğunlaşma üzerine başarılı politikalar geliştirmiştir. Belirli bölgelerde endüstrilerin yoğunlaşmasıyla ve yeni endüstriyel sınırların geliştirilmesiyle Japon imalat endüstrilerinin yer değiştirdiği görülmüştür. Japon endüstrileri üretimlerini karşılaştırmalı bölgesel avantajlara göre yapmaktadır. Üretimin avantajlı olduğu bölgelerde endüstriyel yoğunlaşma gerçekleşmektedir. Bu yoğunlaşmalar, rekabetin olumsuz etkilerinden koruyarak rekabet edebilirliği beraberinde getirmektedir. Bunun temelinde, Marshall'ın

geleneksel–dışsal ekonomilerin bölgeler üzerindeki etkileri- görüşü bulunmaktadır. Japonya’da kümelenme politikaları, bölgelerin gelişimlerine ve teknolojik kapasitelerine göre belirlenirken, bu politikalarda bölgelerin hammadde, emek, sermaye, girişimci, teknolojik kapasiteleri dikkate alınmaktadır. Bu politikaların başlıca odaklandıkları konular bölgesel küme girişimlerinin modernizasyonu ve gelişmiş ülkelerden teknolojilerin transferidir.

Japonya’da bölgesel teknolojiyi geliştirme kurumlarına “Kosetsushi” denilmektedir. Genellikle, “Kosetsushi”ler vasıtasıyla belirlenmiş bölgelere teknoloji transferleri gerçekleştirilmektedir. Girişimlerin yaşamını devam ettirebilmek için sürekli yenilenmenin gerekliliği vurgulanarak, kümelenmedeki girişimlerin sürekli yenilenme stratejileri temel ihtiyaçlardan biri haline getirilmiştir.¹⁵⁰ Japonya, küme temelli politikaların güçlendirilmesine ve kümelenmelerde bilgi transferlerinin değerler zinciri mekanizmasında yer almasına önem vermektedir. Ayrıca, kümelenmeler için bölgesel inovasyon sistemlerinin kurulması ve etkinleştirilmesi, kümelenmenin olduğu coğrafi alanların amacına uygun yeni bilgileri taşıyabilmesi ve kolayca dağıtabilmesi öncelikli hedefler arasında yer almaktadır.

2. Avrupa’da Kümelenme: İsveç ve Norveç’te Endüstriyel Yoğunlaşma

Küresel ekonomideki ekonomik faaliyetlerin ağırlık merkezinin Asya ve diğer gelişen ekonomilere kaydığı görülmektedir. Avrupa ülkelerine göre daha düşük çalışma standartlarına sahip ekonomiler birçok uluslararası firmanın üretimini kendi ülkelerine çekmiştir. Emek yoğun üretimin işgücü maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere kayması Avrupa ülkelerinde işsizlik oranlarını yükseltmiştir. Bu doğrultuda KOBİ’lerin önemini kavramış olan Avrupa ülkeleri gün geçtikçe yerel endüstriyel yoğunlaşmalara önem vererek kümelenme politikaları geliştirmektedir. Avrupa’da hükümetler, kümelerin istihdam ve girişim/girişimcilik üzerine etkilerini dikkate almaktadır.

¹⁵⁰ Kyuui, a.g.e., ss.50-60.

Avrupa Girişim Gözlemlene Raporu'na göre kümelenme politikası için çok çeşitli ulusal yaklaşımlar vardır. Bu ulusal kümelenme politikaları, ulusal ve bölgesel farklı yönetim sistemlerinin yanı sıra, farklı endüstrilerde, kültürel ve kurumsal çerçevelere uygun olarak hazırlanmaktadır. Avrupa'da hükümetler küme temelli ekonomi politikalarına yönelerek ulusal küme politikaları geliştirmektedir. Özellikle, istihdamı, girişimciliği ve rekabet edebilirliği güçlendirmek için hükümetler, özel sektörü ve diğerlerini diyalog ve eylemde bir araya getirecek yeni bir yol aramaktadır. Kümeler, istihdamın ve girişim/girişimcilerin sayısını artıran işbirliği içinde rekabet için doğal bir platform oluşturmaktadır. Diğer yandan, hükümetler kırsal ve bölgesel kalkınma için yatırımların yapılması, becerilerin geliştirilmesi ve yenilikçilik için küme politikalarının etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır.

AB, Asya'dan ve Amerika'dan gelen rekabete karşı koyabilmek amacıyla kümelere ve kümelenme politikasına ayrı bir önem vermektedir.¹⁵¹ Bu bakımdan 31 Avrupa ülkesinden 26'sı kümelerin gelişimini hızlandırmak amacıyla ulusal küme destek programları uygulamaktadır.¹⁵² Küme girişimlerinin yenilikçi olmaları AB'nin Lizbon gündeminde vurgulanmaktadır. Rekabetçilik ve yenilikçiliğin yerel boyutlarının olduğu belirtilerek, kümelerdeki mevcut ortamın bilginin yaratılmasını ve kullanımını kolaylaştırdığı kabul edilmektedir.

İsveç bölgesel gelişme politikasında, bölgesel gelişmişlik farklarının işsizlik, nüfus azalması ve kırsallık gibi sorunlar ile birleşmesi sonucunda büyüdüğü kuzey bölgelere 1960'lardan itibaren büyük önem verilmiştir. Güneyde ise bölgesel sorunlar imalat sanayiindeki yapısal değişimlerle ilişkilidir. 1970'lerin sonu ve 1980'lerde sanayide yeniden yapılanma sonucunda güney bölgelerde ilk defa yüksek işsizlik oranları görülmüştür. Bu nedenle istihdam politikaları ülkenin daha geniş kesimini hedef almaktadır. İsveç'te sadece kuzey bölgelerin gelişmişlik açısından güney bölgeleri yakalaması değil, aynı zamanda ülke genelinde bölgesel eşitliğin sağlanması

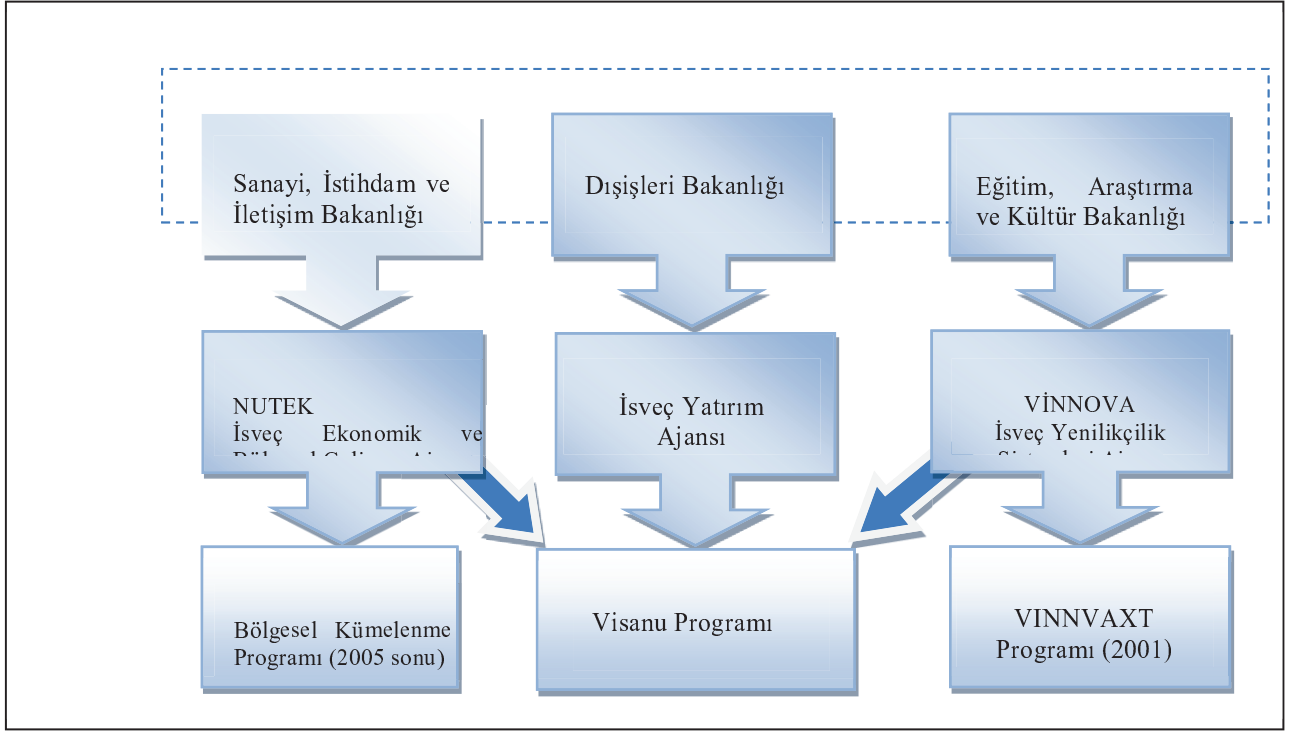
¹⁵¹ DG: "Enterprise and Industry, Innovation Cluster in Europe: A Statistical Analysis and Overview of Current Policy Support." **Europe Innova, Pro Inno Europe Paper**, No.5, Italy, 2007, s.64.

¹⁵² EUROPE INNOVA, "Cluster Policy in Europe A Brief Summary of Cluster Policies in 31 European Countries" **Europe Innova Cluster Mapping Project**, Oxford Research AS, 2008, s.34.

amaçlanmaktadır. Yaşanılan yerden bağımsız olarak herkesin istihdam fırsatlarına, hizmetlere ve sağlıklı bir çevreye erişimi önem kazanmıştır. Kamu sektörünün büyüdüğü süreçte bu fikir uygulanabilir olmuş; ancak kamu sektörü küçülmeye başladığında kaçınılmaz olarak bu durum da sorunun bir parçası haline gelmiştir.

Bölgesel gelişme yaklaşımlarında görülen değişimlerle beraber İsveç Hükümeti 1998'de yeni bir bölgesel gelişme politikası uygulamaya koymuştur. Bu süreçte, Bölgesel Gelişme Ajanslarının bölgesel politikalarla bütünleşmesi ve sektör odaklı kamu desteklerinin bölgesel çerçevede kullanılması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda, Bölgesel Gelişme Ajansları ile AB Yapısal Fonlarının entegrasyonu sağlanarak mali kaynakların etkinliğinin artırılması ve politikalararası koordinasyonun sağlanması hedeflenmiştir. Ülke genelinde gelişme anlayışlarının ilk uygulamaları mevcut olan kümelenmelerin desteklenmesini içerecek şekilde özel sektörün gelişmesine odaklanmıştır. Kümelenmelerin desteklenmesinin amacı, iş geliştirme ve işletme oluşumu için girişimciliğin teşvik edilmesi ile işsizliğin azaltılarak sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması olarak belirlenmiştir. Sanayi politikası, bölgesel gelişme politikası ve istihdam politikaları kapsamında kümelenme ile mevcut kaynakların koordine edilmesi sağlanmaktadır. İsveç'te kümelenme politikalarının başarılı olması için Bölgesel Gelişme Programları (BGP) ile farklı sektörlerin işbirliği yapmaları ve büyüme için yapısal alanların tespit edilmesi hedeflenmiştir. BGP'ler: bölgesel yetkinlik ve işgücü, kümelenme ve yenilik sistemleri, bölgelerin cazibesinin artırılması, girişimcilik, iş geliştirme, ticari ortamının iyileştirilmesi ve altyapının uygun hale getirilmesine katkı yapmaktadır. Bölgelerin daha fazla sorumluluk alarak kendi stratejilerini hazırlamaları ve sadece belirlenen bölgelerin desteklenmesi yerine tüm bölgelerin desteklenmesi hedeflenmektedir.¹⁵³ Özetle; İsveç'te ulusal düzeyde uygulanan ve farklı amaçları olan üç kümelenme programı: Vinnvaxt, Visanu ve Bölgesel Kümelenme Programlarına ilişkin kurumsal yapılanma Şekil 1.2'de görülmektedir;

¹⁵³ Alsac, A.g.e.,s.190.



Şekil 1.2: İsveç Kümelenme Programlarının Kurumsal Yapılanmaları

Kaynak: Gareth Maguire ve Seamus Davies, “Competitive Regional Clusters”, OECD, 2007, s.10.

İsveç gibi bir İskandinav ülkesi olan Norveç’te tarım-gıda kümelenmesi ülke ekonomisinin baskın özelliklerini taşımaktadır. Üretim toplam GSYH'nin yaklaşık %10'unu temsil ederken bu pay 1990'lar boyunca oldukça istikrarlı kalmıştır. Kümelenmedeki istihdam, toplam yurtiçi istihdamın %10'undan fazlasını karşılamaktadır. Gıda sanayi kümelenmeleri tarım-gıdanın çıktısı, tüketim ürünlerinin işlenmesi ve sanayi faaliyetlerinin ara ürünlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, tüketicilerin ve müşterilerin gıda kalitesi, gıda güvenliği, besin içeriği ürün etiketleme, çeşit ve uygunluk konusunda değişik tercihleri yeni girişim/girişimciliği artırarak istihdamın ve sektörün gelişimine neden olmaktadır. Norveç gıda kümelenmesinde, balık ve diğer deniz ürünlerine dayanan kümelenmeler mevcuttur.¹⁵⁴ Tarım-Gıda, süt ürünleri, çekilmiş ürünler, meyveler, et ve tahıl temelli gıdalar, deniz yemekleri, balık ürünleri ve içecek üretimidir. Bu kümelenmelerin uzmanlaşmış bilgi tedarikçileri vardır. Ayrıca, kamu destekleriyle, deniz ve tarım temelli sektörler özellikle organize edilmiştir. Her bir alt kümelenme; kültürel -sosyal gelenekler ve ağlar, endüstriyel üretim, dağıtım ve

¹⁵⁴ OECD, a.g.y., s.45.

toptan ticaret, politika sistemleri, düzenleyici kurumlar vb. ile nitelenmektedir. Üretimin dağıtımı ve mülkiyeti her alt kümelenme için farklıdır. Tarım-gıda üretimi, süt üreticileri, mezbahalar, sebze ve meyve dağıtımından oluşan tarım sektörünün kolektif mülkiyete dayanırken, yakın zamana kadar tahıl dağıtımı, devlet tekeline olmuştur. Deniz ürünleri kümelenmesinde üretim öncelikli olarak özel mülkiyete dayanmaktadır. Bu kümelenmede ortak pazarlama ve markalaşma etkindir.¹⁵⁵

Norveç kümelerinde üretim yapan işletmeler genellikle diğer ulusal ve çok uluslu işletmelere bağlı işletmelerdir. Küme içinde ürünü işleme, pazarlama ve satış faaliyetlerinde girişimler dikey olarak bütünleşerek, markalaşma ve diğer pazarlama stratejilerinin gelişiminde öncü olmuştur. Bunlardan bazıları, dışarıdan veya Norveç'ten yönetilen çok uluslu işletmelerdir. Tarım-gıda ürünlerinin kooperatif şeklinde örgütlenmiş üretimi ve dağıtımı, çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi Norveç'te de sosyal temelli gerçekleşmektedir. Bunlar ulusal düzeyde, çok tesisli kendi kendini yöneten teşkilatlardır ve kooperatif mülkiyetine dayanmaktadır. İşletmeler genellikle, tarımsal üretimin tedarikçilerine, tekeli olacak kadar kuvvetli bağlarla bağlı ve dikey bütünleşmiş ortaklıklar biçiminde çalışmaktadır. Ayrıca, kooperatiflere, ileri işleme sanayilerine tedarik sağlama görevi ile birlikte, pazar düzenleyicisi olarak ulusal bir rol de verilmiştir. Kooperatiflerin ortaklık süreci, dikey olarak bütünleşmiş tedarik zincirlerinin yerel konumu ve gıda ürünleri pazarında ortaya çıkan "iskandinavlaşma" ile el ele gitmektedir. Kooperatifler, iç pazarlarda büyük bir paya sahip olmakla birlikte bağımsız üreticiler çoğunlukla ile mülkiyetinde olan özerk KOBİ'lerden oluşmaktadır.

Norveç'te küme tedarikçileri, kooperatif mülkiyet şeklinde örgütlenmişlerdir. Norveç Tarımsal Kooperatifi, yem konsantreleri, gübre, makine vb.nin işlenmesi ve ticaretini düzenlemekte ve bahçecilik yem ve ekipmanları birliği- yetiştiricilere girdi ve ekipman satmaktadır. Norveç'te Ar-ge tedariki, kamu kurumları, bağımsız sözleşmeli araştırma kuruluşları ve kısmen sanayi birlikleri ve kooperatiflere aittir.

¹⁵⁵ Johan Haukness, "Innovation Styles in Agro-food Production in Norway" in OECD, **Innovative Clusters: Drives of National Innovation Systems**, Paris, 2001, s.598.

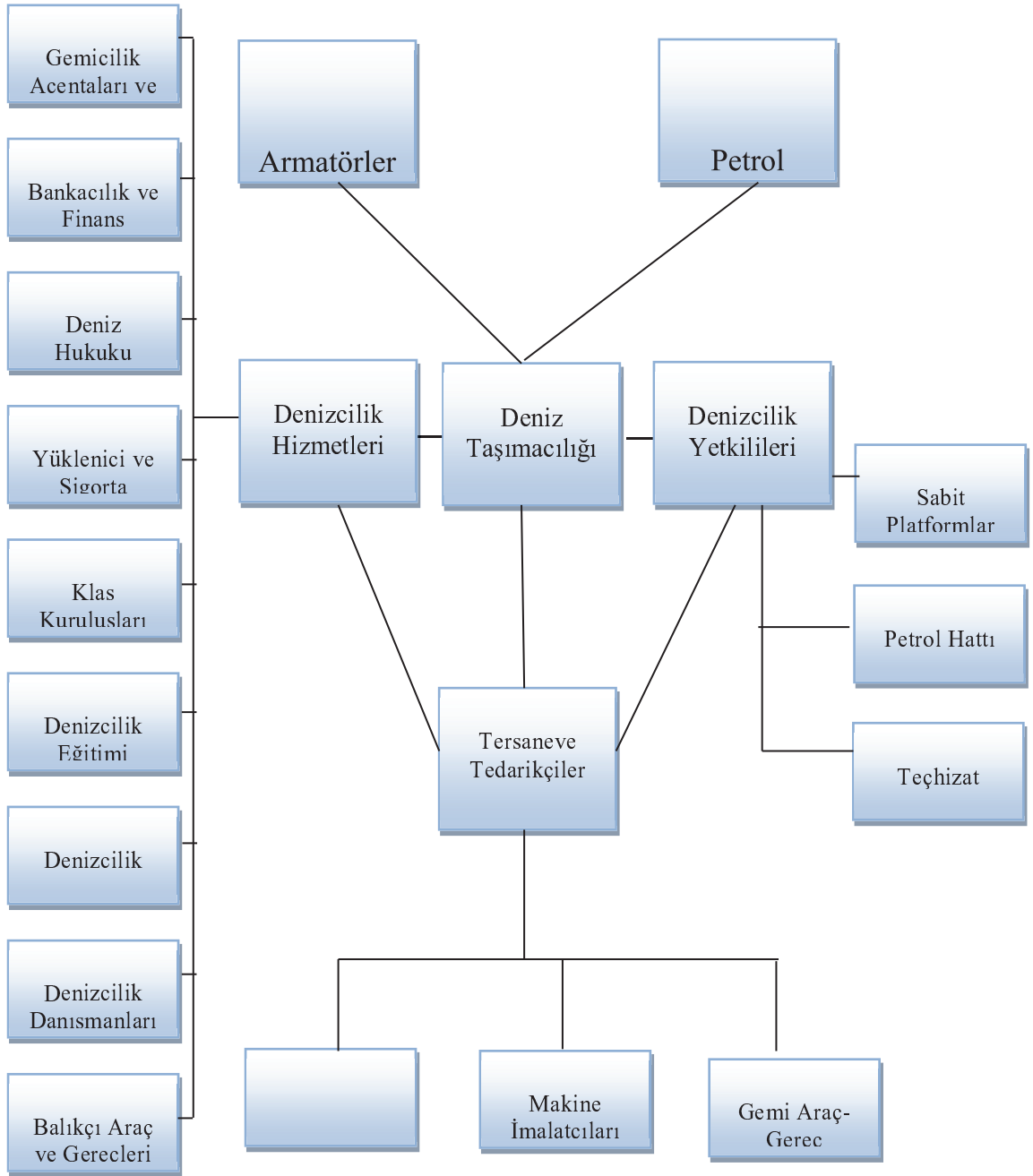
Tablo 1.5: Norveç Tarım-Gıda Kümelenmesine Ar-Ge Tedariki

Kurumsal Sektör	Yüksek öğretim ve araştırma kurumları	Sözleşmeli Araştırma Kurumları vb.	Endüstriyel Ar-Ge Kuruluşları
Önemli Kurumlar	Norveç Veteriner Koleji (NVH) Norveç Ziraat Üniv. (NLH)	Matforsk (gıda araştırma) Jordforsk (toprak ve çevre araştırmaları) Planteforsk (ürün araştırma) Norveç Ziraat Ekonomi Araştırma Enstitüsü	TINE Norske Meierier (süt ürünleri) Çeşilti ulusal yetiştirme birlikleri Felleskjopets (tane yem) Potetindustriens Laboratorium (patates) Norsk Kjøtt (et ve et ürünleri)
Sübvansiyon modeli	Hükümet Kamu Ar-Ge Fonları	Vergi/Maliye Kamu Ar-Ge Fonları Sanayi	Sanayi
Mülkiyet	Kamu	Ağırlıklı olarak özerk kuruluşlar	Sanayi

Kaynak: OECD, **Yenilikçi Kümelenmeler- Ulusal Yenilikçi Sistemin Öncüleri**, KOSGEB (Çeviri), OECD, 2007, s.598.

Norveç'te Ar-Ge tedariki, kamu kurumları, bağımsız sözleşmeli araştırma kuruluşları ve kısmen sanayi birlikleri ve kooperatiflere ait, Ar-Ge yürüten tedarik kurumlarının oluşturduğu büyük bir ağı yansıtmaktadır. Tablo 1.5'e göre gıda sanayilerine yönelik büyük ve kapsamlı bir Ar-Ge sektörü vardır. Norveç dünya nüfusunun %0,1'ine ve Dünya ekonomisinin %1'ine sahip olmasına rağmen dünya deniz ulaşımının %10'una hâkimdir. Norveç'in ikinci en büyük sanayisi deniz kümesinde armatörler kümenin çekirdeğini oluşturmaktadırlar. Norveç Deniz Kümelenmesinde; Norveçli armatörler çoğu pazar segmentinde temsil edilmektedirler (tank, Ro-Ro, yığın, kimyasal, soğuk hava deposu, açık deniz vb.). Son derece uzmanlaşmış, ileri teknoloji odaklı küçük işletmelerden oluşan ve dünyanın dördüncü büyük tersane gruplaşmasının yer aldığı Norveç deniz kümelenmesi dünya pazarının % 7-17 arasında değişen bir paya sahiptir.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Thomas Saxegaard, The Norwegian Maritime Cluster-Internationally Competitive or Simply Surfing on A Global Growth Wave?, Maritime Forum Norway,2009, http://european-network-of-maritime-clusters.eu/downloads/4_55.pdf (Erişim Tarihi: 06 Aralık, 2012)



Şekil 1.3: Norveç Denizcilik Kümesi

Kaynak: Thomas Saxegaard, “The Norwegian Maritime Cluster–Internationally Competitive or Simply Surfing on a Global Growth Wave?” http://www.european-network-of-maritime-clusters.eu/downloads/4_55.pdf (Erişim Tarihi: 22.10.2013)

İKİNCİ BÖLÜM

KÜMELENMENİN GİRİŞİMCİLİK ve İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ

I. KÜMELENME VE GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ

Kümelenmenin girişimcilik faaliyetleriyle ilişkilendirilmesi; bu piyasada maliyetlerin minimize edilmesi, riskin daha çok girişim ve girişimci tarafından paylaşılması, uzmanlaşan işgücünün girişimciliğe teşviki, yeni iş olanaklarının ortaya çıkması ve vasıflı işgücünün verimli çalışması ile katma değeri yüksek ürünler üretilmesinden kaynaklanmaktadır.

A. GİRİŞİMCİLİK LİTERATÜRÜ ve KÜMELENME

Girişimciliğin tanımı ilk kez R.Cantillon tarafından yapılmıştır. Cantillon’a göre; “[g]irişimci, henüz belirginleşmemiş bir bedelle satmak üzere üretimin girdilerini ve hizmetlerini satın alan ve üreten kişidir”. Cantillon geleceğin bugünden bilinmeyişi nedeniyle girişimciliğin riski üstüne alma niteliğini ön plana çıkarmıştır. Üretime konu olan girdilerin maliyetleri belli olmakla birlikte elde edilecek olan hasılat belirsizdir. Bundan dolayı, rekabetin olması nedeniyle risk hem üretim hem de ticaret tarafında söz konusudur.¹⁵⁷ Girişimcilik tanımı Cantillon’dan sonra J.B.Say tarafından geliştirilmiştir. Say, girişimci ile kapitalist kavramları arasındaki ayrımı ortaya koymuştur. Say, girişimcinin risk alma kadar, üretim faktörlerini bir araya getirerek yönetme vasıflarına sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Say, sermaye arzında kapitalist ile yönetim, denetim, işletmecilik, karar alma gibi (girişimcilik-idarecilik işlevlerini) işleri yapanları

¹⁵⁷Antoin Murphy, **Richard Cantillon: Entrepreneur and Economist**, Dublin: Print Publication, 1989, ss. 1-50.

birbirinden ayırmıştır. Say, girişimciliğin kazancı olan karın, üretimin iyi ya da kötü şanslarının kabul edilerek ortaya çıktığını ifade etmiştir.¹⁵⁸

Say'dan sonra J.A. Schumpeter, girişimciliğin yenilikçi ve dinamik özelliğini yaratıcı yıkımla ilişkilendirerek dinamik girişimcileri ekonomik büyümenin anahtarı olarak görmektedir. Schumpeter, girişimciyi yenilik yaratan, teknolojik buluşlar yapan, yeni hizmet, yeni pazar, yeni üretim süreçleriyle sermayeyi sağlayan ve riski üzerine alan kişiler olarak tanımlamıştır.¹⁵⁹ Yenilikçi girişimcilerin olduğu kümelenmelerde üretim hacmi ve karlar artacaktır. Aynı zamanda, sürekli rekabetle fiyatlar düşerken yatırımların artmasıyla hem çalışanlar hem tüketiciler fayda sağlayacağından ekonomi büyüyecektir. Schumpeter'e göre; dinamik girişimciler, üretim süreçlerinde yenilikçi davranarak maliyet düşmesi ile karın arttırılmasını sağlayacaktır.¹⁶⁰

Girişimcilik üzerine çalışan Von Thünen ve Frank H. Knight, girişimciliğin karının, bilgi eksikliğinin yol açtığı belirsizlikten kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Knight, girişimciyi her türlü belirsizliği üstüne alan ve ekonomik-toplumsal katkısı olan kişi olarak tanımlamıştır.¹⁶¹ Knight'a göre, girişimci yatırımcı ve yenilikçi olmaktan çok belirsizliğe katlanarak toplumda ekonomik birikime katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan, Knight'ın bazı görüşleri Schumpeter ile uyum sağlamamaktadır.¹⁶² Öte yandan, Kirzner ise asimetrik bilginin varlığının piyasa dengesizliğinin nedenlerinden biri olduğunu belirterek, Schumpeteryan görüşün tersine girişimcilerin dengeyi sağlayan bir güç olduğunu belirtmiştir.¹⁶³ Ayrıca, Fransız ekonomist Nicolas Baudeau, Schumpeter gibi girişimciliğin yenilikçi yönünü önplana çıkarmaktadır. Baudeau, girişimciyi, çeşitli

¹⁵⁸ Recep Kök, **İktisadi Düşünce Kavramlarının Analitik Evrimi**, 2. Bs, İzmir: Dokuz Eylül Üni. İ.İ.B.F. Yay. , 2000, ss. 25-40.

¹⁵⁹ Joseph Schumpeter, **Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung**, Nachdruck der 1. Auflage von 1912, Berlin: Duncker-Humblot, Verlagbuchlandlug, 2006, ss. 1-100.

¹⁶⁰ Joseph Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy**, Fourth Edition, London: George Allen-Unwin Ltd., 1952/1996, ss. 1-150.

¹⁶¹ Frank H. Knight, **Risk, Uncertainty and Profit**, Dover Publ., New York, 2006, ss. 3-22.

¹⁶² J. S. Wood, "The Development and Present State of The Theory of Entrepreneurship in Product and Asset Markets by Knight, Hayek, Schumpeter, Mises, Krizner, Shackle and Lachmann", **Austrian Scholars Conference**, March 19. 2005, ss.32-33; Maria Brouwer, "Weber, Schumpeter and Knight on Entrepreneurship Development", **Journal of Evolutionary Economics**, Vol. 12, 2002, ss.83-105.

¹⁶³ Fikret Adaman ve Pat Devine, "A Reconsideration of The Theory Entrepreneurship: A Participatory Approach", **Review of Political Economy**, Vol.14, No:3, 2002, ss.336-37; Peter Nijkamp, "Entrepreneurship in a Modern Network Economy", **Regional Studies**, Vol.37, No:4, 2003, ss.395-405.

yenilikler yaparak maliyetleri düşürmeye ve karlarını artırmaya çalışan yenilikçiler olarak ifade etmiştir.¹⁶⁴ Kümelenmeler, belirsizliğin ve asimetrik bilginin en aza indiği, yeniliklerin kolay uygulanabildiği bir piyasa olduğundan girişimciler tarafından tercih edilmektedir.

Paul Davidsson Reynolds ve Sammis B. White, girişimciliği, yeni işletmelerin başlangıç yapmalarıyla çeşitli örüntülerin ortaya çıkması şeklinde ifade etmişlerdir. Ayrıca, talebin çeşitlenmesiyle birlikte kişilere özel üretime doğru gidildiğinde değişik faaliyetlerin girişimcilik üzerine etkisi olduğu görülmüştür. Girişimcilik süreci, başkalık, farklılık, değişiklik, çeşitlilik, çok türülük kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bunlara bağlı olarak yeni girişimler risk teşebbüsleri olarak nitelenmiştir. Bu riskleri üzerine alan kişi olarak girişimcinin ekonomik faaliyetlerde aracılık görevi gördüğü kabul edilmiştir.¹⁶⁵ Bununla birlikte girişimcilikle ilgili aşamalar; fırsatların farkına varılması, fırsatların açılımı ve fırsatlardan yararlanma olarak ele alınmıştır. Fırsatların farkına varılması, potansiyeli tanımlama ve yeni işletme faaliyetlerine yönelme olarak değerlendirilmektedir. Fırsatların açılımı, iş faaliyetlerinin gelişerek değişmesiyle ilişkilidir. Fırsatlardan menfaat elde etmek; ekonomik olarak iş fırsatlarını, işlerinin devamı için kullanmaktır.¹⁶⁶ Ayrıca, girişimciliğin teknolojik rejimle ilişkilendirilmesi teknolojik sistemin ortaya koyduğu potansiyel fırsatlardan kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra girişimcilik potansiyel birleşimlerin, teknoloji ve bilgi elementleri üzerine etkisiyle beraber ele alınmıştır.

Girişimcilikle ilgili yazında yer alan iş fırsatlarının değerlendirilmesi, yenilikçilik, risk alma, teknolojik değişimi sağlamak, maliyetlerin düşmesi ve kar artışlarının sağlanması vb. küme piyasasında üretimin parçalanmasını sağlayan KOBİ'lerin girişimciliğe ait faaliyetleriyle yerine getirilmektedir. Kümelenmede girişimciler; yeni bir ürünün üretimini, üretim yönteminin geliştirilmesini, yeni pazar

¹⁶⁴ Robert Hebert ve Albert Link, **A History of Entrepreneurship**, Routledge Publ., New York, 2009, ss. 10-15.

¹⁶⁵ Paul Davidsson Reynolds ve Sammis B. White, **The Entrepreneurial Process**, London: Quorum Books, 1997, ss. 1-50.

¹⁶⁶ James Gardner March, 'Exploration and Exploitation in Organization Learning', **Organization Science**, Stanford-California: Stanford University Press, 2(1), 1991, ss. 71-87.

oluşturmayı, yeni hammadde kaynağı bulmayı, istihdama katkı yapmayı ve teknolojik yeniliklerle endüstrinin yeniden yapılandırılmasını sağlamaktadır.¹⁶⁷ Ayrıca, küme girişimcilerinin bağımlı olmama isteği, yaratıcı faaliyetlere neden olmaktadır. Örneğin; İsviçre’de yapılan bir ankete göre girişimcilerin sadece % 16’sı girişimcilik faaliyetinin temel fonksiyonunun gelir artırmak olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁸

Küme işletmeleri, -teknolojik yeniliğin uygulanması yüksek maliyetli olduğundan- küçülme yoluna gitmektedir. Küme piyasasında, girişimler arasındaki işbirliğinden dolayı teknolojik gelişmeler ve yenilikler, daha düşük maliyet ve daha az zaman kaybıyla uygulanmaktadır. Küme piyasasında, KOBİ’lerin mitoz bölünmelerinden ortaya çıkan yeni girişimcilerin kurduğu küçük işletmelerin yeniliğe açık olması, riskin paylaşması ve yeni işler yaratması istihdam artışına neden olmaktadır.

Antonio Minguzzi ve Renato Passaro, çevre ve girişimci kültürü ve firmaların ekonomik çevresiyle karşılıklı etkileşimleri arasındaki var olan ilişkileri analizi kümenin yerel konumlanmasıyla ilişkilidir. Minguzzi ve Passaro’nun çalışmasına göre, firma ve pazar arasında en önemli faktör; ilişki ağları olarak belirlenmiştir. Kümenin ilişki ağlarında, "öğrenen girişimciler" büyük oranda son müşteriye (nihai tüketiciye) hizmet ederken, "sınırlanmış girişimciler" ihracat için ikame mallar üzerine uzmanlaşma eğilimindedir.¹⁶⁹ Diğer yandan, Sharma ve Chrisman, şirket girişimciliğini Pinchot’un tanımına benzer bir şekilde, mevcut organizasyonda yenilik yaratan kişiler olarak tanımlaması küme girişimlerinin yeni girişimcileri piyasaya dahil etmesi gerçeğine uygundur.¹⁷⁰ Aynı zamanda, kümelenmedeki yeni girişim/girişimcilerin bir kesimi mevcut işletmelerin taşeronluğunu yapmaktadır. Bu durum kümelenmenin kendi içinde

¹⁶⁷ Dilek Çetindamar, **Türkiye’de Girişimcilik**, İstanbul: Tüsiad Yay., No: 12/340, 2002, s.35.

¹⁶⁸ **OECD**; *Fostering Entrepreneurship*, Paris: 1998, s.42.

¹⁶⁹ Antonio Minguzzi ve Renato Passaro, "The Network of Relationships Between The Economic Environment and The Entrepreneurial Culture in Small Firms", **Journal of Business Venturing**, Vol. 16, 2000, ss.181-207.

¹⁷⁰ Coulson Colin Thomas, "Individuals and Enterprise: Developing Entrepreneurs for The New Millenium", Journal: **Industrial and Commerical Training**, Bradford, UK: University of Bradford Press, Vol: 31, No: 37, 1999, s.258.

genişlemesini sağlarken yeni iş biçimlerini harekete geçirerek girişimci sayısını çoğaltmaktadır.¹⁷¹

Girişimcilik açısından “Silikon Vadisi” kümelenmesini inceleyen Saxinian’a göre: Sadece, vasıflı işçilerin, tedarikçilerin ve bilginin bu yerde yoğunlaşması bölgeyi farklı kılmamıştır. Aynı zamanda, bölgede farklı kurumların işbirliği içinde olmaları; Örneğin, Üniversite, meslek odaları, işveren örgütleri, danışmanlık, Ar-Ge, halkla ilişkiler ile ilgili şirketlerin girişimci sermayeyle birlikte hareket etmesi Vadiyi girişimciler için cazibeli hale getirmektedir. İşbirliği sayesinde, hiçbir girişimcinin tek başına sahip olamayacağı teknik, mali ve ağ hizmetleri sunulduğundan sektörel zorluklar kolaylaşmaktadır. Örneğin, çalışan bir birey yarı-iletken ürünler üreten firmadan hard-disk üreten firmaya veya küme ağında yer alan başka bir firmaya geçebilmektedir. Bu âdem-i merkeziyetçi ve akışkan ortam, teknik kapasite anlayışının yayılmasını teşvik etmektedir.¹⁷² Kümelenme ortamları girişimci sermayeyi kendine çektiği için ekonomik aktörlerde yeni işyeri kurma eğilimi yaratmaktadır.¹⁷³

Kümelenmedeki girişimci sermaye, rekabet edebilirlik ve büyüme açısından birkaç yoldan pozitif bir etki yaratmaktadır. Bu pozitif etkiler; bilgi taşımak, işletme sayısını arttırarak ve rekabeti kızıştırarak ekonomik büyüme sağlamak, ürün çeşitini çoğaltarak ekonomik girdi-çıktı yaratmasıdır.¹⁷⁴ Kümelenmede, sürekliliği ve firma stratejilerini belirleyen yenilikler, teknoloji itmeli ve talep çekmeli olarak ortaya çıkmaktadır. Yeniliğin kaynakları ise; yeni fikirler geliştirme, pazarın ve toplumun ihtiyaçları, imalat, satış, yeni teknoloji, pazar yeri ve üretimde en son düzey olarak gösterilmektedir.¹⁷⁵ Kümelenmede, yenilikçi girişimciler; üretim seviyesinde artışa yol açmakta ve pazarın ve toplumun ihtiyaçlarını ve taleplerini yeni fikirleriyle geliştirerek

¹⁷¹ Garavaglia ve Breschi, **a.g.e.**, ss.104-105.’den aktaran Öcal ve Uçar, **a.g.m.**, s.301.

¹⁷² Anna Lee Saxenian, “Regional Networks and The Resurgence of Silicon Valley”, **California Management Review**, California, USA: Vol: 33, 1990, ss.30-40.

¹⁷³ David B. Audretsch, “Entrepreneurship Capital and Economic Growth”, **Review of Economic Policy**, Oxford: University of Oxford Press, Vol: 23, No: 1, 2007, ss.70-72.

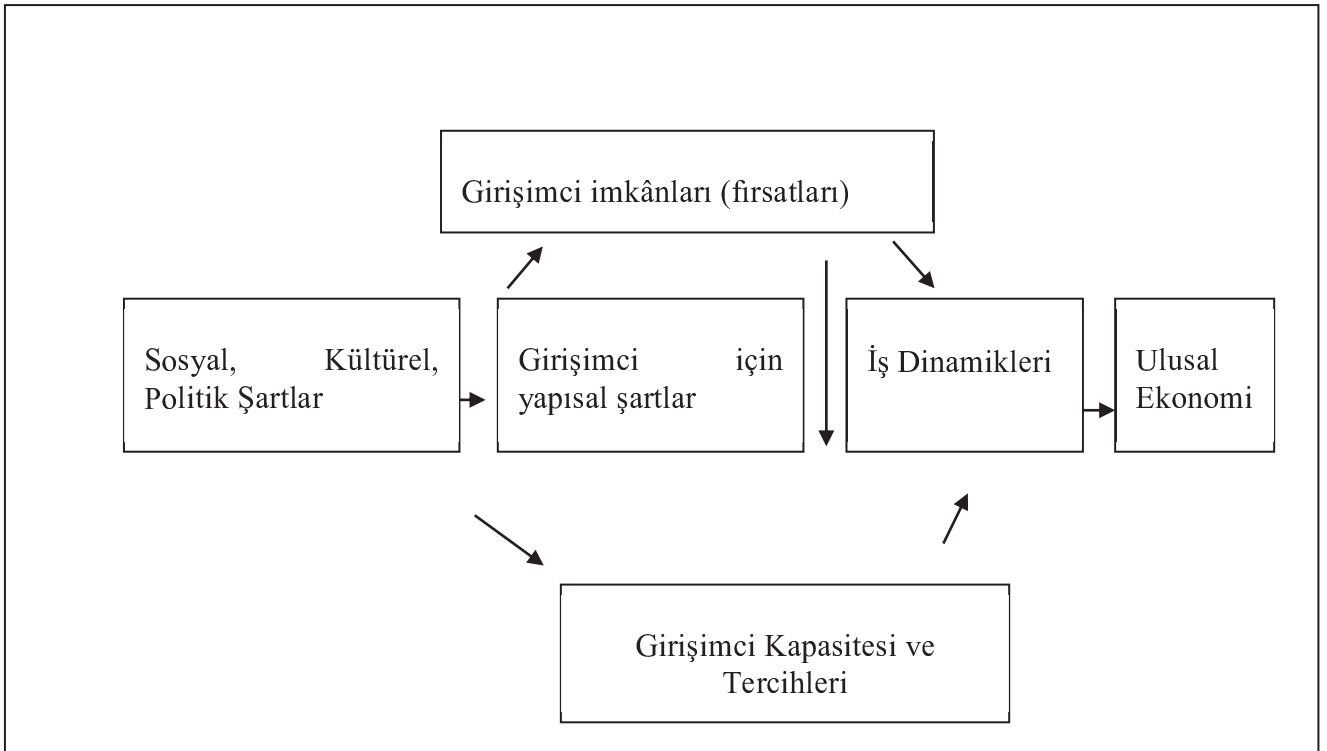
¹⁷⁴ David B. Audretsch ve A. Roy Thurik, “A Model of The Entrepreneurial Economy”, **Discussion Papers on Entrepreneurship**, Cambridge: Cambridge University Press, No: 17, 2004, ss.6-7.

¹⁷⁵ Murat Ali Dulupçu vd., **Yeni İşbirliği ve Girişimcilik: Batı Akdeniz Bölgesi KOBİ’lerin Tutumlarının Değerlendirilmesi**, Ankara, 2007, ss.9-10.

daha iyi ürün süreçlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ekonomik kalkınma için istihdam ve rekabet gücünün artmasına yönelik yeniliklerin yapılması gerekmektedir.

1. Girişimcilik Türleri ve Aktiviteleri

Girişimciler, heterojen bir grubu temsil ettiğinden girişimcilik türleri alt gruplar içinde sınıflandırılmaya çalışılmaktadır. Literatüre bakıldığında birçok araştırmacı girişimcilikle ilgili farklı tasnifler yapmaktadır. Bu farklılıkların nedenleri; girişimcilerin demografik özellikleri, psikolojik özellikleri, iş stratejileri, endüstriyel yapılar, eğitim düzeyleri v.b. birçok unsurlardan kaynaklanmaktadır.¹⁷⁶



Şekil 2.1: Girişimcilik Süreçlerinin Ulusal Ekonomik Yapıyı Etkilemesi Modeli

Kaynak: *Entrepreneurs and Entrepreneurial Employees*, Global Entrepreneurship Monitor, London, 2011, s.43.

Yukarıdaki Şekil 2.1’de sosyal kültürel politik şartlar; iş dinamikleri, yapısal şartlar, girişimciliğin kapasitesi, tercihleri ve fırsatlarıyla ilişkilendirilerek ulusal ekonomik yapıya etki eden döngüsü gösterilmektedir. Bu döngüde girişimciler; Kendi

¹⁷⁶A. Rauch ve M.Frese, "Psychological Approaches to Entrepreneurial Success: A General Model and An Overview of Findings" (Eds.)C.L.Cooper ve I.T.Robertson, **International Review of Industrial and Organizational Psychology**, Chichester: Wiley, 2000, ss.101-142.

işine sahip olan veya işletme sahibi olarak kendileri için istihdam sağlayan bireylere işaret etmektedir.¹⁷⁷ Girişimciler iki kategoride ele alınmaktadır; birincisi, adi bir şirket sahibi olan ve belirli bir maaştan ziyade, girişimin kazancını kendi kişisel masraflarını karşılamak için kullanan girişimcilerden oluşmaktadır. İkincisi, anonim şirketten maaş almasının yanında kardan da hisse alan kurucu yöneticilere işaret etmektedir.¹⁷⁸ Mal/hizmet üretme ve pazarlama temeli ile işletme çevresi boyutu, sermaye sahipliği ve faaliyet şekline göre girişimcilik türleri aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 2.1 Girişimcilik Türleri

Girişimciliğin Genel Türleri	İşletme Çevresi Boyutuna Göre	Sermaye Sahipliğine Göre	Faaliyet Şekline Göre
- Fırsat Girişimciliği - Yaratıcı Girişimcilik - Sosyal Girişimcilik	- Yerel Girişimcilik - Bölgesel Girişimcilik - Uluslararası Girişimcilik	- Kamu Girişimciliği - Özel Girişimcilik - Karma Girişimcilik	- Yenilikçi Girişimcilik - Takipçi Girişimcilik - Sanal Girişimcilik - Kurumsal Girişimcilik

Kaynak: Selma Akpınar, **Girişimciliğin Temel Bilgileri**, 1. Basım, Umuttepe Yay., Kocaeli, 2009, s.20.

Yukarıdaki tablo 2.1’de gösterilen girişimcilik türlerinden (günümüzde) ön plana çıkan sosyal girişimcilik, mevcut yaklaşımların yetersiz kaldığı sosyal ve çevresel sorunlara yönelik sistematik, geniş ölçekli ve yenilikçi çözüm yolları yaratmayı ve uygulamayı ifade etmektedir.¹⁷⁹ Kendi karı için çalışmaktan çok içinde bulunduğu toplumda sosyal değişim yaratarak toplumun kazancına önemli katkı sağlayan bireyler sosyal girişimciliği temsil etmektedir. Sosyal girişimciliğin özellikleri: Sosyal sorunları fark edebilme, sosyal ihtiyaçlara dikkat çekebilme, sosyal değer yaratma misyonuna sahip olmak, ikili-üçlü yenilikçi yaklaşımlar benimsemek, sorunların çözümünde

¹⁷⁷ Muammer Sarıkaya, “Üçüncü Sektörde Yönetmel ve Kavramsal Dönüşüm: Sosyal Kâr Amaçlı Örgütler” **C.B.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi**, 11(1), Manisa, 2010, ss.87-100.

¹⁷⁸ Lorraine Uhlaner v.d.,” Entrepreneurship and its conditions: A Marco Perspective”, **International Journal of Entrepreneurship Education** 1 (1): Senate Hall Akademik Publishing, Birmingham, UK, 2002, ss.25-67.

¹⁷⁹ Willie Cheng,”Transitions within The Ecosystem of Change”,(Willie Cheng ve M.Sharifah eds.), içinde **The World That Changes the World: How Philanthropy, Innovation and Entrepreneurship are Transforming The Social Ecosystem**, City of Singapore: John Wiley&Sons-Inc., 2012, ss.7-34.

mevcut kaynaklarla yetinmemektir.¹⁸⁰ Sosyal girişimciler, bireylerin ve örgütlerin, mevcut yapıların eksikliklerinden yola çıkarak sosyal ve çevresel kaynakların dağılımındaki adaletsizliklere yönelik yeni çözüm fırsatları ortaya koymaktadır. Ayrıca, yenilikçilik, toplumsallık, pazar odaklılık sosyal girişimciliği karakterize etmektedir.¹⁸¹ Sosyal girişimcilik toplumun diğer kesimleriyle bağlantılar kurarak; sosyal problemlere, değişimi ve yeniliği takip ederek yaratıcı çözümler getirmektedir.¹⁸² Ayrıca, yoksulluğun giderilmesi ve ekonomik kalkınma sağlanması ile sosyal girişimcilik arasında ilişki kurulmaktadır.¹⁸³ Yerel yoğunlaşmayı içeren kümelenmeler, sosyal girişimcilik aracılığıyla kalkınmayı sürekli kılmakta ve sistemi dönüştürebilme yeteneğine sahip olmaktadır.

Sosyal girişimciliğin gelişmesinin nedenleri; örgütlerinin artan rolü, kaynak bulma yarışı, işsizlik ve serbest piyasa ideolojisi karşısında devletin geri çekilmesi, sosyal hareketlilikteki ivmelenme, demokratik devletlerin sayısındaki artış, çok uluslu işletmelerin gücündeki artış, daha iyi eğitim düzeyi ve artan iletişim imkânları gösterilmektedir.¹⁸⁴ ILO'nun bir raporunda, sosyal girişimcilerin, sosyal sorunlara çözüm getirerek yoksulluk ve sosyal dışlanmışlık üzerine odaklandıkları belirtilmektedir.¹⁸⁵ Ayrıca, sosyal girişimcilik; sosyo-ekonomik yapı içinde sürdürülebilir sosyal fayda ile sosyal ihtiyaçları karşılamak üzere sosyal değişime ve sosyal değer yaratmaya yöneliktir.¹⁸⁶ Bununla birlikte sosyal girişimcilik; değer

¹⁸⁰ Burcu Kümbül Güler, "Yoksullukla Mücadelede Sosyal Girişimcilik: Ashoka Üyelerinden Sosyal Yenilikçi Uygulamalar", **Dokuz Eylül Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**-13(3), İzmir, 2011, ss.79-111.

¹⁸¹ Hülya Denizalp, "Toplumsal Dönüşüm için Sosyal Girişimcilik", **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi**, Ankara, 2009.

¹⁸² Shaker Zahra, Eric Gedajloviç ve Donald Neubaum, "Atypology of Social Entrepreneurs: Motives, Search Processes and Ethical Challenges", **Journal of Business Venturing** 24(5), El Sevier Publ.-USA-CANADA-MEXICO-BRAZİL, 2009, ss.519-532.

¹⁸³ Keith S.Glancey ve Ronald W. McQuaid, **Entrepreneurial Economics**, St.Martin's Press-Inc.: New York, 2000, ss.10-27.

¹⁸⁴ Alex Nicholls, **Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change**, Oxford University Press: UK, 2006, 1-35.

¹⁸⁵ ILO, **Report of Director-General: Reducing The Decent Work Deficit-A Global Challenge**, 89th Session, Geneva, 2001.

¹⁸⁶ Andrew Papadimos, Jennifer Grant ve Prasada Vajjhala, "Common Pitfalls in Social Enterprise" **Accountability, Performance and Performance Measurement in Social Entrepreneurship**, Editör: Thomas S.Lyons, PRAEGER An Imprint of ABC-CLIO, LLC-Santa Barbara-California, USA, 2013, ss.25-40.

yaratmak, yenilikleri takip etmek, değişimleri gerçekleştirmek, fırsatları değerlendirmek, öğrenim sürecini sürekli kılmak, yüksek sorumluluk duygusuyla hareket etmek özelliklerine sahiptir.¹⁸⁷ Sosyal yenilik, herhangi bir sosyal ihtiyacı karşılamak amacıyla sosyal olan örgütler tarafından geliştirilen ve yaygınlaştırılan yenilikçi faaliyet ve hizmetler olarak ifade edilmektedir.¹⁸⁸ Kümelenme ortamları kendi değerini attıran, niteliğine uygun ve sosyal yenilikler yapabilen sosyal girişimcileri kendine çekerek istihdamın ve gelirin artışına katkı yapmaktadır.¹⁸⁹

Diğer bir girişimcilik türü olan uluslararası girişimcileri başka ülkelerde yatırım yapmaya yönelten unsurların başlıcaları; siyasi, ekonomik ve kültürel etmenlerle birlikte, dış piyasaların hızla gelişmesiyle piyasada pay sahibi olmak gibi unsurlar etkili olmaktadır. Diğer yandan, girişimciler ve girişimler ülkelerin uyguladıkları gümrük tarifelerini ve kotaları dikkate almaktadır. Örneğin; Japon otomobil işletmelerinin bazıları A.B.D’de yatırım yapmışlardır.¹⁹⁰ Bu durum diğer ilgili girişimcileri ülke dışında yatırım yapmaya çekmiştir. Uluslararası girişimciler, teknoloji, hammadde, enerji ve işçilik ücretlerini küresel-yerel süreçte rekabet unsuru olarak dikkate almaktadırlar. Kümelenmelerde, bu unsurların avantajlı birlikteliği, değişen pazar şartlarına adapte olmak için küçük girişimlerin esnek yapıları ve lojistik desteklerin sağlanmasındaki kolaylıklar uluslararası girişimcileri bu alana çekmektedir. Ayrıca, kümelenmelerde, elektronik ticaret uygulamalarıyla ulaşılabilecek kişi sayısının çok olması ve ürünlerin kişiselleştirilmesine sağlamış olduğu imkânların var olması uluslararası girişimcilere önemli fırsatlar sunmaktadır. Kümelenmelerdeki yerel girişimciler ve işletmeler, mevcut yapılarını desteklemek ve rakiplerinin önüne geçmek amacıyla uluslararası girişimcilerle ortak işler yaparak başarısızlık riskini azaltmaktadır.

¹⁸⁷ Jeffrey Robinson, "Navigating Social and İnstitutional Barriers to Markets: How Social Entrepreneurs Identify and Evaluate Opportunities".İçinde Johanna Mair vd.(der.), **Social Entrepreneurship**, Palgrave MacMillan: New York, 2006, ss.95-120.

¹⁸⁸ Geoff Mulgan, Ali Rushanara ve Simon Tucker,"Social İnnovation: What it is, Why it matters and How it can be Accelerated?" **Oxford Business School. Skoll Center for Social Entrepreneurship Working Paper**, 2007.

¹⁸⁹ Philip Kotler ve Nancy R.Lee, **Yoksullara Karşı Sosyal Pazarlama**, Medi Cat: İstanbul, 2009, ss.27-45.

¹⁹⁰ [http://ekonomi.milliyet.com.tr/turkiye-uluslararasi-sirketlerin-ussu/ekonomi/ekonomidetay/\(ErişimTarihi:18.01.2011\).;http://ekonomimilliyet.com.tr/uluslararasi-sermayeli-sirketlerin-sayisi-26-bineulaşti/ekonomidetay/\(ErişimTarihi:16.04.2011\).](http://ekonomi.milliyet.com.tr/turkiye-uluslararasi-sirketlerin-ussu/ekonomi/ekonomidetay/(ErişimTarihi:18.01.2011).;http://ekonomimilliyet.com.tr/uluslararasi-sermayeli-sirketlerin-sayisi-26-bineulaşti/ekonomidetay/(ErişimTarihi:16.04.2011).)

Kümelenmelerde, uluslararası girişimcilerin yeni yatırımlarla ileri teknoloji ve teknik-bilgiyi taşımaları; gelişmekte olan ülkelerin yabancı girişimcilerin yatırımlarını teşvik etmelerinin bir gerekçesidir. Kümelenme yoluyla dış pazarlardaki etkinlik artmakta ve girişimciler, hedef pazarı yakından tanıma imkânı bularak yatırımlarını daha etkin belirlemekte ve imalat süreçlerini paylaşmaktadır.

Günümüzde gittikçe yaygın hale gelen kurumsal girişimcilik; girişimi gerçekleştirmek için yeterli kaynağa sahip olan ve bu kaynakları yeni bir kurum oluşturmak ya da mevcut olanları dönüştürmek üzere harekete geçiren aktörlerdir.¹⁹¹ Proaktif, rekabetçi, yenilik ve risk almayı, örgütün ana fikrini yenilemeyi, yeni bir girişim yaratmayı sağlayan kurum içi girişimcilik küme piyasalarında oldukça yaygındır.¹⁹² Girişimcilik türleri talep etkisi, özel kesimin etkisi, hükümetin etkisi, siyasi etki ve kümelenme etkisiyle diğer ekonomik sosyal şartlarla bireylere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹³ Yukarıda belirtilen girişimcilikle ilgili tasniflerden başka Vesper'in girişimsel tipolojisine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Vesper'e göre;

- Başlatıcı girişimci; Yeni bir iş yaratarak bağımsız bir işe girmektedir.
- Elde edici girişimci; Devam eden işi sonra edinerek bağımsız işe girmektedir
- Koşucu girişimci; Başlatmanın ötesinde ortaküçük bir işletmeyi yönetir.
- Revizyongirişimci; Başarısız bir işletmeyi kurtarır.
- Yenilikçi girişimci; Bir işletmesi olmasada yeni olan bir şeyler yapmaktadır.
- Destekleyici girişimci; Yenilikçilikleri destekler.
- İçgirişimci; Kurulu işletmede iş birimi yaratmak için inisiyatif almaktadır.
- Endüstri kaptanı; Büyük bir işletmeyi işletmektedir.¹⁹⁴

¹⁹¹ Jens Beckert, "Entrepreneurs and Institutional Change: The Role of Strategic Choice and Institutionalized Practices in organizations", **Organization Studies**, London, 20(5), 1999, ss.777-799.

¹⁹² Atılhan Naktiyok, **Girişimcilik**, 1.Baskı, Beta, İstanbul, 2004, ss.30-40.; Selin Göçmen, "İşletmelerde Girişimcilik Özelliğini Destekleyen Faktörler: İç Girişimcilik", **Yüksek Lisans Tezi**, C.B.Ü, S.B.E. İşletme Anabilim Dalı, Manisa, 2007, s.47.

¹⁹³ Erkan Demirel ve Nihat Akbıyık, "Girişimcilik Kavramı ve Ortaya Çıkışı", **Girişimcilik ve Küçük İşletmeler**, 1. Basım, Ed. Mehmet Tikici- Aksoy, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara. 2009, ss.20-22.

¹⁹⁴ Ingrid Verheul, Lorraine Uhlaner ve Roy Thurik, "Business Accomplishments, Gender and Entrepreneurial Self-image", **Discussion Papers on Entrepreneurship, Growth and Public Policy**, Max Planck Institute, 2004,s.7.

Devletin piyasa ekonomisi üzerinde etkinliğinin azalması, ekonomik ve finansal krizler, üretim teknolojilerinin yarattığı işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, barınma, sağlık, eğitim gibi temel haklara ulaşmadaki güçlüklerin artması, doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı, su ve temel gıda maddelerine ulaşmanın güçleşmesi, vb. nedenler girişimcileri bu sorunları çözmeye arayışına itmektedir.¹⁹⁵ Ayrıca, gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde girişimciler dış çevre koşullarından ve ekonomik istikrardan etkilenmektedir. Örneğin; Suriye’deki iç savaş girişimciler için belirsizliği ve riski yükseltmektedir. Özellikle, uzun süreli ve istikrarlı ekonomik faaliyetler girişimciliğin gelişmesine olumlu katkı yapmaktadır.

Girişimciler, yerel avantajlarla küresel rekabet elde etmekte ve yerelin önemini küresele taşıırken kümelenme köprüsünü kullanmaktadır. Bunun için yerel özellikler taşıyan küresel ticaretin önemini kavramış küme girişimcilerini uluslararası faaliyetlere zorlayan etkenler; kar maksimizasyonu, dış piyasa rekabeti, ekonomik fırsatların değerlendirilmesi, teknolojik gelişmeler, sürdürülebilir üretim, yenilikçilik vb. olarak sıralanabilir.¹⁹⁶ Girişimcilerin gelişmiş ülkelerde değerlendirebilecekleri fırsatlar ile gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerdeki fırsatlar; girişimci aktivitelerde farklılıklara yol açmaktadır. Bu farklılıklar, ülkelerde, girişimcilik sürecini etkileyebilecek çevresel koşullar ve tüketicilerin algılarından kaynaklanmaktadır. Küresel Girişimcilik Merkezi tarafından yayınlanan toplam girişimci aktivite endeksinde, ülkelerin 18-64 yaş arasındaki yetişkin nüfus içinde yeni iş kuranların veya en fazla 42 ay faaliyet gösteren bir işletmeye sahip olanların oranı olarak ifade edilmektedir.

¹⁹⁵ Shaker A. Zahra vd., “A Typology of Social Entrepreneurs: Motives, Search Processes and Ethical Challenges”, **Journal of Business Venturing**, 24 (5), University of Chicago, USA, 2009, ss.519-532.

¹⁹⁶ Saadettin Paksoy ve Cevat Söylemez, “Uluslararası Girişimcilik ve Türkiye”, **4. Uluslararası Girişimcilik Kongresi**, Manisa, 2-4 Mayıs 2012, ss.117-123.

Tablo 2.2: Gelişmiş Ülkelerin Toplam Girişimcilik Aktivite Endeksleri(TEA)-(%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Amerika	10,0	9,6	10,8	8,0	7,6	12,3
Kanada	7,1	--	--	--	--	--
İtalya	3,5	5,0	4,6	3,7	2,3	--
Japonya	2,9	4,3	5,4	3,3	3,3	5,2
Fransa	4,4	3,2	5,6	4,3	5,8	5,7
Almanya	4,2	--	3,8	4,1	4,2	5,6
İngiltere	5,8	5,5	5,9	5,7	6,4	7,3

Kaynak: <http://www.gemconsortium.org/keyindicators>, **Global Report, Global Entrepreneurship Monitor**, London, s.10, (Erişim tarihi:03.11.2013.)

Yukarıdaki tablo 2.2'ye göre; ABD'de 2006 yılında 10,0 olan TEA değeri 2011 yılında 12,3'e yükselmiştir. ABD'den sonra ikinci sırada olan Kanada'da girişimcilik aktiviteleri 2006 yılında yüzde 7,1 düzeyindedir. Bu durum Kanada'nın ABD gibi girişimciliğe verdiği önemi ortaya koymaktadır. İngiltere'nin 2006 yılı itibarıyla yüzde 5,8 ile üçüncü sırada yer alması ve 2011 yılında yüzde 7,3'e yükselişi girişimcilik aktivitelerinin artması yönünde çabaların olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Almanya ve Fransa, toplam girişimcilik aktivitelerinde 2006'dan 2011 yılına artış gösterirken Fransa'nın yüzde 5,7 ile Almanya(yüzde 5,6)'nın önünde yer alması dikkat çekmektedir. Ancak, Fransa'nın 2010 yılında yüzde 5,7 olan girişimcilik aktivitelerinin 2011 yılında binde bir düşüşle yüzde 5,6'ya gerilemesi ve Almanya'nın 2010 yılında yüzde 4,2 olan girişimci aktivitelerini 2011 yılında yüzde 1,4 arttırarak 5,6'ya çıkarması önümüzdeki yıllarda Almanya'nın Fransa'yı geride bırakabileceğine işaret etmektedir. İtalya'nın 2007 yılındaki yüzde 5 olan toplam girişimcilik aktivitelerinin 2010 yılına kadar yüzde 2,3'e doğru düşüş göstermesi siyasi ve ekonomik istikrarsızlığından kaynaklanmaktadır.

Japonya'nın küresel krizden ve yakınındaki Çin'in hızlı gelişiminden etkilenmesi girişimcilik aktivitelerinin 2008 yılında yüzde 5'ten 2010 yılında yüzde 3,3'e gerilemesine neden olmuştur. Ancak, Japonya dünyadaki diğer gelişmiş ekonomilere paralel olarak 2010 yılında yüzde 3,3 olan toplam girişimcilik aktivitelerini

2011 yılı itibariyle yüzde 5,2'ye yükseltmiştir. Ayrıca, 2011 yılına ait verileri olan ülkelerin TEA değerlerinin ortalaması 7,2 olarak hesaplanmaktadır.

Tablo 2.3 BRIC Ülkelerinin Toplam Girişimcilik Aktivite Endeksleri(TEA)-(%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Brezilya	11,7	12,7	12,0	15,3	17,5	14,9
Rusya	4,8	2,7	3,5	3,9	3,9	4,6
Hindistan	1,1	8,5	11,5	--	--	--
Çin	16	16,4	--	18,8	14,4	24,0

Kaynak: http://www.gemconsortium.org/key_indicators, **Global Report, Global Entrepreneurship Monitor**, London, 2011, s.10, (Erişim tarihi:15.12.2012.)

Tablo 2.3'de gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in 2006-2011 yılları arasındaki ulaşılabilir olan TEA verileri yer almaktadır. BRIC için 2006 yılında TEA, sırasıyla yüzde 11,7-4,8-10,1 ve 16,0'dır. 2011 yılında ise Brezilya'da yüzde 14,9,Rusya'da yüzde 4,6 ve Çin'de ise yüzde 24 olarak gerçekleşmiştir. Hindistan'a ait en son veri 2008 yılına ait olmakla birlikte değeri yüzde 11,5'tir. Gelişmekte olan ülkelerin 2011 yılına ait ulaşılabilir verilerinin ortalaması ise yüzde 14,5'tir. Çin'in bu ortalamaların oldukça üstünde olması dünya pazarlarında daha çok yer almasını sağlamıştır. Tablo 2.3'den anlaşıldığı üzere girişimciliğin geliştiği ülkelerde ekonomik kalkınma, istihdam artışı ve milli gelir artışı olmaktadır. Tablo 2.4 Türkiye'nin toplam girişimcilik aktivite endeksleri (TEA)-(%) gösterilmektedir.

Tablo:2.4 Türkiye Toplam Girişimcilik Aktivite Endeksleri (TEA)-(%)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Türkiye	6,1	5,6	6,0	--	8,6	11,9

Kaynak: http://www.gemconsortium.org/key_indicators, **Global Report, Global Entrepreneurship Monitor**, 2011, s.11.(Erişim tarihi:12.12.2013).

Tablo 2.4'den görüldüğü gibi Türkiye'nin girişimcilik endeksi 2006 yılında 6,1 iken 2011 yılında 11,9'a yükselmiştir. Türkiye'de girişimcilik endeksinin yükselmesine,

girişimciliğin desteklenmesi, ulusal ekonominin büyümesi gibi faktörler etki etmektedir. Türkiye 2011 yılındaki 11,9'luk değeri ile gelişmiş(G7) ve gelişmekte olan(BRIC) ülkelere ait ortalamaların arasında yer almaktadır.

Tablo 2.5 Ülkelerin Ekonomik Yapısına Göre Toplam Girişimcilik Faaliyetlerinin Sektörel Dağılımı -2011-(%)

	Doğal Maden İşleme Endüstrisi	İnşaat ve İmalat	İş Hizmetleri	Müşteri Odaklı Hizmetler
Faktöre Dayalı Ekonomiler	0,09	0,26	0,07	0,58
Verimliliğe Dayalı Ekonomiler	0,06	0,27	0,15	0,52
Yenilikçiliğe Dayalı Ekonomiler	0,04	0,22	0,28	0,45

Kaynak: http://www.gemconsortium.org/key_indicators, **Global Report, Global Entrepreneurship Monitor**, London, UK, 2011, s.18, (Erişim Tarihi: 16.12.2014).

Farklı ekonomik sınıfta yer alan ülkelerdeki girişimcilik faaliyetlerinin sektörel dağılımları yukarıdaki tablo 2.5'te gösterilmektedir. Birinci sınıfta, yer alan faktöre dayalı ekonomiler içinde yer alan ülkeler tarım ve madencilığe dayalı ekonomiler olarak adlandırılmaktadır. 2008 verilerinde gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Hindistan bu sınıf içerisinde yer almıştır. İkinci sınıfta, yer alan verimliliğe dayalı ekonomilerin endüstrileşmeleri ve ekonomik büyümeleri temel özellikleridir. Hindistan dışındaki gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye bu sınıf içerisinde yer almaktadır. Üçüncü sınıfta, yer alan yenilikçiliğe dayalı ekonomiler ise Ar-ge oranlarının yüksek olduğu bilgi yoğun ve büyüyen hizmet sektörleri ile tanımlanmaktadır. Tablo 2.5'te ülke ekonomileri dört sektöre ayrılarak toplam girişimcilik aktivite oranları verilmiştir. Aşağıdaki Tablo 2.6'da bazı ülkelerin girişimcilik altyapısıyla ilgili karşılaştırmalar verilmektedir.

Tablo 2.6: Bazı Ülkelerin Girişimcilik Altyapısının Karşılaştırılması

Ülkeler	Türkiye	G. Kore	İngiltere	İrlanda	İsrail	Meksika	ABD	Japonya
Ülke Altyapısı								
Ekonomik Altyapı	Zayıf	Güçlü	Orta	Güçlü	Güçlü	Orta	Çok Güçlü	Çok Güçlü
Teknolojik Altyapı	Zayıf	Güçlü	Güçlü	Güçlü	Güçlü	Orta	Çok Güçlü	Güçlü
Girişimcilik Altyapısı								
İnsan Kaynakları	Orta	Güçlü	Güçlü	Güçlü	Güçlü	Orta	Çok Güçlü	Çok Güçlü
Finans	--	Orta	Güçlü	Çok Güçlü	Çok Güçlü	Orta	Çok Güçlü	Zayıf
Yasal Düzenlemeler	--	Orta	Güçlü	Güçlü	Güçlü	Orta	Çok Güçlü	Orta
Sosyal, Kültürel ve Politik Altyapı	--	Orta	Güçlü	Güçlü	Güçlü	Orta	Çok Güçlü	Zayıf
Girişimci Teşvikleri ve Destek Mekanizmaları	--	Güçlü	Güçlü	Güçlü	Orta	Orta	Çok Güçlü	Zayıf

Kaynak: Selma Akpınar, **Girişimciliğin Temel Bilgileri**, Umuttepe Yay., Kocaeli, 2011, s.64.

Tablo 2.6'ya göre; bir ülkenin ekonomik altyapısı ve teknolojik altyapısı, girişimciliğin altyapısını etkilemektedir. Girişimciliğin altyapısını insan kaynakları, finans, yasal düzenlemeler, sosyal-kültürel-politik altyapısı ile girişimci teşvik mekanizmaları oluşturmaktadır. Buna göre; ABD en iyi girişimcilik altyapısına sahip ülke konumundadır. Girişimcilikle ilgili tüm kriterler göz önüne alındığında İsrail ve İrlanda'nın, İngiltere ve Japonya'dan biraz iyi görünmesi dikkat çekmektedir. Güney Kore belli standartlara uygun şartlar taşıırken Türkiye'nin ise standartların altında düşük düzeyde girişimcilik altyapısına sahip olduğu Tablo 2.6'dan anlaşılmaktadır. Buna göre, bireylerin yaratıcılık yönlerinin ve girişimsel özelliklerinin desteklenmesi kalkınma düzeyleriyle doğru orantılı olmaktadır. Ayrıca, Ülkelerin gelişmişliklerine göre girişimcilik altyapı farklılıkları; işgücünün yapısı, teşvik, finans, ekonomik ve teknolojik yapıyla ilişkilendirilmektedir. Ülkeler, girişimcilikle ilgili altyapının geliştirilmesine, istihdam olanaklarının artırılmasını sağlamak için önem vermektedir.

İşgücünün vasıf düzeyinin yükseldiği ve uzmanlaşmanın yaygın olduğu kümelenme ortamları, ilgili sektörün geleceğini şekillendirecek girişimcilik aktivitelerinin özelliklerini taşımaktadır. Kümelenmenin; üretim faktörleri ve talep bakımından uygun şartlar içermesi, piyasa güveni (riskin ve belirsizliğin azaldığı) oluşturması, asimetrik bilgiyi minimize etmesi, rekabet gücünü yüksek tutması, teknolojiyi sürekli çekmesi, yeni firmaları kabul etmesi, istihdamın endüstriyle uyumunu sağlaması ve adem-i merkeziyetçi yapısı girişimciliği teşvik etmektedir. Kümelenme içindeki işletmelerin işbirliği ve rekabet içinde bir arada yaşaması girişimci sayısını çoğaltmaktadır. Küme piyasasında çeşitlenen talebe ve dönüşen ekonomiye cevap veren yenilikçi girişimciler çalışma yaşamına ve endüstriyel istihdama katkı yapmaktadır. Bölgesel ekonomilerin yükselişinde işbölümü ve uzmanlaşma kümelenme aracılığıyla girişimcilerin çoğalmasına neden olmaktadır.

1. Kümelenme, Girişimcilik ve Ekonomik Kalkınma

Girişimciler açısından faaliyet gösterecekleri alanlarda risk ve belirsizliklerin en az olması çok önemlidir. Kümelenmenin belirleyici unsurları-ilişkileri piyasanın riskini ve belirsizliği azaltmaktadır. Kümelenme alanlarında hammadde, işgücü, talep koşulları ve diğer destekleyici kurum ve kuruluşların belirli bir endüstriye uygun olmasının gözetilmesi piyasaya giriş yapacakların ‘ne olduğu belli’ bir piyasaya girmesi demektir. Aynı zamanda, kümenin yakın ilişkileri çalışma güvenliğini tazelemektedir. Küme içindeki firmaların işbirliği içinde sinerji oluşturmaları küme dışındaki firmalara göre rekabet avantajı sağlamaları, girişimcileri kümeye çekmektedir. Kümelenmenin girişimcilik faaliyetleri yeni birleşmelerin yaratılmasına olanak sağlamaktadır. Kar imkanlarını gözetken küme girişimcileri, çeşitlenen yerel-küresel taleplere yerinde ve zamanında cevap verebilmek için hem rekabet hemde işbirliği içinde yeni girişimler açmaktadır. Küme piyasasında kendini istihdam eden ve işadamları sınıfının mesleki açıdan girişimcilikle eş anlamlı kullanılması önem taşımaktadır. Bu nedenle, ekonomik kalkınmayı hedefleyen politikalarda özel girişimcilik faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik küme girişimciliği ön plana çıkmaktadır. Girişimciliğin üstün yönleri olan özerklik, başarıma hissi, finansal kontrol küme ortamında teşvik edilmektedir.

Kümelenmenin endüstriyel yoğunlaşmasının; aynı sektör, ilişkili kuruluşlar, yerel-küresel boyut gibi içeriğinin yanında işgücü ve sosyal yapıyla ilişkilendirilmesi küme girişimciliğini gündeme getirmektedir. Küme işletmeleri yerel ve küresel düzeyde faaliyet imkanlarına kavuştuğundan girişimcilerin daha geniş pazarlarla buluşması sağlanmaktadır. Kümelenme girişimciliği üretimde kaynakların optimal kullanımını sağlarken ekonomik-sosyal sorunlar minimize olmaktadır. Her alanda yaşanan hızlı gelişmeler girişimciliği tetiklemekte ve girişimcilik ise sürekli yenilenen yapısıyla küme piyasalarında kendine yer bulmaktadır.

Kümelenmedeki girişimciler mevcut firmalar tarafından karşılanamayan ve dışarıdan satın alınan destekleyici ve tamamlayıcı faaliyetler için yeni işler oluşturmaktadır. Ayrıca, kümelenmedeki her girişim yüksek düzeyde parçalanmış olarak üretim zincirinin bir halkasında uzmanlaşmaktadır. Bu uzmanlaşmalar, yeni işlere, yeni girişimlere, yeni girişimcilere neden olmaktadır. Kümelenmede girişimciler; uzmanlaşan işgücünün akıcılığı, iş sorumluluklarını başarıyla yerine getirmeleri ve yeteneklerini kullanmaları sonucu yeni işletmeler açmaktadır. Aynı zamanda, küme çevresindeki faktörlerin etkisiyle yan sanayi üretimi, organizasyonel yeteneklerini başarıyla kullanabilen çalışanlarla ve başarılı bağlantılar kurabilen girişimcilerle gerçekleşmektedir. Bu nedenlerle, kümelenme kapsamında endüstrilerin dönüşümü ve gelişimini sağlayan girişimler için -daha kazançlı olan- küme girişimciliği rağbet görmektedir.¹⁹⁷ Bununla birlikte kümelenme kendi halkalarını çoğaltan değer zinciriyle yeni iş biçimlerini harekete geçirmesi, girişimci ve istihdam sayısını arttırmaktadır.¹⁹⁸

Kümelenmenin girişimcilik süreci dinamik ve heterojen arz-talebe cevap vermektedir. Bu durum küme girişimcilerinin kaynaklarını yenilikçiliğe yönelik olarak düzenlemesine imkân vermekte ve çalışma yaşamı ile endüstriyel ilişkilerde yapısal değişikliğe neden olmaktadır. Küme girişimciliği süreci, yeni iş fikirleri üretmekte, iş

¹⁹⁷ Carla Costa ve R.Baptista, (eds) **Entrepreneurship, Human Capital and Regional Development, International Studies in Entrepreneurship**, Switzerland: Springer Publishing, 2015, s.281.

¹⁹⁸ Christian Garavaglia ve Stefano Breschi, 'The Co-Evolution of Entrepreneurship and Clusters' (içinde), **Growth and Innovation of Competitive Regions: The Role of Internal and External Connections**,(der.Ugo Fratesi ve Lanfranco Senn), Springer Verlag-Berlin Heidelberg, 2009, ss.95-115.

fırsatlarını çoğaltmakta ve gerekli kaynakları elde etmektedir. Aynı zamanda girişimi yönetmesi ile yeni iş başlangıçlarına ve iş yaratmalara neden olmaktadır. Ayrıca, küme girişimcilik süreci, bilgiyi esas alarak genel eğilimlere uygun mal ve hizmet üretimini içermektedir. Bununla birlikte yenilikçilik, kendine güven ve iyimserlik, içsel kontrol, risk alma, başarıma ihtiyacı, yüksek sinerji, vizyon oluşturma, belirsizliğin en aza indirilmesi, küme girişim sürecinde yer almaktadır.¹⁹⁹ Diğer yandan, kümelenme, istihdamın genişlemesine neden olan girişimcilik eğitime önem vermektedir. Bunun için akademik programlarda girişimcilikle ilgili derslerin yer alması küme piyasalarının gelişimine neden olmaktadır.²⁰⁰

Yapılan araştırmalar, girişimsel aktivitelerin, ekonomik refah için, girişimlerin hayatta kalması ve gelişebilmesi için gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.²⁰¹ Kümelenmeler, işletmelerin girişimsel aktivite sürecini hızlandırmakta ve kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, küme girişimciliği yöneticilerin karar ve uygulamalarını; ulusal kültür, risk, proaktiflik ve yenilikçilik çerçevesinde dikkate almaktadır.²⁰²

Kümelenmenin girişimcileri, beşeri sermaye ve teknolojiyi yerinde ve zamanında kullanarak endüstriyel ilişkilerin gelişimini sağlamaktadır. Ayrıca, kümelenmenin girişimcilik üzerine etkisi kendi içindeki ana faktörlerinden kaynaklanmaktadır. Kümenin endüstriye ait yerel-çevresel avantajlar içermesi girişimcileri cezbetmektedir. Küme piyasasının yapısı, boyutu, teknolojik değişimin dinamiği girişimcilik faaliyetine olanak sağlamak ve teşvik etmektedir. Girişimcilik açısından kümelenmenin faaliyet alanlarında bulunan kurumların nitelikleri, işgücünün yapısı, kültürel yapısı, ekonomik çevre, teknolojik gelişmeler ve demografik yapının sunduğu imkânlar çok önemlidir. Ayrıca, kümelenmenin oluşumundaki unsurlar

¹⁹⁹ Louis Boone ve David Kurtz, **Contemporary Business**, Harcourt Inc., USA, 2000, s.210.

²⁰⁰ William Ekpiken ve Godfrey Ukpabio, "Entrepreneurship Education, Job Creation for Graduate Employment in South-South Geopolitical Zone of Nigeria", **British Journal of Education**, Vol.3, No.1, January 2015, ss.23-31.

²⁰¹ Michael Morris, "Entrepreneurial Intensity: Sustainable Advantages for Individuals", **Organizations and Societies**, Westport CT: Quorum Books, USA, 1998, s.132.

²⁰² Sang Lee ve Suzanne Peterson, "Culture, Entrepreneurial Orientation and Global Competitiveness", **Journal of World Business**:35(4), Columbia University-New York, 2000, ss.410-416.

girişimciliğe merkezi bir rol verirken girişimciliğin kümedeki teşviki, istihdamla birlikte bölgesel ve ulusal kalkınmaya katkı yapmaktadır.

Kurumsallaşan kümelenmelerde girişimciliğin temel unsurları: inovasyon, risk alma ve proaktivliktir. Küme piyasasındaki girişimciler, yenilikleri geekleştiren, riski yöneten ve paylaşan konumdadır. Girişimciliğin proaktivliği; yeni ürünlerle hizmetleri, teknolojileri ve yönetim tekniklerini öngörmesi ile kalkınmada lokomotif olma görevini yerine getirmektedir.²⁰³ Girişimcinin rekabet gücü için, işletmenin faaliyette bulunduğu endüstri dalında pazar payı kazanabilmesi/koruyabilmesi önem teşkil etmektedir.²⁰⁴ Bölgesel ekonomilerin yükselişinde kümelenmenin işgücündeki işbölümü ve uzmanlaşma endüstriyel bölgelerde girişimci sayısının çoğalmasına yol açmaktadır.

Kümelenmedeki güven, yakınlık ve işbirliğine dayalı rekabet; girişim ve girişimcilerin uygun koşullarda kredi temin etmelerine olanak sağlamaktadır. Kredi imkanlarının genişlemesi küme girişim ve girişimcilerinin yeni teknolojileri getirmesini ve yeni işler yaratmasını kolaylaştırmaktadır. Kümelenmenin yerel-çevresel avantajlarıyla birlikte yenilikçi teknolojileri kullanabilmesi katma değeri yüksek ürün üretimine neden olmaktadır.²⁰⁵ Küme piyasasının ürünün katma değerini yükseltme etkisiyerel-küresel boyutta girişim ve girişimcilerin pazar payını arttırmaktadır. Ayrıca, küme piyasasında aynı üründen daha fazla kazanç sağlanması gelir artışıyla yeni girişim ve girişimcilerin teşvik olunmasına yol açmaktadır. Diğer yandan, yeni girişim ve girişimcilerin teşvik edildiği küme piyasaları yeni işe almalarla istihdama pozitif katkı yapmaktadır. Bununla birlikte, daha önceden küme piyasasında bulunan işgücünün endüstride uzmanlaşmasına yükseltme etkisi yapmaktadır. Küme piyasasının işgücü üzerindeki yükseltme etkisi, uzmanlaşan işgücünü girişimci sınıfına dahil etmesiyle geekleşmektedir. Aynı zamanda, küme piyasasında güven, yakınlık ve işbirliğine dayalı rekabetin etkisiyle kolaylaştırılan krediler uzmanlaşan işgücünün girişimciliğini

²⁰³ Dilek Dönmez ve Gültekin Altuntaş, "Girişimcilik Yönelimi ve Örgütsel Performans İlişkisi: anakkale Bölgesinde Faaliyet Gösteren Otel İşletmelerinde Bir Araştırma", **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakóltesi Dergisi**, Vol.39, No.1, İstanbul, 2010.

²⁰⁴ Raymond Noe, **İnsan Kaynaklarının Eğitimi ve Geliştirilmesi**, 4.Baskı, eviri: Canan etin, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009, s.3.

²⁰⁵ BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu**, Sayı:14, Ankara, Haziran 2009.

teşvik etmektedir. Küme piyasasını bilen uzman işgücünün girişim faaliyetleri piyasa riskini düşürmekte ve yabancı girişim ve girişimcileri kendine çekmektedir. Diğer yandan, kümelenme piyasasındaki ortak girişimlerle pazara ulaşmak kolaylaşmakta ve risk paylaşılmaktadır. Küme piyasalarında yabancı girişimciler lisans anlaşmasıyla, üretim süreci-teknik, marka ve patent haklarını yerli bir işletmeye vererek; üretim, pazarlama, teknik sorunlar ve yönetim riskiyle uğraşmamaktadır. Küme piyasasında, hiçbir yönetsel faaliyet gerekmeden girişimcilerin dış pazarlara kolayca yatırımı mümkün olmaktadır.

Türkiye’deki girişimcilerin Avrupa’daki girişimcilere göre teknolojik seviye ve yönetim açısından daha zayıf durumda oldukları bilinen bir gerçektir. Türkiye’de girişimcilerin bilgiye ulaşım, kalite altyapısı, vasıflı işgücüne sahip olma, ekonomik istikrar, çalışma koşullarının kümelenme yoluyla gelişmiş ülkelerin düzeyine gelmesi gerekmektedir. Küme piyasalarının, bilgiye ulaşımı kolaylaştıran birbirine yakınlık içinde asimetrik bilginin önüne geçen bir özelliği vardır. Küme piyasasındaki girişimciler dinamik şartlara yenilikçi faaliyetleriyle cevap vermektedir. Küme ağındaki endüstriyel büyüme ve yeniden yapılanma girişim faaliyetleri için fırsatlar yaratmaktadır. Kümenin küresel rekabet gücünü kavrayan girişimciler; Pazarın küreselleşmesi, üretim teknolojilerindeki gelişmeler, bilgi-iletişim-ulaştırma vd. teknolojilerinde gelişmeler, küresel ağ bağlantılarının artan önemiyle kümelenmeleri tercih etmektedir. Kümelenmeleri tercih eden girişimciler, yalnız bilgi yoğun ve ileri teknoloji kullanan sektörlerde değil geleneksel-yerel sektörlerde de küresel vizyona sahip faaliyetlerde bulunmaktadır. Girişimcilerin özellikleri, kümelenmelerin pazarlara erken açılmalarına katkıda bulunmaktadır. Bu özelliklerden bazıları; Yaş, eğitim düzeyi ve yabancı dil bilgisi, küresel vizyona sahip olması, uluslararası deneyim, sektör deneyimi, teknik bilgiye sahip olması, risk toleransı ve küresel ilişki ağlarını kullanabilmesidir.²⁰⁶

Kümelenmeler, girişimcilerin etkisiyle içsel ve dışsal ekonomik faktörlerden maksimum düzeyde faydalanmaktadır. Kümelenme içindeki işletmelerin işbirliği ve

²⁰⁶ S.Tamer Çavuşgil vd., **Türkiye’de Küresel Doğan İşletmeler**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2011, s.10.

işbölümü yapması, esnek uzmanlaşması, üretimi dilimlemeleri ve devretmeleri yeni girişimcilere yol açmaktadır. Küme piyasası, yakın-güvenli çalışma ilişkileriyle, girişimcilerin yeni teknolojileri kullanmasıyla gittikçe güçlenmektedir. Kümelenmenin kendi niteliğindeki karar vermek ve başarmak girişimcilerin beşeri sermaye ve teknolojiyi kullanımı; endüstriyel ilişkileri kümenin lehine şekillendirmektedir. Pozitif dışsallıklar endüstrilerin işletmelerle beraber yoğunlaşmalarına neden olduğundan, girişimcilik kümenin şartları arasında gösterilmiştir.

Kümenin ilişkiler ağı, kendini yeni girişimcilerin kurdukları yeni girişimlerle tamamlamaktadır. Girişimciler açısından kümelenmenin faaliyet alanlarında bulunan kurumların nitelikleri, emek ücreti-verimliliği, kültürel yapı, ekonomik çevre, teknolojik gelişmeler, demografik yapının sunduğu imkânlar çok önemlidir. Kümenin konseptindeki elementlerin sağladığı avantajlar girişimciliğe küme içinde merkezi bir rol vermektedir. Kümelenme olgusundaki bir arada var olmak, kurumsallaşma, bireysel öğrenmeler ve işbirliği içinde rekabet etkisinin belirsizliği azaltması, yeni girişimcilerin küme piyasasını tercih etmelerinin temel dayanaklarıdır. Küme girişimleri, esnek ve teknolojiye uyumlu yapıları ile emeğin vasfını yükselterek girişimci sınıfına dahil etmektedir. Bundan dolayı, yerel ölçekte önemini arttıran küme piyasası girişimciler ve işgücü için cazibe merkezi haline gelmektedir.

Bireylerin/toplumların ve ülkelerin kalkınmışlık derecelerinde girişimcilik, kilit bir önem taşımaktadır. Gelişmişlik, kalkınma unsurundan geçtiği gibi; kalkınma da girişimcilik üzerinden şekillenmektedir.²⁰⁷ Japon iş dünyasında yıllardan beri geçerli olan bir söz vardır: “Otoko no shakai” (erkeklerin dünyası) terimi girişimciler için kullanılmaktadır. Girişimci, değişimi yaratan-yöneten kişidir; yenilikçi yönlerini, mevcut kaynaklarına ek değer yaratmada kullanmaktadır. Ayrıca girişimciler, küme

²⁰⁷ Ali Akdemir, “Girişimcilik Gündemi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Çanakkale Ondokuz Mart Üniversitesi), Cilt 1, Sayı: 1, Vol:1, No:1, 2006, s.7.

piyasalarında fırsatları pazarlanabilir fikirlere dönüştürecek değişimi ve kalkınmayı gerçekleştiren araçlar olarak görülmektedir.²⁰⁸

Gelişmekte ve gelişmiş ülkelerde küme girişimcilikleri ekonomik refahın ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Ayrıca, kümelenme içinde küçük işletmelerin yeniliklere ekonomik açıdan uyumu ve esnekliğinin daha fazla olması girişimcilere fırsatları değerlendirme imkânı vermektedir.²⁰⁹ Kümelenmelerde, küçük işletmelerin yenilikçi ve teknolojik değişimleri, girişimcilik ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Kümelenmede girişimciliğe neden olan faaliyetlerin hızla artması ekonomik büyüme ile istihdama neden olan girişimcilik arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir.²¹⁰

Küçük işletmelerinin öneminin artması, küme girişimciliğini tüm dünyada ekonomik ve sosyal gelişmenin motoru olarak görülmesine yol açmaktadır.²¹¹ Aynı zamanda, küme girişimcileri önceden fark edilmeyen fırsatları değerlendirerek; sınırlı kaynaklar ve uzman işgücüyle yeni bileşimler ortaya çıkarmaktadır.²¹² Kümelenmedeki küçük işletmeler gelir dağılımında denge kuvveti sağlamaktadır. Kümelenmeler, yeni buluşlar ve fikirlerin kaynağı olup endüstride gereken esnekliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Kümelenmeler, girişimsel faaliyetlere ait kişisel inisiyatifleri ve yetenekleri ortaya çıkararak, girişimcilikte, istihdamda ve eğitimde büyük paya sahiptirler. Birçok kalifiye eleman, teknik eğitimini önce küme işletmelerinde yapmaktadır. Üretim ve sanayileşmenin yayılması, girdi ve ara malı üretilmesi, kullanılmayan işgücü ve hammadde kaynaklarının küçük yatırımlarla işletilmesi küme

²⁰⁸ Selahattin Atik, “Kültürün Girişimciliğe Etkileri”, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, Ankara, Sayı: 3, 2002, ss.38-51.

²⁰⁹ Andrew Atherton, “A Future for Small Business? Prospective Scenarios for The Development of The Economy, Based on Current Policy Thinking and Counterfactual Reasoning” **Futures Article**, California, USA, 2005, ss.1-8.

²¹⁰ David B. Audretsch ve Mark Sanders, **Globalization and The Rise of Entrepreneurial Economy**, Germany: University Jena, Institute of Economics Series, Jena Economic Research Papers, No:3, 2007.

²¹¹ David Audretsch v.d., “Impeded Industrial Restructuring: The Growth Penalty”, **KYLOS**, Jena Germany, Max Planck Institute für Ökonomik, Vol: XX, No: 1, 2002.

²¹² Lisa Gundry vd., “Flights of Imagination: Fostering Creativity Through Experimental Learning”, **Journal Simulation and Gaming**, USA, UK, Singapore, Sage Publication, Vol.27, No:3, 1996, ss.29-46; Deborah Brazeal, “The Genesis of Entrepreneurship”, **Entrepreneurship: Theory and Practice**, Oxford, UK: Blackwell Publishing, Vol.23, 1999, ss.29-46.

girişimcileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Üretim- istihdam-gelir artışı sağlayan, küme girişimcileri yaşam kalitesinin yükselterek kalkınmaya neden olmaktadır.

Yerel düzeyde birikmiş bilginin, deneyimlerin ve kaynakların değerlendirilmesi için girişimci kümelenmeler büyük önem taşımaktadır.²¹³ Dev ölçekli işletmelerin dolduramadığı piyasa fırsatlarını değerlendiren küme girişimciliği, yerel ekonomik kalkınmanın anahtarı olarak görölmektedir. Ayrıca, girişimciler risklerin, maliyetin azaldığı, sektöre ait işgücü ve diğer avantajların yer aldığı kümelenme alanlarına yönelmektedir. Kümelenme içindeki bir kısım küçük işletme girişimcilerinin oluşumu, büyük ölçekli işletmelerin üretmek yerine bir kısım mal ve hizmeti dışarıdan tedarik etmeye dayalı esneklik stratejilerinden kaynaklanması da girişimcilerin sayısını çoğaltmaktadır. 1980’lerden sonra bu stratejilerin yaygın bir şekilde uygulanması gelişmiş ölkelerde küçük ölçekli işletmelerin sayısını ve önemini artırmış ve büyük işletmelerin baskın konumlarının da erozyona uğramasına yol açarak girişimcilere yeni iş olanakları yaratmıştır.²¹⁴ İş olanakları yaratan girişimcilik faaliyetlerinin kapsamında sosyal etkenler kümesi önemli bir rol oynamaktadır. Sermaye birikiminin yüksek seviyede olması, nitelikli ürün ve hizmet üretiminde tek başına yeterli değildir. Kümenin girişimcileri, ürün ve hizmet üreterek, kalkınmanın toplumun tüm kesimlerine yayılmasını hızlandırmaktadır.²¹⁵

Küme platformunda; işletmelerin problemleri ve önerileri dikkate alınarak ilgili politikaların belirlenmesi yeni girişimlerin önünü açmaktadır. Ayrıca, başarılı kümelerin bulunduğu ölkeler, girişimci işletmelerin yaygınlaştırılmasında örnek alınmaktadır. Girişimcilik eğiliminin ABD’den daha az olduğu AB’de işletmelerde çalışan kişiler daha fazla girişimcilik eğitime ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda girişimcilik bilincinin yerleşmesine yönelik erken yaşta eğitime destek veren programlar uygulamaya konulmaktadır. Örneğin; İngiltere, İrlanda ve Lüksemburg gibi ölkelerde

²¹³ Edward Malecki, **Tecnology and Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Competitiveness**, Second Edition, London: Longman Publ., 1997, s.158.

²¹⁴ Sander Wenckers ve A.Roy Thurik, “Linking Entrepreneurship and Economic Growth”, **Small Business Economics**, Rotterdam: EIM, Springer Netherlands Publisher, Vol: 13, No: 1, 1999,ss.27-55.

²¹⁵ Nazif Gürdoğan, **Girişimcilik ve Girişimcilik Kültürü**, İGİAD Yay., İstanbul, 2008, ss.22-24.

öğrencilerin, girişimcilerle temas kurmasını sağlayacak projeler geliştirilerek girişimcilik kültürü oluşturulmaktadır.

Ayrıca, girişimcilere ve KOBİ'lere daha iyi ortam oluşturulması için iş kurma maliyetlerinin azaltılarak, risk sermayesine erişimin kolaylaştırılması hedeflenmektedir. Lizbon stratejisinde KOBİ'lerin rekabet gücü ve dinamizmi ile yatırım, yenilik ve girişimcilik arasında doğrudan bir bağ kurulmaktadır. Bu kapsamda girişimcilerin, daha dinamik, rekabetçi ve bilgi ekonomisine dayalı olarak yenilikçi yapıda olmaları belirtilmiştir.²¹⁶ AB, yeni girişimcileri desteklemek, istihdamda kalite, verimlilik ve uyumu artırmak, sürekli çalışmayı-iş güvenliğini ve esnekliği teşvik etmek, emek piyasasındaki bölünmeleri azaltmak, istihdamı genişletici ücret mekanizmalarını sağlamak, beşeri sermayeye yatırımı artırmak ve mesleki eğitim sistemlerinin oluşturmak için kümelenmelere önem vermektedir.²¹⁷

Türkiye'de yeni girişimciler teşvik edilerek istihdam yaratmaya yönelik işletmeler kurulmaktadır. Bu gelişmelere rağmen, Türkiye'de bürokrasinin fazlalılığı, vb. sorunların çözülmesi gerekmektedir. OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'de bürokratik engeller vergi oranları daha yüksektir. Türkiye'de, iş ortamının iyileştirilmesi, bürokrasinin azaltılması, işlemlerin hızlandırılması, işlem maliyetlerinin düşürülmesine ilişkin çalışmalar Orta Vadeli Program'da yer almaktadır. Ayrıca, istihdamın, girişimciliğin ve ekonomik kalkınmanın geliştirilmesinde kümelenmeler eski dönemlere oranla daha çok dikkate alınmaktadır.

Kümelenmeler, yerel üretim faktörlerinin en iyi (optimal) kullanımına olanak sağlarken girişimci sayısını artırarak, üretimin ve refahın yaygınlaşmasına ve tabana yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Kümenin girişimcileri çoğaltan karakteri endüstri yatırımlarını nicelik ve nitelikçe artırmakta ve toplumun sağlıklı gelişmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler ile aralarındaki ekonomik ve sosyal farkların azaltılmasında girişimciliği önemli bir

²¹⁶ İKV, "Avrupa Topluluğu Programları", 009. [http:// www. ikv.org.tr /programlar. php](http://www.ikv.org.tr/programlar.php). (Çevrimiçi: 20. 10.2012) .

²¹⁷ **European Commission**; Integrated Guidelines for Growth and Jobs (2008-2013). http://ec. Europe .eu /growthandjobs/pdf/integrated_guidelines_en/.pdf.Çevrimiçi:22.12.2013.

faaliyet olarak görmektedirler. Öte yandan, ekonomide girişimcilik talebi yine ekonomiye katılan girişimciler sayesinde yaratılabilmektedir. Aynı zamanda, girişimcilik ile üretim ve dağıtım faaliyeti gerçekleştirilerek ekonomik kalkınmaya katkı yapılmaktadır. Bunun yanı sıra girişimcilik, bilim ve piyasa arasındaki boşluğu kapatarak, yeni iş alanları yaratmak suretiyle piyasanın genişlemesine ve derinleşmesine hizmet etmektedir.²¹⁸

Küresel-yerel süreçteki girişimciler, eksik bilgilerin tamamlandığı, mobilitenin, şeffaflığın, güvenin ve yakınlığın, işbirlikçi rekabet ortamının bulunduğu kümelenmeleri tercih etmektedir. Küme girişimleri girişimcilik faaliyetlerine yol açarak endüstriyel dönüşümü ve gelişimi sağlamaktadır. Küme piyasası talep çeşitlenmesine; uzmanlaşan işgücü ve yeni teknolojileri kullanan girişimcileriyle cevap vermektedir. Aynı zamanda, girişimci sınıfındaki çoğalma karın bölüşümünü yaymaktadır. Kârın yaygın bölüşümü çalışma yaşamının dinamizmini sağlamakta, “Gini Katsayısı”na pozitif etki yapmak suretiyle milli gelirde artışa neden olmaktadır. Okun yasası gereği milli gelirdeki artış tekrar istihdamın artışına neden olacaktır. Kümeler istihdam olanaklarını ortaya çıkarken gelirin daha çok kişi tarafından paylaşılmasını sağlayarak kalkınmaya katkı yapmaktadır. Kendi işini yapanların çoğalmasa kişilerin yeteneklerini daha fazla kullanabilmesine ve faydasını maksimize etmesine olanak vermektedir. Küresel-yerel rekabet şartları, çok yönlü kümelenme politikaları geliştirilmesini, ülke gerçekleri açısından zorunlu kılmaktadır.²¹⁹

Kümelenme alanlarında hammadde, işgücü, talep koşulları ve diğer destekleyici kurum ve kuruluşların belirli bir endüstriye uygun olmasının gözetilmesi piyasaya giriş yapacakların “ne olduğu bilinen” bir piyasaya girmesi demektir. Aynı zamanda kümenin yakın ilişkileri girişimcilere güven vermektedir. Küme içindeki girişimlerin işbirliği içinde sinerji oluşturmaları küme dışındaki girişimlere göre rekabet avantajı sağlamalarına neden olduğundan, rekabetçi girişimciler kümelenmeyi tercih

²¹⁸ Abdullah Soysal, “Türkiye’de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme”, c.65.s.1, **SBF Dergisi: Ankara Üniversitesi**, Ankara, 2010.

²¹⁹ Elif H. Hobikoğlu ve Müjgan Hacıoğlu Deniz, “Kümelenme Modeli ve Politikaları Çerçevesinde Bilgi Yapılanması ve Rekabet İlişkisi”, **Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı**, 2011, s.232.

etmektedir. Kümelenmenin girişimcilik faaliyetleri yeni birleşmelere olanak sağlarken, kümelenme ağı, ucu açık girişimcilik süreçleriyle kendi özelliğini ortaya koymaktadır.

Küme piyasasının küçük ölçekli işletmelerin kurulmasını girişim ve girişimcilerle destekliyor olması, bazı büyük işletmelerin üretmek yerine bir kısım mal ve hizmetleri dışarıdan tedarik etmeye dayalı esneklik stratejilerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, küme piyasasında esneklik stratejilerinin yaygın olması küçük işletmelerin sayısını girişimciler aracılığıyla arttırmaktadır. Diğer yandan, kümelenmenin konseptindeki elementlerin sağladığı avantajlar girişimciliğe küme içerisinde merkezi bir rol vermektedir. Girişimciler yerel kaynaklardan istifade ederek kümenin kurumsallaşmasına katkıda bulunmaktadır. Yeniliğe açık, basit ilişkilerden karmaşık ağların oluştuğu kümelenme, girişimciler için kolaylıklar sunmaktadır. Kümelenmedeki bölgesel ürün tipleri, endüstriyel çerçeveyi belirlerken girişimciler kendiyle ilgili kümeye dâhil olmaktadır.

Kümelenme politikaları; küme piyasasına yönelik taleblein miktarı , pratik veya teorik bilginin geliştirilmesi, kurumlararası işbirliğini sağlamak ve piyasanın zafiyet ve dengesizliklerinin gidermek için girişimcilerin doğru bir şekilde yoğunlaşmalarında yönlendirici olmaktadır. İsabetli yoğunlaşmada yer alan küme girişimcileri, işbirliği ve bilginin yaratıcı paylaşımıyla birlikte rekabet gücü ve verimlilikleri arttırarak satış ve ihracat rakamlarını yükseltmektedir. Kümelenmeler, endüstrinin elverişli bölgelerde üretimine odaklandığından girişimcilerin yoğunlaşması da buna göre olmaktadır. Ürün tipleri; kümelenme, endüstriyel kümelenme ve bölgesel yenilik ağları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Diğer yandan, küme piyasasında üretim faktörlerinin avantajlarını kullanabilen girişimcilerin yoğunlaşması, adem-i merkezi yapıyı güçlendirmektedir. Bununla birlikte, kümelenmede girişimlerin işbirliği ve işbölümü yapması, esnek uzmanlaşması, üretimi dilimlemeleri ve devretmeleri yeni girişimcilere yol açmaktadır. Adem-i merkezi yapıya sahip küme piyasası, yakınlık ve çalışma güveni içinde teknolojik yenilikleri uygulayan yeni girişimciler tarafından tercih edilmektedir. Ayrıca, kümelenmeler, endüstriyel uzmanlaşmayı sağlayarak ihracat artışına ve istihdama pozitif etkide bulunmaktadır. Krizlerin çözümü, yerel işbirliği içinde rekabetin sağlandığı istikrarlı üretimde bulunan kümelenmelerle

mümkün olmaktadır. Aynı zamanda, kümelenmenin işbirliği içinde üretim genişlemesine neden olan girişimcileri, ülkelerin ekonomik büyümesine ve kalkınmasına katkı yapmaktadır.

Küme içindeki firmaların işbirliği içinde sinerji oluşturmaları küme dışındaki firmalara göre rekabet avantajı sağlamaları, girişimcileri kümeye çekmektedir. Kümelenmenin girişimcilik faaliyetleri yeni birleşmelerin yaratılmasına olanak sağlamaktadır. Küme piyasasında kendini istihdam eden ve işadımı sıfatının mesleki açıdan girişimcilikle eş anlamlı kullanılması önem taşımaktadır. Kalkınmayı hedeflemiş bir ülkenin hedefi girişimcilik faaliyetlerinin artırılması ve geliştirilmesine yönelik olmakla birlikte, girişimciliğin üstün yönleri olan özerklik, başarıma hissi, finansal kontrol küme ortamında teşvik edilmektedir.

A. Bilgi Ekonomisinin Yükselişi ve Girişimcilik

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte üretimin ölçeğinin küçülmesi ve KOBİ'lerin ön plana çıkmasıyla girişimciliğin önemi artmıştır. Günümüzde girişimcilerin yeni projelerini hayata geçirmeleri ve yeni işletmeler kurmaları ekonomik büyümenin itici gücü olarak görülmektedir. Bu nedenle, girişimci kişi ve işletmelerin sayısının artırılması ülkelerin ekonomi politikalarında yer almaktadır. Girişimlerin ve girişimciliğin ekonomik kalkınmada öneminin artmasına paralel olarak gelişmiş ülkelerde mukayeseli üstünlüğün kaynağı olarak bilgi ön plana çıkmıştır.

Ekonomik süreçte üretici ve tüketicilerin kar elde etme amacına hizmet ettikleri görülmektedir. Bu amaca ulaşmak için tüketici en kaliteli ürünü en iyi fiyata almaya uğraşırken, üretici de en iyi ürünü en ucuz fiyata mal ederek tüketiciye en iyi fiyattan vermeye çalışmaktadır. Üreticilerin diğer bir amacı ise rekabet halinde oldukları rakiplerinin önüne geçerek pazardan daha fazla pay elde etmektir. Bundan dolayı, girişimciler için rekabette öne geçmek için pek çok yöntem ve araç kullanılmaktadır. Bu araçlar genelde ucuz hammadde ve işgücü olarak önplana çıkarken, üretim süreçlerinde

önemi iyice belirginleşen bilgi ve teknolojinin payı da oldukça yüksektir. Bu nedenle bilgi ekonomileri girişimcilik bakımından önemli hale gelmiştir.²²⁰

Girişimcilik ile vurgulanan, kişi değil de girişimcilik süreci ise; girişimcilik statik olmaktan çok dinamik olarak değer yaratmak amacıyla fırsat aramaya odaklanmış ve kaynakları sinerjiye dönüştürecek atılımı gerçekleştirmek olarak anlaşılmaktadır.²²¹ Bu anlayış, sirket içi girişimciliği ve bilgi girişimciliğini karşımıza çıkarmaktadır. İç girişimcilik olgusu bilgi ekonomisinin hızla gelişen piyasa yapılarının bir cevabı olarak ortaya çıkmıştır. İç girişimciler, girişimci yetenekleriyle işletme içerisinde yenilikçi ürünler üreten ve bununla ilgili süreçlerin gelişmesine katkıda bulunan ürün ya da süreçle ilgili bilgiye ve anlayışa sahip olan kişilerdir.²²² Bilgi yaratımı, firmaların başarılı olmasında en önemli yenilik kaynağı olması nedeniyle giderek daha da önemli hale gelmektedir. Bu nedenle, bilgi toplamayı, geliştirmeyi, paylaşmayı, yönetmeyi ve çıkarları doğrultusunda kullanmayı bilen bilgi girişimcilerine ihtiyaç duyulmaktadır.²²³ Ayrıca, bilgiyi kullanan iç girişimciler, orta derece risk almakta, kendine güvenmekte ve çalıştığı kurumdan destek beklemektedir.²²⁴

Bilgi girişimcileri ise iletişim yetenekleri güçlü, teknolojiyi kullanabilen, araştırmacı, bilginin önemini kavrayan ve bunları sınıflandırıp yeni bilginin üretilmesine yol açan yönleri ile nitelenmiştir.²²⁵ İç girişimcilik görevini gören bilgi girişimcileri, teknolojiye öncü, yenilikçi, fırsatları değerlendirebilen, ekip çalışmasına yatkın, sorumluluk alabilen ve esnekliğe açık kişilerdir. Diğer yandan, iç girişimcilik faaliyetleri bilgi girişimcilerinin işletme içindeki varlığına bağlıdır. Bilgi girişimciliği,

²²⁰ Marcus Wagner, "Eco-Entrepreneurship: An Emprical Perspective Based On Survey Data", **Entrepreneurship, Innovation and Economic Growht**, Vol.20, 2009, ss.127-152.

²²¹ David Rae ve Mary Carswell, "Towards a Conceptual Understanding of Entrepreneurial Learning", **Journal of Small Business and Enterprise Development**, Birmingham, UK: Birmingham University Press, Economics School, Vol:8, No: 2, 2003, ss.150-158.

²²² Thomas Colin Coulson , "The Knowledge Entrepreneurship Challenge: Moving on From Knowledge Sharing to Knowledge Creation and Exploration", **The Learning Organization**, New York: Mc Graw Hill Publ., Vol: 11, No: 11, 2004, ss.84-93.

²²³ Mehmet Başar ve Tuğberk Tosunoğlu, "Değer Yaratımında İç Girişimciliğin Değişen Boyutu: Bilgi Girişimcilerinin Rolü", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Çanakkale: ÇOMÜ, C.1, S.1, 2006, s.123.

²²⁴ Alev Katrinli, **'Bir Örgüt Geliştirme Aracı Olarak İç Girişimciler'**, Dokuz Eylül Üni., Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1994, s.4.

²²⁵ Donald Kuratko ve Michael Hodgetts, **Entrepreneurship, Theory, Process**, NY, USA: Irwi Mc Graw-Hill Publication, 1998, s.64.

teknolojiye bağılı olarak sürekli güncel gelişmeleri takip etmek durumundadırlar.²²⁶ Gelişmekte olan ülkelerin sorunlarından biri olan işsizlik, yeni yatırımların yapılmaması sonucu ortaya çıkmaktadır. İşsizlikten kurtulmanın etkin yolu, girişimci kişilerin kendi işlerini kurmasının teşvik edilmesidir. Bu ise bilgi girişimciliği yoluyla gerçekleşmektedir. Girişimci sayısı ne kadar çok artarsa, istihdam oranı o ölçüde artmakta ve coğrafi alanların gelişmesine katkı sağlanmaktadır. Diğer yandan, kontrollü ekonominin en temel çelişkilerinden biri, istihdam artışlarının genellikle ücretlerin düşürülmesi ile sağlanmasıdır. Buna karşın girişim ekonomisi ise yüksek istihdam ile yüksek ücret bileşimine imkân vermektedir. Diğer bir araştırmada Audretsch ve Thurik, girişim ekonomisine uygun politikalar uygulayan OECD ekonomilerinin, 1970 ve 1980’li yıllarda ekonomik ve endüstriyel yeniden yapılanma esnasında kaybedilen istihdam kadar yeni istihdam yarattıklarını belirtmektedir.²²⁷

1. Yenilikçilik (İnovasyon), Bilgi Ekonomileri ve Girişimciler

Küme ağı, öğrenmeyi hızlandırarak, işlem maliyetlerini azaltarak, işletme düzeyinde maliyetlerin düşmesine neden olarak girişimcilerin ortak bilgi havuzundan kombine yararlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bilgi ekonomileri küresel–yerel süreçte girişimcilerin rekabet gücünü arttırmaktadır. Girişimciler açısından on-line kullanan müşterilerin yeniliğe bakış açıları oldukça önemlidir. Müşterinin internet üzerinden ürün ya da hizmet satın alma olasılığı müşterilerin yeniliklere bakış açısıyla ilişkilendirilmektedir.²²⁸ Girişimciler, yenilikçi bakış açısıyla, online ortamda ürünlerini sunarak uzun süreli ilişkiler oluşturmakta ve başarılarını arttırmaktadır.²²⁹

Küme piyasalarında girişimcileri öne çıkaran pek çok unsur bulunmaktadır. Hammadde, enerji ve işçilik ücreti mikro düzeyde rekabet unsuru olarak karşımıza çıkarken, ekonomik konjonktür, siyasi istikrar, mevzuat değişiklikleri ve uluslararası

²²⁶ David Kinloy, **Entrepreneurship**, Eight Edition, Berkshire, NY, USA: Mc Graw–Hill Publication, 2003, s.304.

²²⁷ Audretsch ve Thurik, “A Model of The Entrepreneurial Economy...”, s.16.

²²⁸ S.Wang ve M.T.Wang, “Shopping Online or Not? Cognition and Personality Matters”, **Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research**(3)(1), 2006, ss.68-80.

²²⁹ Delia Vasquez ve X.Xu, “Investigating Linkages Between Online Purchase Behaviour Variables”, **International Journal of Retail & Distribution Management** 7(5), University of Manchester, UK, 2009, ss.408-419.

gelişmeler makro unsurları oluşturmaktadır. Küme girişimcilerinin teknolojiye desteği etkin bir unsur olmakla birlikte, teknolojinin o ülkenin sınırlarında üretilip-üretilmemesinin, teknolojinin rekabet gücü üzerindeki etkisi ile ilişkisi düşüktür.

Öte yandan, kümelenmelerde esas olan girişimcilerin ileri teknolojilere sahip olmaları ve onları kullanabilme kabiliyetleridir.²³⁰ Bilişim teknolojilerinin girişimciler açısından en büyük getirisi iş süreçlerini değiştirmek yönünde olmuştur. Ürünün tasarım aşaması, dağıtım aşaması ve geri bildirimlerin değerlendirilmesi süreçleri bilginin kullanımı işgücünün vasfını yükseltmektedir. Ayrıca, girişimcilerinin yerelden küresele geçişine aracı olan bilgi ekonomisi zaman kaybını önlemektedir. Girişimci için para ve zaman gibi maddi kaynaklar ile maddi olmayan kaynaklar; yaratıcılık, cesaret, toplumsal-kişisel kazanç elde etme oldukça önemlidir. Bu anlamda bilgi ekonomileri girişimciler açısından belirsizliğin azaltılması ve ileriye dönük projeler üretilmesi konularında destekler sunmaktadır.

Girişimciler, küme piyasalarında Bilgi İletişim Teknolojilerini ve Genel Amaçlı Teknolojileri kullanarak yenilikçi faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Aynı zamanda, küme piyasasında bilgi, yaratıcı yıkıcılığın etkisini izole etmektedir. Kümelerde genişleyen bilgi tabanı yayılmacı özelliği geliştirerek bilgiyi herkese açık bir emtia haline getirmektedir. Kümeler, hem coğrafi yakınlık hem de organizasyonel yapıları nedeniyle taşınabilir bilgiye önem vermektedir. Coğrafi yakınlık girdi maliyetlerini azaltarak işbirliği alanlarını güçlendirerek bilginin mobilitesini sağlamaktadır. Ayrıca, coğrafi yakınlık içinde bilginin kullanımı ani değişimler karşısında esnekliği geliştirmekte ve dikey ilişkileri güçlendirmektedir. Küme girişimleri en iyi yaptıkları işte uzmanlaşarak işbölümü dolaşımını geliştirmektedirler. Girişimciler, yeni bilgiler sayesinde fırsatları sezerek yenilik içeren fikirlerini yenilikçi girişimlerle değerlendirmektedir. Küme girişimcilerinin oluşturduğu yenilikçi girişimler işsizliğin çözümünde önemli roller üstlenmektedir.

²³⁰ Hadi Uluengin vd. , **Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu'na Göre Bir Değerlendirme**,http://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/rapor_2011_kuresel_rekabet_duzeyi_2011.pdf (Erişim Tarihi:12.12.2013)

Bölgesel inovasyon sektörleri tekil sektörlerden veya kümelenmelerden daha geniştir. Bunların bazıları büyüme performansı ve potansiyelleri nedeniyle politika desteğini alan stratejik önceliklere sahiptir.²³¹ Geçmişte rekabetçi olmayan bazı sektörlerde kamu desteği verilirken, günümüzde ileri teknoloji kullanan, inovasyon sistemlerinin rekabetçi politikalarında yer alabilecek kümelerin desteklenmesine önem verilmektedir.²³² Örneğin; Tokyo'daki kümelenmelerde montaj endüstrisi verilerine göre, inovasyon; uzun dönemli ağları ve yığınlaşma ekonomilerini meydana getirmektedir. Bu bölgedeki inovasyon, zaman geçtikçe çekirdek bölgeden kıyılara doğru belirgin bir biçimde artış göstermiştir. Buna paralel olarak, çalışmaların etkinlik derecesi kıyı bölgelerde artmaktadır. Yenilikçiliğin arttığı kıyı bölgeler, göreceli olarak küçük kuruluşların gittikçe daha çok yer aldığı ve işbölümünün gelişmiş olduğu coğrafi alanlardan oluşmaktadır.²³³

Kümelenmede işbölümü ve uzmanlaşmanın neden olduğu üretkenlik ve yenilikçilik, bilgiye dayalı yeni girişimciliklere yol açmaktadır. Yenilikçi fikirlere sahip girişimciler küme piyasasındaki ihtiyaca göre, iş fikirlerini ekonomik fırsatlara dönüştürmektedir.²³⁴ Kümedeki üretim ve pazar ile ilgili fırsatları ve yenilikleri girişimciler gerçekleştirmektedir.²³⁵

Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler ve internetin hayatımıza girmesiyle, işletmelerin kendilerini geliştirme imkanı artmış; hatta online ortamda bilgiye, yeni ürünlere, hizmetlere ulaşmak, bunları kulaktan kulağa yaymak çok daha kolay hale gelmiştir. Tüketicilere online mağaza ortamında sunulabilen sanal değerler

²³¹ Philip Cooke, "Regional Innovation Systems: General Findings and Some New Evidence from Biotechnology Clusters", **Journal of Technology Transfer**, Vol. 27, 2002, ss. 133-145.

²³² Esben Andersen ve Morris Teubal, "High Tech Cluster Creation and Cluster Re-Configuration A System and A Policy Perspective", **Supplementary Paper Presented at The DRUID Conference**, June 1999.

²³³ Eiji Yamamura ve Inyong Shin, "Dynamics of Agglomeration Economies and Regional Industrial Structure: The Case of The Assembly Industry of The Greater Tokyo Region, 1960-2000", **Structural Change and Economic Dynamics**, Vol. 18, 2007, ss. 483-499.

²³⁴ Mehmet Halit Yıldırım vd., "İşletme Sahibi Yöneticilerin Girişimci Kişilik Özellikleri ile Girişimcilik Becerileri Arasındaki İlişkinin Tespiti: Aksaray Örneği", **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 3(2), 2011, ss.189-199.

²³⁵ İsmail Yılmaz ve E.Mayatürk Akyol, "Yenilikçi Yönetim Anlayışı ve Girişimcilik: Almanya'daki Türk Girişimciliği", **3.Uluslararası Girişimcilik Kongresi**, 17-19 Mayıs 2011, ss.70-73.

sayesinde, yenilikçilik anlayışı ile kişiye özel hizmetler verilmekte, yeni çözümler geliştiren daha zengin içerikler oluşturulmakta ve kullanılmaktadır.²³⁶ Girişimlerin, web sitelerini kullanması girişimciler tarafından dikkate alınmaktadır.²³⁷

OECD ve AB literatüründe yenilik kavramı; yeni ve iyileştirilmiş ürün, hizmet, pazarlama ve organizasyon yöntemleri geliştirmeyi ifade etmekte ve bilgi ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, İşletmelerin faaliyetlerinde gerçekleştirilen dört yenilik türü; ürün yenilikleri, süreç yenilikleri, organizasyonel yenilikler, pazarlama yenilikleri olarak belirtilmektedir.²³⁸

TÜİK tarafından, OECD Metodolojisine uygun olarak üç yıllık dönemlere ilişkin yenilik araştırması yapılmaktadır. Referans yılı 2010 olan ve 2008-2010 yıllarını kapsayan üç yıllık dönemde on veya daha fazla çalışanı olan girişimlerin %51,4'ü yenilik faaliyetinde bulunmuştur. Bu girişimlerin %35,2'si teknolojik yenilik faaliyeti yürütürken %42,5'i teknolojik olmayan yenilik faaliyetinde bulunmuştur. Teknolojik olmayan yenilik faaliyeti kapsamında girişimlerin %24,7'si organizasyon yeniliği, %35,5'i ise pazarlama yeniliği gerçekleştirmiştir. Pazarlama yeniliği yapan girişimlerin %77,8'i pazarlama yeniliği yapmada en önemli aracın pazar payını korumak ya da arttırmak olduğunu belirtmiştir.²³⁹ Bununla birlikte, bilgiye dayalı teknolojik gelişme, girişimciler için yeni fırsatlar sunmaktadır. Tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanabilmesi için gerekli bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi, yenilikçi tüketim kültürünün her yönüyle anlaşılması çok yönlü girişimcilerle sağlanmaktadır. Çağdaş yenilikçi pazarlama anlayışı ile hareket eden girişimciler yoğun küresel-yerel rekabet ortamında başarı sağlamaktadır.²⁴⁰ Bununla birlikte, küme girişimciliği yenilikçilik ile birlikte ele alındığından kümelenmiş girişimler kümelenmemiş

²³⁶ İbrahim Kırçova, **İnternette Pazarlama**, Beta Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 2005, s.88.

²³⁷ Başak Değerli, "Bilişsel Süreçler Bağlamında Tüketici Davranışının Yeni İletişim Ortamlarında Bilgi Edinme Amaçlı İncelenmesi: Online Mağaza Kullanım Niyeti Üzerine Bir Araştırma" **Marmara Üni. S.B.E. Doktora Tezi**, İstanbul, 2011, ss.80-85.

²³⁸ OECD/Eurostatt: **Oslo Kılavuzu, Yenilik Verilerin Toplanması ve Yorumlanması için İlkeler**, Çeviri:TÜBİTAK, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Oslo_3_TR.pdf (Erişim Tarihi:10.01.2013).

²³⁹ TÜİK, **2008-2010 Yenilik Araştırması**, www.tuik.gov.tr.(Erişim Tarihi:12.10.2012).

²⁴⁰ Chyong Ling Lin vd., "The Effects of Online Reviews on Purchasing Intention:The Moderating Role of Need For Cognition ", **Social Behavior And Personality**(39-1), Palmerston North –New Zealand, 2012, ss.71-82.

girişimlere göre daha yenilikçidir.²⁴¹ Ayrıca, R.Kaufmann ve A.Kumar, Bangalore ve Hyderabad'daki bilişim-teknolojileri kümelenmelerinin pozitif dışsallıklara sahip olmasının endüstrinin büyümesine ve kalkınmaya katkı yaptığını belirtmektedir.²⁴²

Bilgi ekonomisi yenilikçi girişimciliğin artışına neden olmaktadır. Bununla birlikte, kümelenmede girişimciliğin yükselişi; mukayeseli üstünlüğün, imalat sektöründen bilgi temelli faaliyetlere kaymasıyla açıklanmaktadır. Bir firmada çalışan uzman bilgili kimselerin yeni girişimciler olarak yeni işletmeler kurması küme piyasası içinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, kümelenmede bilgi teknolojilerinin etkin kullanımı, küme girişimlerini uluslararası alana çıkaran girişimciler tarafından dikkate alınmaktadır. Çünkü, bilgi teknolojileri ucuz ve etkili bir araç olarak küme girişimcileri için maliyeti düşürmektedir. Bilgi teknolojilerini kullanan küme girişimleri, büyük işletmelerle yarışabilmekte ve küresel-yerel rekabet gücü elde etmektedir. Yenilikçi girişim/girişimcilik eğilimi, küresel-yerel süreçte kümelerle birlikte yükselmektedir. Ayrıca, küme piyasalarında büyük ölçekli işletmelerin üretimlerini esnek uzmanlaşmaya dayalı olarak adem-i merkezileştirmesi ve dikey olarak parçalaması bilgili, yenilikçi girişimcilerin ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilmektedir. Diğer yandan, ülkeler arasındaki rekabetçilik sıralamasında kullanılan; Küresel Rekabetçilik Endeksinin bileşenlerinden biri de bilgi ekonomisine bağlı olarak gelişen teknolojidir. Bunun için, girişimcilerin rekabet gücü elde etmelerinde teknolojik ürünlere sahip olmaları çok önemlidir.²⁴³

Girişimlerdeki basit ve etkin yönetimlerde girişimcinin işin başında olması, sorunlara zamanında müdahaleyi sağlamaktadır. Küme dışındaki büyük işletmelerin katlanmak zorunda olduğu üretim maliyetlerinin kümedeki işletmelere göre daha çok olması girişimcileri, bilgiyi kullanarak verimli çalışma ortamları sunan kümelenmelere çekmektedir. Kümelenmeler bilgiyi kullanarak girişimlerin; değişen taleplere uyum sağlayabilme yeteneklerine, girişimcilik potansiyellerine ve çalışanlarının yenilikçi

²⁴¹ <http://www.inovasyon.org/>.(Erişim Tarihi:23.04.2013).

²⁴² Robert J. Kauffman ve Ajay Kumar, "Mapping the Multi-Tiered Impacts On The Growth of IT Industries in India: A Combined Scale-and-Scope Externalities Perspective", **Information Technology for Development**, Vol. 14, issue 3, 2008, ss. 225-252.

²⁴³ Hadi Uluengin vd., **Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu**, Kasım-2011 . http://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref/files/rapor_kuresel_rekabet_duzeyi.(Erişim Tarihi:28.10.2013).

özelliklerini geliştirmelerine etki etmektedirler. Ayrıca, küme girişimleri sahip olduğu imkânları yeni ekonomik değerlere dönüştürebilen özelliklere sahiptir. Küme piyasasındaki girişimlerin bir kısmı nihai ürün üretmek yerine yarı mamul üretmekte veya tedarikçilik yapmaktadır. Kümelenme alanlarındaki bazı küçük ölçekli girişimler nihai ürün pazarında daralma olduğunda başka işletmeler için üretim yaparak hayatta kalmaktadırlar. Büyük işletmelerin piyasadan çekilmeleri ekonomik ve sosyal sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kümelenmedeki işletmelerin piyasadan çekilmesi, küme içinde risk paylaşılmış olduğundan küme dışına göre daha az yıkıcı olmaktadır. Öte yandan, birkısım işletmelerin piyasadan çekilmesiyle oluşan boşluk yeni girişimcilerle doldurularak piyasa dinamizmi canlı tutulmakta ve kriz riski azalmaktadır.

Yerel kalkınmada bölgesel kaynakların değerlendirilmesi için yenilikçi bilgi temelinde kümelenme stratejileri geliştirilmektedir. Bununla ilgili, Üniversitelerin kümeyle bağlantılı olarak yerel ekonominin aktörleriyle bir araya gelmesi oldukça önemlidir. Ayrıca, kamu ve özel kesimle işbirliği, bilgi-teknolojilerinin kullanımı-gelişimi, beşeri-sosyal sermayenin geliştirilerek küme ağında yer alması yerel kalkınmalara önemli katkılar sağlamaktadır. Bilginin gelişimi ve yayılmasıyla rekabetin önündeki engellerin kaldırılması, sosyal uyumun sağlanması, girişimciliğin teşviki, ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi ve kümelenmelerin kurumsallaşması yerel kalkınmayı sağlamaktadır.²⁴⁴ Çünkü, küme içinde bilgi ekonomilerinin katkılarıyla yüksek uzmanlaşma ve coğrafi yakınlığın avantajlarından yararlanılmaktadır. Küme alanlarında bilginin kullanımı katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesine yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, bilgi ekonomisi işgücünün verimliliğini artırmakta ve rekabette öne geçmeyi sağlamaktadır. Bununla birlikte, kümelenmelerde bilginin kullanımı işgücünü vasıflandırma açısından da önem taşımaktadır. Bilgi toplumunda rekabet avantajı sağlamak için kümelerin rolü ve ağırlığı artmıştır. Bilginin oluşturulması, yayılması, kullanılması ekonomik kalkınmanın itici gücünü oluşturarak, farklı üretim yeteneklerine sahip dinamik ve esnek girişimcilerin sayılarını çoğaltmaktadır. Yaşanan değişimler girişimcileri, değişen-çeşitlenen ekonomilere

²⁴⁴ Eurostat: http://europe.eu.int/comm/eurosata/ramon/nuts/mainchar_regions_en.html. (Erişim Tarihi : 05.01.2013).

uygun işletmeler kurmaya yönelmiştir. Bilgi ve çeşit ekonomisinde, girişimciler için en uygun endüstriyel iş ortamı; riskin ve maliyetlerin minimize edildiği kümelenmelerdir.

Küme girişimleri, değişen talepleri karşılayan bilgi sahibi girişimcilik potansiyelini taşımaktadırlar. Ayrıca, küme piyasasında çalışanlar bilgi ekonomisine ve yenilikçiliğe uyum sağlayarak imkânlarını ekonomik değerlere dönüştürmektedir. Bilgi teknolojilerini kullanan küme girişimleri büyük işletmelerle yarışabilmekte ve girişimlerin uluslararasılaşmasındaki engellerin aşılmasında itici güç olmaktadır. Bir işletmede çalışan uzman bilgili kimselerin, yeni girişimciler olarak girişimler kurması küme piyasası içinde gerçekleşmektedir. Kümelenmede bilgi teknolojilerinin etkin kullanılması, birçok girişimciyi uluslararası alana çıkarmaktadır. Kümelenmelerde bilgi teknolojileri bazen ucuz ve etkili bir araç olarak maliyeti düşürmektedir.²⁴⁵Yeniliğe açık ve basit ilişkilerden karmaşık ağların oluştuğu kümelenmeler, girişimcilerin küresel-yerel rekabet avantajı elde ettiği endüstriyel alanlar olarak; kalkınma, istihdam gibi makro ekonomik değerlere etki etmektedir. Nakliye maliyetlerinin az olması, sistemin dinamizmi, uzmanlaşan işgücü, bilgi oluşumu ve akıcılığı, teknoloji vb. unsurlar küme girişim ve girişimcilerini küresel-yerel piyasalarda öne geçirmektedir.²⁴⁶Kümelenme ağında; kamu ve özel kesim işbirliği, bilgi ve teknolojinin kullanımı/gelişimini sağlayan girişimcilerle, beşeri sermayenin geliştirilmesi yerel kalkınmayı sağlamaktadır.²⁴⁷

AB, büyüme ve istihdam için; bilgi iletişim teknolojilerinin etkin girişimcilik faaliyetleriyle kullanımına önem vermektedir. AB, girişimciliğin teşvikiyle birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinin endüstriyel altyapısını güçlendirmektedir. AB, bilgi toplumu ve yatırımcı-girişimciler için kümelenmeleri cazip hale getirmektedir. Bilgi odaklı sanayi temelinin güçlendirilmesi, araştırma kurumları, üniversiteler ve girişimlerden oluşan kümelerle gerçekleştirilmesi AB'nin hedefleri arasındadır. Ayrıca, daha çok insanın istihdam edilmesi ve insan kaynaklarının geliştirilmesi ulusal programlarda yer

²⁴⁵ Hadi Uluengin vd.,**a.g.k.**, (Erişim Tarihi:28.03.2013.)

²⁴⁶ Bayram İrhan,"Kümelenmenin Girişimcilik Üzerine Etkisi", **Uluslararası Girişimcilik Kongresi Bildiriler Kitabı**, Manisa, 2013, ss.25-37.

²⁴⁷ DPT, **Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi(2007-2013)**, Ankara.

almaktadır.²⁴⁸ Avrupa Şartı'nda girişimcilerin, Avrupa ekonomisinin belkemiğini oluşturduğu, istihdam ve yeni iş fikirlerinin yaratılmasında kaynak teşkil ettiği belirtilmektedir. AB genelinde rekabet gücünün artması, yenilik üretme ve yayma kapasitesinin güçlendirilmesi öngörülerek, dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme temelinde bilgi toplumu ve girişimciliği oluşturulmaktadır. Ayrıca, AB, iş yaratmak, büyümek ve rekabet için bilgi girişimciliğini ön plana çıkarmaktadır.²⁴⁹

2. Bilgi Ekonomisi, Küme ve Yan Sanayi(Spin-Off) Girişimciliği

Küme piyasası mal ve talep çeşitliliğine, yeni girişimciler üreterek tepki vermektedir. Girişimciler yeni firmalarla bilgi iletişim teknolojilerini ve genel amaçlı teknolojileri kullanarak yenilikçi faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Girişimcilerin yenilikçi faaliyetleri küme piyasasının rekabet gücünü artırmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası alanda kümelerin rekabet gücü kazanması girişimlere ihracat olanağı vermektedir. Aynı zamanda, ihracatın artışı devamlı ve artan üretim şartlarıyla ulusal işsizlik sorununun çözümüne pozitif etki yapmaktadır. Dolayısıyla, hem milli gelirden, hem de artışı hem de istihdamda artış görülmektedir.

Küme piyasası rekabet avantajı sağlamak için kendini ucuz emeğe dayandırmamaktadır. Kümelenmelerin, emeğin sömürsüne dayalı bir rekabet avantajı peşinde olmadığı, aksine emeğe değer katan, işgücünü uzmanlaştırarak yeni girişimciler olarak kendine dâhil eden bir karakteri vardır. Bunun aksi, tam bir küme özelliği taşımayan ve farklı niteliklere sahip guruplaşmalar demektir. Küme alanları işgücünün vasfını yükseltmekte ve bu işgücünü zamanla iş sahibi yapmaktadır. Küme piyasalarında, işçi sınıfından girişimci sınıfına geçiş yapılmaktadır. Ayrıca, kurumsallaşan olgun kümeler kayıtdışılığı ortadan kaldıracak ve ILO'nun belirlediği standartlara uymak zorunda kalacaktır. İşgücünün zayıf ve baskı altında olması geç sanayileşen ülkelerin özelliğine atfedilirken; ihracat, teknoloji, ürün geliştirme, işçilerin eğitimi/uzmanlaşmasının sağlandığı kümeler bu durumu ortadan kaldırmaktadır.

²⁴⁸ European Commission: **Integrated Guidelines for Growth and Jobs (2008-2012)**,http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/integrated_guidelines_en.pdf.Çevrimiçi:21.09.2013.

²⁴⁹ İKV, **Rekabet Edebilirlik ve Yenilikçilik Çerçeve Programı**, Yayın No:220, İstanbul, 2011, ss.8-10.

Kümelenmenin kendi içinden bilgili yeni girişimleri ve girişimcileri piyasaya dâhil etmesi bazen yan sanayinin gelişmesi ile olmaktadır. Kümelenmenin kendi ağında yer alan üniversiteler bilgi transferi, Ar-Ge gibi konularda faaliyetlerini sürdürmektedir. Küme-üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde akademik personel yan iş olarak girişimci sıfatıyla(Academic Staff Spin-Off) kümelenmeye dahil olmaktadırlar. Akademik çalışmalarda girişimcilik kümelenmenin fonksiyonunda yer alan bir karakter olarak görülmektedir.²⁵⁰ Ayrıca, akademik düzeyde girişimcilikle ilgili çalışmalar üst düzeyde yapılmaktadır. Aynı zamanda, girişimciliğin yerel kümelenmenin içindeki bir unsur olduğu belirtilmektedir.²⁵¹

Küresel-yerel sürecin pazarı olan küme piyasasında farklı girişimcilikler yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi yan sanayi(yan ürün/yan iş)nin küme piyasasına etkisinden dolayı ortaya çıkan girişimciliktir. Bazen yan sanayinin yoğunlaşması sonucunda sektörle ilgili diğer işletme ve kurum/kuruluşlarla küme oluşmaktadır. Küme piyasasındaki bu oluşum yan sanayi girişimcilerini çoğaltmaktadır.

Küme ortamı, küresel-yerel düzeydeki işlerde yan sanayi girişimciliğini teşvik etmekte ve Bilim ve Teknoloji alanındaki gelişmelerde önemli bir rol oynamaktadır. Kümelenmelerdeki, Bilim-Teknoloji transferi Üniversite-Sanayi işbirliği çerçevesinde gerçekleşmektedir.²⁵² Kümelenmelerin gelişimindeki önemli faktörlerden biri de küme-üniversite işbirliğidir. Günümüzde, buluş yapan, yaratıcılık unsurları geliştiren ve bilgi üreten akademik personel, küme alanlarına girişimci olarak kabul edilmektedir. Bu durum akademik personelin yan sanayi/yan işi (academic staff spin-offs) olarak değerlendirilmektedir. Akademik çalışanlar için yan iş diyebileceğimiz yeni bir kavram literatüre kazandırılmıştır. Spin-off; akademik personelin girişimciliğini ifade etmekte ve akademik danışmanlıkla bilgilerin, buluş ve yeniliklerin paylaşıldığı –yan iş- anlamına gelen bir kavram olarak kullanılmaktadır.

²⁵⁰ Maryann Feldman, "The Impact of Institution Quality, Cluster Strenght and TLO Licensing Capacity on The Rate of Academic Staff Spin-offs" İçinde, **Innovation Strategy and Structure-Paper to be Presented at The DRUID 2011**, Copenhagen Business School-Denmark, 2011.

²⁵¹ Thomas Astebro ve Navid Bazzazian, "Student Startups and Local Economic Development", **Paper Presendet at DRUID Conference**, 17-19 June, London, UK, 2010.

²⁵² David Mowery vd. , **Ivory Tower and Industrial Innovation:University-Industry Technology Transfer Before and After The Bayh-DoleAct.**, Stanford University Press: Stanford, USA, 2004.

Yukarıda değinildiği gibi böyle bir girişimcilik uygulaması küme piyasalarında bilgi ve teknoloji transferinin teşvik edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu girişimci uygulamada akademik çalışanlar arasında daha fazla deneyime sahip olanlara öncelik verilmektedir. Akademik kurumlarda oluşturulan profesyonel sosyal ağ teknoloji transferi için bir araç olarak kullanılmaktadır. Kümelenmeye dahil olan üniversiteler, bilgi/teknoloji transferinde faaliyet göstermektedir. Küme piyasasında bilgi üreten akademik personel yan iş olarak girişimcilik yapabilmektedir. Küme piyasasının bir özelliği de akademinin üretken personelinden istifadeyi teşvik için bu kişileri kendi bünyesine girişimci/paydaş olarak kabul etmesidir. Akademi dünyasının önde gelen üniversite-fakültelerindeki personeller ana şirketlerin paydaşı olabilmekte ve akademik çalışanlar arasında buluş yapanlar lisans hakkını elinde tutmaktadır.

Akademik personel, kendinlerine ait lisanslarının küme piyasasında kullanılmasından gelir elde etmekte ve bu durum onlar için güçlü bir teşvik olmaktadır. Ayrıca, bundan gerek küme, gerekse ülke ekonomisi kazançlı çıkmaktadır. Çünkü, ekonomik kalkınmada bilgi ve teknolojinin transfer edilmesi oldukça önemlidir. Küme piyasasında bilgi ve teknolojinin içeriden ve dışarıdan transfer edilmesiyle katma değeri yüksek ürünler üretilebilmektedir. Bu durum daha fazla gelir artışına neden olduğu için küme işletmeleri akademik personeli kendilerine paydaş yapmaktadır. Küme girişimleri akademik personeli kendine dahil ederek verimliliğini artırmakta ve sürekli olarak yenilikleri uygulama imkânına kavuşmaktadır. Üniversite-sanayi işbirliği olarak da tanımlanabilecek olan bu ilişki elbette her açıdan faydalı olmaktadır. Küresel–yerel süreçte önemi artan kümelenmeler yan işleri/ürünleri kendine katarak girişimcilik, istihdam ve rekabet güçlerini arttırabilmektedir.²⁵³

Hammaddelerden katma değeri yüksek ürünler elde edilmesinde bilimsel fen ve teknolojiye ait bilgi dikkate alınmaktadır. Son yıllarda küme girişimlerinin akademik bilgiden faydalanma istekleri gittikçe artmaktadır. Kümelenmelerin teknolojik bilgiyi

²⁵³ Maryann Feldman, "Entrepreneurship and American Research Universities: Evolution in Technology Transfer". In David Hart (ed.) **The Emergence of Entrepreneurship Policy: Governance, Start-Ups and Growth in The U.S. Knowledge Economy**. Cambridge University Press: Cambridge, UK, 2003, ss.92-112.

transferi farklı nedenlere dayanmaktadır. Kümelenmedeki endüstriye ait işletmeler üniversitelerdeki ileriye dönük teknolojik dönüşüm ile ilgili çalışmalara sponsor olmaktadır. Çünkü, küme işletmeleri kendi geleceklerinin bilgi ve teknoloji transferine ve katma değeri yüksek ürünler üretebilmeye bağlı olduğunun idraki içindedirler. Bilgi ve teknoloji transferini sağlayarak katma değeri yüksek ürünler üretmek veya üretilen ürünlerin katma değerini yükseltebilmek amacıyla; akademik personel ana şirketlere paydaş edilerek kümelenmeye dahil edilmektedir.²⁵⁴Yapılan araştırmalar, teknolojik buluşların ticarileştirilmesinde üniversitelerin ve akademik çevrelerin ağırlıklarının arttığını göstermektedir.²⁵⁵Ayrıca, kümelenmelerde akademik girişimcilerin gerçekleştirdikleri bu türden yan işlere duyulan ilgi ek gelir beklentileri nedeniyle süreklilik arz etmektedir.²⁵⁶

II. KÜMELENME ve İSTİHDAM

Kümelenmenin yerel düzeyde en önemli etkilerinden bir tanesi istihdam yaratmasıdır. Coğrafi bölgelerin mikro ve makroekonomik performanslarının farklılıklarına göre, kümelenme kapasiteleri dikkate alınarak bölgesel ekonomi politikaları geliştirilmektedir. Yerel ve bölgesel düzeyde ekonomik farklılıkları dikkate alarak yapılan ekonomide istihdamın sürdürülebilirliğine önem verilirken kümelenme politikaları geliştirilmektedir. Bunun için yerel ve bölgesel işgücünün yapısı ile istihdam kapasitesi oldukça önemlidir. Ayrıca, ulusal ekonomik dinamikler arasında yer alan istihdam ve işgücü yapısı endüstrilerin gelişme gösterdiği coğrafi yoğunlaşmalarla ilişkilendirilmektedir. Bu doğrultuda ulusal ekonomik dinamikler dikkate alınarak bazı bölgeler kalkınmada öncelikli olarak teşvik almakta ve bölgelerarası ekonomik farklılıklar giderilerek ulusal ekonomik kalkınma sağlanmak istenmektedir. Bununla birlikte, kümelenme alanlarında-Coğrafi Bilgi Sistemi-yle bilginin doğru kullanımı

²⁵⁴ Henry Etzkowitz, **Raisin Our Game: Technology Transfer and Academic Entrepreneurship at Stanford University**, Stanford University Press: USA, 2010, ss.2-32.

²⁵⁵ Stephan Heblich, “Parent Universities and The Location of Academic Startups”, **Small Business Economics**, Vol.42, 2014, ss.1-15.

²⁵⁶ Stephan Heblich ve V.Slavtchev, **The Location of University Spin-Offs**, Max Planck Institute of Economics-Jena, Germany, 2009, ss.12-33.

sağlanarak işgücünün daha çok istihdamı ve verimlilik artışı hedeflenmektedir.²⁵⁷ Ayrıca, endüstrilerin yoğunlaşmasında üretim faktörlerini avantajlı şekilde bir arada bulunduran kümelenmeler, istihdamın genişlemesinde öncü bir rol üstlenmektedir.

A. Kümelenme ve Emek Piyasaları

Şehirleşmenin artışı büyük şehirlerin çoğalmasına neden olurken bazı büyük şehirler metropolitan vasfını almıştır. Bu metropoller tek merkezli(monocentric) şehirden çok merkezli(poly-centric) şehirler düzenine geçiş anlamına gelmektedir. Bu durum istihdamın birçok farklı merkezlerde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu metropol şehir banliyölerindeki adem-i merkezi istihdam artışları karmaşık bir görünüm arz etmektedir.²⁵⁸ Bu istihdam kümelenmeleri bir dönüşümün sonucu olarak yerelin kendine ait özelliklerini yansıtmaktadır. İstihdam kümelenmelerine neden olan bu dönüşümler hızlı büyüyen şehirlerde yerel yapının dinamikleriyle birlikte(yeniden yapılanma sonucu) çevrelerine (sub-center) doğru tek merkezden çok merkezli yapıya dönüşmelerine neden olmuştur.²⁵⁹ Kümelenmelerin adem-i merkeziyetçi yapısı kendi içinde gerçekleşirken kendi dışında istihdamın farklı alanlarda yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu yoğunlaşmalarda, şehir merkezlerinin dışına doğru gelişen endüstrilerle bağlantılı olarak istihdam kümelenmeleri görülmektedir. Küresel-yerel süreçte, tek merkezli istihdam yerini farklı kümelenmelerin neden olduğu çok merkezli istihdam yoğunlaşmalarına bırakmaktadır. Kümelenmelerin kendi içinde girişimlere yönelik adem-i merkeziyetçi etkisi varken, kendi dışında ise işgücüne yönelik bir adem-i merkeziyetçi etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Büyük şehirlerin çevrelerindeki kümelenmeler istihdamda büyümeyi sağlamaktadır. Adem-i merkeziyetçi istihdam büyümesi; yerele ait bir çok faktörü içermesiyle karmaşık bir yapı arz etmektedir.²⁶⁰

²⁵⁷ Vania Ceccato ve Lars Olof Persson, "Dynamics of Rural Areas: An Assessment of Clusters of Employment in Sweden", **Journal of Rural Studies** Vol.18, Nordic Centre for Spatial Development-Box 1658, S-111 86, Stockholm, Sweden, 2002, ss.49-63.

²⁵⁸ D.P. Mc Millen ve C.S. Stefani, The Number of Sub Centers in Large Urban Areas, **Journal of Urban Economics** Vol.53, 2003, ss.321-338.

²⁵⁹ Pelin Alpkokin, "Dynamics of Clustered Employment Growth and its Impacts on Commuting Patterns in Rapidly Developing Cities " **Transportation Research Part A42**, El Sevier Publisher, 2008, ss.425-427.

²⁶⁰ Mark A.Hughes," Employment Decentralization and Accessibility", **Journal of American Planning Association** 57(3), 1991, ss.288-299.

Diğer yandan, küresel-yerel süreçte şehir etrafında istihdam yoğunlaşmaları bazı yerlerde düşük standartlarda gerçekleşmektedir.

Ekonomik faktörlerin uluslararası piyasalara giriş-çıkış engellerinin en aza indirilmesi ve özelleştirmelerin yaygınlaştırılması istihdamın coğrafi dağılımında değişiklikler meydana getirmiştir.²⁶¹ Küresel ve yerel düzeyde gerçekleşen yenilikçi faaliyetlerin rekabeti arttırması, üretim faktörlerinin işbirliğini ve değişimini gerekli kılmaktadır. Kümelenmelerde işbirliği içinde gerçekleştirilen yenilikçi eğilimlerin üretim süreçlerinde kullanılması yeni işbölümlerine neden olmaktadır. Yeni işbölümlerinin ortaya çıkmasıyla bu yeni işlerin yerine getirilmesinde işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni işleri üstlenecek işgücünün kümelenme alanlarına dahil olması kümelenmenin istihdama katkı yaptığını ortaya koymaktadır. Yereli ve küreseli ilgilendiren üretim süreçlerini kapsayan kümelenmelerde; KOBİ'ler bilgi iletişim teknolojileri ve hızlı ulaşım imkânlarını kullanan işgücünün küçük işletmeler kurmasına imkan vermektedir. Ayrıca, kümelerde uzman işgücünün girişimciliğe teşvik edilmesi, üretim süreçlerinde yeni işbölümlerinin ortaya çıkmasından da kaynaklanmaktadır. Kümelenmede işbölümleri, işgücünün uzmanlaşmasına neden olurken uzmanlaşan işgücü girişimci sınıfına dâhil olarak yeni işe almalara neden olmaktadır. Bundan dolayı, bölgesel endüstrilere ait yoğunlaşmayı içeren kümelenme yaklaşımıyla, verimlilik, kalite, yenilikçilik, uzmanlaşmaya önem verilmektedir. Kümelenme, “insana değer ver ki ülke kazansın” anlayışıyla çalışanların vasfını arttırmakta ve uzmanlaşmaya neden olan işbölümleriyle ve yeni iş yaratmalarla işsizleri kendine dâhil etmek suretiyle çalışan nüfusa katmaktadır.

Küme piyasasında yerel girişimciliğin geliştirilmesi, iç ve dış yatırımcıların teknik-bilgi için ortaklaşması, bilgi iletişim teknolojilerinin transferinin yaygınlaşması yeni istihdam alanlarının oluşumuna neden olmaktadır. Ayrıca, yerel üretim avantajlarını içeren kümelenmeler, yerel işgücünün yeteneklerini, bilgilerini ve diğer kaynaklarını yabancı girişimlerle paylaşmaktadır. Kümelenmeler, pozitif yoğunlaşmaya

²⁶¹ WCS: **Facing The Challenges of Globalization Equity, Justice and Diversity**, Paper Prepared for The UN Millenium Forum, 2000.

ait geliştirdikleri dış ilişkilerle, uzun dönemde çalışanların yeteneklerini ve başarılarını üst seviyeye çıkarmakta, maliyetleri minimize etmekte ve rekabette  ne geçmektedir .²⁶²

Öte yandan, emek piyasalarındaki ilgili düzenlemelerin uygulamada gerçekleştirilebilmesi için her Őeyden önce buna uygun olan piyasaların mevcudiyeti gereklidir. Bunun için küme piyasalarının oluşumu ve gelişiminde bu Şartların dikkate alınarak uygulanması, önceden oluşmuş küme dışı piyasalarda görülecek zorlukların daha kolay çözülmesine yardımcı olacaktır.

CoĒrafi ve üretim temelli kümelenme yaklaşımlarına göre üretimde rekabet  st nl Ē n n kaynaĒı emek maliyetinin düşük olması deĒil endüstriye ait diĒer faktörlerdir. Böyle bir durumda çokuluslu şirketlerin üretimlerini, emeĒin maliyetinin düşük ve bol, çalışma standartlarının düşük olduĒu gelişmekte olan ülkelere kaydırması söz konusu olmayacaktır. Aynı zamanda, çokuluslu şirketlerin bu ülkelerin mevcut düşük ücret ve  alışma Őartlarını kullanarak yüksek ücret ve yüksek çalışma standartlarına sahip ülkelerde ücretleri düşürmelerine ve istihdam olanaklarını yok etmelerine imkân vermeyecektir.²⁶³ Aynı zamanda, gelişmiş ülkelerde son dönemlerde görülen korumacılık yönündeki politik baskılar azalacaktır.²⁶⁴ Kümelenme, düşük çalışma standartlarından dolayı endüstrileri bir yerlere taşıma deĒil, her coĒrafi bölgenin-yerelin kendi kaynaklarına uygun koşullar içeren üretim imkanlarından faydalanma anlamına gelmektedir. Kümelenme içinde işverenin verimlilik arttırıcı teknolojilere yapacaĒı yatırımlar, işgücünün niteliĒini ve ücret düzeyini arttırmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, bir ülkede işgücünün beşeri sermaye birikimi artışına paralel olarak, verimlilik ve zenginlik artacaktır. Kümedeki  alışanların düşük çalışma standartlarını benimsememesi uzun dönemde pozitif etki yapmaktadır. Kümelenmeler, kaynaklarını israf etmeksizin belli bir üründe uzmanlaşarak en iyi üretime yapacaĒından, hem gelişmekte olan ülkelerde ve hem de bu ülkelerden emek yoĒun mallar ithal eden

²⁶² <http://www.eldis.org/go/home&type=Document>(Erişim Tarihi:04.04.2014).

²⁶³ Brian A.Langille, “ General Reflections on Relationship of Trade and Labour”, Jagdish Bhagwati ve R.E.Hudec(der.) **Free Trade and Harmonisation Prerequisite for Free Trade**, MIT Press: Masssachusetts, 1996, ss.13-15.

²⁶⁴ Charles P.Oman, **Impact of Globalization on Labour Standards in The Global Trade and Investment**, ILO, Geneva, 1996.

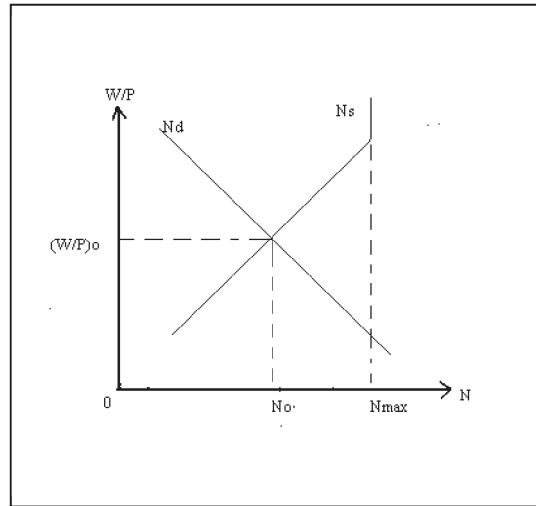
gelişmiş ülkelerde refahın en yüksek düzeylere çıkmasına imkân verecektir. Dünya genelinde kurumsal kümelenmelerin geliştirilmesi ile düşük standartlarda üretim yapan bölge veya ülkelerin uluslararası pazarlarda sürekli rekabet imkânı zayıflamıştır. Çünkü dibe doğru yarış bağlamında üretim yapılan bölgeler zamanla ya kaliteden ödün vermek zorunda kalacak ya da yenilikçi ürünler üretemedikleri için taklit ürünlere yönelecektir. Bu durum emek piyasaları açısından geçici-sürekli olmayan bir sonuçtur. Kümelenme, kalıcı olmaya yönelik güvenli piyasalar olarak kaliteye ve (her kesime hitap edebilen yapısıyla) tüketici talebinde sürekliliğe önem vermektedir. Kümelenme, rekabet avantajlarını düşük çalışma standartlarına indirgemez, aksine emeği değerlendirdikçe kendi değeri artmaktadır. Değer kazanan emeğin varlığı kümenin olmazsa olmazıdır.

Kümelenmenin maliyet düşürücü etkisi küresel rekabet gücü kazandırdığı için tek taraflı olarak emeğe verilen ücretlerin üzerine gidilmesine gerek kalmayacaktır. Çünkü, özellikle kümelenmeler için şu husus rahatlıkla söylenebilir; uluslararası ticaret sadece ucuz maliyetli emek avantajından dolayı yapılmaz. Emeğe verilen ücretten ziyade emeğin vasfı, verimlilik ve kalite önemlidir. Kümelenmelerde endüstriye ait vasıflı emek işleri kolaylaştırmakta, verimli çalışmaya ve kaliteli ürünlere neden olmaktadır. Emek maliyetini düşürmek için üretimin yığın halinde (ilgili-ilgisiz) yapılması, üretimde kalite düşüklüğüne neden olmakta ve bir süre sonra pazardaki alıcılar bu ürünlere ilgisini azaltmaktadır.²⁶⁵ Düşük çalışma standartlarına dayalı bir bakış açısı eksiktir. Ricardo ve Smith'in analizlerinde ve iktisadi analizlerde ifade edilen 'diğer koşullar aynı olduğunda(ceteris paribus)' şartına benzemektedir. Hâlbuki hiçbir zaman diğer koşullar aynı kalmaz, bir değerler zinciri olarak birbirinden etkilenmektedirler. Dolayısıyla, etkilenen piyasaların göstereceği tepki ve etkileyen piyasaların da yükselmesiyle ekonomik kalkınmalar etkisini emekten yana göstermek zorunda kalacaktır. Çünkü gelirini paylaşmayan sistem ekonomik durgunluğun nedenidir. Bu anlamda da nüfusun çoğunluğunu oluşturan emekçi kesimin çalışma standartlarının ve ücretlerinin kümelenmeler yoluyla yükseltilmesi ülke ekonomileri açısından önem teşkil etmektedir.

²⁶⁵ N.Jagdish Bhagwati, "The World Trading System: The New Challenges" in Arvind Panagariya vd. (eds), **The Global Trading System and Developing Asia: Challenges and Opportunities**, Hong Kong : Oxford University Press, 1997, ss.35-50.

1. Emek Arzı, Emek Talebi ve Ücret

Neoklasik teoriye göre, işçilerin çalışma ve boş zaman arasında tercih yaptığı, firmaların karlarını maksimize ettikleri, emek ve sermaye arasında tam ikame olduğu varsayılmaktadır.²⁶⁶ Bu varsayımın geçerliliği, emek ve sermayenin homojen, bölünebilir ve akışkan oluşuna bağlanmakta işçilerin ve işverenlerin; cari ücretler, ücretlerin gelecekteki seyri vb. konuları bildikleri varsayılmaktadır.²⁶⁷ Reel ücret, dengenin üzerinde ise emek arzı emek talebinden fazla olmakta ve emek arzı arasında rekabet, ücret oranının denge ücret düzeyine gelmesini sağlamaktadır. Ayrıca, üretilen ürünler kümelenmelerde olduğu gibi homojen kabul edilmekte ve denge ücret düzeyinde istihdam, tam istihdam olarak adlandırılmaktadır.²⁶⁸



Şekil 2.2.: Denge Ücret Düzeyi

Kaynak: Hans Wohltmann, *Grundzüge der Makro Ökonomischen Theorie*, Oldenburg-München, 2007.

Şekil 2.2'ye göre dikey eksen reel ücretler(W/P) yatay eksen emek miktarı(N) gösterilmektedir. Ayrıca, N_d emek talep eğrisi ve N_s emek arz eğrisiyle

²⁶⁶Tuncer Bulutay, *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*, International Labour Organisation, Ankara, 1995, s.22.

²⁶⁷Ahmet Çakmak, *Ortodoks Makro İktisada Giriş*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, s.14-17.

²⁶⁸Hans-Werner Wohltmann, *Grundzüge der Makro Ökonomischen Theorie*, München, Oldenbourg Verlag, 1994, s.323.

kesiştiği noktada denge ücret düzeyi $(W/P)_0$ ve denge istihdam düzeyi N_0 belirlenmektedir. Denge ücret düzeyinde, cari reel ücret düzeyinde, çalışmak isteyen herkes çalışabilmekte ve firmalar istediği kadar emek istihdam edebilmektedir. Neoklasik yaklaşımda, “tam istihdam” kavramı, emek arzının tamamının istihdam edildiğini değil, denge ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin istihdam edildiğini ifade etmektedir. Buna göre N_0 tam istihdam düzeyinde, ekonomide N_0 - N_{max} kadar kullanılmayan emek veya işsiz bulunmaktadır. Klasik-Neoklasik yaklaşıma göre, bu kişiler mevcut ücreti düşük buldukları için çalışmamayı tercih etmektedirler.

Klasik-Neoklasik modelde, ekonomide sürekli olarak tam istihdam gerçekteşmekte ve bütün işsizlerin “iradi işsiz” oldukları varsayılmaktadır.²⁶⁹ Neoklasik emek piyasası analizinde, istihdam düzeyinin temel belirleyen esnek ve uyum sağlayan. ücret oranları, emek piyasasının her zaman dengeye gelmesini garanti etmektedir. Neoklasik analizde, serbest piyasanın işlerliği içinde reel ücretin düşmesine engel olacak bir durum yoktur.²⁷⁰ Sonuç olarak, son derece kısıtlayıcı varsayımların kabul edildiği neoklasik teori bir istihdam teorisidir. Ancak, yaşanan iktisadi gerçekler, bir ekonomide sadece geçici işsizliğin olabileceğini ve emek piyasasının her zaman tam istihdam düzeyinde dengede olduğunu ileri sürmenin mümkün olamayacağını göstermektedir. Enflasyon artışına izin vermeyen bir işsizlik seviyesini temsil eden doğal işsizlik oranı aşağı çekilmek istenirse talep ağırlıklı politikalar yerine, işgücü piyasasının ve endüstrinin yapısını ve işleyişini iyileştirmeyi amaçlayan arz yanlı politikaların izlenmesi gerekmektedir. Kümelenmelerde, üretim temelli(arz artışına yönelik) girişimlerle endüstriyel işleyiş ve işgücünün yapısına uyum sağlanarak istihdam olanakları genişletilmektedir.²⁷¹

Neoklasik İktisatta işsizliğin nedeni, nakdi ücretlerin sertliğidir ve işsizliği gidermenin yolu ise parasal ücretlerin emeğin marjinal verimine eşit oluncaya kadar

²⁶⁹Bernhard Felderer, **Makro Ökonomik und Neue Makro Ökonomik**, Springer-Lehrbuch German Edition, Hedileberger Faschenbücher, 9. Auflage, 2005, s.72-73.

²⁷⁰Berrin Ceylan Ataman, “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, No: 1-4, Ocak-Aralık, Ankara, 1998, s.61.

²⁷¹Ersan Bocutoğlu, **Karşılaştırmalı Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2005, s.165-166.

düşürülmesidir.²⁷² Neoklasik iktisatçılar buna uygun olarak, 1929 yılında ortaya çıkan işsizliğin nedenini ücretleri denge düzeyinin üzerinde belirleyen sendikaların varlığına bağlamıştır. Ancak, Büyük Buhran döneminde böyle bir açıklama ikna edici olmaktan uzaktır. Çünkü, bu dönemde ücretler zaten oldukça düşüktür. Bu doğrultuda, Keynes, bu görüşlere karşı çıkarak işsizliğin nedenini efektif talebin yetersizliği ile açıklamaktadır.²⁷³ Küme piyasaları endüstriyel merkezler olarak efektif talebi kendine çekmekte ve piyasadaki endüstriyle ilgili emeğin en yüksek düzeyde istihdam edilmesini sağlayarak işsizliği en aza indirme yönünde bir etki yapmaktadır.

Keynes, geleneksel yaklaşımın ücret sözleşmelerinin reel ücretleri belirlediği görüşünü keyfi bir varsayım olarak değerlendirerek; ücret anlaşmasının sadece parasal ücreti belirleyeceğini, ileri sürmektedir.²⁷⁴ Keynes'e göre; alıcı ve satıcı tarafındaki rekabet nedeniyle nakdi ücretler düştüğünde, genel fiyat seviyesi nakdi ücretlerle aynı oranda düşeceği için, reel ücretler ve istihdamda bir değişiklik olmamaktadır. Geleneksel iktisatta ücretlerin esnek olması ekonomiyi tam istihdamda dengeye getirirken, Keynes, "tam rekabet şartları dahi ekonominin tam istihdam düzeyinde dengeye gelmesini sağlamayabilir" görüşünü savunmaktadır.²⁷⁵ Kümelenme piyasaları, talebi dikkate alan arzı içerdiğinden genel dengenin sağlanmasını iki yönlü(arz-talep) olarak içermektedir.

Keynes'e göre Neoklasik istihdam teorisi, birincisi işgücü talebine ve ikincisi işgücü arzına ilişkin olan iki temel postülaya dayanmaktadır. Birinci postülaya göre, reel ücret emeğin marjinal ürününe eşittir. İkinci postüla ise, reel ücretin işgücünün marjinal zahmetine eşit olmasıdır. Keynes tarafından kabul edilen birinci önerme, emek talep eğrisinin emeğin marjinal ürünü tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Keynes tarafından kabul edilmeyen ikinci postüla ise, emeğin marjinal zahmetinin (Marginal

²⁷² Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 12. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.222.

²⁷³ Ahmet Çakmak, **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1997, s.30.

²⁷⁴ John Maynard Keynes, **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**, Çev.: Asım Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1980, s.12.

²⁷⁵ Kazgan, **a.g.e.**, s.223.

Disutility of Labour) emek arz eğrisi olduğunu söylemektedir.²⁷⁶ Keynes'in sisteminde emeğin marjinal ürünü tarafından belirlenen emek talep eğrisi, reel ücretlerin azalan bir fonksiyonudur. Buna göre, istihdam edilen emek miktarı arttıkça, emeğin marjinal ürünü ve dolayısıyla marjinal verimliliği azaldığından emek talebi, ancak reel ücretler azalırsa genişlemektedir.²⁷⁷ Keynes'e göre, işçiler eksik istihdamda parasal ücretlerin düşürülmesine razı olmamaktadır. Buna karşılık, cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulduğu durum olarak tanımlanan tam istihdam dönemlerinde emek talebi artarsa işçilerin parasal ücretlerin yükseltilmesine karşı çıkmamaktadır. Buna göre, tam istihdam düzeyine ulaşılmaya kadar işçiler, cari nominal ücret düzeyinden istenilen miktarda emek arz etmektedir.²⁷⁸

Emek arzının emek talebinden fazla olması ya da emek talebinin emek arzına göre yetersiz kalması işsizliği ortaya çıkarmaktadır. Ancak; bazen sayısal eşitlik olduğunda nitelik olarak denge sağlanamadığından işsizlik olmaktadır. Çalışma yaşamında iş piyasasına sunulan emek arzı, talep edilen vasıfta işçilerden oluşmuyorsa istihdama dahil olamamaktadır. Kümelenme alanında üretim yapan endüstriye ait işgücünün ve işverenin (asimetrik bilginin minimize olmasıyla) buluşmasının yüksek oranda olması istihdama dahil olanların sayısını arttırmaktadır. İşgücünün çalışanlar kesimini ifade eden istihdam, üretim sürecinin bir sonucudur. Üretim faktörlerini (emek, sermaye, doğal kaynaklar, bilgi-teknoloji) biraraya getirerek mal ve hizmet üreten girişimci, emeğe yaratılan değerden pay vermektedir. Emek piyasasına emeğini arzeden ve cari istihdam koşulları içinde iş bulup çalışanların toplamı istihdam seviyesini meydana getirmektedir.

Kümelenmeler, kendine ait işgücünü çekerek endüstriyel emek arzı ve talebini buluşturmaktadır. Emek arz ve talebinin küme ortamındaki uygun buluşmaları piyasa dengesi altında ücret oluşmasını engellemektedir. Ayrıca, küme ortamında ücretlerin iyileştirilmesi kalite ve miktarın artmasına neden olurken üretim kayıpları ve gizli

²⁷⁶ Mark Blaug, **Economic Theory in Retrospect**, Cambridge University Press, 2003, s.652.

²⁷⁷ Hans-Joachim Jarchow, **Theorie und Politik des Geldes I**, 10. Auflage, Göttingen Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, s.191.

²⁷⁸ Paya, **a.g.e.**, s.98.

işsizlik engellenmektedir. Aynı zamanda, küme piyasasında bilginin, daha kolay uygulanması sürekli yenilikleri öğrenen çalışanların vasıflarını yükseltmektedir. Günümüzdeki kümelenme anlayışından önceki süreçte gelişmiş ekonomilerde(emeğin ücretinin yüksek olduğu)ki emek yoğun üretim yapan endüstrilerin daha yüksek maliyetle üretim yaptığı görülmektedir. İşsiz kalmak istememek ve işverenlerin üretim kaydırma tercihleri daha düşük ücretlere razı olacak bir çalışmayı beraberinde getirmiştir. Küresel ekonomik süreçte emeğin aleyhine birçok sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır.²⁷⁹Çünkü, emeğe ödenen ücretin düşük olması, emeğin istihdam alanlarından uzaklaşmasına ve üretimde kalite düşüklüğüne neden olmaktadır. Kümelenmemiş standartüstü emek istihdamı içeren piyasalar endüstriyle ilgili işgücünün çoğunluğunu çalışmaya dahil edemeyeceğinden üretim daralmasıyla işsizliğe yol açmaktadır.²⁸⁰

Robert Gibbs ve Andrew Bernat, kırsal sanayi kümelenmelerinin yerelin içerdiği üretim avantajlarını daha fazla dikkate almaları gerektiğini belirtmektedir. İşgücünü istihdama dâhil eden kümelenmeler kırsal ekonomik kalkınma için çok tutulan bir strateji haline gelmiştir. Bununla birlikte, kümelerdeki emeğin üretimde daha verimli olduğu ve daha yüksek ücret aldığı belirlenmiştir. Bununla ilgili yapılan bir analizde, küme dışındaki çalışanlarla küme içinde çalışanların kıyaslandığı ve küme içinde ücretin küme dışına göre %13 daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.²⁸¹İşbölümünün ve uzmanlaşmanın yüksek düzeyde olduğu kümelenmelerde emeğin marjinal veriminin yüksek olması işverenler açısından avantaj teşkil etmekte ve ücret düzeylerinin yükselmesine etki etmektedir. yükseltmektedir. Ayrıca, küme girişimcilerinin işbirliği içindeki çabaları verimli, kaliteli ve katma değeri yüksek ürünler üretmeyi beraberinde getirmektedir.

Kümelenmenin kurgusu, aynı zamanda daha iyi çalışma koşullarını içeren ve ücretlerin tedricen iyileştirildiği bir sosyo-ekonomik kalkınmayı gerektirmektedir. Bazı

²⁷⁹ Eddy Lee, "Globalization and Labor Standards A Review of Issues", **International Labour Review**, Volume 136, ILO, 1997.

²⁸⁰ Winfried Ruigrok ve Rob Tulder, **The Logic of International Restructuring**, R.ledge, London, 1995.

²⁸¹ Robert Gibbs ve Andrew Bernat, "Rural Industry Clusters Raise Local Earnings", **Rural Development Perspectives**, Vol. 12, No.3, U.S.A., 1997.

ülkelerde, emeğin temel hak özgürlüklerden mahrum edilerek düşük ücretle çalıştırılması ve üretilen malların gelişmiş ülkelere ihraç edilmesi ve vasıfsız işsizliğin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır.²⁸² Diğer yandan, küme girişimlerinde çalışanların nitelikleri üretilen ürünün kalitesine ve miktarına etki etmektedir. Ayrıca, küme girişimlerinde sürekli aynı işi yapan işgücü uzmanlaşarak vasıf sahibi olmaktadır. İşgücünün bu şekilde vasıf kazanmasının karşılığı yüksek performans, verimlilik ve ürün kalitesinde artış olarak ortaya çıkmaktadır. Kümelenmelerde yüksek performans gösteren girişimlerde çalışanların ücretleri yükselmektedir.²⁸³ Bu durumun sosyal ve ekonomik yaşama olumlu katkı yapması, refahın yükselmesi anlamına gelmektedir. Küme işletmeleri çalışanlarına verdikleri tatminkar ücretlerin karşılığını, seri ve kaliteli üretimle almaktadır. Bu yönde bir tercih, küme işletmelerinin karlılıklarını da artırmaktadır. Bu karlılık artışına etki eden unsurlar; üretimde zaman kaybı yaşamadan siparişlerini zamanında yetiştirmek, iyi ücretle moralize olan çalışanların daha itinalı çalışmalarıyla yükselen kalite ve iş yavaşlamasının önüne geçilmesi sonucu yükselen üretim miktarı ile satışların artmasıdır. Satışların ve karlılığın artışı girişimcileri küme piyasasına çekmektedir.²⁸⁴

Kümelenmeler, endüstriyle ilgili vasıflı çalışanların yükseldiği emek piyasaları olarak, çalışma standartlarının düşük olduğu bir zemin üzerine inşa edilmemektedir. Küme piyasasındaki emeğin kümelenen endüstriye uygun vasıfta olup olmadığına dikkat edilmektedir. Ayrıca, küresel-yerel süreçte gelişmiş ülkelerin çalışma standartlarını oluşturma, geliştirme ve muhafaza etme gücünün eridiğine işaret edilmektedir.²⁸⁵ Bu yaklaşım, uluslararası çalışma standartlarını kamu malı olarak değerlendirmekte ve gerekli önlemlerin devlet tarafından alınmasını önemli bir görev

²⁸² A. Juan de Castro, "Trade and Labour Standards: Using The Wrong Instrument for The Right Cause", **Discussion Chapter No:99-UNCTAD**, Geneva, Switzerland, 1995.

²⁸³ Shiher Fu ve Stephen L.Ross, **Wage Premia in Employment Clusters: Agglomeration or Worker Heterogeneity**, Southwestern University of Finance and Economics, Graduate School of Business Cheung Kong, China, 2010.

²⁸⁴ Stephen Nickell, "Competition and Corporate Performance", *Journal of Political Economy*, 104 (4) 1996, ss.724-746.

²⁸⁵ Langille, **A.g.e.**, s.253.

olarak görmektedir.²⁸⁶ Ayrıca, düşük çalışma standartlarının yabancı sermayeyi çekmek için yeterli olmadığı öne sürülen diğer bir değerlendirmedir.²⁸⁷ Bu değerlendirme küme gerçeğine uygundur. Çünkü, kümelenme düşük standartlardaki emeğin etrafındaki bir yoğunlaşma değildir. Tam tersine kümelenme alanları emeğin kendi değerini bulduğu diğer üretim faktörleri ile ilgili kurum/kuruluşların avantajlı bir yoğunlaşmasıdır. Kümelenmenin hedefi düşük ücret değil, sürdürülebilir üretim, verimlilik ve yeniliğe açık olmasıyla yüksek kaliteli üretimdir. Ayrıca, endüstriyel yerel avantajları içeren ve karlılığı artıran kümelenmeler, yabancı sermayeyi/girişimcileri kendine çekerek emeğin standartlarının ve istihdamının yükselmesine neden olmaktadır.

2. Kümenin İstihdam ve Gelir Dağılımı Etkisi

Kümelenmelerin yerel düzeyde en önemli özelliklerinden biri de istihdam yaratmasıdır. Kümelenmeler; kayıtdışılığın önlenmesine ve sürekli istihdam sağlanmasına yönelik etkili ve faydalı sonuçlar üretmektedir. Küresel süreçteki istihdam sorunları, yalnızca işsizliğin artması şeklinde değil, düşük gelir, elverişsiz çalışma koşulları, çocukların çalıştırılması ve esnek istihdam gibi birçok sorunlar halinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, günümüz istihdam sorunlarının bir başka boyutu, istihdam-büyüme arasındaki ilişkinin zayıflamasından kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, tek başına ekonomik büyüme, istihdam alanındaki küresel gereksinimleri karşılamaya yetmemektedir. ILO'nun araştırmasına göre son yıllardaki GSMH'da bir puanlık her artış, istihdamda 0.5 puandan daha az bir artış sağlamıştır. Diğer yandan, Arthur Okun'un yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya koyduğu ve Okun yasası²⁸⁸ olarak ifade edilen teoreme göre; GSMH'da yüzde iki artış istihdama yüzde bir katkıda bulunmaktadır.²⁸⁹ Bu anlamda gelir artışının neden olduğu istihdamdaki artış oranlarının düştüğü görülmektedir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde emek yoğun endüstrilerde

²⁸⁶ Rodney de Gray, "The International Trading System and Labour Standards", Document UNCTAD /MTN/RAS/CB.11, Project RAS/92/034, Geneva, Switzerland, 1994.

²⁸⁷ Robert Stern, **Issues of Trade and International Labour Standards in The WTO System**, University of Michigan, Department of Economics, Working Paper, 1996, ss.96-107.

²⁸⁸ Okun Yasası: Reel büyüme hızının %2.25'in üzerine çıktığı yıllarda, reel gelirin %2,25 oranının üzerindeki her %1'lik artışının, işsizlik oranında %0.5'lik bir azalma sağladığı şeklindedir. İşsizlikteki Değişme= -0.5(gelirdeki değişme(reel büyüme) – 2.25).

²⁸⁹ Rudriger Dornbusch ve Stanley Fischer, **Macro Economics**, Sixth Edition, McGraw-Hill, Inc., New York, 1994, ss.17-18.

çalışan vasıfsız işçiler işsiz durumuna düşmektedir. Ancak, endüstri kümelenmelerinin sürekli iş yaratma özelliği, bu işsizlerin istihdama dahil olmalarını sağlamaktadır. Küme piyasalarındaki gelir artışının istihdam yaratma etkisi diğer piyasalara göre daha fazla olmaktadır.

İşsizliğin çoğalması ve istihdam fırsatlarının daralmasına paralel olarak emek ücretlerinin düşmesi sonucu gelir dağılımında eşitsizlikler artacaktır.²⁹⁰ Diğer yandan, ücretlerin düşmesi işgücünün emek piyasalarından çekilmesiyle sonuçlanacaktır. Ancak, kümelenme piyasasının toplulaşarak paylaşmaya ve riskleri asgariye indirmeye dönük yapısı, gelirin istihdam üzerindeki etkisinin daha dengeli olmasını sağlamaktadır.

Max Lorenz ve Corrado Gini'nin gelir dağılımıyla ilgili yapmış olduğu çalışmalarda belirttiği kırkbeş derecelik doğruya²⁹¹ yaklaşmayı küme piyasaları uygun çalışma koşullarıyla desteklemektedir. Girişimlerin artışı istihdam artışı ve gelirin daha çok kişi tarafından paylaşılmasını sağlayarak büyüme ile birlikte kalkınmaya neden olmaktadır. Gini katsayısı, Lorenz eğrisine dayalı olarak hesaplanmaktadır. Ülkelerin Gini katsayısı birbiriyle karşılaştırıldığında gelir dağılımının nasıl olduğu ortaya çıkmaktadır. Gini katsayısı, dünya ortalaması 0.399, OECD ülkeleri ortalaması 0.310, AB ortalaması 0.304'dür. Gelir dağılımı en iyi olan Kuzey Avrupa ülkelerinden İsveç'te katsayı 0.25, buna karşın İsviçre'de 0.34, Fransa'da 0.33, Almanya'da 0.28, İngiltere'de 0.34, ABD'de 0.41'dir. Gini katsayısının küçülmesi, gelirde eşitsizliğin düzeldiğini göstermektedir. Kırkbeş derecelik Lorenz eğrisi doğrusuna yaklaşmak gini katsayısının sifıra yaklaştığı anlamına gelmektedir.²⁹²

²⁹⁰ David Richardson, "Income Inequality and Trade: How to Think, What to Conclude", **Journal of Economic Perspectives**, Volume:9, 1995, ss.33-55.

²⁹¹ Lorenz eğrisine göre kırkbeş derecelik doğrudan uzaklaşıldıkça gelir dağılımı adaletsizliği artmaktadır. Gelirin nüfusa orantılı dağılımı Lorenz eğrisi kırkbeş derece tanjant $\alpha = 1$ 'e eşitliğini, daha çok gelirin daha az nüfus tarafından paylaşılması 1'den uzaklaşması bozuk gelir dağılımını ifade etmektedir. Kırkbeş derece doğrusu üzerindeki noktalar 1'e eşittir. Kişi başı gelir rakamının yüksekliği ile gelir dağılımının bozukluğu farklı konulardır.

²⁹² Paul Samuelson, **Welfare Economics, Foundations of Economic Analysis**, Harvard University Press, Cambridge, ss.203-205. den-aktaran -Güngör-Uras, <http://ekonomi.milliyet.com.tr/lorenz-e-grisi-ve-gini-katsayisi/ekonomiyazd....> (Erişim Tarihi: 17.03.2014)

Türkiye’de gini katsayısı 2005 yılında 0,38 düzeylerindeyken 2012 yılında 0,402 düzeylerine yükselmiştir. Kurumsal kümelenmeler aracılığıyla Gini katsayısı daha iyi oranlara yükselmektedir. Çünkü, küme piyasasında, büyük işletmeler uzmanlaşan işgücünün yeni girişimciler olmasını desteklemektedir. Böylece gizli işsizliğe neden olan etmenler ortadan kalkmaktadır. Aynı zamanda, gelir artışı daha fazla kişi tarafından paylaşılmış olmaktadır. Bundan dolayı, toplulaşan ve paylaşılan yapıyla istihdama ve gelir dağılımına pozitif etki yapan standartlı çalışmanın tercih edilmediği kümelenmelerin yaygınlaştırılması gerekmektedir.²⁹³

Diğer yandan, TÜİK Gelir ve Yaşam koşulları araştırması verilerine göre, 2012 yılında bir önceki yıla göre gelir dağılımı en hızlı düzelen bölge Ortadoğu Anadolu bölgesi olurken 2012 yılında gelir dağılımı en adil bölge ise Doğu Karadeniz bölgesi olmuştur. Bir ülkede milli gelir dağılımının eşit olup olmadığını ölçmeye yarayan Gini katsayısına göre, Ortadoğu Anadolu bölgesinin Gini katsayısı 2011 yılında 0.427 iken, 2012 yılında bu oran yüzde 9,6’lık azalışla 0,386’ya gerilemiştir. Bölgelerin 2012 yılı Gini katsayılarına bakıldığında en adil bölge 0,309 Gini katsayısı ile Doğu Karadeniz olması dikkat çekmektedir. Akdeniz bölgesi ise aynı dönemde 0,407 Gini katsayısıyla gelir dağılımında en adaletsiz bölge olurken, Türkiye’nin 0,402 olan Gini katsayısının üzerinde tek bölge olmuştur.²⁹⁴ Kırsal kesimin gini katsayısının 0,377 kentsel kesimin Gini katsayısının 0,392 olması bir anlamda yerelin avantajlarıyla kümelenmelere daha çok önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Gini katsayısının iyileştirilmesi Türkiye gibi büyüme gösteren ekonomilerde kalkınmanın bir göstergesidir. Ülkeler kalkınma için istihdam artırıcı kümelenmelere önem vermektedirler. Ayrıca, istihdamı artıran bir kümelenme gelir dağılımına pozitif etki yaparak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.

Reel ekonomilerde durgunluğu gidermek için talep artışına yönelik kümelenmelerin yaygınlaştırılmasıyla, büyümede tekrar pozitif değerlere ulaşıldığı görülmektedir. Ancak, bu pozitif düzeylerin istihdam genişlemesine neden olması

²⁹³ Raymond Torres, "Labour Standards and International Trade", **The OECD Observer**, Singapore, 1999.

²⁹⁴ **Sabah Gazetesi**, "Gelirin En Adil Bölüşüldüğü Bölge" TÜİK verileri, 18 ekim 2013, ss.12-13.

gerekmektedir. Küme alanları dışında işsizlikte azalma olmazken küme piyasaları istihdama katkıda bulunmuştur. AB ülkelerinde çalışabilir nüfusun 54.7'sinin istihdamı, küresel kriz öncesine göre daha az bir istihdam oranını ifade etmektedir.²⁹⁵ İşsizlik azalmasında küçük trendler gözlenirken aktif iş arayanların azalması işsizlikle mücadelede yeni yöntem ve araçların geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Küresel-yerel süreci ifade eden, iş başlangıçlarına neden olan kümelenme bir yöntem olarak uygulanmakta ve geliştirilmektedir.

Bölgesel anlamda 2008 küresel ekonomik krizinin en yüksek işsizlik artışıyla, Merkez ve Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri karşı karşıya kalmıştır. Bu bölgelerde 2009 yılı işsizlik seviyesi bir önceki yıla göre %1.7'lik artışla %10.2'ye yükselerek en kötü bölgesel işsizlik oranına sahip olmuştur. Genç işsizlik sorununun ön plana çıktığı bu bölgede küresel kriz yıllarında genç işgücüne katılım %3 oranında gerilerken, bölge ülkelerinde her beş gençten biri işsizlikle karşı karşıya kalmıştır.²⁹⁶ Bu bölgede küresel ekonomik durgunluğun yansıması olarak GSMH'da bir gerileme yaşanmış, %4,9'luk büyümeye karşın işsizlikte bir önceki yıla göre oldukça marjinal bir düşme olmuştur. Büyüme oranı ve emek piyasalarındaki gelişmeler bakımından Güney Asya'da Doğu Asya'ya benzer performans göstermiştir. Güneydoğu Asya ve Pasifik'te 2009 yılında %1,5'e düşerek zayıflayan GSMH büyüme oranının 2010'da %7,2'ye yükselmesiyle birlikte %4.8'e kadar gerileyen işsizlik oranı, 2008 küresel ekonomik kriz öncesi dönemden bile daha düşük seviyelere ulaşmıştır. Ancak, bu bölgede kendine özgü istihdamla ilgili sorunlar bulunmaktadır. Örneğin, Güneydoğu Asya ve Pasifik bölgesinde her bir genç işsiz, yetişkin işgücüne göre 4.4 kat daha fazla işsiz kalma riskine sahiptir. Güney Asya ise küresel krizin yaşandığı yıllarda ekonomik değer ve üretim anlamında GSMH büyüme oranını kriz öncesi seviyeye çekmeyi başarmış ve işsizlik düzeyini %3.8'lerde tutmuştur. Ancak, istihdam yapısını incelediğimizde, çalışanların %78.5'i gibi oldukça yüksek bir oranın güvencesiz işlerde çalıştığı ve 2010 yılındaki %9.2'lik büyümenin, güvenli ve sürekli iş imkanlarına

²⁹⁵ ILO, **Küresel İstihdam Trendleri: Derin Bir İş Krizini Önleme**, Cenevre, İsviçre, 2013, ss.1-35.

²⁹⁶ ILO, **Küresel İstihdam Trendleri: İş Olanakları Oluşturma Mücadelesi**, Cenevre, İsviçre, 2013, ss.1-50.

dönüştürülemediği fark edilmektedir.²⁹⁷ Krizlerin etkisiyle de 2011 yılında GSMH %7.2'ye gerilemiş ve işsizlik oranı kısmi bir artışla %5 olarak gerçekleşmiştir.²⁹⁸

Kümenin girişimlerinin yakın ilişkilerinin güven ortamı oluşturmaları, sürekli iş imkanlarını beraberinde getirirken işsizliği azaltma etkisi göstermektedir. Ayrıca, kümelenmeler, iş imkanlarıyla beraber gelirin daha çok kişiyle paylaşıldığı istihdam genişlemesine yol açarak yerel talebin canlı tutulmasını ve üretimin sürekli olmasını sağlamaktadır. Kümelenme, sürekli üretim etkisiyle girişimlerin hayatta kalmalarına ve yeni girişim-girişimcilerin piyasaya girmelerine neden olmaktadır. Kümelenme etkisi girişim ve girişimcileri çoğaltırken yeniden istihdama da yol açmaktadır.

Küresel krizin olumsuz etkilerinin yoğun hissedildiği 2009 yılında %1.7'ye gerileyen büyüme oranını, 2010'da %6.1'e kadar yükseltmeyi başaran Latin Amerika ve Karayipler'deki işsizlik oranlarının yaşanan küresel krize kayıtsız kaldığı gözlenmiştir. 2011 yılında da işsizlik oranlarında benzer trend sürerek %7.6 olarak gerçekleşmiş, aynı yıl GSMH'da önemli bir düşüş yaşanarak %4.5'e gerilemiştir. Ancak, 2012-13-14 yıllarında işsizliğin %6.5 düzeylerinde seyretmesi az da olsa büyümeye pozitif katkı yapmıştır. Latin Amerika ve Karayipler'deki istihdamın yapısına bakıldığında, mevcut istihdamın neredeyse yarısının güvencesiz ve geçici işler ile sağlanıyor olması gözden kaçmamaktadır. Dünyadaki diğer bölgelere göre oldukça düşük seviyelerde seyreden işgücü verimliliği, Latin Amerika ve Karayipler'in iş piyasalarında ciddi yapısal sorunların olduğuna işaret etmektedir. Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Sahra-altı Afrika bölgeleri 2005-10 yılları arasında büyüme ve istihdam oranları itibarıyla benzerlik göstermektedir. Yıllık işgücü katılım oranları bakımından en yüksek bölgesel değerlere sahip olan bu üç bölgeden Ortadoğu(10.8) ve Kuzey Afrika(11.6) dünyada en yüksek işsizlik oranlarına sahip olmuştur. Genç işsizlik sorunu açısından ise sahip oldukları %25'ler civarındaki genç işsizlik oranıyla her iki bölgede dünyadaki en yüksek bölgesel değerlere sahiptir. İki bölge de kadın işgücünü etkin olarak emek piyasalarında değerlendirememektedir. Ortadoğu'da her beş kadından dördü iş olanaklarından yoksun kalırken, Kuzey Afrika'da yüz kadından yirmisekizi çalışma hayatına katılabilmektedir.

²⁹⁷ ILO, **İşgücü Temel Göstergeleri**, Cenevre, İsviçre, 2012, ss.7-38.

²⁹⁸ ILO, **Küresel...**,ss.25-30.

Bölgesel kümelenmelerin yaygınlaştırılması, farklı coğrafyalardaki yerel endüstriyel avantajları içeren iş yoğunlaşmalarına ve işgücünün daha çoğunun çalışmasına neden olmaktadır.²⁹⁹

İstihdam koşullarının iyileştirilmesi kalkınmanın bir göstergesidir. AB üyesi ülkelerin borç yüklerinden ve genel işsizlik sorunundan en fazla etkilenen grup genç işgücü ve kadın işgücü olmuştur. 'Çalışan Fakirler'in gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olması ekonomik sıkıntıların küresel etkilerinin varlığını göstermektedir.³⁰⁰ Bölgesel ve küresel ölçekte yatırımların, çalışma yaşamında istikrara yönelik istihdam olanaklarını arttırması gerekmektedir. İşgücünün istihdamı için hem küresel hem yerel unsurların dikkate alınması gerektiği günümüzdeki sürece en iyi cevabı kurumsal kümelenmeler vermektedir.

3. Kümelenmelerde İş Yaratma, İşgücünün Vasfı ve Verimlilik

Kümelenmeler, işgücünün emek piyasasından çekilmesini önleyici etki yapmaktadır. Kümelenmedeki yeni işbölümleri; yeni teknolojileri kullanan girişimcilerin, iş yaratmasına, yeni firma başlangıçlarına ve vasıflı işgücünü istihdam etmesine neden olmaktadır. Yapılan bazı analizlerde kümelenmelerdeki düşük yetenekli işgücü kullanımını azaltan yenilikçi faaliyetlerin, yeni piyasa ve yatırım fırsatlarını oluşturduğu ortaya konulmuştur. Güçlü bölgesel kümelenmeler mevcut işlerde istihdam artışının yanı sıra yeni iş alanları ve endüstrileri de oluşturmaktadır.³⁰¹ Ayrıca, yeni teknolojileri iş faaliyetlerine dâhil eden girişimciler, girişimleri tedarikçi veya taşıeron konumundan imalatçı veya tüccar konumuna yükselterek istihdamın yapısına ve boyutuna etki etmektedir. Örneğin; İtalya'daki Sinos Vadisi ayakkabı kümesindeki üreticiler süreç yükselterek bölgesel işgücünün büyük kısmını istihdama dahil etmiştir. Asya'daki konfeksiyon ve tekstil üretimi yapan tedarikçi konumundaki firmaların

²⁹⁹ ILO, **Trends Econometric Models**, October 2013, Geneva, Switzerland, 2014.

³⁰⁰ Naoko Otobe, "Global Economic Crisis, Gender and Employment: The Impact of Policy Response" **ILO, Employment Sector Employment Working Paper No:74**, Geneva, Switzerland, 2012.

³⁰¹ M.Porter, Mercedes Delgado ve Scott Stern, "Clusters, Convergence and Economic Performance", US Census Bureau Center for Economic Studies Paper No.CES-WP, 2011, ss.10-34.

zamanla kendi için üretim yaparak ürünlerini satmaları üretici birimlerin kendi değerlerini artırmasına örnek teşkil etmektedir.³⁰² Kümelenmelerde fonksiyonel yükseltme; değerler zinciri içinde yer alan tasarım, pazarlama vb. alanlarda yeni ve kaliteli faaliyetlere yönelmeyi veya daha düşük katma değer ekleyen faaliyetler yerine daha yüksek katma değerli ürünlerin üretiminde yoğunlaşmayı kapsamaktadır. Öte yandan, Tayvan televizyon üreticilerinin sahip oldukları vasıf ve donanımlarını bilgisayar üretimini gerçekleştirmek için kullanmaları, kazanılmış olan yetkinliklerin yeni bir sektöre uygulanmasını içeren sektörlerarası yükseltmeye neden olmuştur.³⁰³ İşletmelerin kendi ürünlerini yapıp-satmaları, yeni iş yaratmalara neden olurken bir ülkedeki istihdamın sayısının ve vasfının yükselmesine de neden olmaktadır.

Dünya genelinde, düşük gelirli ülkelerdeki imalat sektöründe, iş yaratmaların önündeki en önemli engel olarak kötü yönetimler gösterilmektedir. Bununla birlikte, az gelişmiş ve kümelenmelerin yaygınlaşmadığı ekonomilerde emeğin niteliği, yeterince gelişmemiş olduğundan işgücü düşük verimlilikle çalışmaktadır. Endüstriyel kümeler, yenilikçi girişimcilik faaliyetleriyle verimli iş sahaları yaratarak emek piyasasındaki vasıflı işgücünün istihdamını artırmaktadır. Diğer yandan, küme girişimcilerinin yöneticilik yetenekleri ve verimlilik artışına neden olan vasıflı istihdam; yeni ve karlı işleri ortaya çıkarmakta ve küme tabanlı endüstriyel gelişmeyi arttırmaktadır.³⁰⁴ Küme girişimleri, işgücünün vasfını ve üretimin kalitesini yükseltmekte, aynı zamanda rekabet gücünü de artırmaktadır. Kümelenmenin tedarik zincirindeki işletmeler, belli bir konuda uzmanlaşarak, coğrafi yakınlığın avantajlarından yararlanma yöntemi ile verimliliği artırarak, katma değerler yaratmaktadır. Kümelenme politikaları bilgiye ve vasıflı işgücüne dayalı üretim alanları ile verimli bölgelerin oluşmasına imkân sağlamaktadır. İşgücünün vasfının küme dışı piyasalardaki gibi düşüklüğü değil küme ortamındaki

³⁰² Napier, Sylvia S. Serger ve Emily W. Hansson, **Strengthening Innovation and Technology Policies for SMEs Development in Turkey: Opportunities for Private Sector Involvement**, Malmö: IKED Publ., 2004, s.53.

³⁰³ Raphael Kaplinsky ve Jeff Readman, **Integration SMEs in Global Value Chains: Toward Partnership for Development**, Vienna: UNIDO, 2001, s.21.

³⁰⁴ Tetsushi Sonobe, Yuki Higuchi ve Keijiro Otsuka, "Productivity Growth and Job Creation in The Development Process of Industrial Clusters", **National Graduate Institute for Policy Studies 7-22-1Roppongi**, Minato-ku, Tokyo, Japan 106-8677, s.11.

gibi optimal olması marjinal fayda ve verimliliğin artışına ve gelirin yükselmesine neden olmaktadır.³⁰⁵

Düşük gelirli ülkelerde, serbest meslek mensupları dâhil olmak üzere imalat istihdamının büyük bir kısmını, endüstriyel kümeler (küçük coğrafik bölgelerde benzer ürünleri üreten girişimler) oluşturmaktadır. Bunun nedeni tek başına çalışmak yerine bir endüstriyel kümede faaliyet göstermeyi daha karlı hale getiren ekonomik sebeplerin varlığından kaynaklanmaktadır. Bu kümelerde yevmiyeli işçiler, kendi hesabına çalışanlar ve girişimciler verimliliğin arttırılmasına katkıda bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde hızlı büyüyen kümeler, azalan kümeler ile geleneksel ve halen etkin kümeler bulunmaktadır. Diğer yandan, neredeyse bütün kümeler yerel eğilimlere uygun olarak oluşmuş iken, farklı performansları nedeniyle büyüme, verimlilik, ürün kalitesi, karlılık, istihdam ve ücret seviyelerinde değişiklik göstermektedir. Bunun nedeni, girişimcilerin yönetsel ve yenilikçi kapasitelerinin, yerelleştirme ekonomileri ve diğer ekonomilerle nasıl etkileşimde bulunduklarına ve bunların endüstriyel kümelerdeki verimlilik ve istihdam etkilerine bağlanmaktadır. Girişimciliğin yeni fikirlerinin uygulanması için yenilikçi kapasite ve teknoloji dikkate alınarak, yönetimde etkinlik sağlanmakta bunun sonucunda iş yaratmalar artmaktadır. Ancak, özellikle, Sahraaltı Afrika’da olduğu gibi talebe bağlı arz yetersizliği olması iş yaratmaları kısıtlamaktadır. Bu bölgelerde küresel-yerel uzantıları olan kümelenmeler geliştirilerek iş yaratılması ve işsizliğin azaltılması gerekmektedir.³⁰⁶

Kümelenme ortamları verimlilik artışı sağlayarak emeğin kendi değerini bulmasına yol açmaktadır. Ayrıca, kümelenmelerde emeğin şartlarının iyileştirilmesi; küme içindeki yeniliklerin geliştirilebilmesi ve verimli çalışma ortamlarının oluşturulması uluslararası pazarlarda katma değeri yüksek ürünler üreten vasıflı işgücüyle olmaktadır. Ayrıca, uzmanlaşmış vasıflı işgücüyle teknik bilginin yayılması kolaylaştırılmakta, karlı ürünler, yeni pazarlar veya kümede dağıtılacak ya da taklidi

³⁰⁵ N.Jagdish Bhagwati, **A.g.e.**, ss.49-79.

³⁰⁶ Tetsushi Sonobe, John E.Akoten ve Keijiro Otsuka, “The Growth Process of Informal Entreprises in Sub-Saharan Africa: A Case Study of Metalworking Cluster in Nairobi”, **Small Business Economics** **36(3)**, 2011, ss.323-35.

yapılacak yeni ürün süreçleri ile yeni işler yaratılmaktadır. Kümelenmenin yerel özelliği bir yerdeki vasıflı işçileri, mühendisleri, tacirleri ve insan kaynaklarını cezbetmektedir. Endüstriyel kümeler hem girişimcilere hem çalışanlara sayısız faydalar sağlamaktadır. Örneğin endüstriyel yerelleşme, bina altyapısının maliyetinden tasarruf etmekte, vasıflı işgücü piyasalarının gelişimini arttırmakta ve alıcılar ile malzeme tedarikçilerini kendine çekmektedir. Aynı zamanda, kümelenme, bilgi eşitsizliğini ve hatalı sözleşmenin icrasından kaynaklanan işlem masraflarını azaltmaktadır. Bununla birlikte, kümelenmelerde düşük işlem maliyetleri ile şirketler arasında işbölümü ve uzmanlaşma teşvik edilerek; endüstriyel altyapıda tıkanıklıkların aşılmasıyla gelişmiş bir işgücü piyasasının oluşması sağlanmaktadır.

Yeni endüstriyel kümelerin yerel avantajlar içermesi yeni iş yaratmaların önünü açmaktadır. Endüstriyel gelişmeyi arttıran yenilikler ve yeni iş yaratmalar, az sayıda istihdamla çalışan küçük işletmelerin çoğalmasına yol açarak, toplam istihdama katkı yapmaktadır. Kümelenme piyasasında girişim ve girişimciler çoğalarak toplam istihdam artarken işletmelerin istihdam sayıları bölündüğünden herhangi bir girişimin istihdam sayısı ile kümenin diğer girişimleri arasındaki istihdam sayıları farkı gittikçe azalmaktadır. Bunun nedeni kümenin girişimlerinin yakınlık-işbirliği içinde aynı amaca yönelik faaliyetlerinde bölünerek küçük girişimleri ortaya çıkarmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, kümelerde daha fazla emek istihdamı olan girişimlerin iş yaratılmasıyla, emek verimliliği ve istihdam boyutu arasında olumlu bir ilişki mevcuttur.³⁰⁷

Kümelenmedeki yerel konumla ilişkili girişimlerin yoğun olarak işbirliği içinde olması, verimliliğin artması yönünde fayda sağlamaktadır.³⁰⁸ Ayrıca, kümenin verimlilik üzerindeki etkisinin girişimlerin performansıyla ilişkilendirilmesi; üretim miktarı artışı, kalite yüksekliği ve teknik bilgiye sahip vasıflı işgücünün varlığından

³⁰⁷ Hubert Schmitz ve Khalid Nadvi, "Clustering and Industrialization" **World Development** 27(9), 1999, ss.1503-1514.

³⁰⁸ Stuart Rosenthal ve William Strange, "Evidence on The Nature and Sources of Agglomeration Economies" In: **Handbook of Regional and Urban Economics**, Vernon Henderson ve Jaques François Thisse, Vol.4, Nort Holland, Amsterdam, 2004, ss.2119-2171.

kaynaklanmaktadır.³⁰⁹ Kümelenmelerde üretim sürecinin parçalanması, iş yaratmalara neden olurken, çalışanların ve işletmelerin performansını arttırmakta ve daha verimli olmasını sağlamaktadır.³¹⁰ Ayrıca, kümelenmelerde sektörel yoğunlaşmaya ait pozitif dışsallıklar; çalışanların yeteneklerini, öğrenmeyi ve işletme başarılarını üst seviyeye çıkarmaktadır. Kümelenmedeki endüstriye ait üretimin açık ve net olması, pozitif dışsallıklar, çabuk öğrenme, yeteneklerin ve başarıların artışı; zamanın etkin kullanımına ve fiyatların makul düzeylerde olmasını sağlayarak emeğin performansını yükseltmektedir. Kümelenmelerde endüstriye ait emeğin yüksek performans göstermesi girişim, girişimci ve işverenler açısından verimli bir iş piyasasının oluşumunu sağlamaktadır.³¹¹

Farklı özelliklere ve büyüme performansına sahip Gana, Etiyopya, Tanzanya, Bangladeş, Vietnam ve Çin'deki kümelerde, istihdam boyutu hızla büyümektedir. Bu ülkelerde ekonomik büyüme ile işgücü verimliliği arasında pozitif ilişki görülürken, kümelerdeki işbölümü uzmanlaşmayı sağlamakta ve verimliliği artırmaktadır.³¹² Endüstriyel kümeler, kapılarını yabancılara kapatan ve iş ağının genişlemesine ters etkiye bulunan kapalı yoğunlaşmalardan farklı olarak dışarıdan vasıflı işgücünü kabul etmektedir.³¹³ Kümelenmelerdeki vasıflı işgücü, uzmanlaşmaya ve ölçek ekonomisinden yararlanmaya neden olurken iş yaratmalara olanak sağlamaktadır.³¹⁴ Diğer yandan, kümelenmelerde “Smithian Büyümesi” olarak adlandırılan uzmanlaşma ve ölçek ekonomisinden yararlanmak teknolojik ilerlemeyi ifade eden “Schumpeterian Büyümesi”nden daha önemlidir. “Smithian Büyümesi” hemen hemen tüm endüstriyel

³⁰⁹ Karol J. Borowiecki, “Geographic Clustering and Productivity: An Instrumental Variable Approach for Classical Composers”, **Journal of Urban Economics**, Vol.73, Issue 1, 2013, ss.94-110.

³¹⁰ Edward Glaeser and David Mare, “Cities and Skills”, **Journal of Labor Economics**, 19(2), 2001, ss. 316-342; Christiane Hellmanzik, “Location Matters: Estimating Cluster Premiums for Prominent Modern Artist”, **European Economic Review**, 54(2), 2010, ss.199-222.

³¹¹ Antonio Ciccone ve Rober Hall, “Productivity and The Density of Economic Activity”, **American Economic Review**, 86(1), 1996, ss.54-70; Karol Borowiecki, Are Composers Different Historical Evidence on Conflict-Induced Migration (1816-1997), **European Review of Economic History**, 16 (3), 2012, ss. 270-291;

³¹² Jianqing Ruan ve Xiaobo Zhang, “Finance and Cluster-Based Industrial Development in China “, **Economic Development and Cultural Change** 58(1), 2009, ss.143-164.

³¹³ Dinghuan Hu, Tethushi Sonobe ve Keijiro Otsuka. “Process of Cluster Formation in China: A Case Study of a Garment Town”, **The Journal of Development Studies** 39(1), 2002, ss.118-139.

³¹⁴ Yujiro Hayami, “Social Capital, Human Capital and The Community Mechanism: Toward a Conceptual Framework for Economists” **Journal of Development Studies** 45(1), 2009, ss.96-123.

kümelerde yaygın olarak bulunmaktadır. "Smithian Büyümesi"nin gerçekleştiği kümeler özel vasıflı iş arayanlar ile işverenler arasında eşleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte, endüstriyel kümeler çalışanlar arasında bilginin dağıtımını kolaylaştırmakta ve yeni iş fikirleri ile iş yaratmalara olanak sağlanmaktadır. Endüstriyel kümelerin yüksek vasıflı işgücü ve sermaye girdileri, bilgi teknolojisi ve Ar-ge, yenilikçilik ile iş yaratmalardaki önemi gittikçe artmaktadır.³¹⁵

Bir endüstri kümesi yüksek vasıflı istihdamın artışına neden olmaktadır. Endüstriyel kümelenmelerde istihdam ve işgücü vasıflandırılmakta ve teşvik edilmektedir. Bu amaç doğrultusunda kümelenmelerde, eğitim ve işçi bulma kurumları yoluyla işgücü sınıflandırılmakta ve yerel işbirlikleriyle istihdam yaratılması için vasıflı işgücüyle ilgili stratejiler geliştirilmektedir. Ayrıca, istihdam ve işgücünü geliştirme için kümelenen endüstriye uygun vasıflara yönelik eğitimler düzenlenmektedir.³¹⁶ Bunun sonucunda kümelenme, işgücünün vasfını yükseltmekte ve yeni girişimcilerin kendine dahil olmasına neden olmaktadır. Kümelenmedeki artan girişimci ve istihdam sayısı gelirin daha çok kişi tarafından paylaşılmasına anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, kümelenmelerde, işbirliği, yakınlık, yenilikçi ve vasıflı işgücü sayesinde katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi; istihdamın sayısına, niteliğine, verimliliğine ve ücretine pozitif etki yapmaktadır. Ayrıca, küme ortamlarında istihdamın yayılması ve gelirin daha adil dağılımı tekrardan yeni işlerle istihdama neden olmaktadır. Kümelenmeler, yerel avantajları küresel pazarlarda kullanarak üretimde devamlılığı sağlamakta ve sürekli istihdama katkı yaparak işsizliği azaltmaktadır. İşsizliğin azaltılması kümelenmedeki simbiyotik yaşamın neden olduğu mitoz bölünmelerin girişimci sayısını artırmasıyla yakından ilişkilidir. Çünkü, bu mitoz bölünmeler yeni girişimcilere neden olurken girişimlerin artışı; yeni işe almalarla, istihdam artışına neden olmaktadır.

Vasıflı istihdam sayısının artması için; kurumsal kümelenmelerin, sosyal şartların en iyi uygulanabileceği alanlar olarak düzenlenmesi gerekmektedir.

³¹⁵ Chad Syverson, "What Determines Productivity?", **Journal of Economic Literature** 49(2), 2011, ss.326-365.

³¹⁶ Virginia Hamilton, "Career Pathway and Cluster Skill Development", **OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Working Papers 2012/14**, OECD Publishing, 2012, ss.8-10.

Kümelenmeler, diğer ilgili(hammadde, sermaye, sinerji, işbirliği içinde rekabet ve biraradalık...gibi) etmenlerin avantajlı bir şekilde değerlendirildiği ayrıca istihdamın vasıf kazandığı alanlardır. Dolayısıyla, kümelenmeler rekabet avantajını işgücünün emek piyasalarından çekilmesine neden olan ucuz emekten almamaktadır. Çünkü, kümelenme için emeğin sektöre uygun vasıfta olması önem teşkil etmektedir. Kümelenme, vasıflı emek ile kalite ve verimliliği sağlayarak daha fazla rekabet avantajı elde etmektedir. Bu nedenle rekabet avantajını ucuz emekten almayan ama vasıflı emeğin verimliliği artırdığı kümelenmeler (küme dışı piyasalara göre) istihdama daha yüksek ücret vermektedir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde işçilerin ekonomik refahını arttıracak, gelir eşitsizliği ve yoksulluğun yarattığı politik çatışma ve gerilimi azaltacaktır. Aynı zamanda, düşük ücretlere dayalı bir rekabet stratejisine gerek kalmayacaktır.

Mac Dougall, yapmış olduğu bir çalışmada emek verimliliği ile ihracat arasında pozitif ilişki olduğunu saptamıştır.³¹⁷ Bu saptama, Ricardo'nun teorisini desteklemektedir. Çünkü, kümelenme gibi belli bir bölgedeki aynı endüstriye ait işgücünün uzmanlaşması verimliliği artırmaktadır. Bu durum üretimde kalite, miktar artışı ve maliyetlerin azalmasına neden olurken dış talebi artırmaktadır. Öte yandan, Bela Balassa, ülkelerin göreceli ihracat artışlarını onların işgücü verimlilikleriyle ilişkilendirmiştir. Balassa'nın araştırmasında, emek verimliliğindeki yüzde 1'lik bir artışın ihracatta yüzde 1.6'lık bir artışa neden olduğu görülmektedir.³¹⁸ Ricardo modeli emek-değer teorisine dayanmakta; emeği homojen ve tek etken kabul etmektedir. Ricardo ülkelerarası işgücü veriminin farklılığını açıklamamıştır. Ricardo'ya göre, işgücü ülke içinde tam hareketli, ülkeler arasında ise tam hareketsizdir. Ricardo'nun teorisi bir arz teorisidir; maliyet ve fiyat gibi kavramlar yalnızca arz ya da üretim koşulları tarafından belirlenmektedir.³¹⁹ Kümelenme, yerel üretim faktörlerinin avantajlı

³¹⁷ Donald Mac Dougall, "British and American Exports: A Study Suggested by The Theory of Comparative Costs", **Economic Journal**, Cambridge: University of Cambridge Press, Vol. 61. (December 1951), ss. 697-724.

³¹⁸ Bela Balassa, "An empirical Demonstration of Classical Comparative Cost Theory", **Review of Economics and Statistics**, California, California University Press, 45 (August 1963), ss.231-233.

³¹⁹ Paul Samuelson, "An Exact Hume-Ricardo-Marshall Model of International Trade", **Journal of International Economics**, New York, January 1971, ss.1-18

birlikteliğini içerdüğinden maliyet ve fiyat belirleyici bir piyasa olmasıyla arz yönlü iktisat teorisini ilgilendirmektedir. Aynı zamanda, kümedeki emeğin verimliliğinin ihracatı artırması talep artırıcı bir etki yapmakta olduğundan, kümelenme talep yönlü iktisadi da ilgilendirmektedir. Diğer yandan, makro iktisadi açıdan kümelenme, emek verimliliğini/ihracatı artırırken, talep artışının neden olduğu üretim artışıyla birlikte istihdamı da artırdığından çalışma iktisadını da ilgilendirmektedir.

Kümelenmelerin; üretken, geliri artırıcı ve paylaştıracı, istihdamı arttırıcı, işgücünün vasfını yükseltici etkisi verimlilikle birlikte refah artışına neden olacaktır. Bununla birlikte, üretim karşılığı olmayan, sadece tedbir düzeyinde uygulanmak istenen kural ve standartların da bir maliyeti vardır. Bir ülkede çalışma standartlarının uygulanmasının ortaya çıkardığı maliyetler, başka işçiler açısından daha düşük ücretler ve çalışma şartları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Uygulanmak istenen standartların küme gibi fiilen ekonomik faaliyette bulunan bir yapıyla gerçekleşmesi artı maliyet ve zaman kaybını önlediği gibi verimlilik açısından da oldukça önemlidir.³²⁰

Kümelenmelerde iş kategorilerini tespit etmek amacıyla kamu eğitimleri verilmekte ve işgücü sistemleri kurulmaktadır. Kariyer yolu sistemiyle belli iş tipleri için belli becerilere sahip işgücü istihdama dahil edilmektedir. İş tiplerine ait bir hiyerarşi oluşturmak, ana sanayiler çapında benzer işlerin birlikte gruplanmasını gerektirmektedir. Gruplanan iş tipleri, daha fazla beceri gerektirmesi ve daha az beceri gerektirmesine göre işgücünün vasfını belirlemektedir. Kümelenmelerde yapılan işlerde; okur-yazarlık, kritik düşünme, hiyerarşi ve teknik beceriler gibi ölçütler işgücünün vasfını belirleyen unsurlardır.

Ayrıca, nitelikli işler sağlayan, ihracat yaratan ve bölge için istihdam sağlayan sanayi kümelerinin, kendi iş grubuyla ilgili vasıflı işgücünü temin edebilmeleri kümelenme ortamında daha kolay olmaktadır. Bir sanayi kümesinde, farklı beceri ve yetkinlik gerektiren mesleklere uygun vasıflardaki işgücü dikkate alınmaktadır. İş vasıflarının tanımlanması, ardından gelecek olan vasıflı işgücünün geliştirilmesi

³²⁰ Ronald Ehrenberg, **Labour Markets and Integrating National Economies**, The Brooking Institution, Washington DC, 1994.ss.40-49.

anlamında önem taşımaktadır. Vasıflı işgücü geliştirme girişimleri gerekli beceri ve yetkinlikleri arttırmayı amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleşmesi; bir küme içerisindeki işlerin beceri ve yetkinliğinde ilerleme ve değişen taleplere cevap verebilmek, sektörde yer alan mesleklere uygun vasıflı emek ile mümkün olmaktadır.³²¹

Lise ve devlet üniversiteleri için, kariyer kümesine katılımlar yerel ekonomiyle bağlantı kurma imkanı oluşturmaktadır. Aynı zamanda, bölgedeki işler için uygun vasıflara sahip çalışanların yetiştirilmesine yardımcı olunmaktadır. Kariyer kümelenmeleri, meslek ve endüstrilerin geniş gruplandırmalarını içermektedir. Kariyer kümesi ortaöğretim kurumlarından kolejlere, yüksekokullardan işyerlerine kadar ilgili alanları kapsamaktadır. Kariyer kümeleri, ilgili kurslarla emeğin motivasyonunu sağlarken düşük vasıflı ve düşük gelirli çalışanların gelecekle ilgili hedeflerine köprü olmaktadır. Diğer yandan, A.B.D.’de “Okuldan İşe Yerleştirme Fırsatlar Yasası”nın kabul edilmesiyle eğitim sektöründe kariyer kümeleri için ulusal bir çerçeve oluşturulmuştur. Birleşik Devletler Eğitim Bakanlığındaki politika belirleyiciler eğitim ve ekonomi arasındaki bağlantıyı, geliştirilen stratejilerle iş alanlarına aktarmaktadır. Bu doğrultudaki köprü programlar; iş stratejileri için eğitim, ilerleme stratejileri uygulayarak ilgili alanlara vasıflı işgücü kazandırmaktadır. Mesleki eğitim standartlarının geliştirilmesi ve kariyer kümelerinin ülke genelinde uygulanması için ayrı bir fon ayrılmıştır. Ayrıca, eğitim kurumlarında konuyla ilgili bir danışman bulundurulmaktadır. Bu belirlenen çerçevenin amacı işgücünün gelişimini sağlayarak ilgili sektörün ihtiyacı olan vasıflarda kalifiye eleman yetiştirmektir. Eğitim kurumlarınca desteklenen kümelenmelerde emeğin bu şekilde vasıflanması verimliliği artırmaktadır.

Kümelenmelerde uygulanan bu türden kariyer programları işgücünün ilgili sektörle uyumlu vasıf kazanmasını sağlamaktadır. İşgücünün gelişimi ve eğitim sistemi arasında ortak bir dil kullanılması verimlilikle birlikte ihracat ve üretim artışı sağlayarak istihdam genişlemesine neden olmaktadır. Aynı zamanda, işçilerin daha kolay ve ucuz

³²¹ Barry R.Nathan, “Cross-Cluster Analysis of Workforce Development Needs for Southwestern Pennsylvania: An Analysis of O*Net and Work Keys” in **Cross-Cluster Knowledge and Skills**, Pittsburg, 2002, ss.7-8.

maliyetle işe alınması sağlanmaktadır. Bu nedenle, kümeler, bir bakıma istenilen yetenekte eğitilmiş işgücünün bir havuzunu oluşturmaktadırlar.³²² Diğer yandan, işgücüne yönelik, başlangıç düzeyine ilişkin işler için; kaliteyi sürdürmek, diğer bölümlerin ihtiyaçlarına cevap verebilmek, meslektaş ilişkilerini sürdürme ve geliştirmek, öğrenme isteğiyle bağımsız çalışabilmek, değişikliklere açık olmak, işleri zamanında yapabilmek gibi unsurlar göz önüne alınmaktadır. Ayrıca, ileri düzeye teknik işler için; teknolojik değişime uyum sağlamaya istekli, sorun çözme becerisine sahip olan, organize çalışma düzenine alışkın, bilgiyi kavrayıp ve zamanında karar alıp uygulamaya geçebilen bir vasıflı eleman modeli öngörülmekte olup bu niteliklerin ancak küme ortamında kazanılabileceği gerçeği de göz ardı edilmemelidir.³²³

Endüstri kümelerinin iş yaratmasıyla ilgili yapılan bir diğer çalışmada kümelenmelerde istihdam artışı yaşandığı tesbitine ulaşılmıştır. Bu istihdam artışları kümelerin iş yaratmalarının sonucunda meydana gelmiştir. Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere kırk küme örneği ele alınarak yapılan çalışmada; 2008 kriz döneminde dahi sadece istihdamın artışında bir yavaşlama olması, istihdam eksilmesinin ise yaşanmaması kümelenmelerin iş yaratma karakterini ortaya koymaktadır.³²⁴ Ayrıca, istihdamın belkemiğini oluşturan imalata ait vasıflı işgücü gerektiren alanlarda bu artışın sürmesi dikkat çekmektedir.

Orta ve uzun dönemlerde yeni işletme oluşumlarının istihdam artışı üzerine olumlu etkileri mevcuttur.³²⁵ Bazı “mesleki tercih modelleri”, bir işletme kuramamanın sonucu olarak fırsat maliyetinin düşmesi sebebiyle işsizliğin artacağını ileri sürmektedirler. Buna karşılık, düşük işletme kurma oranları, düşük ekonomik büyüme düzeyleri ve yüksek düzeyde işsizlikle ilişkilendirilirken, yeni işletmelerin istihdam yaratarak işsizlikte önemli düşüşe yol açtıkları iddia edilmektedir. Ayrıca, işsizlerin

³²² Nour-Mohammad Yaghoubi, Mohammad Moradi ve Negar Tajmohammadi, “Outsourcing and The Industrial Clusters; The Core Competencies Perspective”, **Interdisciplinary Journal of Research in Business** Vol.1, Issue 10, 2011, ss.86-94.

³²³ Nathan, **a.g.e.**, s.26.

³²⁴ Yama Temouri, “The Cluster Scoreboard” **OECD Local Economic and Employment Development Working Papers** 2012/2013, s.17.

³²⁵ Rui Baptista ve Miguel Torres Preto, “The Dynamics of Causality Between Entrepreneurship and Employment”, **International Conference on Management of Innovation and Technology**, Singapore, 2006, ss.66-70.

genellikle niteliklerini ve bir işletme kurmaya yönelik girişimci yeteneklerini artırmak için çaba göstermemiş kişiler olduğu da ifade edilmektedir. Bu görüş, yüksek işsizlik oranları sonucu oluşan girişimsel faaliyetlerin gelecekteki istihdam artışlarını sağlamada yetersiz olabileceğini öne sürmektedir. Diğer yandan, işletme kurup devamını sağlamayı başaran girişimcilerin işletme dışından işgücüne ihtiyaç duymaları istihdam miktarını arttırmaktadır. Aynı zamanda, girişimcilerin, sektörel faaliyetlere getirdiği yeniliklerin diğer firmalar tarafından benimsenmesiyle verimlilik ve rekabet edebilirlikte piyasada mevcut genel seviyelerin üzerine çıkılması sağlanmaktadır.³²⁶

Yenilikçi vasıflı emeğin, girişimci sınıfına geçmesinin desteklenmesi yeni işlere ve yeni istihdam fırsatlarına yol açmaktadır. Ayrıca, girişimci girişimlerin finansmanı, üretim yenilikleri ve rekabetçiliği de istihdam artışına neden olmaktadır.³²⁷ Bundan dolayı, Avrupa istihdam stratejisinin dört temel bileşeninden biri, girişimciliğin geliştirilmesi ve iş yaratılmasıdır. Kümelenmedeki yeni iş-işletme başlangıçları (kümelenmenin, maliyet minimizasyonu ve sağladığı çalışma avantajlarıyla), girişimciliğin artışına neden olurken istihdama pozitif katkı yapmaktadır.

Küme piyasalarında belli endüstriye ait yoğunlaşmalar endüstriyel vasıflara uygun emek arzı ve talebini buluşturmaktadır. Küme alanları belirli endüstriye ait piyasalar olduğundan kendi içinde işsizliği en aza indirmektedir. Küme piyasasının asimetric bilgiyi en aza indirmiş olması, emek mobilitesini hızlı gerçekleştirmesi, talep yetersizliğini çabuk aşması, küresel-yerel boyutta rekabet gücüne sahip olması sürekli ve gelişen istihdamı artırmaktadır. Kümelenme, işgücünün vasıf düzeyini yükselterek, yeni işlerin(yeni teknolojileri kullanan) açılmasına neden olduğundan dinamik bir emek piyasası oluşturmaktadır. Bu piyasa; yapısal, konjoktürel, arızı, teknolojik, gizli vd. nedenlerin oluşturduğu/oluşturacağı işsizlikleri en aza indirmektedir. Yeni teknolojilerin neden olduğu işler küme içinde farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Küme içinde

³²⁶ Rui Baptista ve Miguel Torres Preto, "New Firm Formation and Employment Growth: Regional and Business Dynamics" **Small Business Economics**, Vol.36, Springer Science +Business Media, New York, 2011, ss.419-442.

³²⁷ Victoria Castillo vd., "The Effect of Innovation Policy on SMEs' Employment and Wages in Argentina", **Small Business Economy**, Springer Science +Business Media, DOI 10.1007, New York, 23 March 2013, s.1187.

vasıf düzeyi yükselen çalışanların, girişimci sıfatıyla yenigirişimler açması tekrardan açıkta kalma olasılığı olan emeği kendine dahil etmektedir. Yüksek vasıflı işgücü yetersizliğinin yapısal işsizliğe neden olduğu bilinmektedir. Küme piyasasının işgücünün vasfını yükselten karakteri yapısal işsizliği en aza indirmektedir.

Kümelenmenin küresel-yerel yapısı yerelden küresele bir talebi içerdiğinden, kümenin talebi kendiyile sınırlı değildir. Küme KOBİ'lerinin yenilikleri kabul eden işbirlikçi rekabeti, küresel talebe cevap verdiğiinden konjonktürel işsizliğin etkisini düşürmektedir. Emeğin yer değişikliğinden kaynaklanan arızı işsizlik, küme girişimlerinin bir arada olmasından dolayı çok uzun süre almayacaktır. Bu nedenle kümelenmenin arızı işsizliği artırıcı bir etkisi yoktur. Ayrıca, sürekliliği olan küme piyasasının diğer ilgili kurum ve kuruluşlarıyla birlikte daimi istihdama sahip olması, mevsimsel işsizliğe de yol açmamaktadır. Kümelenmede endüstriyel ilişkiler çok yönlü ve ulusüstü olduğundan mevsimsel odaklı bir istihdam değil, ancak tüm mevsimlere yayılmış bir istihdam söz konusudur. Hızlı teknolojik gelişmeler küme içerisinde yeni girişimci girişimlerle piyasaya dahil edildiğinden, yeni işe girmeler teknolojinin yol açacağı işsizliği bertaraf edecektir. Kümelenme ortamlarında hızlı değişimler, gelişim ve genişleme gizli işsizliğe izin vermemektedir. Kümelenme ortamındaki rekabetin; işletme, piyasa, ülke, uluslararası, küresel-yerel düzeyde işlemesi, çalışanların sürekli yenilikçi, aktif olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla çalışanlar arasında rekabet olması gizli işsizliği yok etmektedir.

Görülemeyen eksik istihdam; eğitim ve vasıflarına uygun olmayan istihdam edilenler ile çalıştığı halde işinden memnun olmayıp iş arayanlardan oluşmaktadır.³²⁸ Kümelenme alanlarındaki işletmeler aynı endüstriye ait olduğundan endüstriyle ilgili olmayan işgücü bu piyasada yer almayacağı gibi endüstriyle ilgili vasıftaki işgücü ise küme piyasasında yoğunlaşacaktır. Kümelenme piyasasında tedarikçiler, üreticiler, fasoncular, satıcılar vd. küme ağını oluşturan unsurlar işlerine uygun(eğitim, vasıf vb.) emeğin istihdamına imkan verecektir. Bundan dolayı, verimli ve vasıflı elemanların çalıştığı bir küme piyasasında eksik istihdam en aza indirilmektedir.

³²⁸ Mustafa Kemal Biçerli, **İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları**, Anadolu Üniversitesi Yayın No:1563, Eskişehir, 2004.

Gelişmekte olan ülkelerdeki istihdam artışının gelişmiş ülkelere göre daha fazla olması kümelenmelerin yaygınlaştırılmasına atfedilmektedir. Gelişmiş ülkelere göre emek faktörünün ucuz olduğu gelişen ekonomilerin işgücünün, vasıf düzeyinin ve üretime yatkınlığının artması, kümelenmelerinde etkisiyle istihdamda daha fazla bir artışa yol açmaktadır. İşsizliğin azaltılması yönünde, yerel kaynaklardan en üst düzeyde istifade eden kümelenmelerin yaygınlaştırılması; İşgücünü vasıflandıran ve çalışmaya dahil eden yapısıyla istihdama pozitif yönlü katkı yapmaktadır.

Çalışma çağındaki nüfus içinde fiilen istihdam edilenlerin oranını ifade eden istihdam/nüfus oranları, bölge ekonomilerindeki işgücü piyasalarının kapasite ve yeterliliğini analiz etmek için kullanılan temel göstergelerdendir. Çin dahil olmak üzere Doğu Asya 2008 ekonomik kriz öncesi ve sonrası %70'ler düzeyinikoruyarak dünya genelinde en yüksek istihdam oranına sahip olmuştur. Diğer yandan, yüksek yapısal işsizlikle karşı karşıya olan Ortadoğu'da; küresel ekonomik kriz yıllarında dünyada en düşük istihdam/nüfus oranı (%42) gerçekleşmiştir. Küresel kriz yıllarında istihdam/nüfus oranında en ciddi düşüşler gelişmiş ekonomiler ile Güney Asya'da görülmüştür. Öte yandan, istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında tarım sektörünün (balıkçılık dahil) toplam istihdamdaki payında küresel kriz öncesi gözlenen düşüş, 2008 küresel krizi sonrasında da devam etmiştir. Ancak, 2012 yılında yükselme trendine geçmiş, 2013'ün ilk çeyreğinde düşüşe geçse de ikinci çeyrekte 2010'daki değerinden yüksek olmuştur.³²⁹ Hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payının kriz öncesi dönemde (2000-2006) %3 düzeyinde arttırmışken, kriz yıllarında artış %1 civarında olmuş ve 2014 yılına kadar yüzde 43 düzeylerine ulaşmıştır.³³⁰ Küresel krizin mal ihracatında ve inşaat sektöründe durgunluğa yol açmış olması, dünya genelinde sanayi sektörünün istihdamdaki payında kısmi bir gerilemeye neden olmuştur. Küresel işsizliğe 2013 yılında beş milyon kişi eklenmiştir.³³¹ Dünya'da 839 milyon çalışanın yaşamlarını iki doların civarında sürdürmesi³³² dikkate alınırsa kurumsal kümelenmelerin önemi

³²⁹ ILO, **Based on Short Term of The Labor Market, Employment by Economic Activity**, Geneva, Switzerland, 2014. <http://ilo.org/ilostat>. (Erişim Tarihi:01.03.2014)

³³⁰ OECD, "Employment Rate", **Employment and Labour Markets: Key Tables from OECD**, No:4. <http://www.oecd.org>. (Erişim Tarihi:04.03.2014)

³³¹ ILO, **Global Employment Trends**, International Labour Office, Geneva, Switzerland, 2014, s.11.

³³² ILO, **a.g.e.**, s.12.

daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca, enformel istihdam sorunu dünya genelinde yerelin özellik ve avantajlarını yansıtan kurumsal kümelenmelerle ortadan kalkacaktır. Çünkü, bir arada paylaşarak çoğalma, işgücünün vasfını yükseltmekte ve tanımlanan işbölümleriyle kayıtlı istihdama neden olmaktadır. Bununla birlikte, OECD'nin seçilmiş ekonomiler üzerinden yapmış olduğu araştırmada işgücü içinde istihdamın çoğunluğunu imalat sektörünün oluşturması üretim temelli kümelenmelerin önemini arttırmaktadır.³³³

Küme alanları tedarik, imalat, satış vd. kendiyile ilgili değerler zincirini oluşturan birimleri-unsurları bir arada bulundurduğundan istihdama yapacağı katkı oldukça önemlidir. Son dönemlerde, sağlık sektörünün giderek daha fazla istihdamı içermesi sağlık kümelenmelerini gündeme getirmektedir. Bu kümelenme, sadece, tüm hastanelerin ve sağlık kuruluşlarının bir alanda toplanması anlamını taşımamakta ancak sağlıkla ilgili kurumların uygun koşul ve alanlarda kendileriyle ilgili diğer unsurları etrafında toplayarak sektörel bir yoğunlaşma sağlamalarını ifade etmektedir. Türkiye'de sağlık sektöründe emek talebi yüksek olduğundan sağlık meslek liseleri ve yüksekokullardaki sağlık ile ilgili bölümler giderek çoğalmaktadır. Mal ve hizmet üreten sektörlerin istihdam gelişme potansiyelleri saptanabilirse istihdamın artması için daha doğru yatırımların yapılması mümkün olacaktır. Kümelenmeler belirginleştikçe işgücünün istihdamı için yapılacak yatırımlar kendilerine daha verimli adresler bulacaktır. Bu nedenle, sürekli kalkınma için sürekli istihdamın sağlandığı kümelenmelere ihtiyaç vardır.

Dünya ülkelerinin istihdam oranlarına bakıldığında OECD'nin yapmış olduğu araştırmada en yüksek istihdam oranına sahip ülke İzlanda (2003:%84,1-2010:%78,9) olarak gösterilmiştir. İzlanda'nın balıkçılık sektörü doğal kümelenmesi, coğrafi odaklı bir kümelenme olup sektörle ilgili etmenlerin birarada olması istihdamın yüksekliğine etki etmiştir. İstihdam oranlarının yüksekliğinde sırasıyla; İsviçre (2003:%77,9--2010: 78,6), Norveç (2003:%75,8--2010:%75,4), Hollanda (2003:%71,6--2010:%74,7), Danimarka (2003:%75,1-2010:73,4) takip etmektedir. Dünya ortalamasının 2003:%64,7 –2010:%64,6 olduğu sıralamada A.B.D. (2003:%71,2-2011:%66,7) 14. olarak yer

³³³ ILOSTAT, **Based on Short Term Indicators of The Labor Market** 2010-13. s.3. <http://ilo.org.ilostat>. (Erişim Tarihi:01.03.2014)

almaktadır. Kümelenmeye önem verilen ülkelerde istihdam oranlarının yüksekliği dikkatleri küme oluşumlarına yönlendirmiştir. Öte yandan ILO, 2018'e kadar işsizlerin sayısını 215.2 milyon olarak tahmin ederken, işsizlik oranlarını da yüzde 6 düzeylerinde tahmin etmektedir.³³⁴ İşsizlik sayısal olarak arttığı halde, işsizlik oranında artış beklenmemesi artan nüfusa göre işgücü içinde daha çok kişinin istihdama dahil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, istihdam oranlarında kaydedilecek artıştan dolayı(nüfusun ve işgücüne katılımın artışından daha fazla çalışan sayısında artış sağlanmasından) işsizlik oranlarında azalma meydana gelmektedir. Genç işsizlerin oranı dünyada 2005-2014 arasında yüzde 10-15 arasında değişmektedir.³³⁵ 2009 yılındaki daralmadan sonra dünya ekonomisi 2010 yılında yüzde 5.1, 2011 yılında ise yüzde 3.8 oranında büyümüştür. Ancak, ekonomik büyümenin istihdama fazlaca yansımadağı gözlenmektedir. Bununla birlikte, kümelenmenin ekonomik büyümeyi istihdama yansıtma özelliğı dikkate alınmaktadır. Kümelenmeler, işgücüne göre iş imkanları sunduğı için istihdamla işsizlik arasındaki asimetrik bilgiyi azaltmaktadır. Sektörel kümelenmelerde asimetrik bilginin en aza indirilmesi, istihdamında bu alanlarda kümelenmesine neden olmaktadır.³³⁶

B. Kümelenmelerde İstihdamın Dinamikleri

İşgücü piyasasının dinamikleri alanlarına göre birkaç farklı unsurla ilişkilendirilmektedir. Örneğın, yerel ve bölgesel yoğunlaşmalarda yenileşmeyle ilgili olarak ekonomik coğrafyalarla emek piyasası arasında ilişki kurulmaktadır. Endüstriyel firmaların rekabet edebilmeleri, iş ile ilgili bilgileri öğrenmeleri/geliştirmeleri istihdam düzeyleriyle ilgilidir. Özellikle, uluslararası rekabette bilginin sürekliliğı; esnek iş piyasası ve endüstriyel kümelenmelerdeki, dinamik istihdam ile gerçekleşmektedir.³³⁷

³³⁴ ILO, **Trends Econometric Models**, October-2013, Geneva, Switzerland, 2014, ss.5-10.

³³⁵ ILO, **Genç İşgücünde Küresel İstihdam Trendleri**, 2013, ss.5-17.

³³⁶ Arik Levinson, "Environmental Regulation and Industry Location: International and Domestic Evidence", in Jagdish N.Bhagwati ve Robert E.Hudec(eds), **Fair Trade and Harmonization: Prerequisites for Free Trade**, Cambridge, MA-MIT Press: US, 1996, ss.429-457.

³³⁷ Anders Malmberg, **Kluster Dynamik och Regional Näringslivsutveckling–Begreppsdiskussion och Forskningsöversikt**'den aktaran Mats Lundmark ve Dominiq Power "Labour Market Dynamics and The Development of The ICT Clusters in The Stockholm Region" Stockholm: ITPS, 2011, ss.50 – 70.

Uzmanlaşan işgücü piyasası kümelenmenin oluşmasında önemli bir faktördür. Diğer yandan, son yıllarda ekonomik aktivitelerde bilgi ve teknoloji nakliye maliyetlerini azaltırken, yerel konumlanmalarda istihdamın dinamikleriyle ilgili değişimler çoğalmaktadır.³³⁸ Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, kümelerde öğrenme ve adaptasyon sorunlarıyla ilgili olarak emek mobilitesinin üzerinde durulmaktadır. Firmalar ya da çalışanlar öğrenme süreçlerini mobilite ile devam ettirmekte ve endüstriyel profile göre işgücü piyasasına bir akış olmaktadır. Ayrıca, meslektaşlıklar, üretim ve müşteri ilişkileri, ortaklıklar ve geleceğe yönelik işbirlikleri işgücünün mobilitesi üzerinde etkili olmaktadır. Bununla birlikte, faaliyet alanı genişliği, potansiyel müşteri portföyü, iş bağlantıları ve iş alanları firmalararası işgücü akışını etkilemektedir. Diğer yandan, ileri teknoloji ve bilgi yoğunluğunun olduğu kümelenmelerin itibarlı işgücünü kendine çekmesi istihdamı geliştirme kabiliyetini ortaya koymaktadır. Örneğin, Stockholm ve San Francisco(Silikon vadisi) bilgi iletişim teknolojileri kümelenmesi, uzman işgücünün cazibe merkezi olmuştur. Bu tip kümelenmelerde, çoğalan ve çeşitlenen tüketici taleplerinin karşılanmasına yönelik bilgi, yenilikçilik ve piyasa dinamizmi emeğin mobilitesiyle sağlanmaktadır. Ayrıca, emeğin mobilitesi çalışanlar ve işverenler arasında hareketli/ taşınabilir bir kimlik ortaya koymakta ve yüksek eğitim almış uzmanlaşmış çalışanlara emek mobilitesi merkezi bir rol vermektedir.³³⁹

1.Kümelenme, Yerel İşgücü ve Emek Mobilitesi

Küme piyasalarında yerel konumlarda yoğunlaşmış firma bağlarıyla gerçekleşen emeğin mobilitesi bilgi ve inovasyonun yaygınlaştırılmasını sağlamaktadır. Bu yaygınlaştırma ile küresel-yerel düzeyde değişken talep karşılanmaktadır. Diğer bir ifade ile küme piyasalarında heterojen talep heterojen işgücü ile karşılanabilmektedir.³⁴⁰ Bununla birlikte, emek mobilitesinin yüksek derecede olmasının nedenlerinden bir

³³⁸ Bernard Fingleton, **New Direction in Economic Geography**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 2007, ss.11-53

³³⁹ Lawton Smith ve R. Waters, **Scientific Labor Markets, Networks and Regional Innovation Systems Regional Studies, Special Issue on Regional Innovation Systems, Vol. 45,2011, ss.961-978**

³⁴⁰ Mats Lundmark ve Dominik Power,“Working Through Knowledge Pools: Labor Market Dynamics, Transference of Knowledge and Ideas, and Industrial Clusters”, **Urban Studies**, Vol.41(516), 2012, ss.1025-44.

tanesi, emek mobilitesinin yapısal değişim sürecinde piyasaya yardımcı bir faktör olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, piyasada arz/talep hacmi azalan endüstriyel sektörlerde, bu azalmayı gidermek için artan değişken talebi kendine çekerek buna uygun üretim yapabilmesi emek mobilitesi ile mümkün olmaktadır. Ayrıca, yeniden organize edilen işlerin yerine getirilmesi de mobil emek ile sağlanmaktadır. Yerel olarak konumlanan/ yoğunlaşan, endüstriyel coğrafyaların yenilenmesi ve canlandırılmasında yerel mobil emek önemli bir rol oynamaktadır.³⁴¹

Geçmiş dönemlere bakıldığında işgücü mobilitesinin etkileri konusunun sosyal bilimlerde yeni bir olgu olmadığı görülürken, kümelenme alanlarında emek mobilitesi ile ücret ve uluslararası/bölgelerarası göç ilişkilendirilmektedir.³⁴² Örneğin, işgücü mobilitesinin etkilerini ele alan, Heckscher-Ohlin teoremine göre; emek bol bir ülkenin, sanayiisi gelişmiş(emek ücreti yüksek) ülkelere emek transferinde bulunmaktadır. Kümelenmeler, uluslararası ve yerel emeğin mobilitesini(işgücünün kendi yararına) içermektedir. Buna göre; özellikle yerel ekonomiler için bilginin transferinde işgücünün mobilitesi önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda, kümelenme alanlarındaki işverenler işgücüne yönelik(araştırma, uzmanlık, mühendislik, programcılık vb.alanlarda) eğitim programları ve kurslar düzenlemektedirler. Bu kurslarda sektöre uygun eğitilmiş emeğin, mobilitesiyle verimlilik artışı sağlanması kümenin ağını genişletmektedir. Kümelenmeler, maliyetlerin azaltılması, yeni yatırımların teşvik edilmesinin, kalite yükseltilmesinin ve rekabet gücünün bir aracı olarak emeğin mobilitesinden faydalanmaktadır. Diğer yandan, kentsel alanların yerel konumlanmış yüksek bilgi gerektiren endüstrilerinde işgücü devrine sıkça rastlanılmaktadır. Özellikle, bilgi iletişim teknolojileriyle ilgili yerel konumlu girişimlerde bilgi akışının kısıtlanması işgücünün devrine bir neden olarak gösterilmektedir.

Kümelenmelerin yaşamlarını sürdürebilmesinde mobilite temel bir faktördür. Özellikle, idari görevliler, teknik ve akademik çalışanlar, kümelenmelerin geleceği için

³⁴¹ Scott Shane, **Technology and Innovation Management**, John Wiley Publisher, Chichester, 2008, ss.200-250.

³⁴² Ron Martin ve P.Morrison, "Geographies of Labour Market Inequality" **Regional Development and Public Policy Series**, London and New York: Routledge, 2012, ss. 50-75.

mobil emeğe dikkat çekmektedirler. İşgücü mobilitesi kaynakların adil dağılımına, bilginin geleceğine ve yeni bilgilerin oluşumuna katkıda bulunarak faaliyetlerarası ilişkileri karakterize etmektedir. Emek mobilitesi sadece organizasyonlar ve firmalar arasında bilginin dağılımı ile ilişkili değildir. Aynı zamanda, firma başlangıçlarında, firmalararası ilişkilerde, müşterek projelerde, yeni iş kombinasyonlarında ve bilginin paylaşımında emek mobilitesinden yararlanılmaktadır. Ayrıca, kümelenmelerde çalışanların firmadan firmaya mobilitesi yeni olanaklar açmakta, yaratıcı/dinamik yerel konumlardaki firmalar için bilgi ve inovasyon yaratmaktadır.³⁴³

Kümelenmelerde, bölünmüş iş piyasalarının uzun dönemdeki değişimi bilgi temeline dayalı olarak uzman işgücünün mobilitesi ile gerçekleşmektedir. Ayrıca, uzman işgücünün mobilitesi firmaların yeni taleplerini karşılamak için teknolojik gelişmelerin sağlanmasında aracı bir rol üstlenmektedir. Firmalar, heterojen talebi zamanında–yerinde arz etmek durumunda oldukları ürünler için mobilitayı kendi lehlerine kullanmaktadır. Talep çeşitlenmesine yönelik yeterli arz için mobilitenin önemi artarken küme piyasası ürünle ilgili heterojen talebe cevap verebilmekte ve kendi içinde emek akışını sağlamaktadır.

Yerelleşen ekonomik faaliyetlerdeki gelişme daha çok bilgi ve öğrenme yoluyla iş yerlerinde ve iş alanlarında ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, emek mobilitesinin dinamikleri, kümelenmenin farklı bağlantılarıyla ve uzmanların firmalar arasında transfer edilmesiyle açıklanabilir. Yerel iş piyasalarında iş gücünün birinden diğerine hareket etmesiyle aynı alanda iş yerleri ya da firmalar arasında taşınmasıyla mobilite gerçekleştiği gibi aynı organizasyonlarda bir pozisyondan diğer bir pozisyona değişme yolu ile de mobilite gerçekleşmektedir. Bütün bunlar kümelenme piyasasında bir yerden bir yere bilgi yükünün taşınması/transferi sonucunu vermektedir.³⁴⁴

³⁴³ Dominic Power ve Mats Lundmark, “Working Through Knowledge Pools: Labour Market Dynamics, The Transference of Knowledge and Ideas, and Industrial Clusters” **Urban Studies**, Vol.61 (5/6),2012, ss. 1225-44.

³⁴⁴ Leonhard Dobush ve Elke Schlusser, **Technology Markets Regional Clusters and Organizations Industrial and Corporate Change**, 22 (3) , Oxford, 2013, ss.617-647.

Ekonomik aktivitelerin değişen sınırlarıyla farklılaşan piyasalarda(özellikle hizmet ve imalat sektörlerinde)ekonomik rekabet için esnek istihdam gittikçe önemli hale gelmiştir. Bu çerçevede yeniden yapılandırmaların hızla arttığı ileri teknoloji gerektiren mesleklerde uzmanlıklar hızlı tempo içinde çabuk demode olmaktadır. Bundan dolayı, iş piyasalarında yüksek düzeyde işgücü devri meydana gelmektedir. Bazı yüksek düzeyde uzmanlaşmış profesyoneller daha iyi istihdam şartları bulduklarında kendi istekleri ile işgücü devrine neden olmaktadır.

Diğer yandan, özellikle genç çalışanlarda sürekli işe bağlılık duygusu daha az olduğundan, bunların yeni iş fırsatlarını değerlendirerek, yeni firmalara geçiş yaptıkları görölmektedir.³⁴⁵ Yapılan araştırmalar, yerel iş piyasalarının; firmalararası yakınlığın, emeğin akıcılığının ve bilgide uzmanlaşmaların giderek önünü açmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle, bilginin yayılma sürecinde emeğin mobilitesiyle birlikte inovasyon, öğrenme ve yükselme kümelenme alanlarında gerçekteşmektedir. Ayrıca, teknolojik endüstriyel kümelerde işgücü devri ve mobilite üst seviyededir. Örneğin; bilgi teknolojisi endüstrilerinde yoğunlaşmış Silikon Vadisinde, işgücü hareketliliği ve mobilitenin yüksek olduğu görölmektedir. Kaliforniya Üniversitesinin San Fransisco’da çalışanlar üzerine yaptığı bir araştırmada iş görev süresi ortalama üç yıl olanların ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırmada on yıldan fazla çalışanlar %35,4 iken %21’nin sürekli istihdam edildiği görölmüştür.³⁴⁶

Bölgelerin ve firmaların yükselen ekonomik riskler karşısında işverenlerin emeği istihdam etme şekli değişmekte ve değişen işlerden dolayı çalışanlar için iş yaşamındaki sınırlar gittikçe kalkmaktadır. Değişen piyasa şartlarında yeni uzmanlık alanları geliştirmek ve yeni teknolojilerin uygulanabilirliği için sürekli öğrenme gerekmektedir. İşverenler sürekli öğrenme sürecinde yer alan çalışanlar oluşturarak sonraki teknolojik yeniliklere ayak uydurmaktadırlar. Kümelenme ortamında çalışanlar işe devam ettiklerinde uyumlu olarak bir üst yenilemeye ayak uydurmaktadır. Bununla birlikte, küme piyasasında, işletmelerin yakınlık içinde belirli bir endüstriye yönelik

³⁴⁵ Mitchell Lee, “Further Clarifying Proximal Withdrawal States and The Turnover Criterion Space”, **USA Association, Journals Department**, Vol.138, Washington DC. 2012 ss.859-564

³⁴⁶ Leonhard Dobush ve Elke Schlusser, **A.g.e.**

alışmaları mobilitenin ‘içsel emek piyasası’ tarzında gelişmesini sağlayarak asimetrik bilgiyi en az düzeye indirmektedir. Kümelerdeki girişimlerin içsel emek piyasalarını kullanmaları işgücünü daha disiplinli ve verimli çalışmaya teşvik ederek yeniliklere açık hale getirmekte ve işe yerleştirme maliyetlerini düşürmektedir.

2. Kümelenme ve İstihdam: Üçüncü İtalya Örneği

Son zamanlarda yapılan araştırmalara göre standart dışı istihdamın toplam istihdam içindeki payı gittikçe artmaktadır. Teknolojik değişmenin hızlı temposu ve piyasa şartlarında yeni uzmanlıkların gelişmesi standart dışı istihdama neden olmaktadır. Kümelenmelerde, standart dışı işgücü kullanımının talebi şekillendirdiği görölmektedir. Ayrıca, firmaların kapasitelerine, yapılan işlerin ve çalışmanın süresine göre standart dışı istihdama yer verilmektedir. Kümelenmelerde, standart dışı istihdamın mobilitesi firmalar arasında uzmanlık ve bilginin transferini sağlamaktadır.³⁴⁷ Diğer yandan, standart dışı istihdamın tiplerinden biri olan dönemsel istihdam çeşitli acentalarla yaygın hale getirilmektedir. Bununla birlikte, yeni piyasalara uyum sağlamak için sivil istihdam içinde dönemsel istihdamın arttığı görölmektedir.

Uluslal ve uluslararası piyasaların büyüme modelleri yeni piyasaların uyumlu olması üzerinedir. İtalyan endüstriyel bölgelerinde, piyasaya uyumluluk gösterebilen küçük ancak lider durumdaki firmaların başarıları endüstriyel model olarak yerel konumlu üretimlere örnek teşkil etmektedir. Bu lider firmalardan bazıları bölge içinde ve yurtdışında tutulan marka haline gelmeyi başarmışlardır. Marka olmuş bu işletmeler yerel üretimlerde bulunan(daha az tanınan) diğer firmalarla aynı kümelenmede yer almaktadır. Kümelenmedeki küçük firmaların bilgi birikimi, değişime hızlı uyumu üretim maliyetlerini olumlu yönde etkilemektedir.

Ron A. Boschma, "Üçüncü İtalya" yoğunlaşmasında sosyal sermaye ile bölgesel gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu alışmada, “Üçüncü İtalya”nın sosyo kültürel özellikleriyle uyumlu sosyal sermayesinin ulusal-bölgesel ekonomideki yeri ele alınmıştır. Ayrıca, Birinci İtalya(Kuzey-Batı'daki endüstriyel merkez) ve İkinci

³⁴⁷ Chirs Benner, **Work in The New Economy**, Blackwell Publ. -Oxford UK, 2002, ss.50-80.

İtalya(Gelişmemiş Güney İtalya) karşılaştırılmıştır. Buna göre, sosyal sermaye ve ekonomik performans arasında pozitif ve sürekli bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Yapılan çalışmada, sosyal sermaye düzeyinin yüksek olması halinin ekonomik performans üzerinde olumlu etkide bulunduğu belirtilmiştir.

Sonuç olarak, kümelenmeler, sosyal sermayenin başarısına neden olduğu ve istihdama güven verdiği için bu alanlardan dışarıya sosyal sermaye alınmasının ya da temin edilmesinin zor olduğu belirtilmektedir.³⁴⁸ İtalyan kümelenmelerinde, ademi-merkeziyetçi yapıda uzmanlaşmış ünitelerin ve çeşitli üretim sistemlerinin toplulaştırılması yer almaktadır. Örneğin; Özellikle, hazır giyim, triko(düz-örme), ipek, ayakkabı, mekanik, makine takımları, elektronik, metal işleri ve düz çelik üretim kümelerinde firmaların yönetimleri geniş çapta uzmanlaşmış durumdadırlar ve birbirine bağlı sistematik yöntemlerle üretim yapmaktadırlar. Kümelerin sosyal temelli kendine özgün ekonomik ve yönetim yapılarında işgücünün ilişkilerini dikkate alan bir sistemle hareket etmeleri dikkat çekmektedir. Ayrıca, belirli sosyal ilişkilerin şekillenmesinden dolayı her bir bölge sosyal yapısına göre kümelenmeler için merkezi rol oynamaktadır.

Son yıllarda emek piyasalarını; Standart dışı istihdam, (dönemsel ve bağımsız sözleşmeler dahil) ve dış kaynaklı (taşeron–alt işverene verme) istihdam, işgücünün devri ve mobilitesi, kalıcı istihdam, değişen teknoloji ve piyasa şartları ile modası geçen uzmanlıklardan dolayı esnek istihdam temsil etmektedir. Diğer yandan, işverenler çalışma ilişkilerinde sürekli istihdamın yanı sıra kısa zamanda değişen teknolojiye uyum sağlayan esnek uzman işgücü talep etmektedirler. Bundan dolayı, kısmi zamanlı istihdamın tercih edildiği görülmektedir. Bilgi teknoloji endüstrilerinde daha çoksürekli olmayan istihdam ile üretimin karşılanması yoluna gidilmektedir. Ayrıca, gelişen ve değişen üretim piyasalarında avantaj elde etmek için esnek istihdam kullanılmaktadır. Diğer yandan, bölgesel ekonomik dinamikler içinde alt sektörlerde toplam istihdam içinde dönemsel istihdamın payının giderek arttığı görülmektedir. Buna örnek olarak Santa Clara’da yapılan bir araştırma verileri aşağıdaki Tablo’2.7 de verilmektedir.

³⁴⁸ Ron Boschma, "Social Capital and Regional Development: An Empirical Analysis of the Third Italy", **Learning from Clusters: A Critical Assessment from An Economic-Geographical Perspective**, Springer, Printed in Netherlands, 2005, ss. 139-168.

Tablo 2.7. Santa Clara Yerleşkesinde Dönemsel İstihdam ve Toplam İstihdam

Yıl	Dönemsel İstidam	Toplam İstihdam	Toplam içindeki dönemsel İstihdam %
1984	12.340	767.400	1,6
1985	-	770.900	1,6
1986	14.310	761.500	1,9
1987	16.920	779.700	2,2
1988	18.150	808.900	2,2
1989	17.020	814.100	2,1
1990	16.580	819.500	2,0
1991	14.720	810.900	1,8
1992	15.510	797.200	1,9
1993	17.370	802.000	2,2
1994	21.820	805.000	2,7
1995	28.160	836.400	3,4
1996	30.660	885.000	3,5
1997	33.230	931.700	3,6
1998	33.850	961.500	3,5

Kaynak: Chris Benner, Work in The New Economy, Black Well Publishing, Malden M.P USA, 2002,s.41.

Tablo 2.7’den görüldüğü üzere istihdamın değişen yapısına örnek olarak, dönemsel istihdamın toplam istihdam içindeki payı % 1,6’dan (1984)-%3,5’a (1998) çıkmıştır. Bununla birlikte, 1992 yılı dışında toplam istihdamda yıllar itibariyle artış olduğu gözlenmektedir. Dönemsel istihdamdaki 1988 yılından 1991 yılına kadar meydana gelen düşüş dikkat çekerken, 1990 yılından 1991 yılına kadarki zaman diliminde hem dönemsel hem de toplam istihdam düşmüştür. Ancak, 1991 yılından 1992 yılına dönemsel istihdamda artış toplam istihdamda azalış gözlenmektedir. 1992 yılında 1998 yılına kadar ise dönemsel istihdam, toplam istihdama paralel olarak artış

göstermiştir. İş merkezlerinin girişimleri tarafından yeniden yapılanan esnekliğin yaygınlaştırılmasının nedenleri arasında neoklasik iktisadın “bireyin kendi faydasını maksimize etmesi” fikri bulunmaktadır. Bu doğrultuda ekonomik büyüme hızı esnekliğin sağlanması ile birlikte düzenlenmektedir. Aynı zamanda, girişimcilerin yaptığı girişimlerde yeni yapılara uygun davranma fikrine sahip olmasından dolayı esneklik tercih edilmektedir. Diğer yandan, istihdamın yeni konseptinde esneklik kavramının birçok araştırmacı yazar tarafından ele alınması dikkat çekmektedir.

Esnek istihdamın diğer bir nedeni, 1970’lerde ekonomik krizin yaşanmasıydı. Ekonomik organizasyonlarda baskın olan kitle üretimi yerini esnek uzmanlaşmaya dayalı üretime bırakırken emek piyasalarının yeniden yapılandığı görülmektedir. Diğer yandan, esneklik, masraf ve zararların en aza indirilmesini amaçlayan ekonomik bir önlem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, işgücünün çalışma şartlarının kötüleşmesi, ücretlerin düşmesi, güvensizlik ortamları, firmalararası işbirliği ve işgücünün esnekliği sonucunda oluşan dengesizlikler istihdam üzerindeki tartışmalara farklı boyut getirmiştir. Esneklik, değişen ekonomik koşullarda dönemsel–periyodik işlere daha uygun gelmektedir. Bununla birlikte, iş piyasalarının çoklu–değişken süreçleri çok yönlü istihdam yöntemlerinin benimsenmesine yol açmıştır.

Esnek iş ve esnek istihdamın ayırt edilmesi, yerine getirilmesi gereken aktüel işlerde çalışanların işle ilgili süreçlerine ve ekonomik faaliyetlere bağlıdır. Bununla birlikte, esnek çalışmalarda üretime yönelik istihdam ile farklı formlarda olurken, bilgi ekonomisinin gelişimiyle birlikte esnek iş ile esnek istihdam ayrımı yapılmaktadır. Bu ayrım, çalışanların iş süreçlerine ve yapılan işlerle ilişkilidir. Ayrıca, yönetim ve insan kaynakları vasıtasıyla esnek iş ve esnek istihdam belirlenmektedir. Diğer yandan, küresel-yerel birleştirilmiş üretim zincirleri, uluslararası ticaret, yatırım ve sermaye akışı esnek iş ve esnek istihdama etki etmektedir. Bununla birlikte, ekonomilerdeki uzun dönem sektörel kaymalar-değişmeler endüstrilerde iş gücünün hizmet tarzında yükselmeler meydana getirmiştir. Firmaların belirli bölgelerde kümelenmelerinde, ortak kültürler, enformel kurallar, genel-geçer gelişmeler, üstü kapalı bilgilerin etkisiyle

sosyal ilişkilerdeki kökleşmeler emeğin esnek kullanımına etki etmiştir. Aynı zamanda, ekonomik değişkenlikler/gelişmeler, endüstrilerin yer değiştirmesi ve finansal piyasaların hareketliliği üretim sürecinin esnekliğini etkilemektedir.

Yerel endüstrilerde esnek istihdama daha çok personel hizmetleri ve perakende satış bölümlerinde yer verilmektedir. Aynı zamanda, endüstrilerin imalat, hizmet ve ofislerinde kontrol ve yönetimin etkinliği için yatay hiyerarşiye gidilmektedir. Bundan dolayıda endüstriyel yapılarda esneklik tercih edilmektedir. Firmaların, kar odaklı piyasa dinamikleri içinde sürekli-sınırsız çalışmaları ve hızlı devinimin getirebileceği karışıklıklardan korunmak için daima dinamik ve genişleyen küme ağına göre hareket etmeleri gerekmektedir. Sürekli değişen küme ağlarındaki ekonomik organizasyonların yapısında emek piyasalarının esnekliği tercih edilmektedir. Çünkü, yeni gelişen teknolojilere ayak uydurabilmek ve değişimlerin maliyetlerini azaltabilmek için esnek yapılara ihtiyaç vardır.³⁴⁹

Firmaların insan kaynaklarında esnek işgücünün kullanılması gittikçe yaygınlaşmaktadır. Firmalar içsel ya da işlevsel nedenlerle esnek işgücünü değişken taleplere cevap vermek için kullanmaktadır. Ayrıca, dışsal ilişkilerde avantaj elde etmek için firmalar sayısal esneklik yoluna gitmektedir. Bununla birlikte, işletmeler, bilgide uzman ve uzmanlaşmış esnek işgücünü talep ederek yeni çalışma ünitelerini ve düzenlerini belirlerken esnek çalışma stratejilerini benimsemektedir.

İstihdamın faaliyet alanlarında, parça başı üretim ve ücretlerin oranlanması, girdi ve çıktı analiziyle ilişkilendirilerek istihdamın fonu ve formu belirlenmektedir. İstihdamın değişen formunda, evde çalışanlara ve taşeron işvermelere, part-time çalışmalara gittikçe daha fazla yer verilmektedir. Bu durum işgücünün devrini artırmaktadır. Diğer yandan, ücret oranlarının aşağı doğru ayarlanması, grev gibi durumların zararlarından korunmak, ücretlerde pazarlık edebilmek emeğin politik gücünü kırmak gibi nedenler esnek istihdamın yaygınlaşmasına yol açmıştır.

³⁴⁹ Helge Bennismarker v.d. , 'Effects of Contracting out Employment' **Journal of Public Economic**, Elsevier Publ. London, 2012.

Günümüzde birçok ülkede işverenlerin istihdam politikaları kamu politikalarından etkilenmektedir. Ekonomik eşgüdüm anlamında piyasalar ve firmalararası ilişkiler hükümet politikaları altında gözetilmektedir. Bu gözetimler neoklasik çerçeveye alakalı olarak yapılmaktadır. Bu çerçevede endüstriler sosyal mekânların inşa olduğu işgücüyle alakalı olarak kümelenmektedir.³⁵⁰ Öte yandan, bazı işverenler, daha önceden süresiz/sürekli olarak istihdam ettikleri çalışanlar yerine süreli sözleşmeli ve sözleşme dışı istihdam yoluyla işlerini yürütmeyi tercih etmektedirler. İşverenler daha çok yüksek uzmanlaşmış pozisyonlardaki çalışanlarıyla sözleşme yapmaktadır. Bununla birlikte bilgisayar programcıları, mühendisler ve diğer yüksek uzmanlaşmış profesyonellerin danışmanlık ve iş hizmetleri firmalarında çalıştığı görülmektedir. Bu firmalar piyasaların talebine göre işgücünün çalışma pozisyonlarını belirlemektedir. Yapılan araştırmalarda, bazı yoğun iş bölgelerinde toplam istihdam içinde iş hizmetleri yoluyla esnek istihdamın payının düzenli olarak gittikçe yükseldiği gözlenmiştir.³⁵¹ Esneklik, iş gücü vasıtasıyla firma içi avantajlar sağlamak amacıyla uygulanan bir strateji olmuştur. Esneklik stratejisi çerçevesinde çalışma yapılan alanda işgücünün geliştirilmesi bu suretle de istihdamın artışı amaçlanmaktadır. Ayrıca, esnek istihdam genellikle daha önceden tasarlanmış işlerde yer almakta ve giderek yaygınlaşmaktadır.

a. İtalya'daki Endüstrilerin Kümelenmesinde İşgücü ve KOBİ'lerin Önemi

Günümüzde ulusal ve uluslararası büyüme modelleri, işgücü ve piyasaların birbirleriyle kaynaşmalarını göz önünde bulundurmaktadır. Örneğin; İtalya üçüncü bölgede olduğu gibi çoğu zaman bölgesel endüstrilerin oluşması ve gelişmesi daha çok yerel işgücünün yeteneklerine-dinamiklerine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Literatürde İtalyan endüstriyel bölgeleri "Marshallyan Endüstriyel Bölgeler" bakış açısıyla ele alınan bu endüstriyel bölgeler İtalya'nın aşağı ve yukarı kesiminde yoğunlaşmıştır.

³⁵⁰ Daniele Schiliro, "Italian Industrial Districts", **Physical, Mathematical and Natural Sciences**, Vol.90, 2012.

³⁵¹ Martti Hyry, Harri Haapasalo ve T. Donnelly, **The Role of Social Networking in Developing Regional Business; The Case of Oulu**. Paper prepared for The Conference: Reinventing Regions in Global Economy, Pisa, Italy, 12-15 April 2003.

Örneğin, triko Carpi’de, ipek kumaş üretimi Como’da, Tekstil üretimi Proto’da kümelenmiştir. Bu bölgelerin esneklikleri, kendi yerel şartlarına göre sosyal, ekonomik ve politik düzenlemelerle insan kaynaklı üretimin uyumlu hale getirilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, endüstriyel bölgelerin esnekliğe teşvik edilmesinden dolayı üretimin yapısı sosyal kaynaklı olup, Marshallyan görüş doğrultusunda yerel temelli endüstrilerin uzmanlaşmaları desteklenmektedir. Ayrıca, bu endüstrilerin yoğunlaşmalarında işgücünün yönetimiyle ilgili düzenlemeler bölgesel düzeylere göre tanımlanmıştır. Ayrıca, İtalya’daki üretim temelli kümelerde geniş ailelerin yakın ilişkiler içinde ticari bağlantılarının desteklenmesi sosyal temelli üretim ağlarını oluşturmuştur. Bu sosyal temelli üretim ağlarında mavi yakalı-beyaz yakalı çalışanlar yerine kendine yeten ve kendi kendini yöneten çalışanlar yer almaktadır. Nitekim, kendi kendini yöneten çalışanların basit üretim yapılarındaki uzmanlaşmaları İtalya’yı ayakkabı üretiminde söz sahibi yapmıştır.³⁵²

Parma ve San Daniele bölgesinde et endüstrisinin kümelenmesinde olduğu gibi İtalya’nın yerel endüstrileri belli bir merkezden etrafa yayılmış şekildedir. Bu yayılma kümelenmenin ağını oluşturmaktadır. Yerel olarak yayılmanın etkisiyle oluşan endüstriyel ağ, yerel endüstrileri oluşturan firmaların ayakta kalabilmeleri için yapılan kurumsal düzenlemelerin üretimden satışa firmaların iş faaliyetlerinin devirlerini kapsamaları endüstriyel kümelerde sürekliliği ve dengeyi sağlamaktadır. Aynı zamanda, İtalyan kümelenmelerinde süreklilik ve denge, yerel sosyal sermayenin endüstriyle uyumu gözetilerek yerine getirilmektedir.³⁵³

Piore ve Sabel, İtalya’daki başlıca endüstriyel bölgeler üzerine yaptığı çalışmaların sonucunda, bölge içi endüstriyel örgütlenmeler ve bölgesel endüstri sistemlerinin gelişmesiyle esnek uzmanlaşmanın ortaya çıktığını belirtmiştir. Diğer yandan, İtalya’dabelli bölgelerde endüstriyel organizasyonlar oluşturulmasında adem-i merkeziyet sistemine dayanan bir üretim yapısının var olduğu gözlenmiştir. Daha sonra,

³⁵² Lucio Biggiero, ”Markets Hierarchies, Networks, Districts: A Cybernetic Approach”, Human Systems Management,18(2),1999,ss.1-10.

³⁵³ Marco Bellandi, “Innovation and Change in The Marshallian Industrial District”, **Europlanning Studies**4(3), 2002, ss.353-364.

Brusco 1980’li yılların başında bu adem-i merkeziyete dayalı üretim sistemini şekillendirirken üretim sisteminin toplulaştırılması ve bütünleştirilmesinde kendi halindeki pek çok uzmanlaşmış üniteleri tanımlamıştır. Bu ünitelerin oluşturduğu piyasalardaki üretim faktörlerinin girdi bağlantılarından en üst düzeyde verim elde edebilmek mümkün olabilmektedir. Brusco’nun çalışmaları genellikle esnek üretim sistemlerinin standardize edilmesine yöneliktir. Ayrıca, adem-i merkeziyetçi sistemin yapısı uzmanlaşmış ünitelerle birlikte çeşitli üretim sistemlerinin toplulaştırılmasını da kapsamaktadır.³⁵⁴

b. İtalyan Endüstriyel Kümelerinde Esnek Uzmanlaşma ve İstihdam

Merkez rolü oynayan yerlerden diğer bölgelere ilgili endüstrilerin yayılmaları, yerel endüstrilerin oluşumunda merkezden etrafa doğru yayılma, firmaların birbirleriyle sürekli ilişkilerini sağlayan ve kümelenmenin yapısını oluşturan işgücü networkuyla olmaktadır.³⁵⁵ Yerel endüstrileri oluşturan firmaların yaşayabilmesi ve dengelerini koruyabilmesi için istihdamın yapısı çok önemlidir. Aynı zamanda yerel olarak konumlanan firmaların kurumsal düzenlemeler yapmaları gerekmektedir. Bölgesel alanlarda ürün satış-sirkülasyonu, işin idare edilmesiyle ilgili düzenlemeler yapılarak endüstrilerin ve firmaların devamlı dengede olması sağlanmaktadır.

Diğer yandan endüstriyel bölgelerin esnekliğe teşvik edilmesinden dolayı üretimin yapısının sosyal kaynaklı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, işgücünün yönetiminde, kendine has özellikleri olan bölgelerin ekonomik yapılarının sosyal temelli olması göz önünde bulundurulmaktadır. Belirli sosyal ilişkilerle yerel endüstriyel yapıların şekillenmesinden dolayı her bir bölge merkezi bir rol oynamaktadır. Ayrıca, kırsal-bölgesel kesimlerin sosyal ilişkileri, yerel kültür temelinde

³⁵⁴ Lucio Biggiero, "Markets Hierarchies, Networks, Districts: A Cybernetic Approach", Human Systems Management, 18(2), 1999, ss. 1-10.

³⁵⁵ Ricardo Crescenzi, v.d., **Innovation and Regional Growth in The Europa Union**, Berlin, Springer, 2011, ss. 25-50.

özel bir anlam taşımaktadır. Yerel bölgelerdeki ekonomik organizasyonların desteklenmesi, bölgeye has yerel kültüre uygun olarak yapılmaktadır.³⁵⁶

Tablo 2.8 Bologna Üniversitesinin İtalya'daki Et Endüstrisiyle İlgili Yapmış Olduğu Bir Çalışma

Coğrafi Alan	Firma Miktarı	Çalışanların Miktarı				
	1998-2002	1998	1999	2000	2001	2002
Parma Bölgesi	64	1449	1353	2119	1887	2045
San Daniele Bölgesi	11	199	184	177	235	251
Diğer Bölgeler	71	10879	12970	12280	11970	12591
Diğer Firmalar	302	11501	11640	11754	11800	12427
Toplam	448	24035	26154	26336	25867	27314

Kaynak:Cristina Brasili and Roberto Fonfani, **Amosale Type of Development The Agri-Food Districts Experience in Italy**, University of Bologna, 2006.

İtalyadaki endüstriyel bölgelerde firma miktarlarını artması kümelenmenin girişimciliği ve istihdamı tetiklediğini göstermektedir. Kümelenme ortamında firma sayılarının artması sürekli istihdama ve işsizliğe pozitif etki yapmaktadır. İtalya'daki endüstrilerin ulusal ekonomik işgücü piyasasıyla ilgili yerel düzenlemeleri bölgelerin etkileri göz önüne alınarak yapılmıştır. Fransa ve İtalya'nın üretim metotları çok benzerlik göstermektedir. Fransa ve İtalya'da endüstriyel bölgelerdeki üretim sistemleri, çevresel ve firmalararası ilişkilerle belirli endüstriler güvene dayalı, birbirine bağımlı bölgesel kümelenmeleri oluşturmuştur.³⁵⁷

İtalyan hükümetleri ve yerel yönetimleri bölgenin farklılıklarını dikkate alarak adem-i merkeziyetçi üretim yapısı üzerine düzenlemeler yapmıştır. İşçi sınıfının bölgesel değişimine bağlı olarak adem-i merkeziyete dayalı birçok kümelenme ortaya çıkmıştır. Bu kümelenmeler içinde birçok küçük üniteler bulunmaktadır. Bu ünitelerin farklılığı işgücüne göre değerlendirilmiştir. Bu üniteler bazen nihai üretimde bulunurken diğer zamanlarda taşeron olarak çalışmaktadırlar. İtalya'daki bölgesel sistemin ve ünitelerin tamamında işgücünün, firmalararası hareketliliği ve esnekliği sağladığı görülmektedir. İşçi sınıfının önemli bir kesiminin bağımsız hareket etmekte

³⁵⁶Ricardo Crescenzi, v.d., "An Integrated Framework for The Comparative Analysis of The Territorial Innovation Dynamics of Developed and Emerging Countries", **Journal of Economic Surveys**, 2012, ss. 517-533.

³⁵⁷Silvia Fabiani v.d, **Efficiency and Localisation: The Case of Italian Districts**, Verlag Heidelberg, Roma, 2001, ss.20-80.

ve kendine yeten bir yapıda olduğu tesbit edilmiştir. Bundan dolayı, işgücünün herhangi bir zamandaki hareketliliği üretim zincirinin tedarik bağlantılarında aksaklıklara neden olabilmektedir.³⁵⁸ İtalyan üretim sisteminin esnekliğinde, Fransa'daki gibi işgücünün bölge içinde alanlararası mobilitesi baskın değildir. Ancak, İtalya'da işgücünün firmalararası mobilitesi merkezi bir rol oynamaktadır. Ayrıca, İtalya'daki endüstriyel bölgelerin sosyal ilişkilerinin temelinde yerel yapılanmalarla, yerel üretim tarzının olduğunu söylemek mümkündür. Geleneksel üretimle ilgili güçlü dinamiklerinin bulunması coğrafi konsantrasyonların yüksek derecede olmasını sağlamıştır. Ayrıca, küçük ve orta boy endüstriyel firmaların üretimlerini niş stratejisiyle yapmaları uzmanlaşmaya ve yoğunlaşmaya yol açmıştır. Bununla birlikte, İtalya'nın endüstriyel bölgeleri aşağıda belirtilen özellikleri taşımaktadır;³⁵⁹

- Yerel konumlu çeşitli ve farklı düzeylerde girişimlerin yoğunlaşma biçimleri düzenli değildir. Firmaların sosyal ve ekonomik olarak birbirine bağılıkları vardır ve firmaların faaliyetleri arasındaki bağlantılar basit ve istikrarlıdır.
- Girişimlerarası bilgi aktarımları karşılıklı güven çerçevesinde sürmektedir, ayrıca rekabete dayalı bir işbirliği içinde olmaları, firmaların eşzamanlı hareket etmelerine yol açmaktadır. Ayrıca, üretim sistemi yatay dağılımlıdır.
- İşgücü firmalar arasında hareketlidir ve girişimcilik eğitimi yüksektir.
- Genellikle yoğunlaşmış işbölümleriyle uzmanlaşan işgücü bölgelerin ekonomik gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu katkı bireysel açıdan olduğu kadar, küme piyasasında, bölgesel ve ulusal ekonomi düzeyinde de kendini belli etmektedir.

İtalyan endüstriyel bölgelerinin her biri kendine has karakteristik özelliklere sahiptir. Bunun için İtalya'daki kümelenmeleri tek bir özelliğe göre anlatmak mümkün değildir. Bu durum, farklı özelliklerinden dolayı İtalyan endüstriyel bölgelerinin ayrıntılı olarak incelenebilmesine yönelik daha fazla araştırma yapılmasını gerektirmektedir. Daha önceki araştırmalarda yapılan tanımlar doğru gibi gözükse de

³⁵⁸ Michele Bagella ve Leonardo Becchetti, **The Competitive Advantage of Italian Districts: Theoretical and Empirical Analysis**, Heidelberg: Physica Verlag, 2000, ss.35-41.

³⁵⁹ Carlo Trigilia, **Sociology of Local and Changing Forms of Local Governance, The Neo-Marshallian Industrial District A Study on Italia**, Bologna, 2012, ss 35-45.

bölgelerin çok çeşitli karakteristiklere sahip olmaları farklı izahlar gerektirmektedir. Aynı zamanda bu farklılıklar, düzensiz değişikliklerden de kaynaklanmaktadır. Bu nedenle İtalyan kümelenmeleri düzenli olarak değil de karmaşık bir sistem içinde sınıflandırılmaktadır. İtalyan endüstriyel bölgelerin belirlenmesinde endüstriyel ürünlerin ve üretimlerinin farklılıklarına göre değişik parametreler kullanılmıştır. Tablo 2.10'da İtalyan endüstriyel bölgelerinin miktar olarak dağılımı gösterilmektedir;

Tablo 2.9 İtalya Endüstri Bölgeleri

Alan-Bölge	Endüstriyel Bölgelerin Miktarı
Kuzeybatı	59
Kuzeydoğu	65
Merkez İtalya	60
Güney ve Adalar	15
Toplam	199

Kaynak: ISTAT (Italian Central Institute for Statistic), 2002.

İtalya'daki toplam endüstriyel bölgelerin %32'si kuzeydoğu İtalya'dadır. Bunu takiben %30 civarı bir oranla Merkez İtalya ve %29,6 oranla kuzeybatı İtalya gelmektedir. İtalya'daki endüstriyel bölgelerin %15'lik bir oranı güney İtalya ve İtalya'nın adalarında kümelenmiştir. Endüstriyel bölgesel bölünmenin en az olduğu Güney İtalya'daki endüstriyel gelişme düşük düzeydedir.³⁶⁰

İtalya Merkez İstatistik Kurumu (ISTAT)'nın 2002 verilerine göre; endüstriyel bölgelerde faaliyet gösteren toplam imalat ünitelerinin miktarı 239 bin dolayındadır. Bu bölgesel alanlarda yaklaşık olarak 14 milyon insan yaşamaktadır. Bu rakam İtalya nüfusunun dörtte birine karşılık gelmektedir. Bu bölgelerde yaşayan 14 milyon kişinin, 200 bin kadarı yerel firmalarda çalışmaktadır. İmalat üniteleriyle ilgili firmalarda ortalama olarak 9 kişi çalışmaktadır. KOBİ'lerin hakim olduğu imalat kesimi daha çok

³⁶⁰ Rob MacGregor, Ann Hodgkinson, **Small Business Clustering Across Disciplines**, University of Wollongong, Australia, 2007, ss 60-65.

olgunlaşmış sektörlerde faaliyet göstermektedir.³⁶¹Endüstriyel bölgelerin bazı önde gelen firmaları yurt dışında da tutulan ve tanınan markalar olmuşlardır. Bu bölgelerde lider firmaların bilgi birikiminin çevresine yayılması söz konusudur. Bu yayılma, yeni katılımlara açık bir biçimde ağ şeklinde kendini geliştirmektedir. Bu başarılı endüstriyel firmalar diğer yerel üretimler için örnek teşkil etmektedirler. Bu durum ayrıca, daha küçük firmalarında küme sistemine dahil olmasına neden olmaktadır.³⁶²

Fabio Sforzi, 1981 nüfus sayımına dayanarak 61 tane “Marshallian Industrial Districts” tanımlamıştır. Sforzi, İtalya genelini başlıca 3 bölgede(Veneto, Emilio Romagna, Tuscany) incelemiştir. Martin Perry’nin yerel tanımlamalarında üç kriter kullanılmaktadır. Bu kriterler; malların üretiminin farklı aşamalarında uzmanlaşmış küçük firmaların coğrafi kümelenmeleri, sosyal yapılaşmanın küçük girişimcilerden ve geniş ailelerden oluşan işgücünün yüksek katılımının olduğu kümelenmeler, küçük işlerin düzenleyicilerinin oturdukları evleri(residence) ile işyerleri arasında az mesafenin bulunduğu kümelenmelerdir. Genellikle toplam istihdamın yarısına yakın miktarı basit imalatlarda çalışırken, dörtte biri kadarı baskın-hakim endüstrilerde çalışmaktadır.

Sforzi’nin belirlemiş olduğu bölgelerde uzmanlaşmış dört sektörden hazır giyim sektörü 16 bölgede, ağaç-mobilya sektörü 12 bölgede, ayakkabı sektörü 11 bölgede, tekstil sektörü 5 bölgede faaliyette bulunmaktadır. Diğer 17 bölgede geriye kalan sektörler temsil edilmektedir. İtalya’nın toplam imalat istihdamının %4’ü uzmanlaşmış bu dört endüstride çalışmaktadır. Dolayısıyla, endüstriyel uzmanlaşmanın ve yoğunlaşmanın istihdama pozitif etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu dört sektördeki dörtte birlik oranın dörtte üçü üretken endüstriyel bölgelerde çalışmaktadır. Bu durum, kümelenmenin istihdama yaptığı katkıyı açıkça göstermektedir. İtalya’nın toplam imalatta uzmanlaşmış endüstrisinde çalışanların %4’ü civarında bir kesimi bu dört sektörün kümelendiği bölgelerde istihdam edilmektedir. Bu istihdamın dörtte üçlük bir oranı endüstriyel bölgelerin üretim yapan sektörlerinde çalışmaktadır. Bu nedenle

³⁶¹ ISTAT: Italian Central Institute for Statistic, 2002.

³⁶² Suzanne Berger and R. M. Locke “IL Caso Italiano and Globalization”, **IPC Globalization Working Paper**, MIT, Boston, 2000.

işçi işgücünün büyük bir kesimi bağımsız hareket edebilmekte ve kendine yeten bir yapıdadır. Bundan dolayı, işgücünün herhangi bir zamanda dahi hareketliliği üretim zincirinin tedarik bağlantılarında eksiklikler meydana çıkarabilmektedir.³⁶³

İtalya’da bölgesel sistemin bütününde ve ünitelerinde esnekliğin, firmalararası işgücünün mobilitesini sağladığı görülmektedir. İtalya’daki devlet yönetimi farklı koşullar altında meseleyi ele alarak adem-i merkeziyetçi üretim yapısı üzerine düzenlemeler yapmıştır. İşçi sınıfının değişkenliği, hareketliliği ve değişimine bağlı olarak adem-i merkeziyete dayalı birçok kümelenme ortaya çıkmış ve iş ünitelerinin farklılığı işgücüne göre anlamlandırılmıştır. Bu üniteler bazen nihai üretimlerde bulunurken, bazen taşeron firmalar olarak çalışmaktadırlar. Yakın ilişkilerin ve nüfuzlu ailelerin alış-veriş ağlarını desteklemesiyle bazı kümelenmelerde sosyal temelli üretim ağı oluşmuştur. Endüstrilerin yayılması-güçlenmesi, uzaklıkların ortadan kalkması, yeni teknolojilerin kullanıldığı sosyal temelli üretim ağlarını içeren kümelenmeleri etkin kılmaktadır. İtalya’da bölgelere has vasıflı emeğe uygun daha çok endüstri coğrafi temelli olarak kümelenmiştir. İtalya’da endüstriyel bölgeler, firmalar, girişimciler ve çalışanlar müşterek kültüre sahip olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu bölgelerde sosyal ve ekonomik bağlılık vardır, firmaların faaliyetler arası bağlantıları sade ve istikrarlıdır, firmaların birbirleriyle bilgi aktarımları karşılıklı güven temelinde gerçekleşmektedir. Bütün bunlara ilave olarak, İtalya’da geleneksel güçlü üretim dinamiklerinin bulunması coğrafi yoğunlaşmaların yüksek derecede olmasını sağlamaktadır.

³⁶³ Fabio Sforzi, “The Industrial District and the 'New' Italian Economic Geography”, **European Planning Studies**, Volume 10, Issue 4, 2011.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KÜMELENME: BAYRAMPAŞA TRİKO KÜMELENMESİNİN GİRİŞİMCİLİK ve İSTİHAM AÇISINDAN ANALİZİ

Türkiye’de kümelenme çalışmaları 1960’larda DPT’nin öncülüğünde planlı kalkınma dönemiyle “sanayiye dayalı büyüme” çerçevesinde Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri uygulamalarıyla başlamıştır. Sonraki dönemlerde girişimciliği teşvik ve istihdamı artırmak amacıyla Teknoloji Geliştirme Bölgeleri ve Teknoloji Geliştirme Merkezleri kurulmuştur. Dokuzuncu Kalkınma Planıyla(2007-2013) birlikte istihdam ve girişimciliğe katkıları olan kümelenme girişimlerine destek verilmiştir.³⁶⁴

Ayrıca, AB destekli ”Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi” DTM ve “Rekabetçilik Alanında Küme Destek Programı” Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonunda uygulamaya konulmuştur.³⁶⁵ Diğer taraftan “Sanayi Strateji Begesi”nde(2011-2014) kümelenme konusu sanayi politikalarının önemli bir aracı görülerek Türkiye’nin ileri teknoloji ürünlerde Avrasyanın üretim üssü olması hedeflenmiştir. Bununla birlikte Onuncu Kalkınma Planı’nda; ulusal, bölgesel, sektörel ve girişimler düzeyinde rekabet gücü, girişimcilik ve istihdamın artırılması için kümelenme önemli bir politika aracı olarak kabul edilmeye başlanmıştır.³⁶⁶

Tablo 3.1’ de gelişen kümeler için belirlenen politika aşamaları gösterilmektedir.

³⁶⁴ DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara, 2006.

³⁶⁵ DTM, Kümelenme Sentez Raporu, Ankara, 2009.; DTM, “Beyaz Kitap-Türkiye’de Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi”, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, 2009.

³⁶⁶ KB(DPT), Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara, 2013.

Tablo 3.1: Kümelenme Politikaları Aşamaları

Başlangıç Aşaması Kümelenme Politikaları	
Politika 1	Potansiyel kümelerin belirlenmesi
Politika 2	Küme ihtiyaçlarının belirlenmesi
Politika 3	Rekabetçi üstünlüklerin desteklenmesi
Politika 4	KOBİ'lerin katılımı
Politika 5	Politikanın diğer politikalarla birleştirilmesi
Gelişen Kümeler için Politikalar	
Politika 6	Altyapısı oluşmuş kümelerin geliştirilmesi
Politika 7	Küme ihtiyaçlarının belirlenmesi
Politika 8	Rekabetçi üstünlüklerin desteklenmesi
Olgun kümeler için Politikalar	
Politika 9	Kümelerin uluslararasılaştırılması
Politika 10	Uluslarüstü işbirliklerinin geliştirilmesi
Politika 11	Rekabetçi üstünlüklerin desteklenmesi

Kaynak: EU, Policy Guidelines Report, PROINNO EUROPE, http://observatoirep.org/fileadmin/userupload/Resources/clunet.policy_Guidelines_080108.pdf.(10.04.2014).

Kümelerin kesiştiği öncelikli beş politika alanı: Bölgesel kalkınma politikaları, sanayi politikaları, bilim ve teknoloji politikaları, KOBİ gelişim politikaları ve dış ticaret politikaları olarak belirlenmiştir. Tarım politikaları, çalışma politikaları, insan kaynakları ve eğitim politikaları(mesleki eğitim, üniversite düzeyleri, teknik ve iş) ile turizm politikaları kümelenme ile belli seviyelerde ilişkili politika alanlarıdır. Yenilikçilik, Ar-Ge ve tasarım alanlarında, girişimciliğe ve becerilerin oluşturulmasına doğrudan etki yaptığı için eğitim özel bir önem taşımaktadır. Türkiye'de küme politika uygulamaları Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, KOSGEB, İŞKUR, DPT ve ilgili meslek kuruluşları tarafından işbirliği içerisinde yerine getirilmektedir.³⁶⁷ Bununla birlikte kümelenmenin diğer politika alanlarıyla kesişimi aşağıdaki Tablo 3.2'de gösterilmektedir.

³⁶⁷ DPT, “Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı ve Türkiye İçin Kümelenme Destek Modeli Önerisi”, **Devlet Planlama Teşkilatı**, Ankara, 2010, s.189.

Tablo3.2 Kümelenme Yaklaşımının Diğer Politika Alanlarıyla Kesişimi

Politika Alanı	Kümelenme Politikaları İle Bağlantısı	Politika Kavramında Yansımaları
Bölgesel Kalkınma Politikaları	Bölgesel sanayi yoğunlaşmalarından “değer yaratılması”. Yerel dinamiklere ve iç potansiyele bağlı gelişim	• 9. Kalkınma Planı, DPT • DPT Orta Vadeli Program 2009-2011 • DPT tarafından hazırlanan Bölgesel Kalkınma Ajansları Kanunu • GAP BKA tarafından hazırlanan GAP Eylem Planı (2007) • Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan BROP (2007) • 2008-2009 Yılı Programı. DPT
Sanayi Politikaları	Değer zincirinde kuruluşlar arası işbirliğini güçlendirmek için bir araç olarak “kümelenme”	• DPT tarafından hazırlanan ve San ve Tic. Bak. tarafından revize edilen “Türkiye için Sanayi Politikası-2008 • DPT Orta Vadeli Prog. 2009-2011 • Ön Ulusal Kalkınma Programı (2004-2006) • “Teknoloji Gelişim Alanları” Kanunu No. 4691. 2001 • OSB Kanunu No. 4562. 2000. ve San. ve Tic. Bak. tarafından hazırlanan “Sanayi Bölgeleri” Kanunu No. 4737. 200
Bilim ve Teknoloji Politikaları	İşbirlikçi etkileşimler ve “bölgesel yenilik sistemleri” yoluyla Teknolojik yenilik	• TÜBİTAK tarafından 2006’da yayımlanan İSBAP ve Teknolojik Platformlar. Bölge. İnov. Strateji Planı “Ar-Ge faal. Destek. Hak. Kanun” (2008). Kanun No. 5746
KOBİ Gelişim Politikaları	KOBİ’ler arasında bağlantıları ve işbirliğini güçlendirmek ve KOBİ’lerin girişimcilik düzeyinde rekabet edebilirliğini geliştirmek	• KOSGEB Kanunu No. 3624. 1990 • DTM 9. Kalkınma Planı • KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2007)
Dış Ticaret Politikaları	Yüksek katma değerli üretim yapısına geçerek ekonominin rekabet edebilirliğini arttırmak için ihracat odaklı politikaların gerekliliği	• 9. Kalkınma Planı, DPT • DPT Orta Vadeli Prog. 2009-2011 • Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hak. Kanun No. 4059. 1994 • DTM İhracat Stratejisi (2004-2006) • KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2007)
Tarım Politikaları	Sürdürülebilirlik çerçevesi dahilinde, rekabet edebilirliğe atıfta bulunan bir kümelenme yaklaşımının kabul edilebilmesi için Tarım Üreticileri Birlikleri’nin kurulması	• 2006-2010 yılları için Tarım Stratejisi • 9. Kalkınma Planı. DPT • KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2007)
Turizm Politikaları	Altyapı İhtiyaçları’nın kurulması, sektördeki Ar-Ge’yi kamu, özsektör ve üniversiteler arasındaki işbirliği ile desteklemek	• Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan “Türk Turizm Stratejisi 2023: 2007- 2013 yılları için Eylem Planı” • 9. Kalkınma Planı. DPT
Çalışma politikaları	Kayıtlı istihdamı ve işgücünün kalitesini arttırmak, ekonominin ihtiyacı olan vasıflı işgücünün oluşturulması	• ÇSGB’nin teşkilat ve (Grevleri Hakkında Kanun No: 3146. 1985. • İşgücü Piyasası Strateji Raporu - 9. Kalkınma Planı. DPT
Eğitim	Mesleki eğitimi arttırmak ve böylece, bir küme dahilinde bulunan KOBİ’ler için işgücünün kalitesini ve vasfını arttırmak	• MEB tarafından hazırlanan Mesleki Eğitim ve Çıraklık Kanunu No: 3308, 1986

Kaynak: DTM, “Beyaz Kitap-Türkiye’de Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi”, **Dış Ticaret Müsteşarlığı**, Ankara, 2009, s.72

Türkiye küme politikaları; Uluslararası rekabet gücü, sürdürülebilir üretim, girişim/girişimcilik artışı, istihdam artışı ve yerel/ulusal ekonomik kalkınmayı

hedeflemektedir.³⁶⁸ DTM'nin belirlediği 10 pilot iş kümesinin yol haritaları Tablo 3.3'te gösterilmektedir.

Tablo.3.3 Ulusal Kümelenme Politikasında Yol Haritaları Hazırlanan Kümeler

Yol Haritaları Hazırlanan Pilot Kümeler Yenilikçilik ve Girişimcilik	Aktörler Arası Network Oluşturulması	Küme Oluşumu	Küme Tabanının Geliştirilmesi	Faktör Şartları
Mersin İşlenmiş Gıda İş Kümesi	Ankara Makine İş Kümesi	Konya Otomotiv Yan Sanayi Kümesi	Eskişehir-Bilecik-Kütahya Seramik İş Kümesi	Manisa Elektrik Elektronik Aletler... İş Kümesi
Ankara Yazılım İş Kümesi	Denizli-Uşak Ev Tekstili İş Kümesi	Muğla Yat Üretimi ve Yat Turizmi... İş Kümesi	İzmir Organik Gıda İş Kümesi	Marmara Otomotiv İş... Kümesi

Kaynak: BODTO, “Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi Bilgi Notu”, DTM, 2011, http://www.bodto.org.tr/images/other/kumelenme_kapanis_etkinligi_basin_%20bilgi_%20notu.pdf (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2013)

Türkiye’de imalat sektörlerinde uzmanlaşma, yerel yoğunlaşma oranına göre belirlenmektedir. Yoğunlaşma oranının 1’den büyük olması sektörde bölgenin Türkiye ortalamasından daha iyi olduğu anlamına gelmektedir.³⁶⁹ Yoğunlaşma oranı 1’den büyük 82 sektörün 42’si İstanbul, Ankara, İzmir ve Kocaeli bölgelerinde bulunmaktadır.³⁷⁰ Ayrıca, Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı (BROP) kapsamındaki 11 pilot küme Tablo 3.4’de yer almaktadır.

³⁶⁹ Yoğunlaşma oranı = $(E_{ij}/E_i) / (E_j/E)$ E_{ij} : i bölgesinde j sektöründeki üretim değeri ya da istihdam; E_j : Türkiye’de j sektöründeki üretim değeri ya da istihdam; E_i : i bölgesinde toplam üretim değeri ya da istihdam; E : Türkiye’deki toplam üretim değeri ya da istihdamdır.

³⁷⁰ Mehmet Cansız, **Türkiye’de Kümelenme Politikaları ve Uygulamaları**, OSB Yayın-Ümit Ofset, Ankara, 2011, s. 74.

Tablo 3.4 BROP Kapsamında Öne Çıkan İl ve Sektörler

Pilot Kümeler 11	Sektör
1 –Kayseri	Mobilya
2-Gaziantep	Makine Halısı
3- Kahramanmaraş	Tekstil
4- Sivas	Doğal taşlar
5- Yozgat	Mobilya
6- Trabzon	Ağaç İşlemeciliği
7- Samsun	Dış Ticaret İşlemleri
8- Malatya	Kavisi
9- Erzurum-Kars	Kış Turizmi
10- Mardin	Turizm
11 –Çorum	Makine

Kaynak: BODTO, “Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi Bilgi Notu, DTM, 2011, http://www.bodto.org.tr/other/kumelenme_kapanis_etkinligi_basin_%20bilgi_%20notu.pdf (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2013)

Bu çerçevede kümelenme modeli, kamu sektörü, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içerisinde çalışmasını öngörmektedir. Ayrıca, ülkemizin Avrupa Küme Ağlarına üyeliği sağlanarak uluslararası bağlantılar da genişletmektedir. Türkiye’de, birkaç bölge dışında genel olarak kümelenme eğilimleri mevcuttur. Örneğin, eskiden ipekli dokuma merkezi olan Bursa’da floş, sentetik iplik ve kumaş, Denizli’de havlu-bornoz ve ev tekstili, Isparta’da gül, gülyağı ve türev ürünleri, Uşak’ta battaniye, Adana’da pamuklu dokuma, Kahramanmaraş’ta pamuk ipliği, Gaziantep’te küçük makine halıcılığı, İstanbul’da örme ve konfeksiyon kümeleri oluşmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye’de URAK ve diğer kurum/kuruluşlar tarafından yürütülen bazı kümelenme çalışmaları şunlardır; Sultanahmet turizm, Adıyaman tekstil, Konya otomotiv yan sanayi, Mersin tarım-gıda, İzmir organik gıda, Kahramanmaraş biber kümelenmesi ulusal ve uluslararası bağlantılarıyla katma değeri yüksek üretimleriyle, istihdama ve girişimciliğe katkıda bulunmaktadır.

Örneğin, kümelenme bağlantıları 6 kat artan Sultanahmet turizm sektöründe, 1.000 yeni iş pozisyonu açılmıştır. Otel oda ücretleri ortalama %50 artarak, turistlerin

ortalama Sultanahmet'te geçirdiği gün 2'den 2.4'e çıkmıştır.³⁷¹ Bu durum istihdam sayısı ve ücretinde artışa neden olurken, yeni iş pozisyonları yenilikçi girişim/girişimcilerin sayısını artırmıştır. Diğer yandan üniversite-sanayi-kamu kurum ve kuruluşlarının işbirliği sağlandığı ve mesleki eğitimlerin verildiği Adıyaman tekstil kümesinde vasıflı işgücünün sayısı giderek artmaktadır. Küme kapsamında 1700 işçiye istihdam sağlanarak, Adıyaman'daki işsizlik oranı erkeklerde %11, kadınlarda ise %4 oranına düşmüştür. Adıyaman'da 18 çırçır fabrikası, 10 iplik fabrikası ve bir örme dokuma fabrikası, bir boyahane, iki adet baskı, ve 4 adet nakış firmasının tekstil kümesinde yer alması bölgedeki çalışan şirket sayısını 70'e çıkarmıştır. Açılan bu fabrikalar sayesinde ilde özel sektördeki girişim/girişimci ve istihdamı arttırmıştır. Bu kümelenme genel istihdamın %70'inin tekstil alanında çalışmasına neden olmuştur. Nitekim, Adıyaman tekstil kümelenmesine ait veriler kümelenmenin girişim/girişimci sayısını çoğaltarak istihdama pozitif etki yaptığını ortaya koymaktadır.³⁷²

Konya Sanayi Bölgelerinde Kümelenme konulu proje, AB TR-52 kapsamında yapılmıştır. Projenin yürütülme sürecine katılmış olan işletmelerden %77,8'i sürdürülebilirlik için katkı sağlayacağını belirtmişlerdir. Sürdürülebilirlik için yapılan çalışmaların kümeye katılmak isteyen girişimciler ve (istihdama neden olan) girişimlere örnek olması amaçlanmaktadır.³⁷³ Ayrıca, kümelenme ile tedarikçiler, rakipler, müşteriler ve tamamlayıcı kurum/kuruluşlarla kurulan ağ ile rekabet ve pazarlama gücünün artması, kapasite etkinleşmesi ve işgücü göçünün engellenmesi sağlanmaktadır. Konya Sanayi Odası ile sanayici girişim/girişimciler arasında kümelenmeler yoluyla işbirliği kültürü geliştirilerek, simetrik bilgi ile sinerji yaratılarak KOBİ'lerin istihdam potansiyeli artırılmaktadır. Ayrıca, Almanya'daki kümelenmelerle ortak satın alma kalemleri belirlenmekte ve ortak fuar katılımı için anlaşmalar sağlanmaktadır.³⁷⁴

³⁷¹ URAK, <http://www.urak.org/urak/index.php> (Erişim Tarihi: 14.10.2013)

³⁷² UNDP, <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=906> (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2013)

³⁷³ KSO, <http://www.konyacluster.com> (Erişim Tarihi: 25 Ekim 2013)

³⁷⁴ KSO, **a.g.k.** (Erişim Tarihi: 30 Ekim, 2013)

AB'nin Lizbon Stratejisi ile Mersin, tarımda daha çok istihdama, sosyal uyuma ve sürdürülebilir bir üretime sahip olmayı hedeflemektedir. Ayrıca, çevreye saygılı, dinamik ve rekabet gücü yüksek bilgi tabanlı girişimcilerle istihdam olanakları genişletilmek istenmektedir.³⁷⁵ Mersin, Avrupa'da gıda sektöründe hizmet veren tüm kamu, sivil toplum kuruluşu, özel sektör kuruluşlarını bir arada toplamak üzere kurulmuş olan Avrupa Gıda Kümeleri Ağına dahil edilmiştir.³⁷⁶ MTG İş Kümesi için dokuz başarı unsuruna yönelik altı küme faaliyeti (Tablo.3.5)'te gösterilmektedir.³⁷⁷

Tablo.3.5 Mersin Tarım-Gıda İş Kümesi İçin Ana Başarı Unsurları ve Küme Faaliyetleri

Ana Başarı Unsurları	Küme Faaliyetleri
Kümenin koordinasyon ve yönetimi	Küme Yönetim ve Koordinasyon Biriminin Kurulması
İşbirlikleri	Üretici Birliklerinin ihracata uygun olarak kapasitelerini arttırma
Yenilikçilik ortamı ve Ar-Ge kültürü	Küme Tanıtım ve Bilgilendirme Kampanyası
Kümenin tanınırlığı ve pazarlama	
Etkin küme içi ve dışı iletişim	İnternet Portalı
Doğru bilgiye ulaşım ve izlenebilirlik	
Yeniliklere açık ve esnek işgücü	Gıda konusunda "Tek Adım Yenilikçilik ve Girişimcilik Merkezi" kurulması
Gıda konusunda dünya standartlarına uyum	
Düşük maliyetli, çeşitliliği yüksek lojistik hizmetler	Lojistik hizmetleri ile ilgili süreç analizi

Kaynak: DTM, Inovasyon ve Girişimcilik için Kümelenme, Mersin Tarım ve İşlenmiş Gıda İş Kümesi, Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi, Dış Ticaret Müsteşarlığı, www.clusterturkey.com (Erişim Tarihi: 15.08.2013)

³⁷⁵ GTHB, Kırsal Kalınma Planı (2010-2013), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2011, <http://www.tarim.gov.tr/Files/Kirsaslkalkinma/KirsalKalkinmaPlani.pdf> (Erişim Tarihi: 23.01.2013)

³⁷⁶ MTSO, <http://www.mtso.org.tr> (Erişim Tarihi: 14.10.2013)

³⁷⁷ DTM, Inovasyon ve Girişimcilik için Kümelenme, Mersin Tarım ve İşlenmiş Gıda İş Kümesi, Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi, Dış Ticaret Müsteşarlığı, www.clusterturkey.com (Erişim Tarihi: 15.08.2013)

İzmir Organik Gıda Kümelenme Projesi, organik gıda sektörünün üretimden imalata, sertifikasyondan ihracata, perakende satışından nihai tüketiciye kadar sektörün ulusal/uluslararası rekabet gücünü ve yenilikçi girişimci ve istihdam kapasitesini arttırmayı hedeflemektedir. Küme kapsamında, Ege İhracatçı Birlikleri ve Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği, İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), Ege Üniversitesi vd. kamu kurum/kuruluşlarıyla işbirliği sağlanarak temel tarımsal ürün üretiminde, iç pazardaki gelişkin tüketim eğilimine sahip tüketiciler için markalı organik gıda ürünleri tedarikine dönüşüm sağlanmaktadır.³⁷⁸

Maraş Biberi Kümelenmesinde Kahramanmaraş'ta 64, Gaziantep'te 14 adet olmak üzere toplam 78 adet kırmızı biber işletmesi faaliyet göstermektedir.³⁷⁹ Kahramanmaraş Biber Kümesi, Kahramanmaraş İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Ayrıca, KOSGEB, Ticaret ve Sanayi Odası, Ticaret Borsası ve Sütçü İmam Üniversitesi küme içinde yer almaktadır. Bu kümenin amacı, Maraş Biberi'nin ulusal ve uluslararası pazarda rekabetini artırarak yeni girişim/girişimcilerin katılımıyla istihdama katkıda bulunmaktır. Kahramanmaraş Biberi Kümesinde çiftçiler/çiftçi birlikleri, tarımsal girdi/tarım makineleri tedarikçileri, tarım hizmetleri tedarikçileri, biber işleyenler, biber tüccarları/ihracatçıları, gıda işleyenler, ürünlerinde biber kullananlar ve biber satan bölgesel-ulusal işletmeler değerler zincirini oluşturmaktadır. Bu kapsamda, firmalar verimli ve pazarın taleplerine uygun kaliteli ürünler üretmeye teşvik edilmektedir. İşletmelerin verimliliğini artırmak, kalite düşüklüğüne neden olan zararlılara(alfa-toksin vb.) karşı çözüm yolları önerilmektedir. Firmalara küme bilinci, gıda güvenliği, pazarlama, organik tarım konusunda eğitimler verilerek işgücü vasıflandırılmakta ve bölgesel istihdama katkı yapılmaktadır. Ayrıca, Birmingham, Antalya ve Anuga(Almanya)'da düzenlenen fuarlarda Maraş biberi kümesinin tanıtımı yapılmıştır.³⁸⁰ Ayrıca, Isparta'da gül yetiştiren çiftçiler, gülyağı, gülsuyu, gül reçeli ve türev ürünlerinin imalatını ve ticaretini yaparak bu alanda girişimcilerin ve istihdamın artmasına yol açmaktadır.

³⁷⁸ EİB, Ege İhracatçıları Birliği, İzmir, 2012, http://egelihracatcilar.com/Asp/Content.asp?MS_1&Id=0 (Erişim Tarihi: 06.09.2013)

³⁷⁹ THM, Kahramanmaraş İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2012, ss.1-20.

³⁸⁰ KİGTHM, a.g.k., ss.20-40.

I. BAYRAMPAŞA'DA KÜMELENME ARAŞTIRMASI

Tekstil Türkiye'nin önde gelen endüstrilerinden biri olması ve Türkiye'deki kümelenmelerin bir kısmının İstanbul'da yer almasından dolayı Bayrampaşa triko kümelenmesinin girişimcilik ve istihdam potansiyeli araştırmaya konu edilmektedir. Ayrıca, 1960'lı yıllarda İstanbul'un şehir banliyösü görünümünde olan Bayrampaşa'da Balkan'lardan gelen göçmenlerin triko işini yapmasıyla gelişen bu kümelenmenin sosyal üretim temelli olması da araştırmaya konu edilmesinde etken olmuştur.

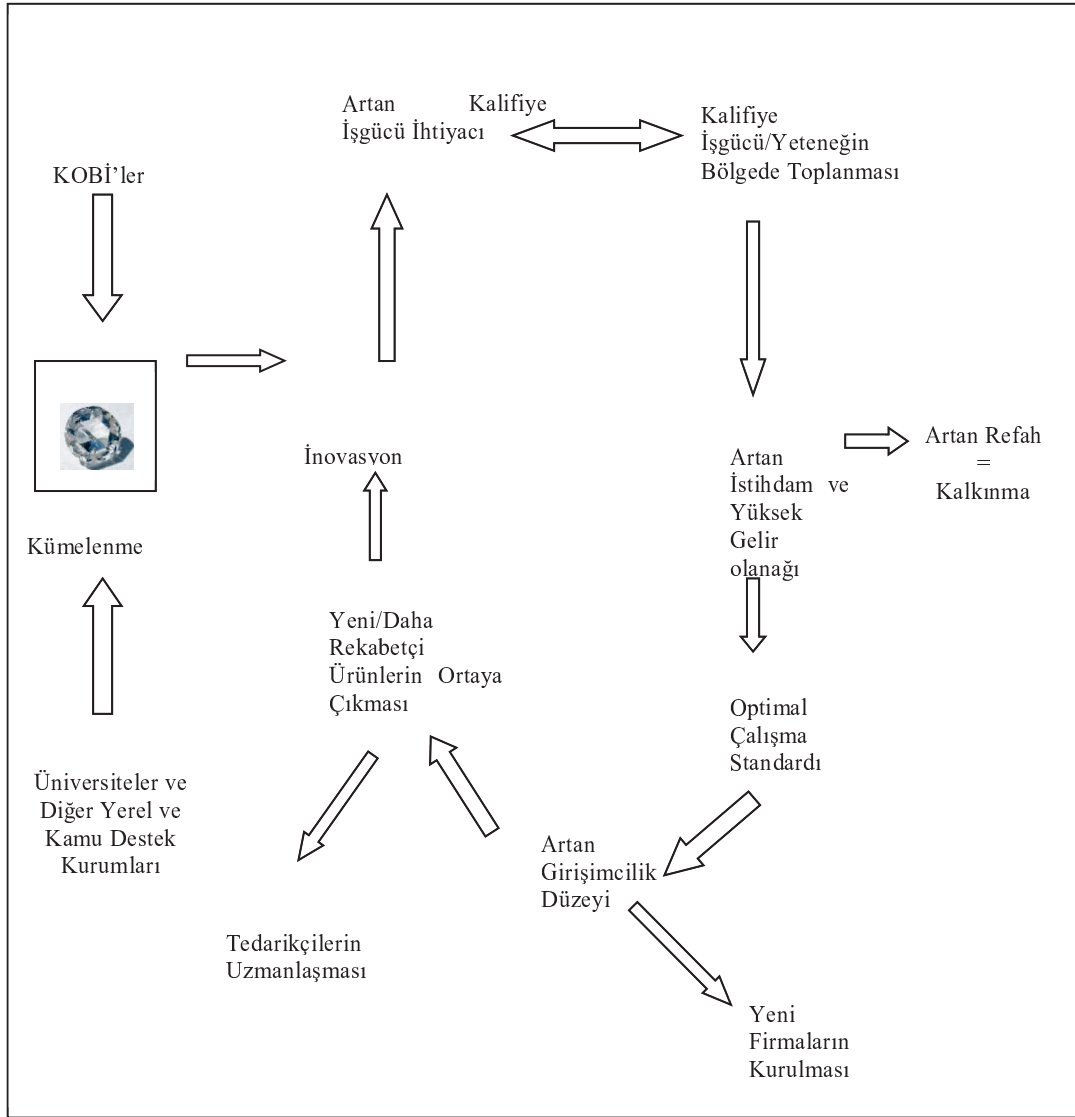
A. Araştırmanın Kapsamı, Amacı ve Yöntemi

Bayrampaşa triko kümelenmesinin etkinliği, girişimciler ve çalışanlar ile ilgili kurumların birbirleriyle münasebetlerinde taraflara sağladığı muhtelif avantajların değer yaratmasıyla kendini göstermektedir. Yükselen değerler üzerindeki üretim çemberinde yer alan girişimciler ve istihdam rekabet gücüne etki etmektedir. Şurası da bir gerçektir ki; yükselen bir üretim çemberiyle ve yükselen rekabet gücüyle küresel-yerel değerler zincirine sahip olmasına rağmen Bayrampaşa triko kümelenmesi kurumsallaşmamış bir üretim ve coğrafi temelli kümelenme örneğidir. Bu tip üretim ve coğrafi temelli kümelenmenin yerel ekonomiyle ilişkilendiği; A.B.D.'de 'Detroit Endüstri Kümelenmesi', İtalya'da Milano Deri Kümelenmesi', Fransa'da 'Paris Turizm Kümelenmesi', Norveç'teki 'Deniz Taşımacılığı Kümelenmesi' bu konuya örnek teşkil etmektedir. Son zamanlarda istihdam genişlemesi ve girişimcilerin uluslararası rekabeti için bu tip kümelenme yaklaşımları kullanılmaktadır.

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu araştırmada Bayrampaşa'da triko kümelenmesi girişimcilik ve istihdam açısından ele alınmaktadır. Temel olarak Bayrampaşa triko kümelenmesinde, belirli bir alandaki (Maltepe, Demirkapı çevresi) girişimlerin birbirleriyle bağlantılarının bu girişimlere, gerek ticari, gerekse teknik açıdan muhtelif avantajlar sağladığı görülmektedir. Bayrampaşa triko kümelenmesinde rekabetin, girişim/girişimcilerin, istihdamın yerel yoğunlaşması, girişimlerin bağlantıları arasındaki etkinlik ve ihracat ile küresel-yerel değerler zincirinin var olması konunun kapsamında oldukça önem teşkil

etmektedir. Bu önem çerçevesinde Bayrampaşa triko kümelenmesi girişimcilik ve istihdam bakımından ucu açık bir özellik ortaya koymaktadır. Türkiye'nin en yoğun istihdam sağlayan sektörlerinden olan tekstil ana başlığı altında yer alan triko sektörünün İstanbul-Bayrampaşa triko kümelenmesinin etkileri Şekil 3.1'de gösterilmektedir.



Şekil 3.1: Bayrampaşa Triko Sektörü Kümelenmesi

Kaynak: Michael Porter, **Competitive Strategy Techniques for Analyzing Industries and Competitors**, New York: Mcmillan, 2005, s.55'ten örnek alınarak hazırlanmıştır.

2.Amaç ve Yöntem

Triko işkolunda faaliyet gösteren girişimlerin, girişimcilik ve istihdam profillerinin ortaya çıkartılması amacı ile gerçekleştirilen bu çalışma, alınacak kararlar, oluşturulacak politikalara ışık tutmak gibi bir amacı da vardır. Bu amaç doğrultusunda, özellikle sektörün genişlemesiyle birlikte hem girişimci sayısında hem de istihdamda artış sağlanması ümit edilmektedir. Ayrıca, triko sektörünün gerek katma değerinin yüksek olması, gerekse üretimin tüm aşamalarını içermesi küme örneği olarak alınmasında etkili olmuştur. Hazır giyim ve konfeksiyon ana sektörü ile alt sektörlerinin mevcut durumları, sorunları, beklentileri, geleceğe yönelik bakış açıları ve genel olarak potansiyellerinin ortaya çıkartılması, politika ve stratejilerin oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu alan, geniş ürün yelpazesi, yarattığı istihdam ve kazandırdığı döviz girdisi ile ekonomiye önemli ölçüde katkıları olan bir sektördür. Sektörün; üretim kapasitesi, iş gücü, talep koşulları, piyasa yapısı, sektörel yapısı, hammadde kullanımı ve diğerleriyle ilgili verilere ulaşılmıştır. Bu veriler triko sektörünün yönünün belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Triko firmalarının üretimde karşılaştıkları temel sorunlar, kapasite kullanım oranları ve ihracat ile ilgili problemleri araştırmanın kapsamına alınarak, hammadde ve teknik destek yeterlilikleri sorgulanarak incelenmektedir.

Bu çalışma mülakat ve anket yöntemine dayalı olarak yürütülmüştür. Yapılan anket çalışmasındaki esnaflarla yapılan söyleşilerde, özellikle son yıllarda açılan eski Sovyetler Birliği pazarıyla ilgili izlenecek doğru politikalarla sektörde atıl kapasite kalmayacağı ifade edilmektedir. Bunun için, katmadeğeri yüksek olan Triko sektörüne sahip çıkılması önem arz etmektedir. Eğer, diğer sektörlerimizde böyle teker teker incelenip sahiplenilirse ülke ekonomisinin faydasına olacaktır. Triko sektöründe faaliyet gösteren firmaların profillerinin ortaya çıkartılmasıyla gerçekleştirilen bu çalışma, elde edilen veriler ışığında alınacak kararlar, oluşturulacak politikalara yol gösterme amacı taşımaktadır. Ayrıca, atıl kapasitelerin en aza indirilerek istihdam ve girişimciliğin artışına yönelik sektörel gelişmenin sağlanarak kalkınmaya katkı yapılması da amaç edinilmiştir.

Anket yöntemi araştırma alanımız Bayrampaşa Triko Kümelenmesinde, sektörün tamamını temsil eden fasoncu, imalatçı, satışçı, imalatçı ve satışçı KOBİ'ler bulunması nedeniyle uygulanabilmektedir. Alan çalışmasında bu KOBİ'ler arasında bağlantılar ile ağ teorisi dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte ampirik araştırmaya konu olan Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesi mikro kümelenme modeline örnek teşkil etmektedir. Mikro kümelenmenin üyeleri; tedarikçiler, müşteriler, rakipler ve bunların bağlantılarından oluşmaktadır.³⁸¹ Bayrampaşa triko kümelenmesindeki işletmelerin birbirleriyle ilişkilerinden yola çıkılarak kümelenmenin müşteri ve tedarikçi arasındaki bağlantıları ve üyeleri belirlenmektedir. Bu ilişkiler aracılığıyla işletmenin kümeye dahil olup olmadığı tespit edilmektedir.

HİPOTEZ 1: Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesi girişimci sayısını arttırmıştır.

HİPOTEZ 2: Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesi istihdam üzerinde pozitif etki yapmıştır.

II. ARAŞTIRMA ANKETİNİN UYGULANMASI ve DEĞERLENDİRİLMESİ

Anket uygulaması Bayrampaşa bölgesindeki triko sektörünün kümelenmesi üzerinedir. Kümenin dayandığı sınırlarının belirlenmesinde, birinci ve sonuncu ünite değerler zincirinin varlığına han, pasaj, sokaktaki işletmeler karşılaştırıldığında önceki adımlarla ilişkiliyse kümenin sınırına dahil demektir. Kümenin sınırları hakkında üyenin kümeye dahil olup-olmadığının üretim ağları ve işletmelerin ilişkilerine göre karar verilmektedir.

Kümenin yerel sınırlarını tanımlamak için bazı uzmanlar sektörel ilişkilerden yola çıkmaktadır. Sektörün çekirdeğini oluşturan merkezi triko işiyle ilgili en yoğun ilişkilere sahip on firma ön test ile kümenin merkezi-pilot alanı (Atılğan İş Merkezi)sayılmıştır. Daha sonra bölgenin küme ağı haritasına elverişli olarak diğer işletmeler kümeye dahil edilmektedir. Anket uygulamalarında elmas modeli örnekleme

³⁸¹ Bulu, *Clusters in Turkish Textile Industry*, İstanbul: URAK, 2004, s.2-6.

metodu kullanılmaktadır. Elmas modelinde ele alınan elementlerle örneklemeler oluşturularak, çalışmanın amacına yönelik tanımlamalar ve neticelerle araştırmanın adımları atılmaktadır. En yoğun ilişkileri taşıyan merkezi işletmeler seçilerek çalışma gerçekleştirilmekte, bölgeyi temsil eden firmalara ve bunların yakın çevresine ulaşılmaktadır. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinin rekabetçi yapısının girişimcilik ve istihdam üzerine etkisi, 150 örnek işletme ile yapılan anket sonuçlarına göre değerlendirilecektir.

A. Bayrampaşa Triko Kümelenmesinde Girişimcilerin Özellikleri

Günümüzde girişimcilerin mekatronik üretim yöntemlerinin ve bilgi iletişim teknolojilerinin kullanılmadığı bir sektör kalmamıştır. İçinde bulunduğumuz rekabetçi ortamda, eldeki teknoloji ve insan kaynakları ehil bir girişimci (yönetici veya ekip) tarafından idare edilmesi gerekmektedir. Bu gerçek triko sektörü için de geçerlidir. Sektörün büyük bir bölümünde girişimciler iç pazarla birlikte ağırlıklı olarak ihracata da yönelik modern makina parkuru ile faaliyet göstermektedirler. Bunun yanı sıra büyük toptancı alıcılar çoğunlukla ihracat müşterileridir.

Triko girişimlerinin sahibi olan girişimciler veya üst düzey yönetici girişimciler 35-45 yaş arası orta yaş grubundan oluşmaktadır. Triko sektörüne 10 yıldan fazla bir süredir hizmet veren girişim/girişimci oranının toplamda %65'lere ulaştığı söylenebilir. Anketi yanıtlayan girişimcilerin eğitim düzeyleri incelendiğinde %35 lise, %35 ilköğretim, %30 lisans/önlisans mezunlarıdır.

Tablo 3.6: Bayrampaşa Triko Girişim/Girişimcilerin Faaliyet Alanları Açısından Dağılımı (%)

Faaliyet alanı	Kadın	Erkek	Çocuk
Örme	42	42	30
Konfeksiyon	30	30	30
Dokuma	20	20	32
Entegre	8	8	8
Toplam	100	100	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde faaliyet gösteren girişim/girişimcilerin %42'si örme alanında çalışırken, %30'u konfeksiyon alanında çalışmaktadır. Faaliyet gösteren

girişim/girişimcilerin %20'si dokuma alanında, %8'i de entegre alanında çalışmaktadır. Buna göre sektör daha çok örme ve konfeksiyon alanında faaliyet gösterirken, kadın ve erkek oranları çocuk oranlarından yüksektir.

Bayrampaşa triko sektörü girişimcilerinin özelliklerinden biri, yetişkin bayan ve erkek ürünlerinin üretimine çocuklara yönelik üretimden daha çok ağırlık vermeleridir. Sektörde faaliyet gösteren girişimciler çocuk ürünleri üretimi ve satışına daha az ilgi duymaktadırlar. Aynı zamanda girişimciler daha çok örme ürünlere yönelik girişimleri tercih etmektedir. Kümedeki bir kısım girişimcilerin konfeksiyon dokuma ve örme ürünleri üretilip satarken, aynı zamanda entegre ürünlerde de faaliyet göstermesi göze çarpmaktadır. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesindeki girişimciler triko ile ilgili tüm alanlarda faaliyet göstermektedir. Ayrıca, sektörün yurtdışı bağlantılarının güçlendirilmesi sağlanırsa her türlü triko ürününün üretebilmesi ve ihracatının yapılması mümkündür. İhracatın üretim ve gelir artışı sağlaması bu alanda girişim/girişimci sayısını arttırarak istihdama katkı yapmaktadır.

Tablo 3.7 Bayrampaşa Triko Girişimci/Girişimlerin Üretim Biçimi Açısından Dağılımı(%)

Üretim Biçimi	Yurtiçi	Yurtdışı
Kendi Markası	20	20
Kombine Üretim	30	20
Fason	30	10
Yarı Fason	10	-
İmalat	10	-
Y.dışı üretim yapmayanlar	-	50
Toplam	100	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan girişimcilerin üçte bire yakını %30 oran ile fason üretim yapmaktadır. Aynı şekilde girişimcilerin %30'u kombine üretim yapmaktadır. Kendi markası olarak üretim yapan girişim/girişimcilerin oranı oranı %20 olup, geriye kalan %10'u yarı fason, %10'u da sadece imalat yapmaktadır. Buna göre, kendi markasını üretenlerin tamamı yurtdışına çalışırken, kombine üretim yapanların üçte ikilik bir kısmı ihracat yapmaktadır. Fason üretim

yapanların %30'u içinde %10'u yurtdışındaki girişimler için üretim yapmaktadır. Ayrıca, sadece imalat yapanlar ve yarı fason işler yapan girişimciler %10 oranla yurtiçine çalışmaktadır. Bayrampaşa triko kümesindeki işletmelerin diğer bir özelliği de sadece satış yapanların zamanla üretime de başladıkları görülmektedir. Aynı zamanda kendi girişimi için üretim yapan bazı girişimcilerin fason işler yaptıkları da göze çarpmaktadır. Girişimcilerin bu özelliği diğer sektörde fazlaca rastlanmayan bir durumdur.

Kendi markasını üretilip satan girişimcilerin bir kısmı hem kendi üretim yaparken hem de fason iş vermektedir. Kendi markasına çalışan girişim/girişimcilerin çok azı işlerinin tamamını fason yaptırmaktadır. Sektördeki bazı girişim/girişimciler tamamen yurtdışına çalışırken, bir kısmı sadece yurtiçine çalışmaktadır. Ayrıca, hem yurtiçine hem yurtdışına çalışan girişim/girişimciler piyasada yer almaktadır. Bayrampaşa triko sektörü kümesinde yaygın olan bir diğer faaliyet türü sadece fason iş yapan girişim/girişimcilerdir. Fason işi yapan girişimcilerin girişimlerinde çalışanların sayısı küme içinde önemli yer teşkil etmektedir. Fason iş yapan girişimci/girişimlerde gelir arttıkça çalışan sayısı artarken, sadece satış yapan girişimci/girişimlerde gelir arttıkça gelir artışına yakın paralellikte çalışan sayısı artışı olmamaktadır. Diğer yandan, triko sektöründeki girişimci/girişimlerin diğer bir özelliği daha çok fason ve kombine üretim yapmalarıdır.

Tablo 3.8 Bayrampaşa Triko Girişim/Girişimcilerinin Teknik Destek Alım Yönünden Dağılımı (%)

Teknik Destek	İşletme İçi	İşletme Dışı	Destek Almıyor	Toplam
Bilgisayar Destekleri	30	70	-	100
Tasarım	5	20	75	100
Çizim	7	23	70	100
Tamir Bakım	50	50	-	100
Makine Kurulum	52	48	-	100
Programlama	5	5	3	

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan girişimcilerin özellikle fason işi yapan girişimlerinin çoğunda tasarım ve çizim yapılmadığından dolayı, işletme içi tasarım %5, çizim %7, işletme dışı tasarım %20, çizim %23 gibi düşük oranlarda bulunmaktadır. Aynı zamanda, bazı girişimciler girişimlerinde programlama yapmadığı için toplam işletmelerde işletme içi program yapanlar %15, işletme dışı program yapanlar %35 oranında kalmaktadır. Girişimcilerin bilgisayar desteği alma durumlarına bakıldığında %30'u işletme içi, %70'i işletme dışı bilgisayar desteği almaktadır. Makine kurulumunu işletmelerin %52'si kendi içinde yaparken, %48'i işletme dışından bu desteği almaktadır. İşletmelerin %50'si tamir bakım işlerini kendi içinde yaparken, %50'si işletme dışına yaptırmaktadır. Genel olarak baktığımız zaman teknik desteklerin büyük bölümü işletme dışında sağlanmaktadır. Bu anlamda, teknik vasıf düzeyinin ortaya yakın bir düzeyde olduğu görülmektedir. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde daha organize işletmeler kurulmasıyla işletme içinde teknik elemanların sayısı artabilir. Yakın gelecekte daha yüksek eğitilmiş kesimin sektöre girmesi beklenmektedir.

Tablo 3.9 Bayrampaşa Triko Girişim/Girişimcilerin Yıllık Cirolarına Göre Dağılımı (%)

Yıllar	0-20.000 TL	20.001-50.000 TL	50.001 – 100.000 TL	100.001 – 250.000 TL	250.000 ve Üstü	Toplam
2000	%15	%35	%40	%9	%1	100
2005	%10	%32	%37	%17	%4	100
2008	%9	%31	%38	%20	%2	100
2010	%9	%30	%41	%18	%2	100
2011	%6	%27	%39	%23	%5	100
2012	%3	%24	%38	%29	%6	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde, ankete katılan girişimcilerin yıllar itibarıyla, yıllık cirolarına bakıldığında bir artıştan söz edebiliriz. Ancak, 2008 krizinin olumsuz etkileri göz ardı edilmemelidir.

2000 yılında 0-20.000 TL arasında ciro yapanların oranı 2005'te %10'a, 2008 ve 2010'da %9'a, 2010 yılında %6'ya, 2012 yılında %3'e düşmüştür. Sektördeki girişim/girişimcilerin 20.001-50.000 TL arası ciro yapanların oranı 2005 yılında %32 iken 2008'te %31'e 2010'da %30'a, 2011'de %27'ye, 2012 yılında %24'e düşmüştür. Bununla birlikte, 50.001-100.000 TL arası ciro yapanların oranı 2000 yılında %40 iken, 2005 yılında %37'ye düşerken, 2008 yılında %38'e, 2010 yılında %41'e yükselmiş, daha sonra tekrar düşme eğilimi göstererek 2011 yılında %39'a, 2012'de %38'e düşmüştür.

100.001 TL-250.000 TL ciro yapanların oranı 2000 yılında %9 iken, 2005 yılında %17'ye, 2008 yılında %20'ye yükselmiş, ancak 2010 yılında %18'e düştükten sonra, 2011 yılında %23'e yükselmiş ve 2012 yılında %29'a yükselmiştir. 250.000 TL ve üstü ciro yapan girişim/girişimci oranına baktığımızda 2000 yılında %1 iken, 2005 yılında %4'e yükselmiş, 2008 ve 2010 yıllarında %2'ye düşmüş, daha sonra 2011 yılında tekrar yükselme eğilimi göstererek %5 olmuş ve 2012 yılında %6 oranına yükselmiştir.

Buna göre sektörün genelinde yıllar itibariyle girişim/girişimcilerin ciro artışlarının olması yeni girişimcileri kümeye çekmektedir. Ciro artışlarında makineleşmenin ve kârlılık oranlarının artmasının da etkili olduğu girişimciler tarafından belirtilmiştir. Katma değeri yüksek olan triko sektörü girişimciliğine gereken önem verilirse ülkemiz açısından döviz girdisinin artışına katkı yaparak, milli gelire pozitif etkisiyle birlikte istihdam artışı sağlanabilir.

Tablo 3.10 Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Statü Açısından Dağılımı (%)

Statü	Yüzde Oranı
İşletme Sahibi	80
Yönetici	20
Diğer	-
Toplam	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete cevap veren girişimcilerin tamamı girişim sahibi veya yönetici statüsünde bulunmaktadır. Sektörde insan kaynakları, Ar-Ge vb. departmanlar olmadığı ya da çok gelişmediği için firma sahibi girişimciler veya firma yöneticisi girişimcilerle görüşülmüştür. Tablo 3.10’da görüldüğü gibi anketimize cevap veren girişimcilerin %80 oranla işletme sahibi olduğu görülürken, %20 oranla işletmeyi temsil eden girişimciler olması sektörün yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre girişimcilerin %80’i işletme sahibi iken %20’si yöneticidir. Sektörde iş sahibi girişimcilerin oranının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Bunun nedenle Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinin girişimciliği teşvik ettiği ve girişimci sayısını arttırdığını söylemek mümkündür.

İş sahibi olan girişimcilerin artışı yeni firma başlangıçlarıyla olmaktadır. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesine yeni girişimler kurarak katılan girişimcilerin azımsanmayacak kadarı triko işletmelerinde uzmanlaşmış ve tecrübe kazanmış işgücünden oluşmaktadır. Oldukça dinamik bir yapısı olan, Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesi kendi içinden yeni girişimciler çıkarmaktadır. Küme içindeki girişimcilerin yeni işyerleri açma yoluyla istihdama dahil ettikleri işgücünün de zamanla uzmanlaşarak yeni girişimciler olarak piyasaya dahil oldukları görülmektedir. Bu yüzden sektördeki işletme sahiplerinin çoğu girişimcilerin kendileridir. Girişimcilerin diğer bir kısmı da sermayeyi başka yerden temin eden yönetici konumundadır.

Tablo 3.11 Bayrampaşa Triko Kümesinde İşletme Sahibi veya Yönetici Girişimcilerin Yaş Grubu Açısından Dağılımı (%)

Yaş	Yüzde Oran
20-30	20
31-40	42
41-50	26
51-60	10
61-+	2
Toplam	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete cevap veren işletme sahibi veya işletme sahibi adına hareket eden yönetici girişimcilerin yaş grubu açısından değerlendirilmesine bakıldığında; ağırlığın daha çok genç ve orta yaş grubunda olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 3.11'den de görüldüğü gibi firma sahibi veya yönetici durumunda olanların %20'si 20-30 yaş grubunda iken %42 gibi yüksek bir oranı 41-50 yaş grubu teşkil etmektedir. Ayrıca, ileri yaş grubunu temsil eden 51-60 yaş arası %10 oranında iken, 61 yaş ve üzerinin %2 oranında olduğu 65 yaşının üzerinde olanların ise yok denecek kadar az sayıda bulunduğu görülmektedir. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde Tablo3.11'den de anlaşıldığı üzere girişimcilerin %62 oranı 20-40 yaş grubundandır. Girişimci kesimin genç ve orta yaş grubunda olduğu görülmektedir. Ancak, 41-50 yaş grubunu da dahil edersek girişimcilerin %88 oranının 20-50 yaş grubunda olduğu görülür. Öte yandan 50 yaş ve üstünün %12'de kalması girişimcilerin çoğunun ileri yaş grubunda olmadığını göstermektedir. Buna göre, girişimcilerin yaş grubunun daha genç yaşlara karşılık gelmesi dünyadaki girişimciliğin teşvik edilen yaş skalası ile paralellik arz etmektedir. Diğer yandan önceki yıllara göre girişimci kesimin yaş ortalamasının düştüğünü ifade etmek mümkündür. Genel olarak küresel ekonomilerde benimsenmiş olan genç girişimcilerin piyasaya dahil olması gittikçe yaygınlaşmaktadır. Daha önceki on yıllarda işletme sahibi veya yönetici girişimciler deyince 60'lı yaşların üzerinde kişiler akla gelmekteydi. Ancak günümüzde yeni genç girişimciler sayesinde genç-orta yaşlı işletme sahibi ve yönetici girişimcilerin piyasalarda yer aldığını görmek mümkündür. İşyerinde girişimcilerden yaş olarak daha ileri çalışanların oldukları görülmektedir. Gelişen ve gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde genç ve orta yaş grubundan birçok girişimciler çıktığını söyleyebiliriz.

Tablo 3.12 Bayrampaşa Triko İşletme Sahibi veya Yönetici Girişimcilerin Cinsiyet Açısından Dağılımı (%)

Cinsiyet	Yüzde Oranı
Erkek	100
Kadın	-
Toplam	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde kadın istihdamının azımsanmayacak bir ağırlıkta olmasına rağmen firma sahibi ya da yönetici konumundaki girişimcilerin tamamen erkek olması sektörün diğer bir özelliğini yansıtmaktadır. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesindeki girişimcilerin küresel ekonomik sistemde yeri olan diğer ülkelerle yaş grubu itibarıyla paralellik göstermesine rağmen kadın girişimcilerin azlığı dikkat çekmektedir.

Günümüzde bir çok ülkeler genç ve kadın girişimcilerin iş piyasasına katılmaları yönünde destek ve teşvik uygulamaları sürdürürken Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde kadın girişimciliği yeterince gelişmemiştir. Bununla birlikte satış ünitelerinde bayanlara daha çok yer verildiği görülmektedir.

Girişimcilerin tamamının erkek olması ülkemizdeki yaygın geleneksel anlayışı ifade eden “Elinin hamuruyla erkek işine karışma!” deyimini akla getirmektedir. Günümüzde gelişen-gelişmiş birçok ekonomilerde önemli oranda kadın girişimcilerin varlığı söz konusudur. Aynı şekilde kadın girişimciliğinin teşviki ile ilgili olarak Avrupa Birliği programları çerçevesinde ülkemizde de konferans, seminer vb. gibi faaliyetler düzenlenmektedir. Yakın gelecekte diğer sektörlerde olduğu gibi Bayrampaşa triko sektöründe de kadın girişimcilerin artması beklenebilir. Zira, sektörde azımsanmayacak oranda kadın istihdamı bulunmaktadır. İstihdamdaki bu durumun zamanla kadın girişimcilerin sayısında da artışa yol açması tabiidir.

Tablo 3.13 BayrampaşaTriko Kümelenmesinde İşletme Sahibi veya Yönetici Girişimcilerin Eğitim Durumu Açısından Dağılımı (%)

Eğitim Durumu	Yüzde Oranı
İlkokul-Ortaokul	76
Lise – Meslek Lisesi	15
Üniversite	4
Diğer	5
Toplam	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde yapılan ankete cevap veren işletme sahibi ya da yönetici konumunda bulunan girişimcilerin %76 gibi büyük bir çoğunluğunu ilkokul, ortaokul mezunu oluşturmaktadır. Lise-Meslek Lisesi mezunlarının oranı %15 iken,

üniversite mezunu %4'te kalmaktadır. Diğer kesimi oluşturan %5'lik oran ise ön lisans, mesleki eğitim v.d. oluşmaktadır. Bu durum sektördeki eğitim seviyesinin yüksek olmadığını göstermektedir.

Eğitim seviyesinin düşük oluşu, sektörün bir başka özelliğini ortaya koymaktadır. Bu da sektördeki girişimcilerin çoğunun, meslekten anlayan ve 'çekirdekten yetiştirme' kimseler olduğu gerçeğidir. Girişimcilerin çoğu ilköğretimden sonra eğitim hayatına devam etmek yerine sektörde çalışmaya başlayıp, zamanla bilgi ve tecrübe kazandıkları bu işi tercih etmişlerdir. Okuma yerine çalışmayı tercih edenlerin bir kısmı zamanla önlerine çıkan iş fırsatlarını değerlendirerek yeni girişimciler olarak triko sektörüne dahil olmuşlardır. Durum böyle olduğundan, sektördeki girişimci sınıfında da eğitim seviyesinin yüksek olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak lise ve üniversite mezunlarının, 'mektepli işverenlerin' sayısında artışlar olduğu görülmektedir. Yakın gelecekte bu sayının daha da artması beklenmektedir.

Sektörde çalışan özellikle genç elemanların bir kısmı, bir yandan çalışırken diğer yandan da çeşitli öğretim programlarında, (üniversitelerin devam mecburiyeti olmayan bölümleri ya da açık öğretim programları) okumaktadırlar. Bunun dışında sektörde daha çok mesleki bilgi ve tecrübe önem taşıdığından yüksek öğretimli olmak fazla gözetilmemektedir. Diğer bir çok sektörde olduğu gibi bu sektörde de ülke olarak teknolojiyi büyük ölçüde ithal ediyoruz. Bu yönde temennimiz teknoloji üreten ülke olmaktır.

Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde, yüksek teknoloji ürünü makinelerin kullanımı meslek içi eğitim yoluyla öğrenilmektedir. Bilgisayar teknolojisinin gerekli olduğu durumlarda (bilgisayarlı makinelerin çalışma, programlama, desen veya model hazırlama gibi konularda) makine ithalatçısı firmaların teknik danışmanları, ya da piyasada serbest çalışan uzman kişilerin yardımlarına müracaat edilmektedir. Bu konularda uzmanlaşan bazı elemanlar, küme içindeki işletmelerden ayrılıp yeni girişimciler olarak piyasaya dahil olmakta ve oluşturdukları firmalar vasıtasıyla, edindikleri bilgi ve tecrübeyi piyasanın hizmetine sunmaktadırlar.

Tablo 3.14 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Mülkiyet Durumu Açısından Dağılımı

Mülkiyet Durumu	Oran (%)
Şahıs Malı	52
Mülkiyet Malı	48
Toplam	100

Bayrampaşa triko kümelenmesindeki mülkiyet durumuna bakıldığında işletmelerin %52 gibi bir oranla şahıs işletmeleri, %48 oranında da ortaklıklar şeklinde olduğu görülmektedir. Sektörde faaliyet gösteren işletmelerin hemen hemen yarıya yakını işyeri sahibi, yarıya yakını da işyerinde kiracı olarak faaliyet göstermektedir. İşletmelerin bir bölümü daha önceki nesil tarafından yürütülen iş ve işyeri olarak devam etmektedir. Girişimcilerin bir kısmı ‘babadan işi devam ettirmek’ şeklinde işe devam ettiklerinden bazıları miras yoluyla mülkiyete sahiptirler.

Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde mülkiyet sahibi olmadan işyeri açan, triko üretimi veya satışı yapan girişimcilerin çoğu, işyerlerine kira ödeyerek işlerini yürütmektedirler. Triko ürününün katma değerinin yüksek olması karlılık oranlarını yükselttiğinden dolayı bu kümelenmedeki girişimci sayısı artmaktadır. Bayrampaşa triko sektöründe iş yapmak isteyen girişimcilere yeni fırsatlar verilip, destek olunursa sektördeki iş hacmi ve ihracatta artış sağlanması mümkündür. Bunun sonucunda da sektörün büyük ölçüde döviz girdisi sağlanması da girişimcilerin küme alanında çoğalmasına neden olacaktır.

Tablo 3.15 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Hukuki Yapı Dağılımı (%)

Hukuki Yapı	Yüzde Oran
Anonim	25
Limited	32
Kolektif	15
Komandit	5
Adi Şirket	23
Toplam	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde işletmelerin hukuki yapılarına bakıldığında %32 ile limited şirketler ilk sırada yer almaktadır. İkinci olarak, Anonim şirketleri %25 ağırlığa sahiptir. Adi şirket statüsünde bulunanların oranı %23 iken, kolektif şirketler %15’lik bir dilimi oluşturmaktadır. Son olarak en az ağırlığı oluşturan %5’le komandit şirketlerdir. Buna göre büyük şirket yapılarının fazla olmadığı gözlenmektedir. İşletmeler genellikle küçük ve orta boy düzeydedir. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde ortak girişimlerin oranı oldukça yüksektir. Girişimcileri işbirliği yaparak iş kurma tercihi-bilinci sektörde yaygın biçimde görülmektedir. Girişimcilerin kurdukları şirketler genellikle birden fazla girişimci içeren, ortak kararlar alan, birbirlerine entegre olmuş girişimci tiplerini içermektedir. Buna göre, sektörün kendi içinde-kendi dışında çok yönlü, sürekli kendini geliştirebilen bir girişimci sınıfına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Birlikte karar vermek ve ortak iş yapmak girişimcilerin riski paylaşmasına neden olmaktadır. Bayrampaşa triko kümelenmesinde hammadde ve makine alımlarında ortaklık ve işbirliği gözlenmektedir. Bayrampaşa triko kümelenmesinde girişimciler açısından ortak girişimler sadece riskin paylaşımını değil, aynı zamanda, bilgi, beceri, tecrübenin birleştirilmesi sonucunda kümenin değerler zincirinde bulunan halkaların değerinin artmasını ifade etmektedir.

Tablo 3.16 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Ne Kadar Süreden Beri Sektörde Faaliyet Gösterdiklerinin Değerlendirilmesi (%)

1-5 Yıl	5-10 Yıl	11-15 Yıl	16-20 Yıl	21 ve üstü Yıl	Toplam
10	18	38	18	16	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerin %38 gibi bir oranı 11-15 yıl arasında faaliyet göstermektedir. 5-10 yıl arasında faaliyet gösteren işletmeler %18 iken, 16-20 yıl arasında faaliyet gösteren işletmelerin oranı da %18’dir. Diğer yandan, 21 yıl ve üstü faaliyet gösteren işletmeler %16 ile azımsanmayacak bir oran teşkil etmektedir. Dolayısıyla sektördeki işletmelerin çok yeni olmadıkları

trikoculuğun önceden beri yapılagelen bir iş olduğu anlaşılmaktadır. Altyapısı yerleşik olan bu sektöre giderek daha çok önem ve destek verilmesi gerekmektedir.

Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde girişimcilerin üçte biri, onbeş yılın üzerinde bir süreden beri sektörde faaliyet göstermektedirler. Bununla birlikte onbeş yıldan bu yana küme piyasasına girmiş girişimcilerin sayısı büyük çoğunluğu teşkil etmektedir. Aynı zamanda son beş yıl itibariyle piyasaya dahil olan girişimcilerin de bulunması yeni girişimcilerin sektöre yöneldiklerini göstermektedir. Küme piyasasının bir özelliği olan kendi network'unu oluştururken mitoz bölünmeler yaşanması triko sektöründe de görülmektedir. Sektörde onbeş yıl ve üzeri faaliyet gösteren girişimcilerin işletmelerinde çalışanların bir kısmı Bayrampaşa triko kümelenmesinde yeni girişimciler olarak işyerleri açmış/açmaktadırlar. Bu girişimciler sayesinde Bayrampaşa triko sektörü statik değil dinamik bir yapıya sahiptir.

B. Bayrampaşa Triko Sektörü Kümelenmesindeki Girişimcilerin Rekabet ve İşbirliği Bakımından Değerlendirilmesi

Rekabet kavramı tanımlanırken;birden çok fiili veya potansiyel katılımcının var olması, katılım ve terketme serbestliği, kıtlık ortamında pay alma performansı gösterme, kazanma amacı,adil yarışma koşulları ve kurallarının varlığı gibi unsurlara yer verilmektedir. Bayrampaşa triko kümelenmesinde tüm bu unsurlar bulunmaktadır. B,paşa triko kümelenmesinde işletmeler işbirliği içinde küresel–yerel rekabete sahiptir. Çünkü, üretimde yerel özelliklerin öne çıktığı iç ve dış satış potansiyeli olan bir kümedir.

Geçtiğimiz dönemlerde bazı dış pazar alıcılarının fiyat ucuzluğundan dolayı alımlarını Bayrampaşa'dan Çin'e kaydırmış olduğu gözlenmiştir. Ancak, Çin ürünlerindeki kalite düşüklüğü nedeniyle bu dış pazar alıcılarının tekrar Bayrampaşa triko kümesine dönüş yaptığı görülmüştür. Bu durum kümenin küresel-yerel rekabet gücünü ortaya koymaktadır.

Tablo 3.17 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Sektörel Düzeyde Üye Oldukları Oda ve Dernek Dağılımı (%)

Dernek ve Odalar	Üyelik Var	Üyelik Yok	Toplam	Destek Alıyor/Almıyor
İTO	40	60	100	% 7'i Destek Alıyor
İSO	5	95	100	% 1'i Destek Alıyor
İTKİB	15	85	100	%7'i Destek Alıyor
TRİSAD	90	10	100	% 15'i Destek Alıyor

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerin %40'ı İTO'ya üye oldukları halde % 33'ü dergi gönderme dışında İTO'dan herhangi bir destek almadıklarını ifade etmişlerdir. İşletmelerin %5 gibi çok az bir kısmı İSO'ya üye iken, %1'i bazı konularda destek aldıklarını belirtmişlerdir. Triko işletmelerinin %15'i İTKİB'e üye iken %7'si ihracat ve benzeri konularda İTKİB'den destek aldıklarını belirtmişlerdir. Triko işletmelerinin %90'ı TRİSAD'a üye oldukları halde %75'i TRİSAD'ın trikocu esnafıyla çok ilgilenmediğini, sadece aidat topladığını ve kendilerine bir katkı sağlamadığını ifade ederek şikayetlerini dile getirmişlerdir.

TRİSAD gibi sektörle direkt ilgili olan bir derneğin altyapısı ve yurtdışı pazarı olan trikoculara gereken önemi vererek kendi işlevine uygun daha etkili çalışmalar yapması beklenmektedir. Özellikle, trikocuların bağlı bulunduğu TRİSAD'la esnaf arasında kopukluk olduğu görülmektedir. Ülkemizde, esnaf/firma-dernek ilişkisinin giderek geliştirilmesi, esnafın gerek yurt içi, gerek yurtdışı münasebetlerinin verimliliğinin ve rekabet yeteneklerinin artmasına yol açacaktır.

Genel olarak bakıldığında, meslek odalarının esnafın/firmaların sorunlarını giderme yönünde etkisiz kaldıkları görülmektedir. Türkiye'nin bir tekstil ülkesi olduğu dikkate alınarak, sektöre ve triko sanayiine gereken önem verilmelidir. Çünkü, hem milli gelir açısından hem de istihdam açısından bu sanayi kolu vazgeçilmez önemdedir. Derneklerin esnafın sorunlarını üst kurumlara ve yetkili mercilere ulaştırıp sorunların giderilmesine aracılık etmeleri beklenir. Yıllarını mesleğine vermiş küçük esnafın, ülke

ekonomisine katkıda bulunan işletmelerinin varlıklarını güçlenerek sürdürmeleri oldukça önem teşkil etmektedir.

Tablo 3.18. Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Bağlı Bulunduğu Dernek ve Kuruluşlardan Hangi Yönden Destek Aldığının Dağılımı (%)

Destek Türü	Oranı
Eğitim	5
Pazar bilgisi	15
Diğer	10

Bayrampaşa triko kümelenmesindeki ankete katılan işletmelerin bağlı bulundukları oda veya derneklerde daha çok pazar bilgisi aldığı Tablo 3.13’de görülmektedir. Bu oran %15 gibi düşük bir düzeydedir. Sekördeki işletmelerin büyük çoğunluğu eğitimle ilgili bir destek alamazken, sadece %5 gibi düşük bir oranı eğitim desteği aldığını ifade etmişlerdir. İşletmelerin ihracat, hammadde, finans vb. konularda sadece %10’u bağlı bulundukları oda veya derneklerden destek alabilmektedir. Yapılan söyleşilerde finansal sorun olarak çeklerin zamanında ödenememesi ve nakit sıkıntısı olduğu ifade edilmiştir. Çalışanların ücretlerini ve üretim için gerekli olan masrafları karşılamakta zorlandıkları bazı işletmeler tarafından belirtilmiştir.

İşletmelerin çoğunun ilgili oda/derneklerden birine üye oldukları ve aidatlarını verdikleri halde hizmet alamadıkları esnafla yapılan söyleşilerde belirtilmiştir. Özellikle trikocuların bağlı olduğu TRİSAD’ın kendine üye olan/olmayan tüm triko sektörüyle ilgilenmesi ilgili bakanlık/kuruluşlar ile köprü olması gerekmektedir. Aynı zamanda oda/dernekler sektördeki işletmeleri sürekli bilgilendirmeli, eğitim desteği ve pazar bilgisi sunmalıdır.

Tablo 3.19 Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Finansal Destek Kullanımının Dağılımı (%)

	Kullandı	Kullanmadı	Kaç Defa Kredi Aldınız
Banka Kredisi	40	60	1
Devlet Destekli Teşvik	-	-	-
Dernek-Oda Kredisi	-	-	-
Avrupa Birliği	-	-	-
Hiçbiri	-	-	-

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerin %40'ı bir defaya mahsus olmak üzere banka kredisi kullandıklarını belirtmiştir. Bunun dışında herhangi bir yerden teşvik ya da kredi tarzında bir finansal destek almamışlardır. Bunun nedeni olarak, sektörün teşvik ya da kredi desteği alacak kurumlarla gereken köprünün oluşturulamaması gösterilebilir. Özellikle Avrupa Birliği'nin KOBİ'lere tanımış olduğu teşvik ve kredi desteğinin sektöre entegre edilmesi gerekmektedir.

Genel olarak bakıldığında sektördeki çoğu işletmelerin bu gibi olanaklardan habersiz olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte firmaların kendi alanlarında yeni projeler üretme ve geliştirme konusunda isteksiz davrandıkları da görülmektedir.

Tablo 3.20 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Makine Parkı Açısından Dağılımı (%)

Makineler	Manüel (adet)	Elektronik (adet)	Üretim Kapasitesi (Yıllık)	Makinelerin Yaşı
Düz örme	5	105	6.000 - 40.000 arası	5-15 yıl arası
Yuvarlak örme	7	73	5.000 – 20.000 arası	7-20 yıl arası
Dokuma	4	65	3.000 – 15.000 arası	5-17 yıl arası
Dikim	40	80	-	-
Kesim Makineleri	35	-	-	-
Diğer	-	-	-	-

Bayrampaşa triko kümelenmesinde 2005 sonrası artan dış rekabetin etkisiyle, eski model, mekanik makinaların hızla terk edildiği yerine ileri teknoloji ürünü bilgisayarlı makinalara geçildiği görülmüştür. Firmalar ellerindeki eski model mekanik makinaları elden çıkararak, elektronik bilgisayarlı makinalara geçiş yapmışlardır. Bilgisayarlı triko makinalarında iki marka özellikle öne çıkmaktadır. Alman malı Stoll

ve Japon malı Chima markaları piyasada yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu makinalar ithalatçı firmalardan çok uzun vadeli aylık ödemeler yoluyla, leasing yöntemiyle satın alınmaktadır.

Triko sektöründe kapasite kullanım oranı iç ve dış piyasaların durumu ile yakından ilişkili olmakla birlikte, sektöre has özel nedenlerden dolayı hiçbir zaman %100'lük bir orana ulaşması mümkün değildir. Sektörde, mevsim değişiklikleri, sürekli yenilenen model ve modalar nedeniyle yılın her döneminde aynı tempoda üretim yapılması, %100 kapasiteye ulaşılması söz konusu değildir. En çok düz örme ve yuvarlak örme makineleri kullanılmaktadır. Dikim makinelerinin üçte biri manuel olmakla birlikte, üçte ikisi elektrondur. Dokuma yapılan işletmelerde elektronik makinelerin kullanımı, manuel makine kullanımının 16 katı dolayındadır. Sektörde elektrondik makine kullanımı yaygınken daha ileri teknolojiye sahip makinelerin işletmeye dahil edilmesinde zorluklar yaşanmaktadır.

TÜİK'in verilerine göre 2004-2008 yıllarındaki trikotaj ürünleri imalatındaki kapasite kullanım oranlarının %70-80 civarında olduğu belirtilmiştir. Bayrampaşa triko kümelenmesindeki işletmelerin kapasite kullanım oranları da %70'in üzerindedir.³⁸²Bu bakımdan TÜİK'in verileriyle yapmış olduğumuz araştırma arasında bir paralellik vardır.

Tablo 3.21 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Hammadde Tedarik Dağılımı(%)

Hammadde	Yurtiçi (%)	Yurtdışı (%)	Toplam
Pamuk	90	10	100
Yün	80	20	100
Sentetik	75	25	100
Karışım	70	30	100

³⁸² TÜİK, İmalat Sanayinde Eğilim İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr/sanayidagitimapp/sanayiegilim.zul>
(Erişim Tarihi: 5.08.2013)

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerin %90'ı pamuk hammaddesinin yurtiçinden karşılarırken %10'u yurtdışından karşılamaktadır. Tablo 3.21'den de görüldüğü gibi yün hammandesi %80 yurtiçinden karşılanırken, %20'si yurtdışından karşılanmaktadır. Hammadde itibariyle sentetik %75 yurtiçinden karşılanırken %25'i yurtdışından karşılanmaktadır. Karışım içerikli hammadde %70 yurtiçi, %30 yurtdışından karşılanmaktadır. Genel olarak hammaddelerin büyük bölümü yurtiçinden karşılanırken kalite veya fiyat farkından dolayı bazı kesim işletmeler hammaddelerini yurtdışından sağlamaktadır.

Sektördeki işletmeleri temsil eden kişilerle yapılan mülakatlar sonucunda hammadde tedarikiyle ilgili yurtiçi teminlerde fazla bir sorun olmadığı, ancak yurtdışı teminlerde döviz kuru dalgalanmalarının etkisinden ve gümrük işlemlerinden şikayet edilmektedir. Bunun yanı sıra, işletmelerin bir kısmı hammadde maliyetlerini yüksek bir kısmı normal karşılamaktadır. Ayrıca, hammaddelerin zamanında uygun fiyatlarla temini üretim artışına, karlılık artışına ve verimlilik artışına neden olduğu belirtilmiştir.

Tablo 3.22 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Rekabet Kaynağı Dağılımı (%)

	Yüksek	Orta	Düşük
Yurtiçi	20	60	20
Yurtdışı			
Çin	80	15	5
Kore	-	-	2
Vietnam	-	-	3
Hindistan	-	20	40
Mısır	-	10	20
Diğer.....	-	-	-
Diğer.....	-	-	-

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerin %80'i Çin ile rekabetin olumsuz etkilerinin kendilerini çok zorladığını ifade ederlerken, %15'i bu etkinin orta, %5'i de düşük düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Çin ve Uzakdoğu rekabetinden etkilenme oranı firmaların teknik seviyesiyle doğrudan alakalıdır. Triko işletmeleri daha kaliteli üretim yaparak bunu aşmaya çalışmaktadır.

Katma değeri yüksek ürünlere yönelen firmaların bu rekabetten etkilenme oranının düşük olduğu görülmektedir. Bu arada, Hindistan ile rekabetin orta düzeyde olduğunu belirten işletmelerin oranı %20 iken, düşük düzeyde olduğunu belirtenler %40 oranındadır.

Türk tekstil sektörü ve tabii triko sektörü, Çin ve Uzakdoğu ülkelerinin son dönemlerde ucuz ve kalitesiz ürünlerle dünya pazarlarına çıkışıyla başlayan bu süreçte, teknik seviye ve ürün kalitesini yükseltme yoluna girmiştir. Budurum dış pazarlarda, 'Made in Turkey' etiketi taşıyan ürünlerin kalitesine duyulan güvenin artmasına yol açmıştır. Başlangıçtaki furya dönemi sona erince firmalarımız Türkiye menşeli ürünleriyle, dış pazarlarda tutunmayı ve alıcıların beğenisini kazanmayı başarmışlardır. Çin'de dahi Türkiye menşeli bazı tekstil ürünlerinin pazarda yer edinmiş olması dikkat çekmektedir.

Çin'de son on yıl boyunca görülen büyümenin sürdürülebilir ve sağlıklı bir büyüme olmadığı, bütün işkollarında ihracata dönük çalışan işletmelere sağlanan devlet desteği, Çin parası Yuan'ın değerinin sistemli olarak çok düşük tutulması gözden kaçmamaktadır. Ayrıca, yakın zamanlarda ortaya çıkan ve Çin ekonomisinde tehlike çanlarının çalmaya başladığına dair yorumlara hak verdiren gelişmeler de dikkat çekmektedir. Uzman ekonomistler, Çin ekonomisindeki makro dengelerin bozulma tehlikesi arzettiği yönündeki endişelerini açıkça dile getirmeye başlamışlardır. Bu endişelerin başında gelen husus; Çin'de geri dönmeyen banka kredileri –batık krediler- sorunudur. Trilyon dolarları aşan ve 'geri dönmeyen' ve geri dönmesi mümkün görünmeyen banka kredilerinden söz edilmektedir. İhracatı teşvik amacıyla dağıtılmış olan bu krediler, Çin ekonomisini tehdit edecek boyutta, ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Çin'de yaşanabilecek muhtemel bir krizin dünya genelinde olumsuz etkileri olabileceği bütün ülkeleri ilgilendiren bir sorundur.

Türk Mısır ile orta düzeyde %10 oranında işletmeler rekabet olduğunu belirtirken %20'si düşük düzeyde bir rekabet söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında, Kore ve Vietnam ile rekabet düzeyini düşük bulanların oranı %2 ve %3'tür.

Eurostat'ın 2009 yılında yayınladığı AB'nin Çin'den ithalat miktarlarına baktığımızda örme tişört ve kazak kategorisinin 2004'ten 2005'e oldukça yüksek oranda bir artış gösterdiği görülmektedir.³⁸³Yapmış olduğumuz çalışmada, tablodan da görüldüğü gibi en çok rekabet edilen ülke Çin'dir. Yaptığımız çalışma ile Eurostat'ın verileri paralellik arz etmektedir.

Bayrampaşa trikotaj sektörü Çin karşısında rekabet avantajını yitirmek üzereyken Avrupa Birliği ve diğer ülkeler tarafından 2011 yılından sonra Çin ürünlerinin kalitesizliği ve alıcıların bir süre sonra bunu fark etmiş olması nedeniyle Bayrampaşa piyasasının triko ihracatı zaman içinde kademeli olarak artmıştır. Diğer bir ifadeyle, Çin mallarındaki kalite düşüklüğünün, düşük fiyat avantajına değmediğini gören ithalatçılar müşteri kaybına uğramamak için tekrar daha kaliteli üretim yapan Bayrampaşa trikocularına dönüş yapmıştır. 2011 yılından beri uluslararası pazarlarda Çin'den vazgeçip Bayrampaşa triko kümesine yönelen ithalatçıların sayısı artmaktadır. Bu durum, 2005 sonrası yaşanan sıkıntılı dönemde durgunluğa giren triko piyasasının yeniden ümit veren bir canlanma sürecine girmesine neden olmuştur.

Tablo 3.23 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Diğer İşletmelerle İşbirliği Açısından Dağılımı (%)

İşletmelerin İşbirliği Yaptığı Faaliyetler	Yüzde Oranı
Yarı mamül alıyoruz	10
Yarı mamül veriyoruz	10
Fason iş veriyoruz	40
Fason iş yapıyoruz	50
Ara mal alımı	-
Ortak üretim yapıyoruz	3
Ortak satış yapıyoruz	2
Ortak hammadde alıyoruz	4
Diğer	-

³⁸³ Eurostat (2009), EU27 Trade since 1995, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/external_trade/date/database (Erişim Tarihi: 02.09.2013)

Bayrampaşa triko kümelenmesindeki ankete katılan işletmelerin %50'si fason iş yaparken, %40'ı fason iş vermektedir. Birlikte yarı mamül alan ve yarı mamül verenlerin oranı %10'dur. Hammadde alanların oranı %4, ortak üretim yapanların oranı %3, ortak satış yapanların oranı ise %2 civarındadır. Sektörde diğer işletmelerle iş yapmanın genellikle fason iş verme/alma şeklinde olduğu görülmektedir. Yarı mamül alıp vermede işletmeler arasında birlikte hareket etme oranı %10'dur. Ortak üretim yapan işletmelerin oranı %3 olup, satış oranında birlikte hareket edenlerin oranı %2'dir. Buna göre, üretim aşaması dışında işbirliklerinin oldukça düşük oranlarda olduğu görülmektedir.

Tablo 3.24 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Son 5 Yılıının Dağılımı (%)

	Artıyor	Durağan	Azalıyor	Toplam
Satışlar	40	50	10	100
Müşteri Memnuniyeti	80	20	-	100
Ürün Çeşidi	90	10	-	100
Ürün Miktarı	80	20	-	100
Müşteri Sayısı	30	65	5	100
İhracat	60	30	10	100
Ürün Fiyatları	65	35	-	100
Satış Yapılan Ülke Sayısı	5	90	5	100
Kapasite Kullanım Oranı	80	20	-	100
Rekabet Gücü	75	20	5	100
Rakiplerin Sayısı	70	30	-	100
Kârlılık	65	35	-	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerin %40 kadarı, son dönemde satışların arttığını, %50'si satışların durağan seyrettiğini, %10'u da satışların azaldığını belirtmiştir. Müşteri memnuniyeti açısından işletmelerin %80'i artıştan söz ederken %20'si bu yönde bir değişme olmadığını belirtmiştir. Müşteri memnuniyetinin azaldığını söyleyen işletme yoktur.

Sektörde işletmelerin %90'ı ürün çeşitliliğini arttırdıklarını söylerken, %10 kesim ise işletmelerinde bu açıdan farklılaşma bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Sektörde ürün miktarının arttığı işletmelerin %80'i tarafından belirtilirken %20'si üretim miktarında bir değişim olmadığını söylemişlerdir. Önceki dönemlere göre müşteri sayısındaki değişim durumu sorulduğunda , işletmelerin %30'u artıştan söz etmiş, %65'i için müşteri sayısında değişim olmadığını, işletmelerin %5'i ise müşteri sayısında azalma olduğunu belirtilmiştir.

Sektördeki ihracatın beklenen düzeyde olmamasına rağmen, artış trendine girmiş olması sektörün geleceğinin olduğunu göstermektedir. Ürün fiyatlarında artış, işletmelerin %65'i tarafından ifade edilirken, %35'i tarafından da durağan olarak değerlendirilmiştir. Satış yapılan ülke sayısı, işletmelerin %5'i için artarken, %90'ı tarafından durağan olduğu, %5'i tarafından da azaldığı ifade edilmiştir. Kapasite kullanım oranları, işletmelerin %80'i için artış gösterirken, %20'si için artış olmadığı görülmektedir. Triko firmalarının %75'i rekabet gücünün arttığından söz ederken, %20's bu bir değişiklik olmadığından, %5'i ise rekabet güçlerinin azaldığından bahsetmişlerdir.

İşletmelerin %70'i rakiplerinin sayısında artış olduğunu ifade ederken, işletmelerin %30'u rekabet sayısında değişiklik olmadığını belirtmiştir. Triko işletmelerinin %65'i kârlılık oranının artışından söz ederken, %35'i kârlılık oranlarında bir değişiklik olmadığını ifade etmişlerdir. Genel bir değerlendirme yapacak olursak dönem dönem sıkıntılar görülmekle birlikte, sektör hem teknik, hem de ticari açıdan olumlu gelişmesini sürdürmekte istihdam yaratma potansiyeli hayli yüksektir.

Tablo.3.25 Bayrampaşa TrikoKümesinin Sağladığı Avantajlar(%)			
Avantajlar	Var	Yok	Açıklama
Ortak Tedarik	5	95	-
Pazarlama Olanakları	80	-	%20'si fikri olmadığını belirtmiştir.
Faaliyetler	30	-	%70'i fikri olmadığını belirtmiştir.
Satışların Artması	60	20	%20'si fikri olmadığını belirtmiştir
İhracat	80	-	%20'si fikri olmadığını belirtmiştir
Kolay Tanıtım	80	-	%20'si fikri olmadığını belirtmiştir
Kolay İş Gücü Temini	90	-	%10'u fikri olmadığını belirtmiştir
Maliyet Azalması	85	-	%15'i fikri olmadığını belirtmiştir

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerin çoğunluğu kümelenmenin kendileri için avantaj teşkil ettiğini belirtmiştir. Tablo 3.25’de görüldüğü gibi işletmelerin %5’i ortak tedarik, %80’i pazarlama olanakları, %30’u mesleki faaliyetler bakımından, %60’i satışların artması, %80’i ihracat konusunda, %80’i kolay tanıtım, %90 kolay işgücü temini, %85’i de maliyet azalması açısından kümelenmenin kendileri açısından avantaj teşkil ettiğini belirtmişlerdir.

Dünyadaki diğer örneklerinde olduğu gibi kümelenmelerde güven ortamının oluşması, yakınlık ve işbirliğinin gelişmesine katkı, kümenin diğer ilgili unsurlarıyla birlikte girişimciler açısından birçok avantajlar sağlamaktadır. Daha da ötesi, bu kümelenme çok güçlü bir sinerji oluşturmaktadır. Bu da yalnız yerel açıdan değil, aynı zamanda ülke ekonomisi bakımından da kazanç anlamına gelmektedir. Bu nedenle ülkemizde kümelenmeyle ilgili politikalara önem verilmelidir.

Tablo 3.26 Bayrampaşa Triko Küme Öncesi ve Sonrası Faaliyet Dağılımı (%)

Faaliyetler	Küme Öncesi		Küme Sonrası	
	Var	Yok	Var	Yok
Ar-Ge	-	90	20	-
İnovasyon	20	80	80	20
Ürün Tasarımı	35	65	80	20
Pazarlama	60	40	100	-
Tanıtım-Reklam	20	80	85	15
Stok	-	-	-	-
Satış Merkezleri	5	95	35	65

Bayrampaşa triko kümelenmesinde, ankete katılan işletmeler küme öncesi dönemde Ar-Ge’den söz etmezken, kümeye katılım sonrası için %20’lik kesim Ar-Ge faaliyetleriyle ilgilerinin arttığını söylemişlerdir. Girişimcilerin %20’si kümeye katılım sonrası, Ar-Ge konusuyla ilgilenmeye başlamışlardır.

Küme öncesi işletmelerin %20'si inovasyon yaparken küme sonrası %80'i inovasyon yapmaktadır. Sektördeki işletmelerin küme öncesi %35'i ürün tasarımı yaparken, küme sonrası bu oran %80'e çıkmıştır. İşletmelerin, küme öncesi pazarlama faaliyetleri %60 dolayında iken, küme sonrası hemen hemen tüm işletmelerin pazarlama faaliyetlerinde artış sağladıkları görülmektedir. Küme öncesi işletmelerin %20'si tanıtım-reklam faaliyetinden söz ederken, bu oran küme sonrası %85'e çıkmıştır. Küme öncesi satış yeri olan işletmelerin oranı %5 iken, bu oran küme sonrası %35'e çıkmıştır. Tablo 3.26'daki verilerden de anlaşıldığı gibi kümelenmenin sektör üzerinde pozitif etkisinden söz edilebilir.

Tablo 3.27 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Teknik Destek Alım Yönünden Değerlendirilmesi (%)

Teknik Destek	İşletme İçi	İşletme Dışı
Bilgisayar Destekleri	30	70
Tasarım	5	20
Çizim	7	23
Tamir Bakım	50	50
Makine Kurulum	52	48
Programlama	15	35

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerin özellikle fason imalat yapan girişimlerin çoğunda tasarım ve çizim konusunda uzman işgücü bulunmadığından dolayı, işletme içi tasarım gerçekleştirme oranı %5, çizimde ise bu oran %7 civarındadır. Aynı şekilde, işletme dışı tasarım hizmeti alanların oranı %20, çizimde ise bu oran %23 civarındadır.

Bilgisayar sistemli triko makinalarında işletme içi program geliştirebilen girişimlerin oranı %15, işletme dışı program yapanlar %35 civarındadır. İşletmelerin teknik destek durumlarına bakıldığında %30'u işletme içi, %70'i işletme dışı bilgisayar desteği almakta oldukları görülmektedir.

Makine kurulumunu işletmelerin %52'si kendi elemanları ile yaparken, %48'i işletme dışından destek almaktadır. İşletmelerin %50'si tamir-bakım işlerini kendileri yaparken, %50'si bu işler için uzman elemanlara başvurmaktadır. Genel olarak

baktığımız zaman teknik desteklerin büyük bölümü işletme dışından sağlanmaktadır. Bu anlamda, teknik destek düzeyinin ortaya yakın bir düzeyde olduğu görülmektedir.

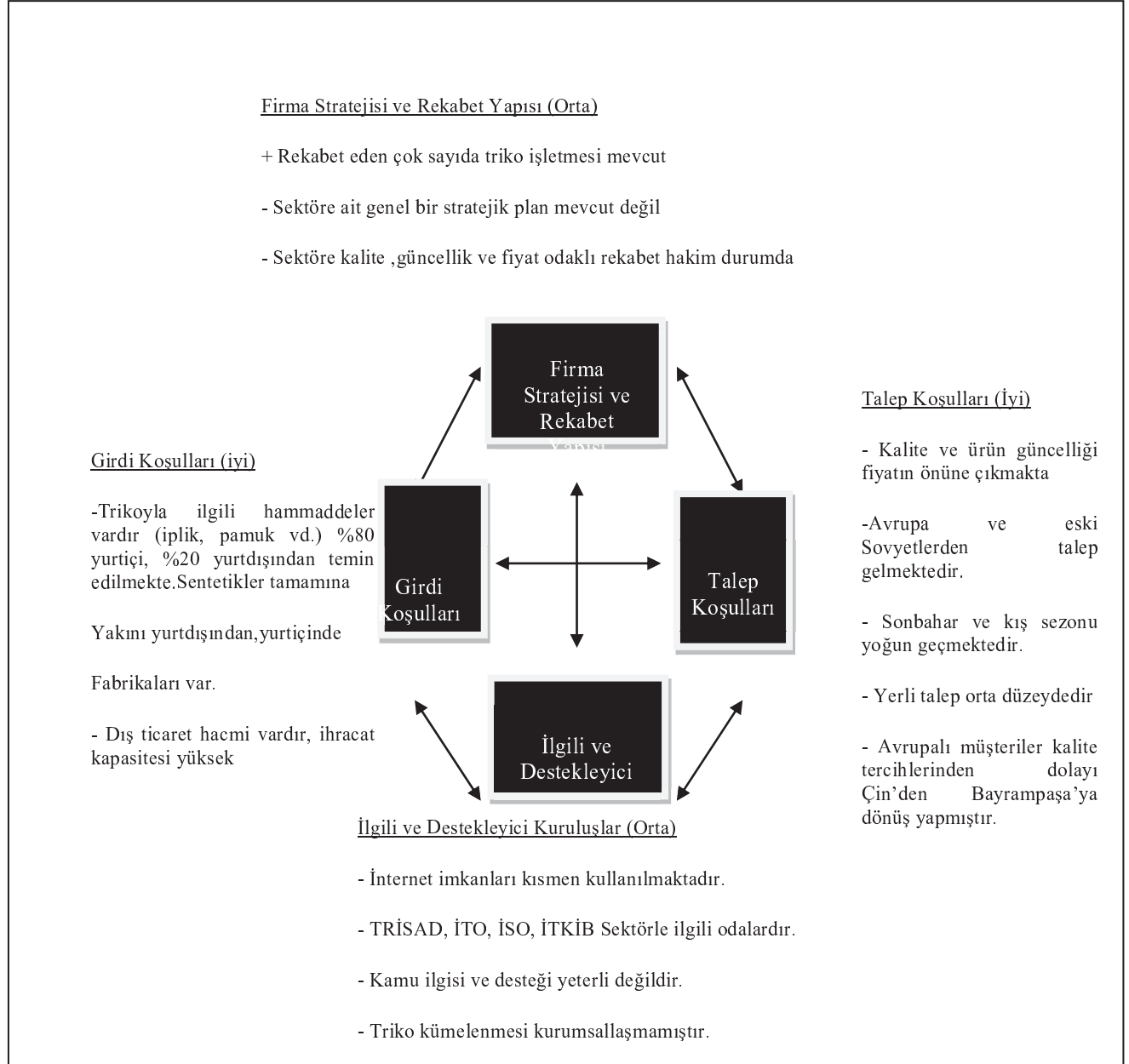
Bayrampaşa triko kümesinde işletmelerin tamir bakım işlerini kendi elemanları ile yapmaları teknik açıdan iş tecrübesi kazanmış elemanlar sayesinde olmaktadır. Bu nedenle işletmelerin çoğu, aynı zamanda elemanların mesleki ve teknik bilgilerini geliştirdikleri eğitim merkezleri durumundadırlar. İşletmelerdeki makine tamir ve bakım yapan kişilerin, eğitim düzeyi çok yüksek değildir. İş ortamında çalışarak/sorarak makine hakkında bilgi sahibi olup yapabildikleri tamir bakımı işletme içinde istihdam edilen elemanlarca yerine getirmektedir.

Bununla birlikte, bilgisayar ve programlama ile ilgili konularda kendi işlerine yetecek kadar bilgi sahibi olan bir kesim bulunmaktadır. Usta-ustabaşı konumunda çalışanların yapamadığı teknik konularda dışarıdan destek alınmaktadır.

Şunu da belirtmek gerekir ki; çalışma hayatında çoğu zaman, belli bir alanda yüksek tahsil yapanlar, tecrübeleri ve pratikleri olmadığından yetersiz kalmaktadır. Piyasada, bir mühendisin yapamadığını bir usta/ustabaşı yapabilmektedir. Bundan dolayı işletmelerin çoğunda yüksek tahsil görmüş teknik eleman, ya da mühendis istihdamı tercih edilmemektedir. İşletmeler, lüzumu halinde kendilerini aşan durumlarda uzman kişi veya kuruluşlardan ücret karşılığı teknik destek almaktadır. Bu durumun hem pratik faydaları vardır, hem de girişimcilere maliyet avantajları sağlamaktadır.

Bayrampaşa triko sektörünün gerek Avrupa pazarı ve gerekse dünya piyasalarında rekabet avantajını kaybetmemesi için, ürün çeşitliliğine dikkat etmesi moda ve markaya önem vermesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra dış pazarlarda var olabilmek için, kaliteli ürünler ve uygun maliyetlerle üretim yapmaya devam etmelidir. Sektör geçmiş on yıllarda, bu yönde ciddi sınavlardan geçmiş ve varlığını korumaya muvaffak olmuştur. Bu durum sektörün geleceği açısından ümit vermektedir. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde rekabetin yüksek olması Kök ve Çoban'ın

Türkiye tekstil endüstrisi ve rekabet gücü ile ilgili yapmış olduğu çalışmayla paralellik arz etmektedir.³⁸⁴



Şekil 3.3 : Bayrampaşa Triko Sektörü Kümelenmesinin Elmas Modeli Analizi

³⁸⁴Recep Kök ve Orhan Çoban, “Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989-2001”, **İktisat İşletme ve Finans**, 2005-03-01, Cilt: 20, Sayı: 228, İstanbul, 2005, ss: 68-81

Çok uluslu şirketlerin ucuz işgücünden faydalanmak amacıyla emek-yoğun üretimlerini Güneydoğu Asya veya Uzakdoğu ülkelerine kaydardıkları bilinmektedir. Bu uygulamalar girişimcilerimize ilham olmuş, yoğun rekabet ortamında maliyet avantajları elde edebilmek için üretimlerini, İstanbul dışına, Anadolu'daki belli merkezlere taşımalarına yol açmıştır.

Bayrampaşa'daki triko girişimcilerinin bir kısmı nispeten ucuz işgücü ve diğer üretim faktörlerindeki avantajları gözeterek, Anadolu'da imalat yapmaya veya Anadolu'daki bazı girişimlere mal yaptırmaya yönelmişlerdir. İstanbul ile sıkı irtibatlı çalışan özellikle Gaziantep'te kurulu imalatçı girişimler dikkati çekmektedir. Gaziantep'te İstanbul bağlantılı çalışan oldukça dinamik bir triko imalat sanayii faaliyet göstermektedir. Gaziantep'in bir çekim merkezi olarak öne çıkmasının sebepleri üzerine ciddi bilimsel çalışmalar yapılır ve ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilirse ülkemizde Gaziantep gibi bölgesel sanayii merkezlerinin sayısı artırılabilir.

Gaziantep'i girişimciler açısından çekici kılan sebeplerin başında, şüphesiz işgücü ücreti maliyetinin düşük oluşu ön sırada gelmektedir. Ayrıca, ulaşım, kira, giderleri ve gıda fiyatlarının daha düşük oluşu da önemli bir faktördür. Diğer yandan, Gaziantep ve civarında Anadolu'daki bir çok yörede görülen geniş aile modelinin sağlanan başarıda payı olduğu söylenebilir. Evlerinin alt katılarında kurulu atölyelerde nöbetleşe çalışan aile fertleri, kendi aralarında çok uyumlu, verimli, aynı zamanda da maliyeti asgariye indiren bir üretim tekniği uygulamaktadır.

Gaziantep'teki bu gelişme, öncelikle sektörde çalışan girişimcilerin gayretleri ile alakalıdır. Ayrıca, şehirdeki ilgili kuruluşların (yerel belediyeler, ticaret odası, sanayi odası, eğitim kurumları vb.) katkılarının da başarıda elbette payı vardır. Gaziantep'li girişimciler, zaman içinde yurtdışı bağlantılarını geliştirmek suretiyle doğrudan ihracat yapmaya başlamışlar vebazı kalemlerde Bayrampaşa'ya rakip olmuşlardır. Ancak, yine de İstanbul'un modayı daha yakından takip etmesi, stratejik konumu ve diğer bir çok nedenlerden dolayı, Bayrampaşa triko sektörü ürün çeşitliliği ve kalite olarak Gaziantep'in önündedir.

Bayrampaşa'nın kaliteden ödün vermemesi, girişimcilerin teknik seviyeleri ve İstanbul'un Avrupa'ya yakınlığı, gibi sebeplerden dolayı Gaziantep girişimleri İstanbul girişimlerinin gerisinde kalmaktadır. Bayrampaşa girişimcileri Çin ve Uzakdoğu ile rekabette son yıllarda büyük başarı sağlamışlar, hatta bazı kalemlerde oldukça iyi bir pazar payı edinmişlerdir.

Hammaddesi petrol türevlerinden olan bazı sentetik iplik, elyaf ya da sentetik karışımli diğer malzemelerin bir kısmı ithalat yoluyla yurtdışından karşılanmaktadır. Ancak yurtiçinde, kimyevi içerikleri yurtdışından temin edilen boya fabrikaları bulunmaktadır. Bunun dışında koton gibi ipliği pamuğa dayalı hammaddesi olanlar yurtiçinden temin edilmekte ancak yurtdışından da ithal edileni bulunmaktadır.

C. Bayrampaşa Triko Sektörü Kümelenmesinin Girişimcilik Üzerindeki Etkisi

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan girişimcilerin tamamına yakını küme bilinci ve ortak yönetim uygulaması bulunmadığını belirtmiştir. Küme ortamında girişimcilerin %20'si ortak faaliyetlerden söz ederken, %80'i böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir. Triko kümelenmesinde girişimcilerin %40'ı teknolojik yönden eksikliklerinin bulunduğunu kabul ederlerken, %60'ı bu açıdan iyi durumda olduklarını söylemektedirler.

Tablo 3.28 Bayrampaşa Triko Girişimcilerinin Kümelenme Değerlendirmesi (%)

Sorunlar	Var	Yok
Ortak Yönetim	-	100
Ortak Faaliyet	20	80
Küme Bilinci	-	100
Teknolojik Eksiklik	40	60
İhracat Yetersizliği	50	50
Diğer:		

Girişimcilerin %50'si ihracat konusunda yetersiz oldukları görüşünü ifade ederlerken, %50'si bu görüşe katılmamıştır. Ancak küme ortamında daha fazla ihracat

yapabilme imkanı bulunduğu görüşü girişimciler tarafından kabul edilmektedir. Bayrampaşa triko kümelenmesindeki girişimcilerin ortaklaşa faaliyetler yapabilme eğilimleri vardır. Sözgeleş; bir girişimin elinde sınırlı sürede imal edilmesi gereken yüklü bir siparişi varsa; firma bu siparişi vaktinde yetiştirebilmek için makine parkı ve imalat düzeni uygun diğer girişimlerle işbirliğine girmektedir.

Girişimciler küme kavramının anlamını kavramasalar da algılamamakta, fiilen bu olguyu yaşamaktadırlar. Ayrıca aynı mesleği icra eden girişimler ve işgücüyle bir arada bulunmanın kendileri için bir çok avantajlar sağladığını bilmektedirler. Girişimciler girişimlerdeki teknolojik seviyeyi yükseltmekle birlikte pazarlama ve ihracat konusuna da önem vermeleri gerektiğini düşünmektedirler.

Bayrampaşa'daki triko girişimlerinin büyük çoğunlukla Stoll (Alman Malı) ve Shimasai (Japon Malı) makineleri kullandıkları görülmektedir. Makinelerin ortalama yıllık kapasiteleri 10.000-40.000 Adet/Yıl arası değişmektedir. Makinelerin yaşı 5-7 yıl arasında değişirken, 10 yıllık veya daha eski makine kullanımı %20-30 civarındadır. Triko girişimcileri yaklaşık olarak bir makinenin yedi insan gücüne karşılık geldiğini ifade etmiştir. Girişimcilerin yıllık ciroları genellikle 50.000 TL- 250.000 TL arasında olduğu ancak istihdam sayısı yüksek olan girişimlerin 250.000 TL üstü ciro yaptığı anlaşılmaktadır.

Bayrampaşa triko piyasasındaki girişimcilerin %80-90'lık kesimi hammadde problemleri olmadığını, hammadde temininde güçlük çekmediklerini söylemektedirler. Ancak yurtdışından ithal edilen yün, sentetik iplik, elyaf vb. türü girdilerin tedarikinde döviz kuru dalgalanmaları ve gümrük işlemleri nedeniyle zaman zaman olumsuz yönde etkilendiklerini ifade etmişlerdir.

Bayrampaşa triko kümelenmesinde hammadde ihtiyacının uygun maliyetlerle, yerinde ve zamanında karşılanabilmesinin girişimlerin rekabet gücünü ve verimliliklerini arttırdığı girişimciler tarafından ifade edilmektedir. İhracat ağırlıklı çalışan girişimciler genellikle Çin'in ucuz maliyetleriyle başa çıkamadıklarını belirtmektedirler. En yüksek rekabet Çin ile olurken Hindistan, Mısır, Vietnam, Kore gibi ülkelerle rekabet düzeyi orta ve düşük düzeyde kalmaktadır. Ancak, yüksek

kaliteli, sezona ve modaya uygun modeller üretmedeki başarısı Avrupalı alıcıları tekrar Bayrampaşa triko piyasasına yöneltmiştir. Ayrıca, Bayrampaşa triko sektöründe kurumsallaşmamış bir kümelenme yapısı vardır. Küresel-yerel alanda daha rekabetçi ve yüksek teknolojiyi esas alan bir triko kümelenmesi oluşturulması istihdam miktarı ve kalitede artış açısından önem taşımaktadır. Bayrampaşa triko esnafının bağlı bulunduğu (İTO, Esnaf Odaları vb.) kurum ve kuruluşlar tarafından küme içindeki KOBİ'lerin yeni iş yaratma potansiyelleri geliştirilmelidir. Bununla birlikte Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde yer alan girişimcilerin rekabet gücü ve dirençleri dikkat çekmektedir. Bu dinamik gücün ilgi ve destek görmesi ülkemiz için son derece önemlidir.

C. Bayrampaşa Triko Sektörü Kümesinin İstihdam Üzerindeki Etkisi

Bayrampaşa triko kümelenmesi, 1950'li yıllardan başlayarak Bayrampaşa ve civarına yerleşen, ağırlıklı olarak Rumeli göçmenlerinden oluşan nüfusun meslek olarak triko imalatçılığını seçmiş olmalarından dolayı sosyal temelli bir kümelenmedir. Bu durum üçüncü İtalya örneğinde olduğu gibi yerleşik nüfusa dayalı sosyal temelli bir istihdamın varlığını göstermektedir.

Tablo 3.29 Bayrampaşa Triko Kümesi İstihdamının Cinsiyet Dağılımı(%)

Yıllar	Kadın	Erkek	TOPLAM
2000	20	80	100
2005	25	75	100
2008	29	71	100
2009	29	71	100
2010	33	67	100
2011	37	63	100
2012	41	59	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerdeki istihdamın cinsiyet açısından değerlendirecek olursak, kadın istihdamında yıllar itibarıyla artış

olduğu görülmektedir. Sektörde erkek işgücü istihdam oranı %59, kadın istihdamı %41 oranındadır.

2000 yılında toplam istihdamın beşte biri olan kadın istihdamının 2012’de beşte ikiye kadar yükseldiği görülmektedir. Dikkat çekici diğer bir nokta kadın istihdamının 2000’den 2005’e kadar %5, 2005’ten 2008’e %4, 2008’den 2010’a %4, 2010’dan 2012’ye %8 artış göstermesidir. Buna göre, sektörde giderek daha fazla kadın işgücünün istihdam edildiği görülmektedir. Kadının çalışma hayatında daha fazla yer almasına paralel olarak Bayrampaşa triko kümelenmesinde kadın istihdamında artış görülmektedir. Bayrampaşa triko işletmelerinin 12 yıl öncesinde istihdam yapısına bakıldığında erkek istihdam ağırlıklı bir yapı gözlenirken, yıllar itibariyle kadın istihdamı lehine bir değişim yaşanmıştır. İstihdam yapısı ve piyasa gelişimi arasında bir ilişki kurulduğunda Bayrampaşa triko sektöründe kadın istihdamında görülen artış gelişen ve gelişmiş ekonomilerle paralellik arz etmektedir. Bu anlamda Bayrampaşa triko sektörü kümesi istihdam yönünden küresel piyasalara uygun olarak cinsiyet ayrımının yapılmadığı bir piyasadır. Özellikle, satış ünitelerindeki kadın istihdamı işletmelerin ve sektörün rekabet ve girişim gücünü artırmaktadır. Diğer yandan Bayrampaşa triko kümelenmesinde istihdamda cinsiyet ayrımcılığı yoktur. Bayrampaşa triko kümelenmesinde istihdam edilen kadın işgücü oranının gittikçe arttığı gözlemlenirken bu artış oranı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın 2011 yılında hazır giyim sektörü üzerine yaptığı çalışmadaki oranlarla yakınlık göstermektedir.³⁸⁵

AB, Lizbon Stratejisi aktif istihdam politikası çerçevesinde, ortalama istihdam ve kadın istihdamı oranlarının artırılması amaçlanmıştır.³⁸⁶ Bayrampaşa triko kümelenmesindeki kadın istihdamında yıllar itibariyle gözlenen artış Lizbon Stratejisi aktif istihdam politikaları hedefleriyle paralellik göstermektedir. Bu durum Türkiye’nin AB’ne girme sürecini destekleyen göstergelere katkıda bulunmaktadır. Ayrıca,

³⁸⁵ ÇSGB, Hazır Giyim Sektöründe Çalışan İşçilerin (Risk Grubu: Kadın İşçi) Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Programlı Teftişi Sonuç Raporu, Ankara, 2011, s.35.

³⁸⁶ İKV, Avrupa Birliği’nin Lizbon Stratejisi, Yayın No: 197, İstanbul, 2007, ss.12-15.

çalışmanın bulguları, Güney Kore’de yapılan (2006-2008 yıllarını kapsayan) bir araştırmayla paralel biçimde kadın istihdamında artış olduğunu göstermektedir.³⁸⁷

Tablo 3.30 Bayrampaşa Triko Çalışanlarının Eğitim Seviyesi Dağılımı (%)

Eğitim Durumu	Kadın	Erkek
İlk-Ortaokul	65	67
Normal Lise	20	15
Meslek Lisesi	10	11
Üniversite Ön Lisans	2	1
Üniversite Lisans	1	1
Yüksek Lisans ve Doktora	-	-
Meslek Eğitimi	3	5
TOPLAM	100	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerde istihdamın büyük çoğunluğunu kadınlar için %65, erkekler için %67 oranla ilkokul-ortaokul mezunları teşkil etmektedir. İstihdam edilen normal lise mezunlarının oranı kadınlar için %20 iken, erkekler için bu oran %15’dir. Meslek lisesi mezunları kadınlar ve erkekler için %10 civarında olup, üçüncü en çok grubu oluşturmaktadır.

Ayrıca, meslek eğitimi alanlar içinde kadınların oranı %3 iken, erkeklerin oranının %5 olması sektördeki mesleki eğitimin önemine dikkat çekmektedir. Önlisans ve lisans mezunları %1 ve %2 gibi çok düşük düzeylerdedir. Buna göre sektörün genelinde eğitim seviyesinin düşük olduğunu söyleyebiliriz. Sektörde işletmelerle yapılan mülakatlarda, yüksek eğitim yerine meslek eğitime daha çok önem verildiği ve kendi işleri açısından mesleki eğitimin daha çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü, triko işletmeleri için, iş tecrübesi ve mesleki eğitimin işgücünün istihdamı için yeterli koşul olarak algılandığı görülmektedir.

³⁸⁷ ILO, Third Item on The Agenda : Information and Reports on The Application of Conventions and Recommendations, Provisional Record-98th Session, Geneva, 2009, ss.106-107.

Bayrampaşa triko kümelenmesindeki genel olarak eğitim düzeyinin düşüklüğünün diğer bir nedeni fason iş yapan KOBİ'lerin(atölyelerin) sayısının diğer işletmelerden fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Zira, fason iş yapan KOBİ'lerdeki istihdamın eğitim düzeyi sektördeki diğer girişimlere göre daha düşüktür. Genellikle fason iş yapan işletmelerdeki istihdamın çoğunluğu ilköğretim sonrası çalışma hayatına giren kesimden oluşmaktadır.

Ülkemizde gelir seviyesinin yüksek olmaması ve geçim kaygıları bireyleri biran önce para kazanmak için iş hayatına yönlendirmektedir. Triko kümesindeki çalışanlarda “Üniversiteyi bitirip iş arayacağına, ilköğretimi bitirip bir sektörde meslek sahibi olurum.” anlayışı yaygın bir görüştür. Çünkü ilköğretimden sonra eğitime devam etmek , üniversite okumak günümüz şartlarında oldukça külfetlidir. Bu giderleri karşılayamayacak aileler haneye gelir getirmesi ya da yük olmaması için çocuklarının ilköğretim sonrası çalışma hayatına katılmalarını istemektedirler. Bu durum çalışma sosyolojisi açısından dikkat çekerken, iktisat politikaları yapılırken de dikkate alınması gereken bir husustur. Bir yandan okul sayıları çoğaltılıp, eğitimle ilgili yatırımlar arttırılırken, buralarda okuyacak aile bireylerine okuma şartlarının sağlanması gerekmektedir. Bu da ülkemizin genel sosyo-ekonomik seviyesiyle ilgili bir durumdur. Bu yönde, sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomi yönetimi ve sürdürülebilir akılcı politikalar geliştirmek şarttır. Eğitim/iş anlamında halkın ihtiyaç ve taleplerine uygun düşen eğitim ve istihdam politikalarının oluşturulması gerekmektedir.

ÇSGB'nin hazır giyim sektöründe yaptığı araştırmada, çalışanların %54'ünün ilköğretim mezunu, sadece %4'ünün yüksekokul, fakülte, yüksek lisans-doktora eğitimi almış olması³⁸⁸ hazır giyim sektörünün bir alt sektörü olan triko sektörünün Bayrampaşa kümelenmesindeki oranları ile yakın sonuçları ortaya çıkarmaktadır.

³⁸⁸ ÇSGB, a.g.e, s.36.

Tablo 3.31 Bayrampaşa Triko İşletmelerinde Çalışanların Ücret Düzeyiyle İlgili Değerlendirme (%)

Eğitim Durumu	1000-1200 TL (1 aylık ücret)		1250-1500 TL (1 aylık ücret)		1501-2000 TL (1 aylık ücret)		2001 TL ve üstü (1 aylık ücret)	
	E	K	E	K	E	K	E	K
İlk-Ortaokul	65	65	30	30	5	5	-	-
Lise-Meslek Lisesi	60	60	30	30	10	10	-	-
Meslek Yüksek Okulu	30	30	60	60	10	10	-	-
Üniversite	-	-	50	50	45	45	5	5
Diğer (Meslek Eğitimi)	10	10	70	70	20	20	-	-

Bayrampaşa triko kümelenmesine ankete katılan işletmelerde çalışanların eğitim-ücret durumu itibarıyla, ilk-ortaokul mezunlarının %65'i 1000-1200 TL arasında bir ücret almaktadır. Diğer yandan, uzun süreden beri sektörde çalışan ilk-ortaokul mezunlarının %30'luk kesimi 1250-1500 TL arasında ücret alırken, %5'lik kesimi işteki uzmanlaşma durumuna göre 1500-2000 TL arasında ücret almaktadır. Bu ücret dilimi İŞKUR'dan işgücü talep den işverenlerin vermeye razı olduğu miktarla örtüşmektedir. Lise-Meslek Lisesi mezunlarının %60'ı 1000-1200 TL arasında aylık ücret alırken, %30'luk kesimi 1250-1500 TL arasında ücret almaktadır. Lise-Meslek Lisesi mezunlarının sadece %10'luk bir kesimi 1501-2000 TL arasında ücret almaktadır. Meslek Yüksek Okulu mezunları %30'u 1250-1500 TL arasında ücret alırken, %60'lık kesimi 1250-1500 TL arasında, %10'luk kesimi de 1501-2000 TL arasında ücret almaktadır. Üniversite mezunlarının %50'si 1250-1500 TL arasında ücret alırken, geriye kalan %45'i 1501-2000 TL arasında ve %5 kesimi 2001 TL ve üstü ücret almaktadır. Meslek eğitimi alanların %10'u 1000-1200 TL ücret alırken, %70 gibi büyük çoğunluğu 1250-1500 TL arasında ve %20 kesimi 1501-2000 TL arasında ücret almaktadır.

Tablo 3.31'e bakıldığında, ilk-ortaokul mezunlarının, lise ve meslek lisesi mezunları gibi %30 kesiminin 1250-1500 TL ücret alması, işteki uzmanlıkla(ustalıkla) izah edilebilir. Yine meslek eğitimi almış olanların %70'lik bir kesiminin 1250-1500

TL arasında ücret alması, meslekteki işlerini daha iyi yapabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, sektörde işletmeler için önemli olan, emeğin meslekle ilgili vasıflı olmasıdır. Bu yüzden, işinde ehil olanların idari ve muhasebe gibi ünitelerde çalışan, daha eğitilmiş işgücü ile aynı ücretleri alabildikleri görülmektedir. Ayrıca, sektördeki kadın ve erkek işgücü için ücret ayrımı söz konusu değildir. İşletmeler için önemli olan işe uygun, tecrübeli ve vasıflı işgücüdür. Bu vasıflara sahip emek genellikle aynı işyerinde uzun süre çalışmakta ve uzmanlaşmaktadır.

Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde istihdam edilen işgücünde cinsiyet ayrımı yapılmadığı gibi, cinsiyetle ilgili ücret ayrımcılığı da yapılmamaktadır. Bu durum gelişmiş ekonomilerin istihdam yapılarıyla paralellik göstermektedir. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde diğer dikkati çeken bir özellik “Düşük eğitilmiş düşük ücreti alır.” gibi bir kuralın olmamasıdır. İşletmelerin içinden yetişen ve daha sonra işyeri açarak girişimci sıfatıyla piyasaya giren uzman işgücünün eğitim seviyeleri düşük olsa da, triko sektöründe sahip oldukları teknik bilgi ve becerileri yüksektir. Aynı zamanda Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde içsel emek piyasasının işleyişi söz konusudur.

ÇSGB’nin hazır giyim sektöründe yapmış olduğu araştırmada asgari ücretli işçilerin toplam işçi içindeki oranı %70 civarındadır. Asgari ücretin üzerinde ücret alan işçi oranı %20-30 arasındadır. Bu oranlar Bayrampaşa triko kümelenmesindeki asgari ücret ve asgari üstü ücret alan istihdamla karşılaştırıldığında benzerlik göstermektedir.

Tablo 3.32 Bayrampaşa Triko İşletmelerinin Eğitim Düzeyine Göre Emek Talebi (%)

Eğitim Durumu	Kadın	Erkek
İlk-Ortaokul	30	30
Normal Lise	5	5
Meslek Lisesi	15	15
Üniversite Ön Lisans	5	5
Üniversite Lisans	5	5
Yüksek Lisans ve Doktora	-	-
Meslek Eğitimi	40	40
TOPLAM	100	100

Bayrampaşa triko kümelenmesindeki işletmelerin, eğitim durumuna göre emek taleplerinin değerlendirilmesine bakıldığında Tablo 3.32’den anlaşıldığı üzere en çok %40 ile meslek eğitimi almış işgücü talep edilmektedir. İkinci olarak, ilköğretim mezunlarına olan talep %30’luk bir oranla yer alırken, meslek lisesi mezunlarına olan talep %15 oranında, önlisans ve lisans eğitimi almış işgücüne olan talep ise %5 oranındadır. Burada dikkat çeken nokta, yüksek eğitimi almış işgücü talebinden ziyade, meslek eğitimi almış ve işyerinde işlerini yaptırabilecekleri ve işe alılabilecek ilk-ortaokul mezunlarının tercih edildiği görülmektedir. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde işgücünün genelini temsil eden kitleyi eğitim seviyesi ve mesleki deneyim olarak tasnif edecek olursak, mesleki deneyimin, işgücünün vasfını tanımlamada öne çıktığı görülmektedir. Çünkü triko kümesi işletmelerinde ‘vasıflı işgücü’ deyince eğitim seviyesinin yüksekliğinden ziyade, triko işinden anlayan, sektörün içinde yetişmiş ve bu mesleği bilen emek anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesindeki işletmelerin çoğunun, emekte aradığı niteliklerin başında meslek içi eğitim görmüş olmak, yani iş tecrübesi gelmektedir.

Üretim faaliyetlerinde kullandığı makine ve teçhizatın kullanımı genellikle işletme içi eğitimle öğrenilmektedir. Makine bakım ve bilgisayar desteği gibi mühendislik ve teknik bilgi gerektiren işler çoğunlukla işletme dışından sağlanmaktadır. Bu tür konularda firmalar işletmen dışından uzman kişilerden teknik destek talep etmekte ve onlardan hizmet satın almaktadırlar. Bu durum işletme içi yüksek eğitilmiş işgücünün istihdam oranını düşürmektedir. Firmalar rekabetçi olabilmek için buna mecbur kalmaktadırlar. Zira bu uzman işgücünü istihdam etmenin maliyeti firmalara yüksek gelmektedir. Triko makinelerini ithal eden firmalar bu makineler için eğitim ve teknik destek hizmeti sağlamaktadır.

Sektördeki işletmelerin şikayet ettiği bir konu da ileri teknoloji ürünü makinelerin sadece bir iki firma tarafından ithal edilmekte oluşudur. Bu alanda adeta oligopol piyasası mevcuttur. Bu durum makine fiyatlarının piyasa koşullarına uygun şekilde serbest rekabet ortamında oluşmasına engel olmaktadır. Triko işletmeleri makine alımı için neredeyse tek firmaya mecbur olmaktadır. Bu durum makineyi satan firma açısından imtiyazlı bir durum ortaya çıkarırken, imalatçı triko işletmeleri için sıkıntı oluşturmaktadır. Bu sıkıntı gerek makinelerin satış fiyatının belirlenmesinde gerekse, diğer hususlarda kendini göstermektedir. Bu sorunun temelinde, işletmelerin tek başına yurtdışından makine ithal edebilecek finansal gücünün olmaması ve yurtdışındaki satıcı firma ile Türkiye'deki ithalatçı firma /firmalar arasındaki bayi/acentelik anlaşmaları yatmaktadır. Makine ihraç eden yurtdışındaki firma, Türkiye pazarında birbiriyle rekabet edecek birden fazla bayi/acente ile değil, tek bir bayi/acente ile çalışmak istemektedir.

Tablo 3.33 Bayrampaşa Triko İşletmelerinde Çalışanların Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı (%)

	Yaş Grupları						TOPLAM
Cinsiyet	18-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-+	
Kadın	10	60	23	6	1	-	100
Erkek	4	48	34	10	3	1	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde, ankete katılan işletmelerde çalışanların cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımına bakıldığında genellikle genç ve orta yaş grubunun çoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir. Kadın istihdamının %60'ı 21-30 yaş arasında olup, %23'ü 31-40 yaş arasında, %10'u 18-20 yaş arasında, %6'sı 41-50 yaş arasında ve %1'i 51-60 yaş arasındadır. Bayrampaşa triko kümelenmesinde istihdam edilen kadın işgücünün genellikle genç ve orta yaş grubundan olduğu görülmektedir. Ayrıca kadın işgücü satış ünitelerinde daha çok istihdam edilmektedir.

Erkek istihdamının %48'i 21-30 yaş arasında iken, %34'ü 31-40 yaş arasında, %10'u 41-50 yaş arasında, %4'ü 18-20 yaş arasında, %3'ü 51-60 yaş arasında, %1'i 61 ve üstü yaş grubundan oluşmaktadır. Kadın istihdamının erkek istihdamına göre daha genç olması sektörün farklı bir özelliğini ortaya koymaktadır. 18-20 yaş arasında olanların çoğu stajyer veya çırak olarak çalışmaktadır. Erkek istihdamı da genç ve orta yaş grubundan meydana gelirken 50 yaş üstü istihdam toplamda %4'ü geçmemektedir. Buna göre istihdamın genç ve orta yaşlı işgücünden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Bayrampaşa triko sektöründe girişimcilerin ve istihdamın daha önceki yıllara göre gençleştiğini ifade edebiliriz. Daha önceki yıllara göre daha erken yaşta emeklilik diğer sektörlerde olduğu gibi triko sektöründe de yaygınlaşmaktadır. Çalışan işgücünün yaşlarının 18-40 arasında yoğunlaşmasında çalışanların çoğunun ilköğretim ve lise mezunu olmaları etkili olmaktadır. Erken yaşta çalışma hayatına giren işgücü istihdamın yaş ortalamasını geriye çekmektedir.

Tablo 3.34 Bayrampaşa Triko İşletmelerinde İşgücü Devri

İşletme Sayısı	Bir Dönem içinde İşten Ayrılan Kişi Sayısı (Yıllık)	Ortalama Çalışan Sayısı	İşgücü Devri
45	1	15	$1/15=0,066$
35	2	15	$2/15=0,131$
15	3	15	$3/15=0,2$
5	6-10	15	$8/15= 0,533$
-	11-20	-	-
-	21-+	-	-

İşverenlerin işçi devrini azaltmak istemelerinin nedeni, işten ayrılan eski işçilerin yerine yenilerinin istihdam edilmesinin maliyetli olmasıdır. Bu maliyetlerin ilki işçilerin işe alınma maliyeti, ikincisi yeni işçilere işi öğretme/eğitme maliyetleridir. İşçi devrinin maliyetli olduğundan işverenler işçilerine düşük ücret vermemekte ve işi bırakma oranları düşmektedir. İşverenler işçi devrinin maliyetlerinden(işten ayrılmaları önleyerek)tasarruf ettikleri için işyerinde kıdem seviyesi yükselmekte(uzmanlaşma artmakta) ve işçilerin üretimi süratli, kaliteli, verimli, olmaktadır. Bunun sonucunda karlar yükseldiği için girişimciler tarafından yeni işlere girilerek tekrardan işe almalarla istihdam imkanları ortaya çıkmaktadır. Bayrampaşa triko kümelenmesi etkin ücret uygulamasıyla iş arayanlara(istihdam olunması için) ‘cazibe merkezi’ olmaktadır.

Bir dönem içinde işten ayrılan kişi sayısının o dönem çalışan ortalama sayısına oranı ne kadar yüksekse o kadar aidiet sıfır/sıfıra yakın olduğundan Bayrampaşa triko kümelenmesinde aidietin yüksek olduğu görülmektedir. İşgücü devri düşük düzeyde olup işletme faaliyetlerini devam ettirdikçe çalışanların sayısında fazla bir değişim olmamaktadır. Ancak, iş hacmi arttıkça çalışan sayısı arttırılmaktadır. Sıra dışı nedenler olmadığı sürece işletme faaliyetlerine devam ettikçe çalışanlar da işlerinde sürekli çalışmaktadırlar. İstihdam edilenlerindeki genel düşünce “benimsediği ve

alışageldiği bir işyerinde çalışmaya devam etmek'' olduğundan istihdam sürekli ve istikrarlıdır.

Tablo 3.35 Bayrampaşa Triko İşletmelerinde Çalışanların Sigortalılık Durumu (%)

	Kadın	Erkek
Sigortalı	81	83
Sigortasız	17	10
Emeklilik Sonrası Çalışan	2	7
Toplam	100	100

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerde çalışanların kadınlar için %81'i sigortalı, erkekler için %83'i sigortalı olup, sigortasızların oranı kadınlar için %17, erkekler için %10'dur. Emeklilik sonrası çalışanların oranı kadınlarda %2, erkeklerde %7'dir. Ayrıca sektörde işletmelerle yapılan mülakatlarda toplam maliyet içinde sosyal güvenlik maliyetinin %2,5-%20 arasında değiştiği ifade edilmiştir. Sosyal güvenlik maliyetinin toplam maliyet içindeki düşüklüğü veya yüksekliği işletmelerin büyüklüğü, istihdam yapısı, üretim maliyetleri, üretim ve satış adetleriyle de ilgilidir. Ücretlilerden alınan gelir vergisi oranlarının yüksek oluşu, çalışanlar bakımından sıkıntı vericidir.

Çalışanlar için de az sayıdaki sigortasız kesimi Türkî Cumhuriyetler'den ve Suriye'den gelen işgücü oluşturmaktadır, ancak sayıları çok azdır. Yerli İstihdamın sigortalılık oranı yüksek olup özel sigortalı olanlar yok denecek kadar azdır. Buna göre sektörde enformal istihdam yüksek düzeyde değildir. ÇSGB'nin hazır giyim sektöründe yapmış olduğu araştırmada hazır giyim sektöründe çalışan işçilerin %99,5'u süresi belirli olmayan sürekli iş sözleşmeleriyle çalıştıklarını tespit etmiştir.³⁸⁹ Kısmi süreli iş sözleşmesi veya belirli süreli iş sözleşmesiyle çalışan işçilerin az olması bizim yapmış

³⁸⁹ ÇSGB, a.g.y., s.35.

olduğumuz çalışmayla paralellik arz etmektedir. Bu saptama sektörün sürekli çalışma özelliğine sahip yapısıyla uyumludur. Sektörde kısmi süreli iş sözleşmesiyle çalışanların genel olarak işyeri hekimleriyle, iş sağlığı ve güvenliği uzmanları olduğu görülmektedir.

Tablo 3.36 Bayrampaşa Triko Girişimcilerine Göre Kümelenmenin İstihdam Üzerinde Etkisi Varmı-Yokmu (%)

Kümenin İstihdama Etkisi	Pozitif düşünen	Negatif Düşünen	Fikri Olmayan	Toplam
Kümelenme İstihdam Artışına Neden Olmuştur	95	-	5	100
Kümelenme İstihdamı Azaltmıştır	-	-	-	-
Kümeyle İstihdam İlişkisi Yoktur	-	-	-	-

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerin %95'i trikocuların bir arada bulunmasının istihdam açısından pozitif bir etki yaptığını düşünmektedir. %5'i ise bu konuda fikri olmadığını ortaya koymuştur. Triko işletmelerinin Bayrampaşa civarında oluşturdukları yerel konumlu yoğunlaşmaları triko ile ilgili işgücü için bilinen ve piyasası olan bir sektör görüntüsü vermiştir.

Aynı zamanda işverenler açısından birarada olmak istihdam edilecek işgücüyle asimetrik bilgiyi aradan kaldırmıştır. Dolayısıyla, ne yaptığını bilen, işgücüne karşı güvensizliğin minimum seviyede olduğu bir piyasadan söz etmek mümkündür. Güven ortamında sürekliliği olan işler, yeni açılımlara neden olurken istihdam artışına da katkıda bulunmaktadır. Bayrampaşa piyasası triko sektörü işgücü için önemli bir iş sahasıdır.

Tablo 3.37 Araştırmaya Katılan İşletmelerde İstihdam (2005-2012)

YIL	İşletme sayısı	İstihdam sayısı	Yüzdelik artış
2005	100	982	
2008	100	1010	%2.85
2009	100	1088	%7.72
2010	100	1224	%12.5
2011	100	1391	%13.64
2012	100	1465	%5.3

Tablo 3.37’de görüldüğü üzere Bayrampaşa triko kümelenmesinde 2005 yılından 2013’e kadar istihdam artışı olduğu görülmektedir. İstihdam 2005 yılından 2008’e kadar %2,85 artarken, 2008’den 2009’a kadar %7,72 artış göstermiştir. Özellikle 2009’dan 2010’a kadar istihdam +%5 artışla %12,5 oranına yükselmiştir

İstihdam artışı 2011 ve 2012’de sayısal olarak devam etmiştir. Ancak artıştaki yüzde artış %1’lere düşerken(artış oranında azalma), 2012’de bir önceki yıla göre istihdam artışı %8 azalmıştır. Sonuç olarak kümelenme istihdam üzerinde pozitif bir etki yapmıştır. Bu sonuç, Cristina Brasili ve Roberto Fonfani’nin İtalya’da bölgeler itibariyle et endüstrisi kümeleri üzerine yapmış olduğu araştırmalarında (1998-2002 referans yıllarında) istihdam artışının olduğunu ortaya koyması ve Bayrampaşa triko sektörü kümesindeki istihdam artışıyla paralellik arzetmesi ‘Kümelenmenin istihdam artışına neden olduğu’ hipotezimizi desteklemektedir.³⁹⁰ Benzer biçimde Bernard Fingleton, Danilo Iglori ve Barry Moore’nin İngiltere’deki bilgi iletişim teknolojisi işiyle uğraşan KOBİ’lerin kümelandikleri alanlarda 1991-2000 yılları itibariyle istihdam artışı sağlamış olduklarını yaptıkları çalışmanın sonucu olarak belirtmişlerdir.³⁹¹

³⁹⁰ Cristina Brasili ve Roberto Fonfani, **Amosale Type of Development The Agri-Food Districts Experience in Italy**, University of Bologna, 2006.

³⁹¹ Bernard Fingleton vd. , “Employment Growth in ICT Clusters: New Evidence from Great Britain”, in Charlie Karlsson Edited by, **Handbook of Research on Innovation and Clusters**, Published by Edward Elgar, Cheltenham-UK, 2008, ss.79-106.

Bayrampaşa triko kümelenmesinin istihdama ait özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Bayrampaşa triko kümelenmesi kurumsallaşmamış bir kümelenme olduğu için, uluslararası işgücünü çekme özelliği yüksek düzeyde değildir.
- Bayrampaşa triko kümelenmesine yabancı işgücü istihdamı açısından, bakacak olursak, Türkî Cumhuriyetleri, Suriyeliler ve az sayıda Rus-Ukraynalı kadın istihdamı dışında bu piyasada yabancı istihdamına pek rastlanmamaktadır.
- Ayrıca, son dönemde, az sayıda da olsa Suriye'deki iç savaştan dolayı Türkiye'ye gelen Suriyeli vatandaşların vasıf gerektirmeyen işlerde çalıştırıldıkları görülmektedir.
- Eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Suriye gibi ülkelerden gelen işgücünün çoğu işletmeler tarafından tercih edilmemesinin nedeni, kayıtsız işçi çalıştırmaktan dolayı ceza ödeme endişeleridir.
- Triko işletmeleri, istedikleri verimi alamayacakları düşüncesiyle yabancı istihdamını tercih etmemektedirler. Bunun bir sebebi de; girişimcilerin, yabancı işçilerin triko piyasasının gerçeklerini yerli elemanlar kadar bilmelerinin mümkün olmadığını düşünmeleridir.
- Bayrampaşa triko kümelenmesindeki işletmelerin istihdam ettikleri işgücünün yarıdan fazlası erkektir. Bu yüzden, cinsiyet özelliği olarak erkek ağırlıklıdır. Ancak, kadın istihdamının da yarıya yakın olması, ve diğer sektörler göre daha çok kadın istihdam edilmesi dikkat çekmektedir.
- Bayrampaşa triko kümelenmesindeki işletmelerde, istihdamın yarıdan fazlası ilk-ortaokul mezunu olup, sektörde çalışanların eğitim seviyesi düşüktür. Sektör daha çok mesleki eğitim almış işgücünü tercih etmektedir.
- Bayrampaşa triko kümelenmesindeki işletmelerin çoğu, teknik desteği işletme dışından aldıkları için, üniversite mezunu mühendis, teknik eleman gibi kalifiye işgücünü fazlaca istihdam etmemektedir. Bunda emeğin ücretindeki maliyet faktörü birinci etkindir.

- Bayrampaşa triko kümelenmesindeki yapılan işler, daha çok triko ile ilgili üretim ve satış olduğu için direkt olarak bunlara en uygun işgücü istihdamının varlığı söz konusudur.

- Bayrampaşa triko kümelenmesindeki işletmeler, pazar payı kaybetmemek, moda ve yeniliklere ayak uydurabilmek için üretimde daha gelişmiş makineleri kullanmak istemektedirler. Teknoloji üreten sektörler, üretimde teknolojiyi araç olarak kullanan triko gibi sektörler nazaran daha yüksek eğitimli işgücünü istihdam etmektedir.

- Bayrampaşa triko kümelenmesinde, çocuk istihdamı oranı yüksek değildir. Çalışanların çoğu yirmi yaşın üzerinde iken yirmi yaşın altında çalışanların ekserisi stajyer veya çırak statüsündedir.

- Kadın ve erkek istihdamının eğitim düzeyleri birbirine yakındır. Konfeksiyon branşında kadın istihdamı, örme branşına nazaran daha fazla olup, örme branşında erkek istihdamı oranı %80'nin üzerindedir.

- Satış ünitelerindeki kadın istihdamı, erkeklerden fazladır. Bazı işletmeler satış ünitelerinde, müşteri ile diyalog kurmakta başarılı oldukları için yabancı dil konuşan bayanları istihdam etmektedirler.

- Bayrampaşa triko kümelenmesinde işletmelerin kâr elde etmek amacı, sosyal hizmet amacından daha öncelikli olup, istihdam yapısı bunun üzerine kuruludur.

- Bayrampaşa triko kümelenmesinde istihdam daha çok vasıflı işgücünden oluşmakta ve bunlar, daha çok triko işinden anlayan, triko makinelerini kullanabilen, triko işinde uzun yıllar çalışmış tecrübeli elemanlardan oluşmaktadır.

- Bayrampaşa triko kümelenmesinde işletmelerde çalışanların büyük çoğunluğunun, üretim ve satış kısmında faaliyet göstermesi, sektörün istihdam yapısıyla ilgili diğer bir özelliğini ortaya koymaktadır.

- Bayrampaşa triko kümelenmesindeki istihdam edilen işgücünde, iş tecrübesi ve ustalığı olanların düşük eğitimli olsalar da daha yüksek ücret almaları sektörün tecrübeli işgücüne verdiği önemi göstermektedir.

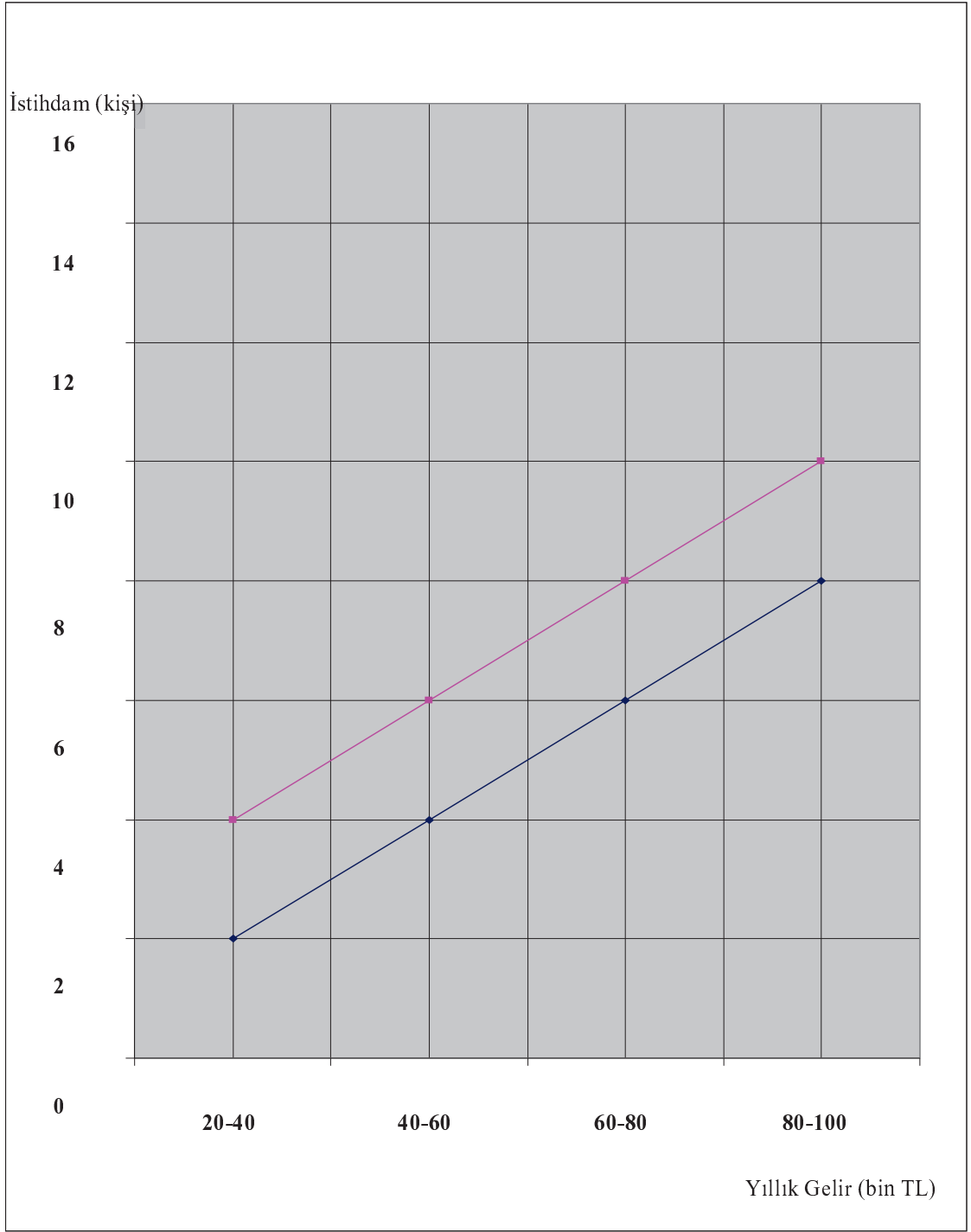
- Bayrampaşa trikocularında yüksek eğitimli işgücünün, aynı işi yapan eğitim seviyesi düşük çalışanlardan bazen daha fazla ücret alması diğer sektörlerle de benzerlik arzeden bir özelliğidir.

- Bayrampaşa triko kümelenmesinde fason imalatın yaygın olması işgücünde mesleki eğitimi ve tecrübeyi ön plana çıkarmıştır.
- Bayrampaşa triko kümelenmesinde yıllar itibariyle işletme sayısının artışı, girişimci ve istihdam artışına yol açmaktadır.
- Bayrampaşa triko piyasası, triko emekçileri açısından belirsiz bir piyasa değildir. Emeğe ödenen ücretlerdeki artışın, ürün fiyatlarını yükseltmesi sonucunda satışların azalması, triko piyasası için fazlaca söz konusu değildir. İşletmeler, yapacakları işe göre bilinen ücret düzeylerinde işgücünü istihdam etmektedirler. Ayrıca, ürünlerin satış fiyatları ile birlikte işçilik maliyetlerini de belirleyen piyasanın gerçekleri olmaktadır.
- Türkiye’de genel işsizlik oranının doğal işsizlik oranından fazla olması, triko sektöründe emeğe ödenen ücretlere -fren etkisi- yapmaktadır. Triko sektöründe vasıfsız emeğe ödenen ücretler genellikle 1000 TL-2000 TL arasında değişmektedir. Bununla birlikte, emek talebinin az olduğu dönemlerde emek ücretleri düşmemekle birlikte emek talebinin ödenen ücretlerle ilişkisi düşüktür. Sektörde emek talepleri mesleki eğitim alan ve vasıflı işgücüne yönelik olmakla birlikte işletmeler ihtiyaç duydukları elemanları piyasada oluşmuş ücret aralığında bulabilmekte zorluk çekmemektedir.
- Emek ücretinin düşüklüğü maliyetin azalmasına ve satışların artmasına neden olur düşüncesi teorik olarak tutarlı görünse de Bayrampaşa triko piyasasında işçi ücretleri konusunda oturmuş kurallar vardır ve belli niteliklere sahip bir çalışanın alacağı ücret adeta piyasa tarafından belirlenmiş durumdadır.
- İşverenler iş hacimlerine ve iş yoğunluğuna göre istihdam sağlamak ve emek talep etmektedirler. Piyasada oluşan emek ücretlerini etkileyecek kadar emek talebi olmamaktadır. Diğer bir deyişle triko piyasasında emek talebi emek arzından fazla değildir. Aynı şekilde triko emek arzı aşırı şekilde emek talebinden çok değildir. Bu nedenle işçilik ücretlerinin fazla düşmesi ve çıkması da söz konusu olmamaktadır.
- Bayrampaşa triko kümelenmesinde asimetrik bilgi minimum düzeyde olduğundan, işçi ve işveren açısından bir limon piyasası da değildir.
- Bayrampaşa triko kümelenmesinde aynı işi yapan kadın ve erkek için ücret ayrımı hemen hemen yapılmamaktadır. İktisatçı Garry Becker’a atfedilen “Becker

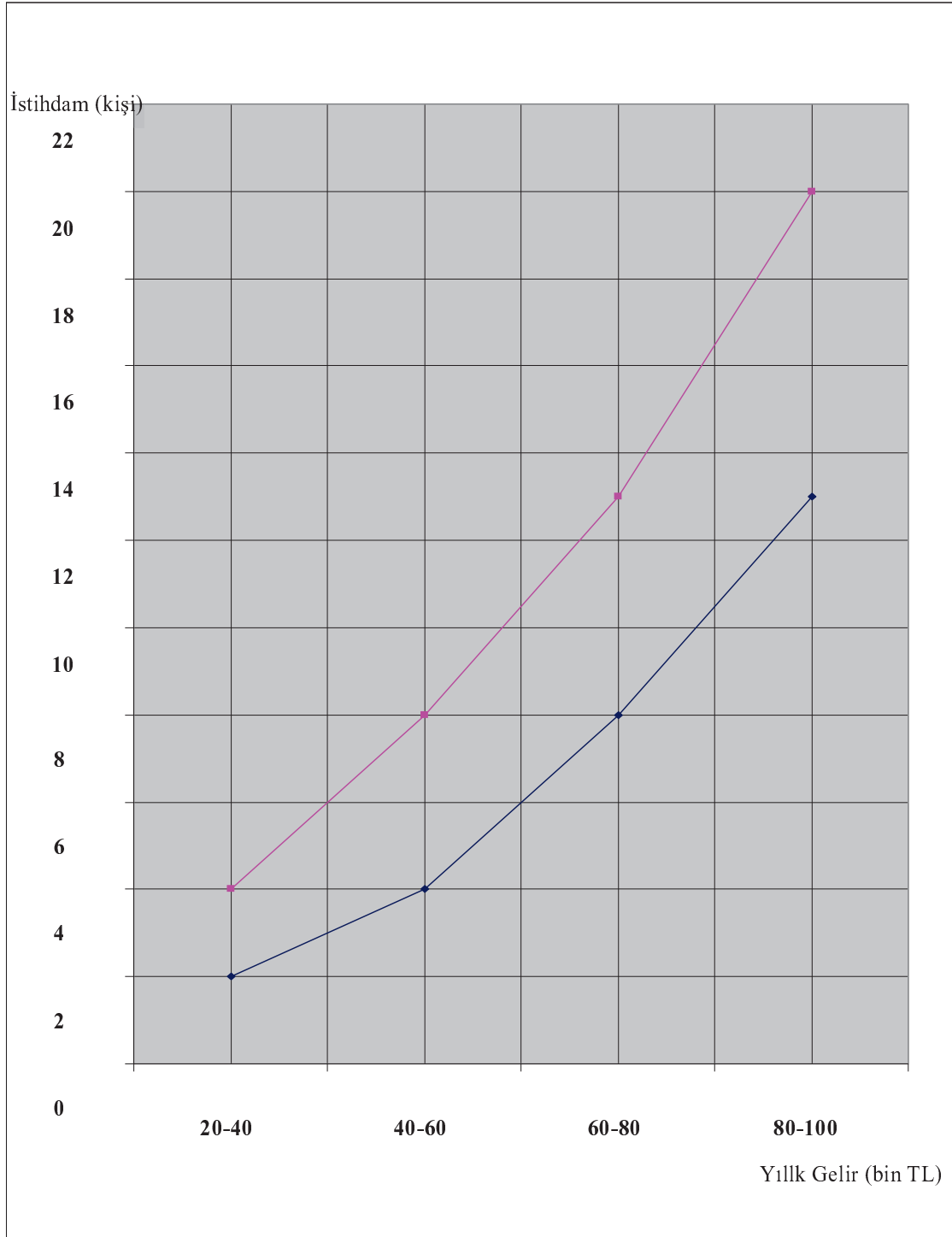
Yaklaşımı” denilen ücret ayrımcılığı söz konusu olmamakla birlikte ücret düzeyleri yapılan iş/vasıfla ilişkilidir. Öte yandan, Suriye ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinden gelmiş elemanlara –satış dışında çalıştırılanlara- daha az ücret ödenmektedir.

- Bayrampaşa triko kümelenmesinde A. Smith’in başlattığı daha sonra Beşeri Sermaye Teorisi olarak literatürde yer alan eğitim verimliliği işletmeler tarafından kabul edilmiştir. Özellikle mesleki eğitilmiş işgücüne önem verilmektedir.

- Fason imalat yapan işletmelerde çalışanların sayısı önemli yer teşkil etmektedir. Fason iş yapan işletmelerde gelir arttıkça çalışan sayısı artmaktadır. Sadece satış yapan triko işletmelerinde gelir ile doğru orantılı bir istihdam artışı olmamaktadır. Bazı sadece satış yapan triko işletmelerinin gelirleri, sadece fason iş yapan triko işletmelerine göre daha fazla olmasına rağmen görece daha az çalışanı bulunmaktadır.



Şekil 3.4.a: Bayrampaşa Triko Sektörü Kümelenmesindeki Sadece Satış Yapan İşletmelerin Yıllık Gelir-İstihdam Grafiği



Şekil 3.4.b: Bayrampaşa Triko Sektörü Kümelenmesinde Sadece Fason İş Yapan İşletmelerin Yıllık Gelir-İstihdam Grafiği

Şekil 3.4.a’da görüldüğü gibi gelir-istihdam eğrisi daha yatay bir eğridir. Bunun anlamı gelirin daha az kişi tarafından paylaşıldığıdır. Şekil 3.4.b’de gelir-istihdam grafiği daha dik bir eğridir. Bunun anlamı gelirin daha çok çalışan tarafından paylaşılmasıdır. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde sadece fason iş yapan işletmelerde az bir gelir artışı istihdama daha çok yansımaktadır. Ancak, Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesindeki sadece satış yapan işletmelerin gelirlerindeki artış istihdama aynı paralellikte yansımamaktadır. Sadece satış yapan işletmelerdeki gelir artışı sadece fason iş yapan işletmelere göre daha az bir oranda istihdam artışına neden olmaktadır.

Fason iş yapanlarla üretimin daha küçük işletmelere ve atölyelere kaydırılması fason çalışan işyerlerini arttırırken Parlak³⁹²,’ın belirttiği gibi bu durum çalışanların pazarlık gücünü azalttığından, çalışanlar daha düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır. Diğer yandan, satış yapan işletmelere göre fason iş yapan işletmelerde aynı gelirin daha fazla kişi tarafından paylaşılmasına da neden olabilmektedir. Gelirin daha adil paylaşımı anlamında daha doğrusal gözüktse de pek çok güvenceden yoksun, kötü çalışma koşullarının varlığıyla düşük ücretler uygulanması çalışma standartlarının altında bir istihdamın varlığını ortaya koymaktadır.

Post-fordist bir üretim anlayışının hakim olduğu bu tip kümelenme ortamlarında üretimin parçalanmasında bir kısım istihdamın standartaltı şartlarda çalıştırılması kurumsal küme olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak, iyileştirilmiş çalışma ortamları ve standardize edilen bir küme piyasası bunu giderebilir. Bununla birlikte, Bayrampaşa triko kümelenmesi içinde yerel düzeyde iş kaynakları oluşturulması çalışamayan işgücünü istihdama dahil edecektir.

Fason iş yapan işletmelerin daha küçük işyerleri ve atölyelerde üretim yaptıkları görülmektedir. Bu nedenle büyük ve orta çaplı işletmelerin etrafında her zaman daha küçük imalatçı firmalar , girişimciler veya evler bulunmaktadır. Fason triko işi yapan girişimciler, makinelerini yüksek bedellerle –genellikle leasing, mülkiyeti

³⁹² Zeki Parlak, “Yeniden Yapılanma ve Post-Fordist Paradigmalar”, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, İstanbul, 1999/1, ss. 83-102

muhafaza kaydı gibi yöntemlerle – satın almakta ve bu makinelerde az elemanla verimli bir çalışma düzeni kurmak zorundadırlar. Genellikle, örme makinelerinin gündüz ve gece vardiya usulüyle çalıştırılmaları esastır. Sekiz ya da on makineli bir triko örme imalathanesinde normal şartlarda gündüz ve gece vardiyalarında toplam beş veya altı eleman çalıştırılmaktadır.

Söz gelimi; triko makinelerinden çıkan parçaların dikim atölyesine gitmeden önce elden geçirilip düzeltilmesi, kıvrılan kenarlarının teğellenmesi ya da nakışa gönderilen bazı parçaların nakış işleminden sonra temizlenmesi gerekmektedir. Bu işleri, genellikle alt imalatçı kişiler organize etmekte, örgüden çıkan ön, arka, kol, yaka gibi triko parçalarının dikimden önce yapılması gereken işlemlerini çevredeki evlere dağıtarak ya da bu iş için açılmış küçük dükkanlarda yaparak imalatın daha seri yürümesine katkı sağlamaktadırlar. Bu durum kimi evlerde ev kadınlarının da üretim sürecine katılmasını sağlamakta, bir bakıma ‘taşeronluk’ demek olan bu sistem hem aile ekonomilerine katkı yapmakta, hem de firmalara maliyetleri aşağı çekme konusunda fayda sağlamaktadır. (Örneğin, romeş denilen makinelere dikiş alınmadan önce malların teğellenmesi ya da yakaların birer birer sökülmesi gerekmektedir. Bu işler, konfeksiyon atölyelerini çok oyaladığı için, bu türden işleri mahalle aralarında elişi yapan küçük küçük dükkan gibi yerlerde, ya da evlere dağıtarak yaptırılmaktadır. Bu işleri genellikle bir kişi üstleniyor, o bir kişi kendi çevresinde ekip oluşturuyor ve bu ekibe mallar dağıtılmakta, yapılanlar toplanmakta, atölyeye veya firmaya döndürülmektedir. Çok seri ve verimli bir iş düzeni yürümektedir). Ev kadınları evdeki işleri dışında boş kalan zamanlarını, üretim sürecine katılarak değerlendirmektedir.

Ancak, bu durum kaçınılmaz olarak taşeron imalatçıların ve onlarla çalışan girişimcilerin sayısının daha fazla olmasına yol açmakla birlikte çalışanların pazarlık güçleri zayıflamakta ve düşük ücretler karşılığında çalıştırılmaktadır. Bu durum emeğe ayrılan payın daha çok kişi tarafından paylaşılmasına yol açtığından çalışan sayısı çoğaltılmış olsada adil gelir dağılımına bir katkısı yoktur. Ayrıca, çoğu zaman güvenceden yoksun ve düşük ücretlerle sürüp giden bir istihdamın varlığını ortaya koymaktadır.

Firmalara rekabetçi maliyetler sağlama imkanı veren bu tür uygulamalar, piyasanın dinamizmini gösteren örnekler arasındadır. Bu noktada imalat sürecinin tabana doğru yayılan alt işlemlerinde kayıtdışılığın işlerin tabiatına uygun düştüğü ve bu durumun resmi mercilerce de ‘elişi’ olarak değerlendirilip hoşgörülmesi gerektiği kanaati yaygın görüştür.

Ayrıca, triko makinelerinin satış fiyat ve şartları, makinelerin üretim kapasitesi ve aylık taksit ödeme imkanına göre oluşmaktadır. Fason imalatçı işletmeler açısından, yeni alınan bir makinenin normal şartlarda en fazla dört veya beş yıl içerisinde kendini amorti etmesi gerektiği görüşü genel bir kural gibidir. Bu nedenle verimsiz çalışan bir işletmenin ayakta kalabilmesi mümkün değildir. Bu noktada kümelenmenin, girişimcileri gerek üretim araçları ve makinelerden, gerekse istihdam ettikleri emekten azami verimi almaya yönelik son derece pozitif etkileri olduğu görülmektedir.

Triko konfeksiyon –dikim- atölyeleri ise örmenin aksine daha çok emek-yoğun işletmeler olduğundan bu işletmelerde çalışanların sayısı daha fazladır. Zira, bu alanda istihdam yoğun, ancak ücretler daha düşüktür. Yalnız, normal triko konfeksiyon makinelerinin dışında, rome-yöz makinelerinde çalışan ve rome-yözcü denilen elemanlar az bulunan nitelikli elemanlar sınıfından sayılmaktadır. Bunların yaptıkları işler uzmanlık ve titizlik gerektiren işler olduğundan, bu elemanların yüksek ücretle çalıştıkları görülmektedir.

Sektörde satış öncesi üretim safhalarından biri de, mamul hale gelmiş ürünlerin ütü, paketlenme ve ambalajlanması faaliyetidir. Bu işi kendi bünyesinde yapan triko konfeksiyon imalathaneleri olmakla birlikte, genellikle mamul malın ütü, paket ve ambalajlama işlemlerini yapan, bu yönde uzmanlaşmış bir başka çalışanlar grubu da bulunmaktadır. Konfeksiyon atölyeleriyle entegre olarak çalışan bu tür işletmelerde çok sayıda eleman istihdam edilmektedir.

Bu kümelenme sisteminde triko-satış işletmeleri piramidin en üst kısmında yer almakta, diğerleri ise aşağıya doğru sıralanmaktadır. Bu nedenle aşağıya doğru inildikçe teknoloji-yoğun işletmelerden emek-yoğun olanlara doğru bir tabakalaşma söz konusu olmaktadır. Bu durum küme piyasasının kendi tabi şartları içerisinde oluşmaktadır.

Triko kümelenmesinde ‘pasta’nın daha adil paylaşımı, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve verimli üretim tekniklerinin geliştirilebilmesi istihdam artışını da beraberinde getirecektir. Girişimcilere rekabetçi maliyetler yakalama imkanı veren bu türden uygulamalar, küme piyasasının dinamizmini gösteren en güzel örnekler arasındadır.

E. Bayrampaşa Triko Kümelenmesinde İş Organizasyonu, İş Gücünün Vasfı ve İstihdamın Özellikleri

Tablo 3.38 BayrampaşaTriko İşletmelerinin Üretim ve Satış Ürünlerinin Kalite Düzeyi Açısından Dağılımı (%)

Kalite Seviyesi	Oran
Üst Kalite	55
Orta Kalite	35
Düşük kalite	10

Bayrampaşa triko kümelenmesinde, ankete katılan işletmelerin ürettikleri ve sattıkları ürünlerin %55’i üst kalite, %35’i orta kalite, %10’u düşük kalitedir. Buna göre, sektördeki mal kalitesinin üst seviyede olması, uluslararası pazarlarda kalite açısından rekabet edebilme şanslarını arttırmaktadır. İkinci büyük oranla orta kalite üretim ve satışı yapılırken düşük kalite azdır. Bayrampaşa triko sektörü işletmelerinin kaliteli mal üretmeleri/çalışmaları kendilerini Çin mallarından ayıran bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin’deki işletmeler düşük kaliteli ucuz üretim/satış yaparken Bayrampaşa triko kümelenmesindeki işletmeler kalite seviyesi daha yüksek ürünler yapmakta ve satmaktadırlar.

Bayrampaşa triko işletmelerinin diğer bir özelliği talebe göre üretim/satış potansiyeline ve kabiliyetine sahip olmasıdır. Bayrampaşa triko işletmelerinde hakim olan genel eğilim düşük kaliteli, ucuz mal üretip/ satmamaktan yanadır. Bu durum, kalite ile rekabet ilişkisi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca, kaliteli ürünlerin pazarlardaki satış fiyatının daha yüksek olması ve bu kalitenin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi pazarlarda güven oluşturmakta bu da, firmalara rekabet gücü kazandırmaktadır. Kalite ile elde edilen bu güven ve müşteri memnuniyeti, katma değeri

yüksek ürünlerin imalatçılarca tercih edilmesine yol açmakta, sonuçta bu durum üretimde süreklilik ve artışla birlikte hem istihdam hem de girişimci sayısını artırmaktadır. Bütün bunlar dikkate alındığında Bayrampaşa triko sektörü gerek iç pazarda gerekse dış pazarlarda ülke ekonomisine katkı yapma potansiyeline sahiptir.

Tablo 3.39 Bayrampaşa Triko İşletmelerinde Hizmet İçi Eğitim Dağılımı (%)

Eğitim	Uygulanıyor	Uygulanmıyor
Sürekli Hizmet İçi Eğitim	27	73
Yılda Bir Hizmet İçi Eğitim	5	95
Yeni İşe Başlayanlarda Hizmet İçi Eğitim	67	23

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerin %67'sinde yeni işe başlayanlar için hizmet içi eğitim uygulanırken sürekli hizmet içi eğitim uygulayan işletmelerin oranı %27 ve yılda bir hizmet içi eğitim veren işletmelerin oranı da %5'tir. Sektörde daha çok yeni işe başlayanlara, yapacakları işlerle ve kullanacakları makinelerle ilgili eğitim verilmektedir. Bayrampaşa triko sektöründeki işletmeler yeni işe başlayanlara kısa süreli de olsa hizmet içi eğitim uygulamaktadırlar. Bunun yanında sektördeki gelişmelere göre sürekli hizmet içi eğitim alan bir çalışanlar grubu vardır ve bu durum sektörün kendi dinamik yapısının ortaya koymaktadır.

Tablo 3.40 Bayrampaşa Triko İşletmelerinde Çalışanlarının Emek Sürecine Göre Dağılımı (%)

Çalışma Ünitesi	Kadın	Erkek
İdari Personel	3	6
İnsan Kaynakları	1	2
Muhasebe	5	3
Üretim	33	35
Satış	8	4
Ar-Ge	-	-

Bayrampaşa triko kümelenmesindeki ankete katılan işletmelerde çalışanların ünitelerine göre dağılımına bakıldığında en çok istihdamın üretim aşamalarında(örme, dikim ve ambalajlama işlemlerinde) yer aldığı görülmektedir. Sektördeki üretim aşamalarında çalışanların %33 oranı kadınlardan oluşurken, erkekler %35'lik bir oranı teşkil etmektedir. Öte yandan, satış birimlerinde istihdam edilen kadınların oranı %8, erkeklerin oranı ise %4 olarak ölçümlenmektedir. Bu durumda kadınların, satış birimlerinde erkek elemanlardan iki kat daha fazla tercih edildikleri görülmektedir. Keza, muhasebe ünitelerinde kadınların %5, erkeklerin %3 oranında istihdam edildikleri görülmektedir. İdari personel açısından bakıldığında erkekler %6 ile %3 olan kadın istihdamından iki kat fazladır. İnsan kaynakları ünitesinde ise kadın istihdamı erkek istihdamının yarısı kadardır.

Tablo 3.41 Bayrampaşa Triko İşletmelerinde Çalışanların Statülerinin Değerlendirilmesi (%)

İstihdam	Kadın (%)	Erkek (%)	Yıllara Göre Artış				
			2009	2010	2011	2012	2013
Tam Zamanlı	100	100	7.72	12.5	13.64	5.3	
Yarı-Zamanlı (part-time)	-	-					
Geçici	-	-					
Taşeron İşçi	-	-					
Götürü Çalışan	-	-					
Diğer...	-	-					

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerdeki çalışanların tamamı tam zamanlı olarak istihdam edilmektedir. Tam zamanlı istihdam hemkadın hem de erkekler için geçerlidir. İstihdamın yıllar itibariyle artış yüzdelerine bakıldığında en çok artış %13,64 oranla 2011 yılında gerçekleşirken, ikinci en çok istihdam artışı %12.5'la 2010 yılında gerçekleşmiştir. Bu oranları takiben, 2009 yılında %7.72 oranında bir artış olmuşken, 2012 yılına %5.3 oranında bir artış görülmektedir. Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde standart olmayan istihdamdan söz etmek mümkün değildir. Küreselleşmeyle birlikte yaygınlaşan esnek çalışma ve taşeron tipi

işvermeler, geçici çalıştırmalar Bayrampaşa triko sektöründe gözlemlenmemiştir. Sektörün yapısı itibarıyla belirli işler belirli çalışanlar tarafından sürekli yapılmaktadır. Bundan dolayı diğer çalışma türleri sektör için uygun değildir.

Diğer yandan hazır giyim sektöründe “eve iş verme” ya da “evde çalışma” uygulamasının(bu iki kavram doktrinde farklı çalışma şekillerine karşılık olarak kullanılmaktadır) artarak devam ettiği ve bu tür çalışmanın tümüyle kayıt dışı olduğu bilinmektedir. Denetimlerde bu tür çalışmaya rastlanılmamış olması, böyle bir çalışmanın yapılmıyor olmasından değil, genel olarak bu tip çalışanların gerek taraflar, gerekse kamu makamlarınca işçi olarak kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Yapılan kimi araştırmaların gösterdiği gibi, eve iş verme ya da evde çalışma uygulamasının en yoğun yaşandığı sektörlerden biri hazır giyim sektörüdür. İlik açma, düğme dikme, fisto çekme, kenar bastırma gibi işlerin hem teknolojik aletlere gereksinim duymaması, hem de evlerde kadınlarca kolayca yapılması bu tip çalışmanın hazır giyim sektöründe yoğun olarak yaşanmasına neden olmaktadır.

Tablo 3.42 Bayrampaşa Triko İşletmelerinde Çalışanların Vasıf Düzeyine Göre Değerlendirilmesi (%)

İşgücü Vasfı	15-24 Kadın	15-24 Erkek	25-49 Kadın	5-49 Erkek	0-64 Kadın	0-64 Erkek
Mühendis	-	-	1			
Tekniker	-	1	-			
Teknisyen	-	-	1			
Ustabaşı	-	-	3	5		
Usta	-	-	1	5		
Kalfa	-	-	1			
Çırak	2	4	-			
Stajyer	8	18	-			

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerde çalışanların vasıf durumuna bakıldığında Tablo 3.42'ye göre, 15-24 yaş grubunda, %8 kadın, %18 erkek stajyer olarak istihdam edildiği görülmektedir. Çırak olarak %2 kadın, %4 erkek çalışmaktadır. 25-49 yaş grubunda %1 kadın, %1 erkek mühendis, tekniker olarak %2 erkek, tekniker olarak, %1 kadın, %3 erkek istihdamı bulunmaktadır. Ustabaşı olarak çalışanlara bakıldığında %3'ü kadın, %15'i erkek, usta vasfıyla, %1 kadın, %15 erkek, kalfa statüsünde %1 kadın, %2 erkek istihdamı olması sektörün diğer bir özelliğini ortaya koymaktadır.

Vasıflı işgücü istihdamının erkeklerde daha yüksek olduğu görülmesinin bir nedeni de, kadınların çoğunun üretim ve satış ünitelerinde çalıştırılmasıdır. ÇSGB'nin hazır giyim sektörü için yaptığı araştırmada olduğu gibi, Bayrampaşa triko kümelenmesinde vasıf, genellikle iş tecrübesi, mesleki beceri, usta ve ustabaşılardan yanı sıra teknisyenlik ve mühendislik olarak kendini göstermektedir. Ayrıca, makineci, ütücü, ortacı, reglocu, paketlemeci, iplikçi, iğneci vb.gibi işler uzmanlık ifade eden meslek içi diğer kategoriler olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, işletmeler çoğunlukla, bilgisayar işlemleri ya da mühendislik bilgisi gibi teknik uzmanlık gerektiren bazı işleri dışarıdan hizmet alımı suretiyle yapmaktadırlar. Yaptığımız araştırmalarda ulaştığımız sonuçlar ÇSGB'nin raporlarındaki bilgilerle de paralellik arz etmektedir.³⁹³

Tablo 3.43 Bayrampaşa Triko İşletmelerinde Çalışanların Sürekli Aynı İş Yapıp Yapmaması Bakımından Değerlendirilmesi (%)

	Yüzde Oranı
Sürekli aynı işi yapanlar	80
Birden fazla iş yapanlar	20

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerde çalışanların %80'i aynı işi yaparken, %20'si birden fazla iş yapmaktadır. Bu oranlar, sektörde iş

³⁹³ ÇSGB, A.g.y.

bölümü ve uzmanlaşmanın olduğuna işaret etmektedir. Bayrampaşa triko kümesinde çalışanların çoğunun aynı işi yapmaları istihdamın diğer bir özelliğini yansıtmaktadır. Çalışanların tamamına yakını uzun süre aynı işyerinde çalışan ve aynı işi yapan kişilerden oluşmaktadır. Bu durum hem uzmanlaşmaya hem de istikrarlı bir çalışma düzenine işaret etmektedir. Böyle bir istihdam özelliğinden dolayı bu küme piyasasında asimetrik bilgi minimum düzeydedir. Bunun anlamı zamanında işlerini yapan, çalıştıkça uzmanlaşan şeffaf, dürüst bir çalışma ortamının olduğu bir istihdam yapısı vardır. Adam Smith'in belirttiği işbölümüyle uzmanlaşma Bayrampaşa triko sektöründe gözlenmesi mümkündür. Sektörde uzmanlaşan işgücü, bir süre sonra yeni girişimciler olarak küme piyasasına dahil olmakta ve yeni iş başlangıçlarıyla yeni işe almaları sağlamaktadırlar. Bu durumda kümelenmenin girişimci ve istihdam sayısının artmasına yol açtığını göstermektedir.

Tablo 3.44 Bayrampaşa Triko İşletmelerinde Çalışanların- İşletme içinde- Birden Çok İş Yapması Bakımından Değerlendirilmesi (%)

	1-5 Arası Yapanlar	İş	6-10 Arası Yapanlar	İş	11-15 Arası Yapanlar	İş	15- + Arası Yapanlar	İş
Yüzde Oranı	100		-		-		-	

Bayrampaşa triko kümelenmesinde ankete katılan işletmelerde çalışanların tamamı aynı işletmede 1-5 arasında iş yapmaktadır. Tablo 3.39'dan da anlaşıldığı üzere çalışanların %80'i tek iş yaparken, %20'si de 2-3 iş yapmaktadır. Dolayısıyla, bir kişinin 1-5 arası iş yapma diliminin üzerinde iş yapanlar bulunmamaktadır. Buna göre, istihdam yapısı sürekli ve istikrarlıdır.

Bu sonuçlarda hipotezimizi desteklemektedir. Zira, açıkça görülmektedir ki, işletmeler daha yoğun ilişkilerinde girişimci sayısını çoğaltmakta ve istihdam genişlemesine neden olmaktadır. Bu sonuç küme yaklaşımının sağlaması olarak çalışmamızı desteklemektedir.

Küme teorisine uygun olarak işletmeler rekabet avantajı elde etmektedir. Triko işletmelerinin rekabet avantajı elde etmesi girişimciliği ve istihdamı tetiklemektedir.

Yapılan görüşmelerde genel olarak savunulan “Herkes birbirinin rakibidir.” düşüncesidir. Triko kümesindeki girişimlerin az bir kesimi “Kendi işimize bakarız, rakip filan bilmeyiz.” tarzındaki bakış açısına sahiptir. Diğer yandan, gelir ve çalışanların sayısı, firmaların ölçekleri açısından önemli göstergelerdendir. Pazar payları veya diğer özellikler bunlardan sonra gelmektedir. Eğer firmanın piyasa geçmişi fazlaysa, bu durum firmanın rekabet gücünü de artırdığına işaretir.

Firmalar daha yüksek ilişkilerinde rekabet avantajına sahip olmaktadır. Bu sonuç küme yaklaşımının sağlaması olarak kümenin varlığını destekliyor. Ayrıca, küme içindeki firmaların rekabet avantajları elde edebilmeleri için küme içinde mevcut alış-verişlerinde işlem maliyetlerini minimize etmeleri gerekmektedir. Bunun için yeniden işbölümleriyle yeni girişimcilerle amaca yönelik daha verimli çalışan küçük işletmelerin kümeye dahil edilmesiyle girişimcilerin ve istihdamın sayısında artmıştır.

Bayrampaşa triko kümelenmesindeki işletmelerin istihdam yapısı ve özelliklerine bakıldığında(2000-2012 yılları itibariyle) 2008 kriz yılı dışında firma sayısının ve istihdamın artışı gözlemlenmiştir. Ancak 2008 krizinin etkisi daha sonraki yıllarda etkisini göstermiştir. Çünkü, istihdam artış hızında bir yavaşlanma gözlemlenmektedir. Ancak 2010-2012 yıllarında %10-20 arası sektörün küme alanının genişlemesinden kaynaklanan bir istihdam artışından söz etmek de mümkündür. Bu tarihlardan itibaren Bayrampaşa triko küme alanı da yeni triko işletmelerinin açılması yeni girişimcilerin küme piyasasına girmesini sağlamıştır. Bununla birlikte triko küme piyasasına yeni girişler, yeni iş olanaklarıyla istihdamı artırıcı bir etkide bulunmuştur. Triko küme piyasasındaki istihdamın %70’e yakını üretim ünitesinde çalışırken, geriye kalan %20-30 kesimi satış, muhasebe, idari, Ar-Ge, insan kaynakları ünitelerindedir. İstihdamın eğitim durumuna bakıldığında %70-75 kesimi ilk-ortaokul mezunu, %15-20 kesimi normal ve meslek lisesi mezunu, %5’e yakını önlisans ve lisans eğitilmiş, %5-10 kesimi meslek eğitimi almış işgücünden oluşmaktadır. Ancak, emek talebi genelde meslek eğitilmişlerden olması dikkat çekmektedir.

İstihdamın eğitim durumu ile alınan ücretler karşılaştırıldığında %20 kesim için eğitim ile ücret paralellik göstermektedir. Buna karşılık daha çok iş tecrübesi ve ustalığı olanların eğitim düzeyi düşük olsa bile kendinden daha eğitim düzeyi yüksek iş

gücüyle aynı veya daha yüksek ücret aldığı gözlemlenmiştir. İstihdamın cinsiyet dağılımında, erkek istihdamı sayısal olarak çok olsa da kadın istihdamının da azımsanmayacak oranda olması ve giderek artması gözden kaçmamaktadır. Yine istihdamın çoğunluğu belirsiz süreli sigortalı olarak gözükmekte, az bir kesimi emeklilik sonrası çalışanlarla stajyerler ve sigortasızlardan oluşmaktadır. Sosyal güvenliğin maliyeti bazı işletmelerde %2,5-5 arası iken bazı işletmelerde %20'yi bulmaktadır.

Bayrampaşa triko küme piyasasındaki istihdam edilen işgücünün vasıf düzeyi genellikle işyeri ortamında vasıflanmış veya vasıfsız fakat işe yarar-iş gören sıfatında çalışanlardır. İşletmelerin hemen hemen tamamına yakınında %80-90'a yakınında stajyer, usta bulunurken az bir kesiminde tekniker, teknisyen bulunmaktadır. Bu yüzden çoğu işletme teknik desteği işletme dışından sağlamaktadır. İşletmelerin %20 civarı tamir-bakım, makine kurulum, programlama gibi hizmetleri işletme içinde sağlarken, geriye kalan kesimi işletme dışından bu hizmetleri almaktadır. Bunun yanı sıra triko işletmelerinde çalışanların %80-85 kesimi aynı işi yapmaktadır. Triko çalışanlarında işletme içi farklı işler yapanların oranı %10-15 civarındadır. OECD'nin yapmış olduğu araştırmaya göre kümelenme alanlarında istihdam artışı olduğu yönündedir. Yapılan bu çalışmada da kümelenmelerin istihdam üzerindeki pozitif etkisi olduğu hipotezi doğrulanmaktadır. OECD'nin kırk örnek kümelenme olarak yaptığı çalışmasında; HTM(High Technology Manufacturing) kümelenmelerinde ortalama istihdam artış oranı kriz öncesi dönemde %15.7 iken durgunluk dönemi boyunca istihdam artış oranı % 11.2 olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, bilginin yoğun olarak kullanıldığı hizmet aktivitelerinin yer aldığı(KISA-Knowledge Intensity Service Activities) kümelenmelerde kriz öncesi dönemde % 24.4 olan istihdam artış oranı durgunluk döneminde % 14.4 oranında gerçekleştiği tespit edilmiştir.³⁹⁴Krizden dolayı sadece kümelenme alanlarında değil, genelde tüm alanlarda bir düşüş yaşanmıştır. Ancak, yine de kümelenmelerde istihdam azalması olmamıştır. OECD'nin bu bulguları bu tez çalışmasındaki kümelenmelerin istihdam üzerine pozitif etkisi olduğu hipoteziyle paralellik

³⁹⁴Yama Temouri, "Measuring The Performance of Local Business Clusters in The Knowledge Economy" Publishing, 2013, s.17.OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Working Papers 2012/2013.

arz etmektedir. Dikkat edilecek olursa OECD'nin örneklediği kümelenmelerde krizden dolayı istihdam artış oranının azalması sözkonusudur, istihdam azalması sözkonusu değildir. Diğer bir deyişle istihdamın azalarak arttığı sözkonusudur. Dolayısıyla, 'kümelenmelerin istihdama pozitif etkisi olduğu' yönündeki hipotez desteklenmektedir.

Bayrampaşa triko küme piyasasındaki işletmelerin tamamına yakını en az bir oda ve dernek üyesidir. Ancak hepsinin ortak sorunu, üye oldukları bu kuruluşlardan hizmet alamamalarıdır. Triko işletmelerinin %85'ten fazlası TRİSAD(Triko Sanayicileri Derneği)'a ve İTO(İstanbul Ticaret Odası)'ya üye oldukları halde "sadece dergileri geliyor, hizmet verilmiyor" cümlesi %70-75 kesimi tarafından ifade edilmektedir. Bunun dışında, az bir kesim İSO (İstanbul Sanayi Odası), İTKİB (İstanbul Ticaret Konfeksiyon İhracatçıları Birliği) gibi kuruluşlardan pazar bilgisi ve ihracat desteği almaktadırlar. Küme piyasasında bulunan triko işletmelerinden özellikle fason ve yarı fason çalışanlar, yurt içi mal satanlar çek ödemelerinin zamanında yapılmamasından şikayet etmektedirler. Triko işletmelerinin %60-70'e yakını nakit sıkıntısını finansal sorun olarak dile getirmişlerdir. Finansal sorunların aşılmasında, dernek-oda kredisi, devlet destekli teşvik, Avrupa Birliği destekleri kullanılmadığı görülürken, %40-50 civarı işletmeler, bir kez banka kredisi kullanmışlar.

Bayrampaşa triko küme piyasasında işletmelerin %20-30 kesimi mamul, ham-madde temini, fason iş alıp verme, ortak üretim, satış gibi konularda birlikte hareket edebilmektedir. Son beş on yıl itibariyle ürün çeşidi, ürün miktarı, rekabet gücü, rakiplerin sayısı ve kârlılık artmaktadır. Bununla birlikte, satış yapılan ülke sayısı, ürün fiyatları, ihracat gibi konuların durağan olduğu küme işletmeleri tarafından ifade edilmektedir. Triko işletmeleri, müşteri memnuniyeti açısından önemli mesafe kat ettiklerini belirtmektedirler.

Makinelerin ortalama yıllık kapasiteleri 10.000-40.000 arası değişmektedir. Makinelerin yaşı 5-7 yıl arasında değişirken 10 yıl ve üzeri yaşı olan makine kullanımı %20-30 civarındadır. Triko esnafını yaklaşık olarak bir makinenin yedi insan gücüne karşılık geldiğini ifade etmiştir. İşletmelerin yıllık ciroları genellikle 50.000 TL-250.000 TL arasında olduğu, ancak daha çok istihdamı olan işletmelerin 250.000 TL üstü ciro yaptığı anlaşılmaktadır. Bayrampaşa triko küme piyasasındaki işletmelerin

%80-90 kesimi hammadde problemi olmadığını, hammaddeyi kolay temin ettiğini belirtmiştir. Ancak yurtdışı yün, iplik, karışım gibi tedariklerde döviz kuru dalgalanmaları ve gümrük işlemlerinin kendilerini olumsuz etkilediklerini ifade etmişlerdir. Hammadde maliyetleri %50'ye yakın kesim tarafından yüksek bulunurken, %20-30 civarı için normal karşılanmaktadır. Hammadde tedarikinin, ucuz, yerinde, zamanında olması girişim gücünü arttırdığı triko işletmeleri tarafından belirtilmiştir.

Rekabet kaynağı olarak imalat yapanlar, fason çalışanlar ve yurt içi satış yapanlar için genellikle yurtiçi gösterilmektedir. Ancak yurtdışına çalışan işletmeler genellikle Çin'in ucuz maliyetleriyle başa çıkamadıklarını belirtmişlerdir. En yüksek rekabet Çin ile olurken Hindistan, Mısır, Vietnam, Kore gibi ülkelerle rekabet düzeyi orta ve düşük düzeyde kalmaktadır. Ancak, kalite ve güncel ürün üretmedeki başarısı Avrupalı alıcıları tekrar Bayrampaşa triko piyasasına yöneltmiştir. Ayrıca, Bayrampaşa triko sektöründe kurumsallaşmamış bir kümelenme yapısı vardır. Küresel-yerel alanda daha rekabetçi ve dinamik bilgi-temelli bir triko kümelenmesi için istihdam kalite ve sayısının artırılması gerekmektedir. Bayrampaşa triko esnafının bağlı bulunduğu (TRİSAD, İTO vd.) kurum ve kuruluşlar tarafından küme içindeki KOBİ'lerin yeni iş yaratma potansiyelleri geliştirilmelidir. Bununla birlikte, Bayrampaşa triko sektörü kümesinin girişimciler için agresif rekabetçiliği dikkat çekmekte, ancak geliştirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Teorik olarak kümelenme, Marshall'ın sözettiği bölgesel endüstrilerden günümüzde Porter'in sektörel coğrafi yoğunlaşmaları ele almasına değin gelişme gösteren bir olgudur. Kümelenme ortamında yoğunlaşan endüstriler, yeni iş ve istihdam yaratması kadar kümenin kendi içinden ve dışından katılımlarla yeni girişimcilerin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Kısaca kümelenmenin yeni girişimciler, iş ve istihdam yaratmasına katkısı, kümelenmeyi ekonomik kalkınma açısından akademik ilgi odağı haline getirmektedir. Gelişmiş ülkelerde kümelenmeye yönelik araştırmalar gittikçe çoğalmaktadır.

Öte yandan kümelenme gerek uygulama gerekse teorik açıdan Türkiye'de son yıllarda gündeme gelen bir konudur. Kümelenmeye yönelik ilk çalışmalar kurumsal düzeyde ve özellikle DPT tarafından organize sanayi sitelerinin oluşturulması kapsamında yapılmıştır. Bu çalışmalarda kümelenmeler, sektörel-bölgesel düzeyde rekabet, girişimcilik ve istihdamın artırılmasına yönelik ekonomik kalkınma için, sanayi politikalarının önemli bir aracı olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Öte yandan bu alanda yapılan akademik çalışmaların ilki Porter ve Bulu tarafından yapılmıştır. Bu çerçevede KOBİ'lerin rekabet gücü kazanmaları, kaliteli, verimli ve en az maliyetle üretim yapmaları için kümelenmenin faydalı olacağı iddia edilmiştir.

Türkiye'de pek çok sektörde çok sayıda kümelenme mevcuttur. Bunlardan bazıları Mersin gıda, Konya otomotiv, Denizli-Uşak ev tekstili, Muğla yat turizmi, Adıyaman tekstil, Maraş biber-tekstil, Antep fıstık-halı-biber, Kayseri mobilya, Malatya kayısı, Trabzon ağaç işlemeciliği, Çorum makine, Isparta gül ürünleri vb. kümelenmeleridir. Türkiye ekonomisinin lokomotifleri olan İstanbul'da çok sayıda kümelenme mevcuttur. Bunlardan biri olan triko(düz örme) endüstrisidir. 1960'ların sonlarından itibaren gelişen triko kümelenmesi Bayrampaşa'da bulunmaktadır. Triko kümelenmesi, girişimcilik, istihdam, üretim ve ihracat potansiyeli açısından Bayrampaşa'da önemli bir yere sahiptir.

Bu tez kapsamında Bayrampaşa Triko kümelenmesinde yaptığımız araştırma girişimcilik, rekabet, üretim, istihdam, işgücü yapısı, makine parkı-kapasite kullanımına

odaklanmıştır. Buna göre başlangıçta, Bayrampaşa’da triko kümelenmesi Balkan göçmenlerinin triko işini benimsemesiyle kendiliğinden gelişen bir kümelenmedir. Burada faaliyet gösteren işyerleri genellikle 10-15 kişi çalıştıran KOBİ’lerden oluşmaktadır. Bunlar onyıldan fazla süreden beri örme, konfeksiyon, dokuma alanlarında; kendi markasına, kombine, yarı fason ve fason üretimde bulunmaktadır. Ayrıca, bu kümelenmede sadece satış yapan ve ürünlerini tedarikçi işletmelerden sağlayan KOBİ’ler de yer almaktadır.

Girişimcilerin çoğu, ilköğretimden sonra triko piyasasında çalışmaya başladığı için on yıldan fazla bu sektörde olmasına rağmen genç ve orta yaş grubunda yer almaktadır. Bu girişimcilerin bir kısmı, uzun süre triko işletmelerinde çalışarak uzmanlaşmış ve daha sonra çalıştıkları işletmelerin de desteğiyle bu işletmelere tedarikçi konumunda olan yeni KOBİ’ler açmıştır. Bu durum uzmanlaşan işgücünü yeni girişimciler olarak küme piyasasına dahil ederken aynı zamanda kümenin girişimci sayısını çoğaltmasının kanıtlarından biridir. Ayrıca, bu kümelenmenin işgücü odaklı olması ve uzmanlaşan işgücünü girişimci sınıfına dahil etmesinden etkilenen triko sektörüyle ilgili diğer girişimcilerin de bu alanda çoğalmasını diğer bir kanıt olarak göstermek mümkündür. Bütün bunlar yenilikçi ve dinamik bir küme piyasasının varlığını göstermektedir.

Bayrampaşa triko kümelenmesinde girişimcilerin beşte dördü işletme sahibi olup kadın girişimci bulunmamakta, ancak kadın işgücündeki artışı gelecekte kadın girişimcilerin de olacağını işareti olarak görmek mümkündür. Ayrıca, bu girişimciler yarı mamul tedariki, üretim, satış, teknoloji ve ürün geliştirmede işbirliği yapmaktadır. Bu işbirlikleri, kümenin sunduğu diğer imkanlarla birlikte ciro artışı sağlamakta ve yeni teknolojilerle daha rekabetçi ürünler üretilmesini sağlamaktadır. Triko girişimcilerinin tek başına yapamadıkları işleri işbirliği içinde yapması küme içinde yeni girişimcileri ortaya çıkarmakta ve küme dışındaki girişimcileri de küme içine katmaktadır. Bu durum küme teorisine uygun olduğu gibi küme teorisyenlerinin –kümenin girişimciliği artırdığı- iddiasını da doğrulamaktadır.

Öte yandan bu girişimciler daha çok yetişkin erkek-bayan örme ürünleri üretirken, bunlardan beşte biri kadarı kendi markası adına yurtiçi-yurtdışı ve yarıya yakın kesimi

yurtdışına başkasının markası adına üretim yapmaktadır. Girişimcilerin bir özelliği de fason, yarı fason ve kombine üretim yapmalarının yanı sıra bir kısmı kendi markası adına üretim yapanların aynı zamanda başkasının markası adına fason işler de yapıyor olmasıdır.

Bayrampaşa triko kümelenmesinde girişimciler teknik desteklerini daha çok kendi girişimleri dışında ama küme içinde teknik-uzman işletmelerden sağlaması küme teorisine uygun olarak –ilgili diğer kuruluşlarla birlikte- bir yoğunlaşmanın olduğunu göstermektedir. Triko sektörüyle ilgili tedarik zinciri-üretim ve pazarın Bayrampaşa’da yoğunlaşması; zamandan tasarruf, kalite ve verimlilikle birlikte performansın artışı sağlayarak, piyasanın debisini artırmıştır. Bu ivme aynı zamanda yakınlık-güven ve sinerji oluşturarak riski ve maliyetleri en aza indirme etkisiyle trikonun üretimden satışa tüm aşamalarının Bayrampaşa’da yerel konumlanmasına neden olduğundan küme dışından girişimciler de bu yoğunlaşmaya dahil olmuştur.

Bayrampaşa triko kümelenmesindeki girişimcilerin stratejileri rekabete yönelik orta düzeydeyken, bu stratejilerde kalite ve güncellik fiyattan daha ön plandadır. Rekabet edilen ülkeler arasında Çin, Hindistan, Mısır, Vietnam gibi işgücü maliyetlerinin düşük olduğu ve Kore gibi teknoloji kullanımının yoğun olduğu ülkeler olmasına rağmen Avrupalı alıcılar, coğrafi yakınlık, kalite ve aktüel ürün üretebilme özelliklerine sahip Bayrampaşa triko kümelenmesini tercih etmektedir. Öte yandan, rekabette öne geçmek için girişimcilerin teknoloji kullanımı artarken bunların kullanımı ya meslek içi öğrenme ya da teknik-uzman kuruluşlardan destekle sağlanmaktadır.

Bayrampaşa triko kümelenmesindeki girişimciler; yerel üretim avantajlarını kullanarak yerel-küresel rekabet gücü elde eden, kaliteyi ön plana çıkaran, günceli takip eden, iç ve dış pazar potansiyeli oluşturabilen özelliklere sahiptir. Bu girişimcilerin kaliteyi, günceli ve yenilikçiliği daha hızlı takip etmesi iç piyasada Gaziantep’i rakip olmaktan çıkararak kendine tedarikçi konuma getirmiştir. Zira, girişimcilerin uluslararası piyasalarda da kaliteye önem vermesi sonucu Avrupalı alıcıların ucuz ama kalitesiz, sağlıksız Çin mallarından vazgeçerek tekrar Bayrampaşa’ya yönelmesine sebep olmuştur. Bu durum ihracatı, üretimi ve istihdamı artırıcı etkinin yanı sıra yerel kalkınmaya da olumlu katkılar yapmıştır.

Bayrampaşa triko kümelenmesi, yerel üretim avantajları ve coğrafi konumuyla, daha çok teknoloji kullanımıyla, yerelden küresele hitap eden ürün yelpazesiyle rekabet gücünü ve iç-dış pazar potansiyelini gittikçe artırmaktadır. Bu potansiyel artışlar, üretime dayalı istihdam genişlemesine neden olurken işgücünün vasıf düzeyini de yükseltmektedir. Bu kümelenmedeki istihdamın büyük bir kısmı ilköğretimi bitirdikten sonra triko piyasasında uzun süreden beri çalışarak işi öğrenmiş vasıflı işgücünden oluşmaktadır. Bu triko kümelenmesinin işgücü odaklı olarak kendiliğinden gelişimi, emeği bu alanda yoğunlaştırarak Bayrampaşa’da bir istihdam kümelenmesine de neden olmuştur. Bu istihdam kümelenmesi; üretimin, ihracatın, girişimcilerin ve KOBİ’lerin artışıyla birlikte gerçekleşmiştir. Ayrıca, bu alanda teknoloji kullanımı ve ürün çeşitlenmesiyle ilgili artışlar sektörel vasıflı emeğin daha çok istihdamına yol açmıştır.

Bayrampaşa triko kümelenmesinde istihdam erkek ağırlıklı olsa da kadın istihdamında giderek artış görülmesi bu piyasada cinsiyet ayrımının yapılmadığını göstermektedir. Kümelenmeyle birlikte trikoda çalışma saatlerinin onikiden sekize düşmesi ve cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığının yapılmaması bu piyasanın işgücü tarafından tercih edilmesine sebep olmaktadır.

Bayrampaşa triko kümelenmesinde emeğe ödenen ücretler; eğitim seviyesiyle doğru orantılı olmayıp daha çok meslekten anlama, vasıf ve uzmanlaşmayla ilgili olup piyasa seviyesinin altında değildir. İstihdamın eğitim seviyesinin yüksek olmaması, erken yaşlarda bu piyasada çalışmaya başlamaları, çalışanlar açısından bildikleri bir piyasanın başarısını artırmıştır. Bu başarı ve sektörel işbirliklik, uzmanlaşmayla birlikte üretim sürecinin parçalanmasıyla her bir üretim sürecinin üstlenildiği, kısmen vasıfsız emeği de istihdama dahil eden yeni KOBİ’lerin açılmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda, yeni iş başlangıçlarının yeni işe alımları sağlaması ve üretimim dikeyden yataya bölünmesi, vasıflanan-uzmanlaşan istihdamdaki bir kesimin girişimci sıfatıyla açtıkları KOBİ’ler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bilgi teknolojilerini uygulayabilen bu KOBİ’ler; ekonomik aktivite oranını ve vasıflı istihdamı arttırarak, gelirin daha çok kişi tarafından paylaşılmasını sağlamakta ve ekonomik kalkınmaya katkı yapmaktadır. Ayrıca, Bayrampaşa triko kümelenmesinde kriz dönemlerinde dahi istihdamın artış oranında

azalama olması, ancak sayısal artışın devam atmesi –kümelenmenin istihdama pozitif etkisi- olduğu iddiasını desteklemektedir.

Bayrampaşa triko kümelenmesinin işgücünü vasıflandırmasıyla; aktüel ve kaliteli üretim yapılması, dış pazar genişlemesiyle birlikte ihracat artışına sebep olmaktadır. Bu ihracat artışı üretimin artmasını sağlayarak kısmen vasıfsız, kısmen vasıflı işgücünü istihdama dahil etmektedir. Ayrıca, dış pazar genişlemesi kapasite kullanım oranlarını artırarak atıl kapasite oranını düşürmüştür. Bu durum yeni iş bölümlerini, yeni iş başlangıçlarını ve yeni işe alımları beraberinde getirirken girişimcilerin, KOBİ'lerin, istihdamın sayısını artırmaktadır. Aynı zamanda gelir artışı, gelirin daha çok kişi tarafından paylaşımı Bayrampaşa'da ekonomik aktivite oranını ve sosyal yaşamın kalitesini yükselterek bölgesel ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmuştur. Bayrampaşa triko kümelenmesindeki bu durum küme teorisyenlerinin ifade ettiği –kümelenmenin istihdama ve girişimciliğe pozitif etkisi- olduğu iddiasını desteklemektedir.

Bayrampaşa triko kümelenmesinin eksik yönleri; ihracata yönelik pazarlama ve bilgi eksikliği, Ar-Ge yetersizliği, finansal yetersizlikler, ihracat yetersizliği, tam kapasite ile üretim yapılamaması-talep yetersizliği, hammaddeleri zamanında ve istenilen kalitede temin etme gücü, toplam kalite ve marka kavramının yeteri kadar gelişmemiş olması, mesleki eğitim yetersizliği ve tam olarak kurumsal küme bilincinin olmamasıdır. Ayrıca, üye olunan mesleki oda ve kuruluşlar ile devlet desteğinin yetersizliğini bu kümelenmenin eksikleri olarak saymak mümkündür. Diğer yandan, küme sonrası yenilikçilik, ürün tasarımı, pazarlama, stok ve satış faaliyetlerinde artış, kolay işgücü temini görülmesi kümenin faydaları arasında yer almaktadır.

Bayrampaşa triko kümelenmesi, sektörel ihtiyaçlara ve sürekli gelişen küresel şartlara göre ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Bu kümelenmeye ait ulusal ve uluslararası stratejik işbirliklerinin geliştirilmesi Bayrampaşa triko sektörünün markalaşmasına katkıda bulunacaktır. Aynı zamanda, talep tahminlerine göre uzun vadeli bir politika oluşturulmalı ve kalite sınıflandırılmasında doğru analizler yapılmalıdır. Yanlış beyanla yapılan ve haksız rekabete yol açan tekstil ithalatı (Örneğin, geçtiğimiz yıllarda yurtdışındaki bir kısım triko alıcılarının Türkiye'den Çin'e

kayması) hem reel sektöre hem de devlete zarar vermektedir. Sektörle ilgili olarak fiyat istikrarı sağlanması amacıyla vadeli işlemler borsasının kurulması, sektörün daha güçlenmesiyle yeni girişimcileri kendine çekecektir. Bu durum sektörün güçlenmesiyle birlikte, emeğin vasfının yükselmesine ve daha verimli çalışmasına yol açacaktır.

Milli kümelenme politikalarıyla birlikte endüstrilere ait hammaddeler ile ilgili politikaların da geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin; Türkiye'nin milli bir pamuk politikası olmadığından üretim miktarı, kalite ve fiyat istikrarsız bir şekilde yapılmaktadır. Türkiye'de pamuk fiyatları genelde Eylül-Aralık aylarında dünya piyasalarının altında olmaktadır. Bu durum pamuk üreticisini zor durumda bırakmaktadır. Pamuk üreticinin elinden çıktıktan sonra Mart-Temmuz aylarında ise dünya fiyatlarının üzerinde seyretmekte, bu durum bununla ilgili iş yapan sektörleri zor durumda bırakmakta ve fiyat istikrarsızlıklarına yol açmaktadır. Bundan dolayı pamuğun çiftçinin elinden çıktığı fiyatla, iplikçi tarafından satın alınabilmesini sağlayan, iki kesimi de mağdur etmeyen sistemler (Örneğin, ABD'de uygulanan bir rehin müessesesi) oluşturulmalıdır. Çünkü, Türkiye tekstil ve alt sektörlerinde kullanılan iplikte dünyada ikinci, Avrupa'da ise en büyük üretim kapasitesine sahip olmasına rağmen dünya genelinde talebin azalmasıyla rekabette zorlanmaktadır.³⁹⁵

Ülkemizde ödenmesi gereken SGK primleri maliyeti ve vergiler rekabeti engelleyecek ölçüde artmaması gerekmektedir. Kümelenme çerçevesinde sektörel ve bölgesel asgari ücret uygulamasına gidilmesi doğru olabilir. Ayrıca, ihracata SGK primi ve enerji indirimi uygulaması sağlanmalıdır. Diğer yandan, ülkemizdeki enerji politikalarının dengelenememesiyle enerji fiyatlarının yükselmesi sonucu reel sektörün rekabet gücü azalmaktadır. Bir diğer nokta ise bazen enflasyon gerilerken, diğer yandan döviz kuru düşerken, akaryakıt fiyatlarında herhangi bir gerileme olmaması triko maliyetlerinin aşağıya çekilememesine neden olmaktadır. Ayrıca, tekstil, hazır giyim ve alt sektörleri için geçerli olan ithal kotalarının doğru ve eksiksiz takibi için malın son çıkış ülkesi baz alınması yerine, orijinal menşe ülkesi kota limitleri kapsamında izlenmesi, off-shore ülkeleri menşe şahadetnamelerinin orijinalliğinin gümrüklerimizce

³⁹⁵ÖRSAD (2009), "Tekstilde 8 Bin 594 Fabrika Kapandı", http://www.orsad.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=366. (Erişim Tarihi: 15.07.2013)

incelenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ihtiyacı olan dövizin ülkeye kazandırılması açısından Exim Bank kredilerinin ihtiyaç sahibi triko üreticisi ve ihracatçısına ulaşması sağlanmalı ve Türk Lirası ve döviz kredilerinin faiz oranlarının enflasyonun yarısı ya da daha az düzeyine indirilmesi gerekmektedir.

Türkiye tekstil ve hazır giyim sektörü istihdamı, toplam istihdamda %13,6, toplam istihdam sanayi içinde %23,9'luk bir paya sahiptir.³⁹⁶ Sektörün istihdam açısından önemli bir özelliği kadın işgücüne iş olanağı sağlamasıdır. Büyük tekstil ve hazır giyim şirketlerine paralel olarak triko şirketleri de kümelenme çerçevesinde merkezindeki nitelikli çekirdek işgücünü koruyarak, daha az nitelikli çevre işgücünü de, yurtdışından verilen fason işvermelerle kendine çekmesi mümkündür. Bu şekilde, değişen talebe göre çok sayıda firma üretim ağlarına dahil olması, dünya pazarlarında rekabet gücünün yükselmesi sadece tekstil sektörünün geleceği açısından değil, ihracat ve buna bağlı Türkiye ekonomisinin geleceği açısından da son derece önemlidir. Bu açıdan, ülkemiz ekonomisinde önemli bir yere sahip olan tekstil ve onun bir alt sektörü olan triko sektöründe yaşanacak gelişmeleri öngörmek ve değişime hazırlıklı olmak büyük önem taşımaktadır. Bu noktada kümelenme modeli ve bu modele bağlı olarak gerçekleştirilecek politikaların ve stratejilerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Kümelenme modelinin uygulanmasıyla hem mevcut sorunlar hem de küresel krizden dolayı ortaya çıkan rekabet dezavantajı ortadan kalkabilecektir. Örneğin, kümelenme modeli ile oluşturulacak sanayi odaklarında sektörün sorunlarından biri olan kayıt dışı istihdam engellenebilecektir. Nitekim, dünyadaki kümelenme örneklerinde görüldüğü gibi aynı sektörde yer alan firmaların dahil olduğu bu modelde öncü firmalardan, STK'lardan, kamu kurum ve kuruluşlardan, üniversitelerden, araştırma kurumlarından ve odalardan temsilcilerin bulunduğu bir yönetim şekli benimsenirse Bayrampaşa triko kümelenmesinin kurumsal bir kümelenme olması mümkündür. Bu durum optimal çalışma standartlarının sağlanmasına katkı yaparak çalışma, sosyal yaşam ve ürün kalitesini artıracaktır. Nitekim, Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesi kalite, verimlilik ve güncelliğini öne çıkararak rekabette öne geçme imkanı bulacaktır.

³⁹⁶ Erol Taymaz, "Competitiveness of the Turkish Textile and Clothing Industries", [http:// www.inovasyon.org/pdf/ET.Textile%20and%20clothing%20ind.15_09_02.pdf](http://www.inovasyon.org/pdf/ET.Textile%20and%20clothing%20ind.15_09_02.pdf) (Erişim Tarihi: 16.06.2013)

Küme içerisinde oluşturulacak ortak Ar-Ge merkezleri ve makine parkurları sayesinde, firmalar yeni teknolojileri kolayca ve maliyeti çok düşük bir şekilde uygulayabileceklerdir. Ayrıca, firmalar tasarım ve moda konusunda kapasitelerini geliştirirlerse katmadeğeri yüksek olan ürünlerle pazarlardaki boşlukları doldurabileceklerdir. Tekstil ve hazır giyim sektöründe bölgesel analizlere göre oluşturulacak her kümenin belli bir yönetim şekli (dernek, vakıf, kooperatif, şirket) yasal statüye sahip olması bu sektörün her alanında (üretim, istihdam, ihracat, kapasite vs.) Merkezi Veri Bankası'na sahip olmasını sağlayacak ve sektör ile ilgili her türlü veriye kolaylıkla ulaşılabilecektir. Buna paralel olarak, zaten rekabet avantajını ucuz emekten-düşük çalışma standardından almayan Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesi haksız rekabeti içermeyen küresel-yerel ticari yapısıyla ve optimal çalışma standartlarıyla işleyen örnek bir küme olmaya adaydır.

Japonya, Almanya ve son olarak Çin ekonomileri ihracata bağımlı hale gelmiştir. ABD ve Euro Bölgesi'nde İspanya gibi ülkelerin harcamalarını azaltmaları üretim-talep sarmalına negatif etkide bulunmaktadır. Öte yandan, istihdam yaratmayan ekonomik toparlanmalar sıkıntılara yol açmakta ve üretim daralmasıyla dünya ekonomisi için deflasyonist baskı ve orta vadede mali duruşta gerekli değişimin yapılamamasına neden olmaktadır.³⁹⁷ Bundan dolayı, Bayrampaşa triko kümelenmesindeki KOBİ'ler için; ihracat ve kotalar, vergi politikaları, dış ve iç iktisat politikaları ile üretim olanaklarının genişletilmesi sürdürülebilir üretimin sağlanması önemlidir. Mali piyasalardaki istikrarsızlık(Döviz dahil), triko ihracatı açısından fiyat oluşturma politikalarını engellemektedir.

Bayrampaşa triko kümelenmesiyle ilgili öneriler şu şekilde sıralanabilir;

- Firmaların vizyon ve misyon tanımlamalarını yapmalarına yardımcı olunarak, ileriye dönük hedef belirlemeleri sağlanmalıdır.

³⁹⁷ Raughurum Rajan, Fault Lines: **How Hidden Fractures Still Threaten The WorldEconomy**, London: Princeton University Press, 2010, ss. 1-272'den aktaran Melis Şenerdem, "Global Piyasalar", **Milliyet Gazetesi**, 18 Temmuz 2010, s.9.

- Şirketlere kurumsal kimlik kazandırılmalı, profesyonel yöneticiler ile çalışma alışkanlığı kazandırılmalı ve mesleki eğitime önem verilmelidir.
- Triko sektöründe 5 yıllık makro planlarda yeni yatırımlara yönelme yok dereceye düşmüştür. İlgili kurum ve kuruluşlarca ileriye yönelik stratejik planlar yapılarak, gelecekte sektörün kapasite, istihdam ve makine parkuru açısından zor duruma düşmesi engellenmelidir.
- Triko alanında yani teknolojiler ile üretim yapılması, eğitilmiş işgücünün hazırlanması ve doğru yerlerde kullanılması amacıyla sektör ve eğitim kurumlarının işbirliği içinde kalifiye ve güncel teknolojik bilgiye sahip ara kademe elemanlarının yetiştirilmesi sağlanmalıdır.
- Triko firmaları markalaşma konusunda aydınlatılmalı ve pazarlama teşvik edilmelidir. İhracata yönelik koleksiyonlar hazırlanması, seminerler ve uygulamalarla sektör ilgili kurumlarca daha fazla desteklenmelidir
- Triko sektörü yöneticilerine, sektörde çalışan işçilerin günlük çalışma süreleri–verim ilişkileri, seminerlerle anlatılmalı ve makul çalışma süreleri planlanmalıdır.
- Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak; triko firmalarının ev tekstili üretimi gibi alternatif alanlara da eğilmelerini sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır. İlgili kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte ortak çalışma yaparak lobiler oluşturulup, gümrük ve vergi konularında bürokrasiyi azaltacak öneriler hükümete sunulmalıdır.
 - Bayrampaşa triko kümelenmesi içinde yerel düzeyde iş kaynakları oluşturulması çalışmayan işgücünü istihdama dahil edecektir.
 - İşgüvenliği ile esneklik teşvik edilmeli ve işgücü piyasasındaki bölünmeler azaltılmalıdır.
 - İşçilerin hareketliliğinin önündeki engeller kaldırılmalıdır. İstihdam yasalarının çalışma yaşamıyla uyumu sağlanmalıdır.
 - Düşük ücretlilerin üzerinde vergi yükü azaltılmalıdır.
 - Beşeri sermaye yatırımları genişletilmeli ve iyileştirilmelidir.

- Düşük vasıflı ve yaşlı işçiler için hayat boyu sürekli eğitim ve işyerinde eğitime katılım artırılmalı ve bilgiye erişim kolaylaştırılarak çeşitlendirilmelidir.
- Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinde, ürettiğini satan bir sektör olarak işletmelerin kendi bünyelerinde araştırma ve geliştirme gibi faaliyetlere ilgi duymaları sektörün katma değer üretmesi, rekabetçi kalite ve fiyatlara ulaşılması ve dünya pazarlarında daha fazla söz sahibi olabilmek emeğin vasfı açısından da önem taşımaktadır.
- Bayrampaşa triko kümesinin geliştirilmesi için imalat ve üretim işleri ile uğraşan elemanları dışında, daha çok pazarlama ve ihracat birimlerine ve Ar-Ge faaliyetlerine ihtiyaç vardır. Bu yönde atılacak adımlar orta ve uzun vadede bu piyasadaki girişimcilerin çoğalmasına etki edecek ve girişimcileri iç ve dış pazarda güçlendirecektir. Bu yüzden daha çok üretim amaçlı mesleki eğitim gören işgücü yetiştirilmelidir. Herbir alanda yetişmiş işgücünün sektörde yer alması işletmelere sadece sermaye ve teknolojik olarak değil, aynı zamanda istihdam yapısıyla da rekabet gücü kazandırmaktadır.

Bayrampaşa triko sektöründe özellikle üretim safhalarındaki geniş istihdam olanakları diğer ünitelere de yansıtılırsa pazar payının artmasıyla üretim ve satışın artışına neden olacağı için istihdam pozitif yönde etkilenecektir. Çünkü bu piyasa kendi dinamik yapısıyla, değişken piyasa şartlarına uyum sağlayabilmekte oldukça başarılıdır. Sosyal üretim temelli zamanla oluşan bu kümelenme Bayrampaşa ve çevresini önemli bir istihdam üretim merkezli coğrafi kümelenme haline getirmiştir. Bu özellik, gerek girişimciler gerekse işgücü açısından katma değeri yüksek ürünler üretilmesini sağlayarak kalkınmaya katkı yapmaktadır. Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki; Bayrampaşa triko kümelenmesi, örnek olarak ele alınabilecek son derece başarılı bir piyasadır.

Kümelenmenin kendi karakterinden kaynaklanan KOBİ'leri çoğaltması daha çok işgücünü istihdama dahil ettiği için -Bayrampaşa triko kümelenmesine- bölgesel pazar stratejilerinde yer verilmelidir.³⁹⁸ Bu pazar stratejileri, Bayrampaşa triko

³⁹⁸Nadine Pantazis, **Unternehmen Gründungen in Regionalen Clustern**, Hannover, 2006, s. 54.

kümelenmesinde sektörel yoğunlaşmayı içermeli ve sektörün girişim/girişimcileri bu yönde desteklenmelidir.³⁹⁹ Bayrampaşa triko kümelenmesindeki KOBİ'ler geri teknolojiden bilgisayarlı ileri teknoloji ürünü makinelere geçmeyi ve bu yolla varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Bu kapsamda özel sektör, kamu sektörü, üniversiteler, araştırma kurumları, STK'lar, odalar, ve diğer ilgili birimler arasında küme bilinciyle kurulacak işbirliği triko kümelenmesine uluslararası rekabet gücü kazandırarak, bu alanda girişimciliğin ve istihdamın artmasını sağlayacaktır.⁴⁰⁰

Yurtiçi ve yurtdışı talebe üretim ve satış potansiyeli bakımından cevap verebilme kabiliyetine sahip Bayrampaşa triko sektörü kümelenmesinin dinamik yapısı geliştirilirse, katma değeri az olmayan triko ürününün ihracatında ve döviz girdisinde artış sağlanacaktır. Döviz girdisi artışının milli geliri artıracığı bir gerçektir. Aynı zamanda, üretime dayalı bir gelir artışı sağlanacağı için istihdam artışının da olacağı göz ardı edilmemelidir. Uluslararası ticaretteki avantajların günümüzdeki karşılığı kümelenmedir. Nüfus artışı, teknolojik gelişmeler, bilgi erişimi, iletişim hızı temel teorilerle bağlantısını “Kümelenme” ile kurmaktadır. Çünkü, küme piyasası belirtilen unsurları kullanarak maliyetleri düşürüp girişim /girişimcileri kendine çekerek istihdama katkıda bulunmaktadır. Bundan dolayı, Kümelenme Etkisi(Cluster Effect), ulusal iktisadi politikalarda dikkate alınmalıdır.⁴⁰¹

Sonuç olarak; üretimi teşvik eden, yeni girişimcilerle istihdama katkıda bulunan kümelenmeler, bulundukları coğrafi alanlarda reel ekonomileri güçlendirmektedir. Ayrıca, kümelenmeler, gelirin tabana yayılmasına ve üretime dayanan sağlam ve istikralı bir sosyo ekonomik yapının oluşmasına aracı olmaktadır.

³⁹⁹David Ketchen, “Research on Competitive Dynamics”, **In Journal of Management**, Amsterdam: Elsevier Publisher vol. 30 (6) 2004, s. 29.

⁴⁰⁰Michael Porter, **Clusters and Competition: New Agends for Companies, Governments and Institutions**, Boston: Mc Graw-Hill Professional, 1999, ss. 190-200.

⁴⁰¹ Bayram İrhan, “Kümelenmenin Teorik Temelleri ve İktisadi Etkileri,” **İ.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi** Sayı.2, 2010, ss.83-88.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Alpkokin, Pelin; Charles Cheung, John Black, Y. Hayashi: “Dynamics of Clustered Employment Growth and Its Impacts on Commuting Patterns in Rapidly Developing Cities” **Transportation Research Part A 42**, El Sevier Publ. , 2008.
- Altwater , Elmar ve K. Hübner: “The End of The U.S. American Empire? Monetary and Real Aspects of The United States Hegemonial Crisis.” **In Political Regulation in The “Great Crisis”**, Ed. Werner Vath. Berlin: Sigma Verlag, 1989
- Asheim, Bjorn, P.Cooke ve R. Martin: **The Rise of The Cluster Concept in Regional Analysis and Policy Development**, Routledge & Francis Group, USA, 2006.
- Bagella, Leonardo Becchetti: **The Competitive Advantage of Italian Districts: Theoretical and Empirical Analysis**, Heidelberg: Physica Verlag, 2000.
- Belussi, Fiorenza: "in Search Of A Useful Theory Of Spatial Clustering: Agglomeration Versus Active Clustering" içinde **Clusters and Regional Development**, (Editörler: Bjorn Asheim vd.), Routledge Taylor&Francis Group, USA, 2006.
- Benner, Chirs: **Work in The New Economy**, Blackwell Publ. Oxford UK, 2002.
- Bergman, Edward ve Pim Den Hertog: **OECD Proceedings Enterprise Industry and Services**, Paris, OECD, 2004.
- Bıçerli, Mustafa Kemal: **İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları**, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1563, Eskişehir, 2004.
- Blaug, Mark: **Economic Theory in Retrospect**, Cambridge University Press, 2003.
- Bocutoğlu, Ersan: **Karşılaştırmalı Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar**, Trabzon, Derya Kitabevi, 2005.
- Boone, Louis ve David Kurtz: **Contemporary Business**, Harcourt Inc., USA, 2000.
- Brasili, Cristina ve Roberto Fonfani: **A Mosaic Type of Development The Agri-Food Districts Experience in Italy**, University of Bologna, 2006.
- Bulu, Melih ve İsmail Hakkı Eraslan: **Elmas Modeli ile Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi**, İstanbul: URAK, 2006.
- Bulu, Melih ve İ.Hakkı Eraslan: **“Kümelenme Yaklaşımı”, Çağdaş Yönetim Yaklaşımları**, İsmail Bakan(Ed.), Beta Basım Yayım A.Ş., İstanbul , 2004.

- Bulutay, Tuncer: **Employment, Unemployment and Wages in Turkey**, International Labour Organisation, Ankara, 1995.
- Cansız, Mehmet: **Türkiye’de Kümelenme Politikaları ve Uygulamaları**, Ümit Ofset-Matbaacılık, Ankara, 2011.
- Castells, Manuell: **Ağ Toplumunun Yükselişi**, Bilgi Ü. Yay.-İstanbul, 2005.
- Cheng, Willie:”Transitions within The Ecosystem of Change”,(Willie Cheng ve M.Sharifah eds.),içinde **The World That Changes The World:How Philanthropy, İnnovation and Entrepreneurship are Transforming The Social Ecosystem** ,City of Singapore: John Wiley&Sons-Inc., 2012.
- Cooke, Philip vd.: "The Rise of The Cluster Concept in Regional Analysis and Policy: A Critical Assessment', **Clusters and Regional Development**, Edited by Bjorn Asheim, Philip Cooke ve Ron Martin, Routledge Taylor&Francis Group, USA, 2006.
- Costa, Carla ve Rui Baptista, (eds) **Entrepreneurship, Human Capital and Regional Development, International Studies in Entrepreneurship**, Switzerland: Springer International Publishing, 2015.
- Cotis, Jean Phillippe: **Ekonomik Büyümeyi Anlamak**, OECD, Lebib Yalkım Yayınları, Çeviri, TÜSİAD, İstanbul 2005.
- Crescenzi, Ricardo vd. : **İnnovation and Regional Growth in The Europa Union**, Berlin, Springer, 2011.
- Çakmak, Ahmet: **Ortodoks Makro İktisada Giriş**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1997.
- Çavuşgil, Tamer : **Türkiye’de Küresel Doğan İşletmeler**, Detay Yayın, Ankara, 2011.
- Çetindamar, Dilek: **Türkiye’de Girişimcilik**, İstanbul: Tüsiad Yay., No: 12/340, 2002.
- Demirel, Erkan: ve Nihat Akbıyık, “Girişimcilik Kavramı ve Ortaya Çıkışı”, **Girişimcilik ve Küçük İşletmeler**, 1. Basım, Ed. Mehmet Tikici- Aksoy, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara. 2009.
- Denizalp, Hülya: Toplumsal Dönüşüm için Sosyal Girişimcilik”, **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi**, Ankara, 2009.
- Dregner, Jan: **İmagewirkungen von Eventmarketing**, 2.Auflage, Weisbaden: Deutscher Universitäts Verlag, 2006.

- Dornbusch, Rudrigger ve Stanley Fischer: **Macro Economics**, Sixth Edition, McGraw-Hill Inc. , New York,1994.
- Dulupçu, Murat Ali vd.: **Yeni İşbirliği ve Girişimcilik: Batı Akdeniz Bölgesi KOBİ'lerinin Tutumlarının Değerlendirilmesi**, Ankara, 2007.
- Ehrenberg, Ronald: **Labour Markets and Integrating National Economies**, The Brooking Instution, Washington DC,1994.
- Ernst, Daniel: **Global Production Networks in East Asia's Electronics Industry and Upgrading Perspectives in Malaysia**, Honolulu, 2002.
- Etzkowitz, Henry: **Raisin Our Game: Technology Transfer and Academic Entrepreneurship at Stanford University**, Stanford University Press, 2010.
- Fabiani, Silvia v.d. : **Efficiency and Localisation: The Case of Italian Districts**, Verlag Heidelberg, Roma, 2001.
- Felderer, Bernhard: **Makro Ökonomik und Neue Makroökonomik**, Springer-Lehrbuch German Edition, Hedileberger Faschenbücher, 9. Auflage, 2005.
- Feldman, Maryann: "Entrepreneurship and Americen Research Universities: Evolution in Technology Transfer".In David Hart(ed.) **The Emergence of Entrepreneurship Policy: Governance, Start-Ups, and Growth in The U.S. Knowledge Economy**. Cambridge University Press: Cambridge, UK, 2003.
- Feldman, Maryann: "The Impact of Institution Quality, Cluster Strenght and TLO Licensing Capacity on the Rate of Academic Staff Spin-offs"İçinde, **Innovation Strategy and Structure-Paper to be presented at The DRUID 2011**, Copenhagen Business School-Denmark, 2011.
- Fingleton, Bernard: **New Direction in Economic Geography**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 2007.
- Fowcs, William: **in Networks of Enterprises and Local Development**, Paris: Organization for Economic Cooperation and Development, 1996.
- Fraser, Malcolm ve Stephen Kelly: **Learning in Local Systems**. Padmashree, New Zeland, 2007.
- Fujita, Kuniko ve R. Child Hill: **Japanese Cities in The World Economy**, Michigan State University Press, 2005.
- Fujita, Masahira vd. : **The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trades**, Cambridge, MIT Press, 1999.

- Glancey, Keith S ve Ronald W. McQuaid: **Entrepreneurial Economics**, St.Martin's Press-Inc. : NewYork, 2000.
- Gürdoğan, Nazif: **Girişimcilik ve Girişimcilik Kültürü**, İGİAD Yay., İstanbul, 2008.
- Hebert, Robert ve Albert Link, **A History of Entrepreneurship**, Routledge Publ. , New York, 2009.
- Heblich, Stephan ve V. Slavtchev: **The Location of University Spin-Offs**. Max Plance Institute of Economics, Jena, Germany, 2009.
- ILO: **Trends Econometric Models**, October, Geneva, Switzerland,2014.
- ILO: **İşgücü Temel Göstergeleri**, Cenevre, İsviçre, 2012.
- ILO: **Küresel İstihdam Trendleri: İş Olanakları Oluşturma Mücadelesi**, Cenevre, İsviçre, 2013.
- ILO: **Küresel İstihdam Trendleri: Derin Bir İş Krizini Önleme**, Cenevre, 2013.
- İKV: **Rekabet Edebilirlik ve Yenilikçilik Çerçeve Programı**, No:220, İstanbul, 2011.
- Bhagwati, N.Jagdish : “The World Trading System: The New Challanges” in Arvind Panagariya vd. (eds), **The Global Trading System and Developing Asia: Challanges and Opportunities**, Hong Kong: Oxford UniversityPress, 1997.
- Jarchow, Hans-Joachim: **Theorie und Politik des Geldes I**, 10. Aufl., Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht, 1998.
- Johanson, Jan ve L.G.Mattsson: International in Industrial Systems—a Network Approach.In N.Hood & J.E.Vahlne(eds.) **Strategies in Global Competition**, New York: Crom Helm,1988.
- Kakızakı, Fumihiko: **Knowledge Transfer in Agglomerations: A Regional Approach To Japanese Manufacturing Clusters**, Waseda University, 2008.
- Kaplinsky, Raphael ve Jeff Readman: **Integration SMEs in Global Value Chains: Toward Partnership for Development**, Vienna: UNIDO, 2001.
- Kazgan, Gülten: **İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi**, 12. bs. Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Keynes, John Maynard: **İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi**, Çev.: Asım Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1980.

- Kinloy, David: **Entrepreneurship**, 8.Ed., Berkshire, NY, USA: Mc Graw– Hill Publication, 2003.
- Kloosterman, Robert ve Ron Boschma: “Further Learning From Clusters”, R.A. Boschma and R.C. Kloosterman (eds.), **Learning from Clusters: A Critical Assesment from An Economic-Geographical Perspective**, Springer, Printed in Netherlands, 2005.
- Knight, Frank : **Risk, Uncertanity and Profit**, Dover Publ., New York, 2006.
- Kotler, Philip ve Nancy Lee: **Yoksullara Karşı Sosyal Pazarlama**, MediCat: İstanbul, 2009.
- Kök, Recep: **İktisadi Düşünce Kavramlarının Analitik Evrimi**, 2. Bs.İzmir: Dokuz Eylül Üniv.İ.İ.B.F. Yay., 2000.
- Kuratko, Donald ve Michael Hodgetts: **Entrepreneurship, Theory, Process**, NY, USA: Irwi Mc Graw-Hill Publication, 1999.
- Langille, B.A.: “General Reflections on Relationship of Trade and Labour, J.Bhangwati (der.)**Free Trade and Harmonisation. Prerequisite for Free Trade**, MIT Press: Masssachusetts,1996.
- Lawler, Kevin ve Hamid Seddighi: **International Economics: Theories, Themes and Debates**, New York: Prentice – Hall, 2001.
- Lorenz, Edward: **The Search for Flexibility: Subcontracting Network in French and British Engineering**, London: Macmillan, 1989.
- Lorenz, Edward: **Making and Breaking Cooperative Relations**, Oxford: Basil Blackwell, 1988.
- Lösch, August: **The Economices of Location**, Yale Uni. Press, New Haven, 1954.
- MacGregor, Rob ve Ann Hodgkinson: **Small Business Clustering Across Disciplines**, University of Wollongong, Australia, 2007.
- Malecki, Edward: **Tecnology and Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Competitiveness**, 2.Ed., London: Longman Publ., 1997.
- Markusen, Ann: **Project on Regional and Industrial Economics**, Minneapolis: University of Minnesota, 2007.
- Marx, Karl: **Capital–A Critique of Political Economy**, Volume: III, Sixth Priating, Progress Publishers, Moscow, 1977.

- Maskell, Peter, vd. : 'What Ojialifies As A Cluster Theory?', **Clusters and Regional Development**, Edit. by Bjorn Ashem vd. , Routledge&Francis Group, USA, 2006.
- Mowery, David vd. : **Ivory Tower and Industrial Innovation: University-Industry Technology Transfer Before and After The Bayh-Dole Act**. Stanford University Press, 2004.
- Murphy, Antoin: **Richard Cantillon: Entrepreneur and Economist**, Dublin: Print Publication, 1989.
- Naktyok, Atılhan: **Girişimcilik**, 1.Baskı, Beta, İstanbul, 2004.
- Napier, Glenda: **Strengthening Innovation and Technology Policies for SME Development in Turkey: Opportunities for Private Sector Involvement**, Malmö: IKED Publ. , 2004.
- Nicholls, Alex: **Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change**, Oxford University Press: UK, 2006.
- Noe, A.Raymond: **İnsan Kaynaklarının Eğitimi ve Geliştirilmesi**, 4.Baskı, Çeviri: Canan Çetin, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Oman, C. : **Impact of Globalization on Labour Standards in The Global Trade and Investment**, ILO, Geneva, 1996.
- Papadimos, Andrew, Jennifer Grant ve Prasada Vajjhala: "Common Pitfalls in Social Enterprise" **Accountability, Performance and Performance Measurement in Social Entrepreneurship**, Editör: Thomas S.Lyons, PRAEGER An Imprint of ABC-CLIO, LLC-Santa Barbara-California, USA.
- Paya, Merih: **Makro İktisat**, Türkmen K.evi, 4. Basım, İstanbul, 2013.
- Piore, Michael ve Charles Sabel: **İtalian Small Business Development**, New York, Cornell UniversityPress, 1983.
- Porter, Michael: **Clusters and Competition: New Agends for Companies, Governments and Institutions**, Boston: Mc Graw-Hill Professional, 1999.
- Rabelotti, Roberto ve Carlo Pietrobelli: **Upgrading in Clusters and Value Chains in Latin America: The Role of Policies**, Washington; Inter American Development Bank, 2004.
- Rauch, A ve M. Frese, "Psychological Approaches to Entrepreneurial Success: A General Model and An Overview of Findings" (Eds.)C.L.Cooper ve I.T.Robertson, **İnternational Review of Industrial and Organizational Psychology**, Chichester: Wiley, 2000.

- Ricardo, David: **On The Principles of Political Economy and Taxation**, First Edition, London: John Murray Publ. 1817.
- Robinson, Jeffrey: "Navigating Social and Institutional Barriers to Markets: How Social Entrepreneurs Identify and Evaluate Opportunities". İçinde Johanna Mair vd.(der.), **Social Entrepreneurship**, Palgrave MacMillan, New York, 2006.
- Rocha, Hector Osvaldo: **Entrepreneurship and Development: The Role Clusters**, Netherland: Kluwer Academic Publishers, 2004.
- Roelandt Theo ve Pim Den Hertog: **Cluster Analysis and Cluster Based Policy Making in OECD Countries: An Introduction to the Theme**, Boosting Innovation. The Cluster Approach, Paris OECD, 1999.
- Ruigrok, W. ve R.Tulder: **The Logic of International Restructuring**, Routledge, London, 1995.
- Sabel, Charles: **The Division of Labour in Industry**, Cambridge Univ. Press, 1998.
- Sabel, Charles: "Flexible Specialization and The Re-emergence of Regional Economics" **In Reversing Industrial Decline**, Oxford: Berg Publishers, 1989.
- Salaís, Robert: **In Interwar Unemployment in International Perspective** Paris: OECD, 1990.
- Salvatore, Dominick: **International Economics**, 9 th. Ed. John Wiley, N.York: Routledge Publisher, 2007.
- Schumpeter, Joseph: **Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung**, Nachdruck der 1. Auflage von 1912, Berlin: Duncker-Humblot, Verlagbuchhandlung, 2006.
- Shane, Scott: **Technology and Innovation Management**, John Wiley Publisher, Chichester, 2008.
- Storper, Michael ve Allen J. Scott: "The Geographical Foundations and Social Regulation of Flexible Production Complexes" **In The Power of Geography** Ed. John Wolch ve Michael Dear, London: Allen ve Unwin Publish. , 1988.
- Storper, Michael ve Richard Walker: **The Capitalist Imperative, Territory Technology**, New York: Basil Blackwell, 1989.
- Szymoniuk, Barbara: **Rural Clusters in The Lublin Region (Eastern Poland)-Good Solutions for a Young Democracy**, Technical University of Lublin, Poland, 2002.

Trigilia, Carlo: **Sociology of Local and Changing Forms of Local Govarnance The Neo-Marshallian Industrial District A Study on Italia**, Bologna, 2012.

Wixted, Brian : **Cluster Networks and Global Value**, Berlin: Springer-Verlag, 2009.

Wohltmann, Hans-Werner : **Grundzüge der Makro Ökonomischen Theorie**, München, Oldenborg Verlag, 1994.

MAKALELER

Akdemir, Ali: “Girişimcilik Gündemi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Çanakkale: Çanakkale Ondokuz Mart Üniversitesi, Cilt 1, Sayı: 1, Vol:1, 2006.

Anderson, Gary: "Industry Clustering For Economic Development", **Economic Development Review**, 07423713, Vol. 12, Issue 2, Spring 1994

Ataman, Berrin Ceylan :“İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, No: 1-4, Ocak-Aralık, Ankara, 1998.

Atherton, Andrew : “A Future for Small Business? Prospective Scanarios for the Development of the Economy, Based on Current Policy Thinking and Counterfactual Reasoning”, **Journal of Small Business and Enterprise Development**, California, USA, 2005.

Atik, Selehattin: “Kültürün Girişimciliğe Etkileri”, **KHO Dergisi**, Ankara, S. : 3, 2002.

Audretsch, David: “Entrepreneurship Capital and Economic Growth”, **Review of Economic Policy**, Oxford: University of Oxford Press, Vol: 23, 2007.

Aziz, Kamarulzaman Ab. ve Mariati Norhashım: "Cluster-Based Policy Making: Assessing Performance and Sustaining Competitiveness", **Review of Policy Research**, Volume 25, Number 4, 2008.

Barbour, Elisa ve Ann Markusen: “Regional Occopational and Industrial Structure”, **International Regional Science Review**, Vol. 30, No: 1:1-19 Minneapolis: University of Minnesota Press, 2007, s.261.

Basım, Nejat vd. : ”Çalışanların Öz Yeterlilik Algılamasının Yenilikçilik ve Risk Alma Eğilimi Üzerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma”, **Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:19, Konya, 2012.

Başar, Mehmet ve Tuğberk Tosunoğlu : “Değer Yaratımında İç Girişimciliğin Değişen Boyutu: Bilgi Girişimcilerinin Rolü”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Çanakkale: ÇOMÜ, C.1, S.1, 2006.

- Benmarker, Helge v.d. : “Effects of Contracting Out Employment Services” **Journal of Public Economics**, Institute for Evolation of Labour Market, Vipsocla, Sweden, Vol.98., 2013.
- Bırkınshaw, Julian: “Entrepreneurship in Multinational Corporations: The Characteristics of Subsidiary Initiatives”, **Strategic Management Journal**, 18 John Wiley Publ.-San Francisco, USA,1997.
- Boschma, Ron ve A. J. Ter Wal: "Knowledge Networks and Innovative Performance in an Industrial District: The Case of a Footwear District in The South of Italy", **Industry and Innovation**, Vol. 14, No, 2, May 2007.
- Bozkurt, Rüştü:“Kümelenmenin Sırrı”, **Ekonomik Forum**, İstanbul, Nisan 2007.
- Brazeal, Deborah: “The Genesis of Entrepreneurship”, **Entrepreneurship: Theory and Practice**, Oxford, UK: Blackwell Publishing, Vol.23, 1999.
- Brenner, Thomas: "Identification of Local Industrial Cluster in Germany", **Regional Studies**, Vol. 40, 9, December 2006.
- Brouwer, Maria: “Weber, Schumpeter and Knight on Entrepreneurship Development”, **Journal of Evolutionary Economics**, Vol. 12, 2002.
- Ceccato, Vania ve Lars Olof Persson, “Dynamics of Rural Areas: An Assessment of Clusters of Employment in Sweden”, **Journal of Rural Studies** Vol.18, Nordic Centre for Spatial Development-Box 1658, S-111 86, Stockholm, Sweden, 2002.
- Cooke, Philip: "Regional Innovation Systems: General Findings and Some New Evidence from Biotechnology Clusters", **Journal of Technology Transfer**, Vol. 27, 2002.
- Coulson, Thomas Colin :“The Knowledge Entrepreneurship Challange: Moving on From Knowledge Sharing to Knowledge Creation and Exploration”, **The Learning Organization**, New York: Mc Graw Hill Publ. , Vol: 11, No: 11, 2004.
- Crescenzi, Ricardo v.d. :“An Integrated Framework for The Comparative Analysis of The Territorial Innovation Dynamics of Developed and Emerging Countries”, **Journal of Economic Surveys**, 2012.
- Devine, Pat:“ A Reconsideration of The Theory Entrepreneurship: A Participatory Approach”, **Review of Political Economy**, Vol.14, No:3, 2002.
- Dönmez, Dilek ve Gültekin Altuntaş: ”Girişimcilik Yönelimi ve Örgütsel Performans İlişkisi: Çanakkale Bölgesinde Faaliyet Gösteren Otel İşletmelerinde Bir Araştırma”, **İstanbul Ü. İşletme Fakültesi Dergisi**, Vol.39, No.1, İstanbul, 2010

- Ekpiken, William ve Godfrey Ukpabio: "Entpreneurship Education, Job Creation for Graduate Employment in South-South Geopolitical Zone of Nigeria", **British Journal of Education**, Vol.3, No.1, January 2015.
- FESER, Edward ve Edward Bergman: "National Industry Cluster Templates: A Framework for Applied Regional Cluster Analysis", **Regional Studies**, Vol.34; 2000.
- GARAVAGLIA, Christian ve Stefano Breschi : 'The Co-Evolution of Entrepreneurship and Clusters' (içinde), **Growth and Innovation of Competitive Regions : The Role of Internal and External Connections**, (der.Ugo Fratesi ve Lanfranco Senn), Springer Verlag- Heidelberg Berlin, 2009.
- Güler, Burcu K.: Yoksullukla Mücadelede Sosyal Girişimcilik: Ashoka Üyelerinden Sosyal Yenilikçi Uygulamalar", **D.E.Ü-SBE Dergisi**-13(3), İzmir, 2011.
- Gundry, Lisa vd.: "Flights of Imagination: Fostering Creativity Through Experimental Learning", **Journal Simulation and Gaming**, USA, Sage Pub.,V.27, No:3,1996.
- He, Canfei, Yehua Dennis Wei ve Xiuzen Xie: "Globalization, Institutional Change and Industrial Location: Economic Transition and Industrial Concentration in China", **Regional Studies**, Vol.42, Issue 7, August 2008.
- Heblich, Stephan:"Parent Universities and The Location of Academic Start-Ups", **Small Business Economics**, Vol.42, 2014.
- Huang, Zuhui, Xiaobo Zhang ve Yunwei Zhu : "The Role of Clustering in Rural Industrialization: A Case Study of The Footwear Industry in Wenzhou", **China Economic Review**, Volume 19, Issue 3, September 2008.
- Huffman, David ve John M.Quigley: "The Role of The University in Attracting High Tech Entrepreneurship: Silicon Valley" **The Annals of Regional Science**, Springer-Vol.36(3), 2002.
- Hughes, Mark A. : "Employment Decentralization and Accessibility", **Journal of American Planning Association** 57(3), 1991.
- İrhan, Bayram: 'Kümelenmenin Teorik Temelleri ve İktisadi Etkileri', İ.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı.2, 2010.
- Jessop, Bob : "Regulation Theories in Retrospect.", **Economy and Society**, London: Routledge Publisher, Vol. 19, 2000.
- Kardokarte, Vitalija: "Tendencies of Business Cluster Development", **Economics& Management**, 2008.

- Kauffman, Robert J. ve Ajay Kumar: "Mapping The Multi-Tiered Impacts On The Growth of IT Industries in India: A Combined Scale-and-Scope Externalities Perspective", **Information Technology for Development**, Vol. 14, issue 3, 2008.
- Kleinhenz, Jack: "An Introduction to The Northeast Ohio Clusters Project", **Economic Development Quarterly**, Vol. 14, No.1, February 2000.
- Kök, Recep ve Orhan Çoban: "Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989-2001", **İktisat, İşletme ve Finans**, 2005-03-01, Cilt: 20, Sayı: 228, İstanbul, 2005.
- Kuah, Adrean T.H. : "Cluster Theory and Practice: Advantages for The Small Business Locating in Vibrant Cluster", **Jurnal of Research in Marketing and Entrepreneurship**, Vol.4, 2010.
- Larson, Andrea: "Network Dyads in Entrepreneurial Settings: A Study of The Governance of Exchange Relationships", **Administrative Science Quarterly**, 37, 1992.
- Lee, Eddy : "Globalization and Labor Standarts A Review of Issues", **International Labour Review**, Volume 136, ILO, 1997.
- Lee, Mitchell : "Further Clarifying Proximal Withdrawal States and The Turnover Criterion Space", **USA Association, Journals Department**, Vol.138, Washington DC. 2012.
- Lee, Sang M. ve Suzanne J. Peterson : "Culture, Entrepreneurial Orientation, and Global Competitiveness", **Journal of World Business**, V.35, I.9.Columbia U.-NY, 2013.
- Ling Lin, Chyong vd: "The Effects of Online Reviews on Purchasing Intention: The Moderating Role of Need For Cognition ", **Social Behavior and Personality**(39-1), Palmerston North –New Zealand, 2012.
- March, James G.: 'Exploration and Exploitation in Organization Learning', **Organization Science**, California: Stanford University Press, 2(1), 1991.
- Marglin, Stephen: "What do bosses do? The Origins and Functions of Hierarchy in Capitalist Production." **The Review of Radical Political Economy**. Part I, Vol: 6, No:2, New York: Routledge Publ. 1974.
- Markusen, Ann: 'Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts', **Economic Geography**, University of Minnesota Press, Vol.72- No:3, 1996.
- Matuschewski, Anke: "Policy Debates Regional Cluster of The Information Economy in Germany", **Regional Studies**, Vol. 40, 2006.

- Mc Millen D.P. ve S. Stefani: The Number of Sub Centers in Large Urban Areas, **Journal of Urban Economics** Vol.53, 2003.
- Minguzzi, Antonio ve Renato Passaro : "The Network of Relationships Between The Economic Environment and The Entrepreneurial Culture in Small Firms", **Journal of Business Venturing**, Vol. 16, 2000.
- Morris, Michael H.: "Entrepreneurial Intensity: Sustainable Advantages for Individuals", **Organization and Societies** , Westport CT: Quorum Books, USA, 1998.
- Nadvi, Khalid ve Gerhard. Halder: "Local Clusters in Global Value Chains: Exploring Dynamic Linkages Between Germany and Pakistan", **Entrepreneurship & Regional Development**, 17, September-2005.
- Nickell, Stephen : "Competition and Corporate Performance", *Journal of Political Economy*, 104 (4) 1996.
- Norton R.D. ve J. Rees: "The Product Cycle and The Spatial Decentralization of American Manufacturing", **Regional Studies** **141**, 1979.
- Öcal, Tolga Aslan ve Hicran Uçar : 'Kümelenmelerde Yapısal Değişim ve Rekabet Gücü' **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı:60, 2011.
- Parlak, Zeki : "Yeniden Yapılanma ve Post-Fordist Paradigmalar", **Bilgi Dergisi**, M.Ü.-İ.İ.B.F. Yayını, İstanbul, 1999.
- Porter, M. : "The Economic Performance of Regions", **Regional Studies**, V.37, 2003.
- Porter, M. : "Cluster and The New Economics of Competition" **Harvard Business Review**, November-December, USA, 1998.
- Porter, Michael : "The Competitive Advantage of Nations", **Harvard Business Reviews**, March-April 1990.
- Powell, Walter: "Neither Market Nor Hierarchy: Network Forms of Organizations", **Research in Organizational Behavior**, Vol.12, 1990.
- Rae, David ve Mary Carswell: "Towards a Conceptual Understanding of Entrepreneurial Learning", **Journal of Small Business and Enterprise Development**, Birmingham University Press, Vol:8, No: 2, 2003.
- Richardson, David: "Income Inequality and Trade: How to Think, What to Conclude", **Journal of Economic Perspectives**, Volume: 9, 1995.

- Rodriguez-Clare, Andrese: "Clusters and Comparative Advantage: Implications for Industrial Policy", **Journal of Development Economics**, Vol.82, 2007
- Sabel, Charles : "Flexible Specialisation and Regional Economies", **Post – Fordism, Edited By Ash Amin, Studies in Urban and Social Change, Published by Blackwell with The International Journal of Urban and Regional Research**, Oxford UK, 1994.
- Sarıkaya, Muammer: "Üçüncü Sektörde Yönetişel ve Kavramsal Dönüşüm: Sosyal Kâr Amaçlı Örgütler" **C.B.Ü. , İ.İ.B.F. Dergisi**, 11(1)Manisa, 2010.
- Saxenian, Anna Lee: "Regional Networks and The Resurgence of Silicon Valley", **California Management Review**, California, USA: Vol: 33, 1990.
- Sohn, Dong-Wone ve Martin Kennedy: "Universities, Clusters and Innovation Systems: The Case of Seoul, Korea", **World Development**, Vol. 35, 2007.
- Soysal, Abdullah: "Türkiye’de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme", **SBF Dergisi: Ankara Üniversitesi**, Ankara, 2010.
- Srinivasan, Mukundan ve Y. B. Moon: "A Comprehensive Clustering Algorithm for Strategic Analysis of Supply Chain Networks", **Computers&Industrial Engineering**, Vol. 36, Issue 3, July 1999.
- Storper, Michael: "The Limits to Globalization: Technology Districts and International Trade" **Economic Geography**, Oxford University Press Vol. 68 No: 1, 2003.
- Thomas, Colin : "Individuals and Enterprise: Developing Entrepreneurs for The New Millenium", **Industrial and Commerical Training**, University of Bradford Press, Vol: 31, No: 37, 1999.
- Uhlener, Lorraine v.d. : " Entrepreneurship and its conditions: A Marco Perspective", **International Journal of Entrepreneurship Education** 1(1): Senate Hall Akademik Publishing, Birmingham, UK, 2002.
- Vasquez, Delia ve X. Xu: "Investigating Linkages Between Online Purchase Behaviour Variablesé" **International Journal of Retail&Distribution Management** 7(5), University of Manchester, UK, 2009.
- Wagner, Marcus : "Eco-Entrepreneurship: An Emprical Perspective Based On Survey Data", **Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth**, Vol.20, 2009.
- Wang, M.T. : " Shopping Online or Not? Cognition and Personality Matters ", **Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research**(3)(1), 2006.
- Yamamura, Eiji ve Inyong Shin: "Dynamics of Agglomeration Economies and Regional Industrial Structure: The Case of The Assembly Industry of The Greater

Tokyo Region, 1960-2000", **Structural Change and Economic Dynamics**, Vol. 18, 2007.

Halit Yıldırım , Mehmet H. vd., "İşletme Sahibi Yöneticilerin Girişimi Kişilik Özellikleri ile Girişimcilik Becerileri Arasındaki İlişkinin Tespiti:Aksaray Örneği", **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 3(2), 2011.

Zahra, Shaker vd. :“A Typology of Social Entrepreneurs: Motives, Search Processes and Ethical Challanges”, **Journal of Business Venturing**, 24(5), Chicago, 2009.

SEMİNER, KONFERANS, BİLDİRİ, RAPOR, PROJE VE DİĞER YAYINLAR

AB Yayını, **Development of Clustering Policy For Turkey**, Brussel, 2008, s.8

Andersen, Esben ve Morris Teubal: "High Tech Cluster Creation and Cluster Re-Configuration A System and A Policy Perspective", **Supplementary Paper Presented at The DRUID Conference**, June 1999.

Astebro, Thomas ve Navid Bazzazian : "Student Startups and Local Economic Development", **Paper Presendet at DRUID Conference**, June, London,2010.

Audretsch, David ve R. Thurik: "A Model of The Entrepreneurial Economy", **Discussion Papers on Entrepreneurship**, Cambridge Uni. Press, No: 17, 2004.

BDDK : **Finansal Piyasalar Raporu**, Sayı:14, Ankara, 2009.

Berger, Suzanne ve R. M. Locke : "IL Caso Italiano and Globalization", **IPC Globalization Working Paper**, MIT, Boston, 2000.

Bergman, Edward ve Pim Den Hertog: **OECD Proceedings Enterprise Industry and Services**, OECD, Paris, 2004.

Bulu, Melih ve İsmail Hakkı Eraslan, **Elmas Modeli ile Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi**, URAK, İstanbul, 2006.

ÇSGB : **Hazır Giyim Sektöründe Çalışan İşçilerin (Risk Grubu: Kadın İşçi) Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Teftiş Sonuç Raporu**, Ankara, 2011.

DTM: **Türkiye’de Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi**, Ankara, 2009.

Enright, Micheal : "The Globalization of Competition and The Localization of Competitive Advantage: Policies Toward Regional Clustering", **Paper Presented at The Workshop on The Globalization of Multinational Economic Development**, University of Strathclyde Glasgow, Scotland, May 15-16, 1998.

DG: “ Enterprise and Industry, Innovation Cluster in Europe: A Statistical Analysis and Overview of Current Policy Support.” **Europe Innova, Pro Inno Europe Paper**, No.5, Italy, 2007.

EUROPEINNOVA: “Cluster Policy in Europe A BriefSummary of Cluster Policies in 31 European Countries” **Europe Innova Cluster Mapping Project**, Oxford Research AS, 2008.

Europäische Kommission: **Das Begleitende Arbeitspapier der Kommission Dientsstellen**, Brüssel, 2008.

Gonda, Kinji : “Dynamics of Clustering and Emerging Knowledge in Terms of Regional Innovation,” **5. RESTPOR Conference, Proocedings** September, Waseda University, 2000.

Gonda, Kinji v.d.: “Cluster of SME in Japan”, **NISTEP Report**, Waseda Uni., 2003.

Gonda, Kinji vd.: “AnalyzingThe Spatial Avocation fo Industrial Resources”, **International Workshop on Cross Regional Science and Technology Colaboration in Asia**, NISTEP, Kobe, Japon, Mach 1998.

Gray, Rodney :“The International Trading System and Labour Standards”, Document UNCTAD /MTN/RAS/CB.11, Project RAS/92/034, Geneva, Switzerland,1994.

Hertog, Pim den ve Erik Brouwer : "Innovation in The Dutch Construction Cluster", **Innovative Clusters: National Innovation Systems**, OECD.2001.

Hobikoğlu , Elif ve Müjgan Hacıoğlu:”Kümelenme Modeli ve Politikaları Çerçevesinde Bilgi Yapılanması ve Rekabet ilişkisi”,**Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı**, 2011.

IDEA, **Cluster Based Economic Development: A Key to Regional Competitiveness Economic Development Administration**, Information Design Associates-IDEA, Dallas, USA, 2000.

ILO : **Genç İşgücünde Küresel İstihdam Trendleri**, 2013.

ILO : **İşgücü Piyasaları Temel Göstergeleri(KILM)**, Geneva, 2011.

ILO: **Report of Director-General: Reducing The Decent Work Deficit-A Global Challenge**, 89th Session, Geneva, 2001

ILO : **Trends Econometric Models**, Geneva, Switzerland, 2014.

İrhan, Bayram : ”Kümelenmenin Girişimcilik Üzerine Etkisi”, **Uluslararası Girişimcilik Kongresi Bildiriler Kitabı**, Manisa, 2013.

- Kyuuu, Masato : “Study on Spatial Mobility of Manufacturing Industries and Stuctural Change of Regional Industries in Japon”, **NISTEP Report** No:60, March 2008.
- Mercan, Birol v.d. : “Küresel ve Bölgesel Avantajı Sağlayıcısı Olarak Sanayi Odaklarının Oluşumu ve Gelişimi”, **3. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir, 25-26 Kasım, 2004.
- Meeusen, Wim ve Micheal Dumont, "The Network of Subsidized and Spontaneous Co-Operation Between Belgian and Foreign Firms, Research Institutes and Universities: A Graph-Theoretical Approach", **CESIT Discussion Paper**, No 97/08, November 1998.
- Mulgan, Geoff, Ali Rushanara ve Simon Tucker,”Social İnnovation: What it is, Why it matters and How it can be Accelerated?” **Oxford Business School. Skoll Center for Social Entrepreneurship Working Paper**, 2007.
- OSTİM : **Savunma Yan Sanayi Kümesi Rehberi**, OMEDYA A.Ş. , Ankara, 2009.
- Otobe, Naoko : Global Economic Crisis, Gender and Employment: The Impact of Policy Response. **ILO, Employment Sector Employment Working Paper No:74**, Geneva, 2012.
- Paksoy, Saadettin ve Cevat Söylemez : “Uluslararası Girişimcilik ve Türkiye”, **4. Uluslararası Girişimcilik Kongresi**, Manisa, 2-4 Mayıs 2012.
- Scheer, Günter ve L. Zallinger : **Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit**, Çeviri; KOSGEB ve GTZ işbirliği, “Anadolu’da Ekonominin Desteklenmesi Projesi” Kapsamında Yayımlanmıştır. Ankara, 2007.
- Sforzi, Fabio : “The Industrial District and The New Italian Economic Geography” , **European Planning Studies**, Volume 10, Issue 4, 2011.
- Stern, Robert : **Issues of Trade and International Labour Standards in The WTO System**, University of Michigan, Depart. of Economics, Working Paper, 1996.
- Torres, R. : ”Labour Standardsand International Trade”, **The OECD Observer**, Singapore,1999.
- Verheul, Ingrid vd.: “Business Accomplishments, Gender and Entrepreneurial Self-image”, **Discussion Papers on Entrepreneurship, Growth and Public Policy**, Max Planck Institute, 2004.
- Vuutoma, Esa : "Cluster Analysis and The Forest Sector-Where Are We Now?", **International Institute for Applied Systems Analysis, Interim Report**, IR-10-O16, 30 March 2001.

WCS : **Facing The Challenges of Globalization Equity, Justice and Diversity**, Paper Prepared for The UN Millenium Forum, 2000.

Webster, Douglas ve Larissa Muller: "Urban CompetitivenessAssessment in Developing Country Urban Regions: The Road Forward", **Paper Prepared for Urban Group, INFUD The World Bank**, Washington D.C., July 17, 2000.

Wood, J.S. : "The Development and Present State of The Theory of Entrepreneurship in Product and Asset Markets by Knight, Hayek, Schumpeter, Mises, Krizner, Shackle and Lachmann", **Austrian Scholars Conference**, M. 2005.

Yılmaz, İsmail ve E.M. Akyol : "Yenilikçi Yönetim Anlayışı ve Girişimcilik: Almanya'daki Türk Girişimciliği", **3.Uluslararası Girişimcilik Kongresi**, 2011.

GAZETE

Bulu, Melih: "Türk KOBİ'leri için Rekabet Stratejileri", **Organize Sanayi Gazetesi OSTİM**, Ankara, Haziran, 2005.

SABAH Gazetesi : "Gelirin En Adil Bölüşüldüğü Bölge "TÜİK verileri, Ekonomi Sayfası,18 Ekim 2013.

İNTERNET

Esben, Anderson ve Morris Teubal : 'High Tech Cluster Creation and Cluster Configuration A Systems and Policy Perspective' (çevrimiçi) [http:// www. ifise. unipv.it/publications/morris2.pdf](http://www.ifise.unipv.it/publications/morris2.pdf), 02 Ağustos.2009.

BAŞBAKANLIK : Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyon ve Görevleri Hakkında Kanun, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 03.10.2013)

Anderson, Esben veMorris Teubal: 'High Tech ClusterCreation and Cluster Configuration A Systems and Policy Perspective' (çevrimiçi) [http://www.ifise .unipv.it/publications/morris2.pdf](http://www.ifise.unipv.it/publications/morris2.pdf), 02 Ağustos.2009.

Avrupa Konseyi, **Avrupa Konseyi İçin Başbakanlık Kararları**, [http:// www. consilium. europa.eu/ue Docs/cmsData/docs/Press Data/en/ec/99410 pdf](http://www.consilium.europa.eu/ue Docs/cmsData/docs/Press Data/en/ec/99410 pdf) (E.T.: 03.08 2013).

DPT: 9.UKP(2007-2013),<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ plan9. pdf> E. T.: 03.10.2013.

DTM : Inovasyon ve Girişimcilik için Kümelenme, Mersin Tarım ve İşlenmiş Gıda İş Kümesi, Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi, Dış Ticaret Müsteşarlığı, www.clusterturkey.com (Erişim Tarihi: 15.08.2013)

DTM : İzmir Organik Gıda İş Kümesi Yol Haritası,[www. Cluster turkey. com](http://www.Cluster turkey. com). Erişim T.:15.10.2013

- DTM : Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi, Dış Ticaert Müsteşarlığı, Ankara, 2010, www.clusterturkey.com Erişim T.:14.10.2013
- EİB : Ege İhracatçılar Birliği, İzmir, 2012, http://egelihracatcilar.com/Asp/Content.asp?MS_1&Id=0 (Erişim Tarihi: 06.09.2013)
- EB: KOBİ İşbirliği ve Kümelenme Projesi-SME Networking Project, Ekonomi Bakanlığı : <http://www.smenetworking.net> (Erişim Tarihi: 10.10.2013)
- EKONOMİ BAKANLIĞI : Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Desteği, <http://www.ekonomi.gov.tr> (Erişim Tarihi: 15.10.2013)
- European Institute Working Paper**, No:45/02, IDP, [çevrimiçi] <http://www.one.europe.ac.uk> (Erişim Tarihi: 25.01.2009).
- European Commission**; Integrated Guidelines for Growth and Jobs (2008-2013). http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/integrated_guidelines_en/.pdf. Çevrimiçi:22.12.2013.
- EUROSTAT(2009):http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/external_trade/date/database (Erişim Tarihi: 02.09.2013)
- EUROSTAT**: http://europa.eu.int/comm/eurostat/nuts/maincharregions_en_.html (Erişim Tarihi:05.01.2013).
- GTHB : Kırsal Kalınma Planı (2010-2013), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2011, <http://www.tarim.gov.tr/Files/KirsaslKalkinma/KirsalKalkinmaPlani.pdf> (Erişim Tarihi: 23.01.2013).
- <http://ekonomi.milliyet.com.tr/turkiye-uluslararasi-sirketlerin-ussu/ekonomi/detay> (Erişim Tarihi:18.01.2011).; <http://ekonomimilliyet.com.tr/uluslararasi-sermayeli-sirketlerin-sayisi-26-bineulasiti/ekonomidetay/> (Erişim Tarihi:16.04.2011).
- <http://www.eldis.org/go/home&type=Document> (Erişim Tarihi:04.04.2014).
- <http://www.ostimsavunma.org/Default.aspx?Ing=tr> (Erişim Tarihi:23.01.2014).
- ILO: Based on Short Term of The Labor Market, Employment by Economic Activity**, Geneva, 2014.<http://ilo.org/ilostat>. (Erişim Tarihi: 01.03. 2014)
- ILOSTAT : Based on Short Term Indicators of The Labor Market** 2010-11-12-13. <http://ilo.org/ilostat>. (Erişim Tarihi:01.03.2014)
- İKV: "Avrupa Topluluğu Programları", 2009.<http://www.ikv.org.tr/programlar.php>. (Çevrimiçi:20.10.2012).

- İTKİB: İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri-İTKİB, <http://www.itkibdestek.com> (Erişim Tarihi: 15.10.2013)
- KOSGEB : İşbirliği Güçbirliği Destek Programı-KOSGEB, [http:// www. kosgeb.gov.tr](http://www.kosgeb.gov.tr). (ErişimTarihi: 08.10.2013)
- KOSGEB : Tematik Proje Destek Programı-KOSGEB, [http:// www. Kosgeb .gov.tr](http://www.Kosgeb.gov.tr). (Erişim Tarihi: 10.10.2012)
- KSO : <http://www.konyacluster.com> (Erişim Tarihi: 25 Ekim 2013)
- MTSO : <http://www.mtso.org.tr> (Erişim Tarihi: 14.10.2013)
- OECD/Eurostatt : **Oslo Kılavuzu, Yenilik Verilerin Toplanması ve Yorumlanması için İlkeler**,3.Baskı,Çeviri:TÜBİTAK,http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Oslo_3_TR.Pdf(Erişim Tarih:10.01.2013).
- ÖRSAD(2009): “Tekstilde 8 bin 594 fabrika kapandı”, [http:// www. orsad. org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=366](http://www.orsad.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=366). (Erişim Tarihi: 15.07.2013)
- Parlak, Zeki ve Süleyman Özdemir, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/download/1023011996,2012>.(Çevrimiçi:19.01.2015).
- Taymaz Erol: “Competitiveness of The Turkish Textile and Clothing Industries”, <http://www.inovasyon.org/pdf/ET.Textile%20and%20clothing%20ind.15.09.02pdf> (Erişim Tarihi: 16.06.2013).
- Samuelson, Paul : **Welfare Economics Foundations of Economic Analysis**, Harvard University Press, ss.203-205.den-aktaran-Güngör-Uras, [http:// ekonomi.milliyet .com.tr/lorenz-egrisi-ve--gini-katsayisi/ekonomiyzard](http://ekonomi.milliyet.com.tr/lorenz-egrisi-ve--gini-katsayisi/ekonomiyzard)(Erişim Tarihi: 17.03.2014) .
- Saxegaard, Thomas : The Norwegian Maritime Cluster-Internationally Competitive or Simply Surfing on A Global Growth Wave? Maritime Forum Norway, 2009, [http://european-network-of-maritime-clusters. eu/ downloads/4_ 55. pdf](http://european-network-of-maritime-clusters.eu/downloads/4_55.pdf) (Erişim Tarihi: 06 Aralık, 2012).
- Taymaz, Erol: “Competitiveness of The Turkish Textile and Colthing Industries [http:// www.inovasyon.org/pdf/ET.Textile%20and%20clothing%20ind.15_09_02.pdf](http://www.inovasyon.org/pdf/ET.Textile%20and%20clothing%20ind.15_09_02.pdf) (Erişim Tarihi: 16.06.2013).
- TÜİK: **2008-2010 Yenilik Araştırması**, www.tuik.gov.tr.(Erişim Tarihi:12.10.2012).
- Uluengin, Hadi vd. : **Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu’na Göre Bir Değerlendirme**, [http://ref.sabanciuniv.edu/sites /ref.sabanciuniv. edu/ files/rapor_2011_kuresel_rekabet_duzeyi_2011.pdf](http://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/rapor_2011_kuresel_rekabet_duzeyi_2011.pdf)(Erişim Tarihi:12.12.2013)

UNDP : <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=906> (E.T.: 3.11. 2013)

URAK : <http://www.urak.org/urak/index.php> (Erişim Tarihi: 14.10.2013)

TEZLER

Değerli, Başak : "Bilişsel Süreçler Bağlamında Tketic Davranışının Yeni İletişim Ortamlarında Bilgi Edinme Amaçlı İncelenmesi: Online Mağaza Kullanım Niyeti zerine Bir Araştırma" Marmara ni. S.B.E. **Doktora Tezi**, İstanbul, 2011.

Gerschewski, Stephan : "Born Global Firms: An Integrated Analysis of The Determinants and Measurement of International Performance", **Dissertation**, University of Victoria, Wellinton, N.Z., 2011.

Göçmen, Selin : "İşletmelerde Girişimcilik zelliğini Destekleyen Faktörler: İ Girişimcilik" **Yüksek L. Tezi**, C.B., S.B.E. İşletme ABD, Manisa, 2007.

Katrinli, Alev : 'Bir rgt Geliştirme Aracı Olarak İ Girişimciler', DE, Basılmamış **Doktora Tezi**, İzmir, 1994.

Kunt, Vedat : "KOBİ'lerin Rekabet Avantaj Sağlamalarında Kümelenme Stratejisinin Rolü ve Bir Uygulama", DE, **Yüksek L. Tezi** (Yayınlanmamış), İzmir, 2010.

EK

BAYRAMPAŞA TRİKO KÜMELENMESİ ANKET SORULARI

I- DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1- İşletmedeki Statüsünüz Nedir?

☐ Firma Sahibi ☐ Yönetici ☐ Diğer

2- Yaşınız Kaçtır?

a)15-30. b).31-40... c)41-50 d)51-60 e)61-+

3- Cinsiyetiniz?

☐ Erkek ☐ Kadın

4- Eğitim durumunuz nedir?

☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite ☐ Diğer

II- İŞ YERİNİN MÜLKİYET VE ÜRETİM YAPISI

1- İşletmenin Mülkiyet Durumu

☐ Şahıs Mali ☐ Mülkiyet Ortaklığı

2- İşletmenin Hukuki Yapısı

☐ Anonim ☐ Limited ☐ Kolektif ☐ Komandit ☐ Adi Şirket

3- Ne Zamandır Bu Sektörde Faaliyet Göstermektedir? (Yıl)

1-5	5-10	11-15	16-20	21 ve üstü

4- İşletmeniz Aşağıdakilerden Hangi Ürün Grubunda Faaliyet Göstermektedir?

Faaliyet alanı	Kadın	Erkek	Çocuk
Örme			
Konfeksiyon			
Dokuma			
Entegre			

5- İşletmenizin Üretim Biçimi Aşağıdakilerden Hangisi/Hangileridir?

	Yurtiçi	Yurtdışı
Kendi Markası		
Kombine Üretim		
Fason		
Yarı Fason		
İmalat		

6- Hangi Kalite Düzeyinde Mal Üretmektedir?

☐ Üst Kalite ☐ Orta kalite ☐ Düşük ☐ Kalite

III- İSTİHDAM YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

1- İşletmenizde İstihdamın Yıllar İtibariyle Dağılımı Nasıldır?

Yıllar	Kadın	Erkek
2000		
2005		
2008		
2009		
2010		
2011		
2012		

2- İşletmenizde Ünitelere Göre Çalışanların Dağılımı Nasıldır?

Çalışma Ünitesi	Kadın	Erkek
İdari Personel		
İnsan Kaynakları		
Muhasebe		
Üretim		
Satış		
Ar-Ge		

3- İşletmenizde Çalışanların Eğitim Durumu?

Eğitim Durumu	Kadın	Erkek
İlk-ortaokul		
Normal Lise		
Meslek Lisesi		
Üniversite Ön Lisans		
Üniversite Lisans		
Yüksek Lisans ve Doktora		
Meslek Eğitimi		

4- İşletmenizde Çalışanların Ücret Düzeyi Hangi Aralıktadır (TL)

Eğitim Durumu	1000-1200		1250-1500		1501-2000		2001 ve üstü	
İlk-Ortaokul	E	K	E	K	E	K	E	K
Lise-Meslek Lisesi								
Meslek Yüksek Okulu								
Üniversite								
Diğer								

5- İşletmenizin Eğitim Düzeyine Göre Emek Talep Durumunu Sayısal Olarak Belirtiniz?

Eğitim Durumu	Kadın	Erkek
İlk-Ortaokul		
Normal Lise		
Meslek Lisesi		
Üniversite Ön Lisans		

Üniversite Lisans		
Yüksek Lisans ve Doktora		
Meslek Eğitimi		

6- Çalışanların Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımlarının Sayılarını Belirtiniz?

	18-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-+
Kadın						
Erkek						

7- İşletmenizde Hizmet İçi Eğitimi Uygulanıyor mu?

Eğitim	Uygulanıyor	Uygulanmıyor
Sürekli Hizmet İçi Eğitim		
Yılda Bir Hizmet İçi Eğitim		
Yeni İşe Başlayanlarda Hizmet İçi Eğitim		

8- İşletmenizde İş Gücü Sirkülasyonu Ortalama Kaç Kişidir?

☐ 1-5 ☐ 6-10 ☐ 11-20 ☐ 21- +

9-İşletmenizde Çalışanların İstihdam Statülerini Aşağıdaki Tabloya Göre İşaretleyiniz.

İstihdam	Kadın	Erkek	Yıllara Göre Artış				
Tam Zamanlı			2009	2010	2011	2012	2013
Yarı-Zamanlı (part-time)							
Geçici							
Taşeron İşçi							
Götürü Çalışan							
Diğer...							

10- İşletmenizde Çalışanların Hizmet Sözleşmeleri Hangisi/Hangileridir?

☐ Tamamı Belirsiz Süreli ☐ Belirli Süreli Hizmet Akdi

11- İşletmenizde İstihdamın Sosyal Güvence Yapısını Sayısal Olarak Belirtiniz.

	Kadın	Erkek
Sigortalı		
Sigortasız		
Emeklilik Sonrası Çalışan		

12- İşletmenizde Toplam Maliyet İçinde Sosyal Güvenlik MaliyetiYüzde (%) Kaçtır?

.....

IV- İŞGÜCÜNÜN VASIF DÜZEYİ VE İŞ ORGANİZASYONU

1- İşletmenizde Çalışanların Vasıf Düzeyine Göre Dağılımı?

Vasıflar	15-24 Kadın	15-24 Erkek	25-49 Kadın	25-49 Erkek	50-64 Kadın	50-64 Erkek
Mühendis						
Tekniker						
Teknisyen						
Ustabaşı						
Usta						
Kalfa						
Çırak						
Stajyer						

2- İşletmenizde Teknik Desteğin Alım Yeri ve Şekli?

Teknik Destek	İşletme İçi	İşletme Dışı
Bilgisayar Destekleri		
Tasarım		
Çizim		
Tamir Bakım		
Makine Kurulum		
Programlama		

3- İşletmenizde Herkes Sürekli Aynı İşi mi Yapıyor?

☐ Evet ☐ Hayır

4- İşletmenizde Birden Çok İş Yapan İşçi Sayısı Kaçtır?

☐ 1-5 ☐ 6-10 ☐ 11-15 ☐ 15- +

5- İşletmenizin Sektörel Düzeyde Üye Olduğu Oda ve Dernek Var mıdır? Varsa Bir sonraki soruyu cevaplayınız?

☐ Var ☐ Yok

6- İşletmenizin Bağlı Bulunduğu Oda ve Dernekler Hangisi/Hangileridir?

Dernek ve Odalar	Üyelik Var	Üyelik Yok
İTO		
İSO		
İTKİB		
TRİSAD		

7- Üye olduğunuz Mesleki Dernek ve Kuruluştan Destek Alıyor musunuz?

Cevabınız Evet ise lütfen sonraki soruyu cevaplayınız.

☐ Evet ☐ Hayır

8- Mesleki Dernek ve Kuruluştan Hangi Destek/leri Alıyorsunuz?

☐ Eğitim

☐ Pazar Bilgisi ☐ Diğer

9- İşletmenizin Finansal Sorunları Nelerdir?

10- İşletmeniz Finansal Destek Kullandı mı?

	Kullandı	Kullanmadı	Kaç Defa Kredi Aldınız
Banka Kredisi			
Devlet Destekli Teşvik			
Dernek-Oda Kredisi			
Avrupa Birliği			
Hiçbiri			

V- ÜRETİM TEKNOLOJİK DÜZEYİ

1- İşletmenizin Makine Parkı Aşağıdakilerden Hangisi/Hangilerini İçermektedir?

Makineler	Manüel (adet)	Elektronik (adet)	Üretm Kapasitesi	Makinelerin Yaşı
Düz örme				
Yuvarlak örme				
Dokuma				
Dikim				
Kesim Makineleri				
Diğer				

**2- İşletmelerde Kullanılan Makine Daha Önce Kaç İnsan Gücüne Karşılık
Gelmekteydi?**

☐ 1 Makine – 3 İnsan Gücü

☐ 1 Makine – 5 İnsan Gücü

☐ 1 Makine – 7 İnsan Gücü

☐ Diğer.....

VI. PİYASA YAPISI VE REKABET

1- İşletmenin Yıllara Göre Ciroosu? (TL)

Yıllar	0-20.000 TL	20.000- 50.000 TL	50.0001 – 100.000 TL	100.001 – 250.000 TL	250.000 TL ve Üstü
2000					
2005					
2008					
2010					
2011					
2012					

2- İşletmenizin Hammadde ve Tedarik Olanakları?

Hammadde	Yurtiçi %	Yurtdışı %
Pamuk		
Yün		
Sentetik		
Karışım		

3- İşletmenizin Hammadde Tedarikinde Karşılaştığı Sorunlar Nelerdir Belirtiniz?

.....

4- İşletmeniz Hammadde Tedariklerinde Maliyet Durumunu Belirtiniz?

.....

5- İşletmeniz Hammadde Tedarikinde Üretime Etkilerini Belirtiniz?

.....

6- İşletmenizdeki Rekabetin Kaynağı? Cevabınız 2. ise 7. Soruyu Yanıtlayınız?

☐ Yurt İçi ☐ Yurt dışı

7- İşletmenizin Yurt Dışı Rekabeti Hangi Ülkelerden Geldiği ve Düzeyi Nasıldır?

Ülke	Yüksek	Orta	Düşük
Çin			
Kore			
Vietnam			
Hindistan			
Mısır			
Diğer.....			
Diğer.....			

8- İşletmeniz Yurt içi Rekabetin Düzeyi Nasıldır?

	Yüksek	Orta	Düşük
Yurtiçi			

9- İşletmeniz Diğer İşletmelerle İş Birliği?

- ☐ Yarı Mamul Alıyoruz ☐ Yarı Mamul Veriyoruz
- ☐ Fason İş Veriyoruz ☐ Fason İş Yapıyoruz
- ☐ Hammadde Temini ☐ Ara Mal Alımı
- ☐ Ortak Üretim Yapıyoruz ☐ Ortak Satış Yapıyoruz
- ☐ Ortak Hammadde Alıyoruz
- ☐ Diğer....

10- İşletmenizin Son 5 Yılını Aşağıdaki Seçeneklere Göre Değerlendiriniz?

	Artıyor	Durağan	Azalıyor
Satışlar			
Müşteri Memnuniyeti			
Ürün Çeşidi			
Ürün Miktarı			
Müşteri Sayısı			
İhracat			
Ürün Fiyatları			
Satış Yapılan Ülke Sayısı			
Kapasite Kullanım Oranı			
Rekabet Gücü			
Rakiplerin Sayısı			
Kârlılık			

VII. KÜMELENME VE ETKİLERİ

1- Bayrampaşa Triko Kümelenmesinin İstihdam Üzerinde Pozitif Etkisi?

☐ Var ☐ Yok ☐ Fikrim Yok

2- Bayrampaşa Trikoocuların Birarada Bulunmasının Avantajları Nelerdir?

Avantajlar	Var	Yok	Açıklama
Ortak Tedarik			
Pazarlama Olanakları			
Faaliyetler			

Satışların Artması			
İhracat			
Kolay Tanıtım			
Kolay İş Gücü Temini			
Maliyet Azalması			

3- Bayrampaşa Trikocularının Küme Öncesi ve Sonrası Faaliyetleri

Faaliyetler	Küme Öncesi		Küme Sonrası	
	Var	Yok	Var	Yok
Ar-Ge				
İnovasyon				
Ürün Tasarımı				
Pazarlama				
Tanıtım-Reklam				
Stok				
Satış Merkezleri				

4- Bayrampaşa Trikotajcılarının En Önemli Sorunu Aşağıdakilerden Hangisidir?

Sorunlar	Var	Yok
Ortak Yönetim		
Ortak Faaliyet		
Küme Bilinci		
Teknolojik Eksiklik		
İhracat Yetersizliği		
Diğer:		
Diğer:		

ÖZGEÇMİŞ

15.03.1966 yılında İstanbul'da doğdu. Dört çocuklu bir ailenin ferdi olarak ilkokul tahsilini Beyazıt İlkokulunda tamamladı. Daha sonra 1981 yılında Alpaslan Ortaokulu ve 1984 yılında Pertevniyal Lisesi Fen Kolundan mezun oldu. Lisans tahsilimi Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat bölümünde 1990 yılında tamamladı. Harput Tekstil Şirketler Grubunda yönetici personel olarak çalıştı.1990-92 yılları arasında uluslararası tekstil katalogunu çalıştığı firma adına tamamladı. Evli, ilköğretim 6. ve 7. sınıfta okuyan iki çocuğu vardır.